

การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2549

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2555

การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2549

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2555

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2549

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2555

สุรศักดิ์ เชื้องาม. (2555). การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2549. สารนิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษา: อาจารย์สัญญา ชีวะประเสริฐ.

ในอดีตการดำรงวิถีชีวิตของชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความผูกพันกับสมาชิกในสังคมชาวนาผ่านประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าว คน และพุทธศาสนาที่ต่างร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพึ่งพาธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศในการทำนาเป็นหลัก โดยทำนาเพียงปีละ 1 ครั้ง เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและแบ่งขายบางส่วน ชาวนายังคงดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ทั้งในและนอกฤดูกาลทำนา ตลอดจนปรากฏการณ์น้ำท่วมที่ไหลท่วมทุ่งนาจนเป็นประจำ ซึ่งชาวนาสามารถดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมไว้ได้ตลอดมา

เมื่อมีการก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยา พ.ศ.2500 ส่งผลให้มีการจัดระบบชลประทานที่ดีขึ้น ชาวนาจึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำนาโดยสามารถทำนาได้เป็นปีละสองครั้ง ทำให้ชาวนามีรายได้เพิ่มขึ้นมีชีวิตคุณภาพดีขึ้น และยังคงยึดถือปฏิบัติประเพณีวัฒนธรรมการทำนาแบบเดิมที่สืบทอดกันมาเพียงแต่ลดขั้นตอนเพื่อให้ทันต่อระยะเวลาในการเพาะปลูก เช่น การรวมกันทำพิธีแรกนา พิธีทำบุญกลางบ้าน ส่วนสภาพทั่วไปของชาวนายังคงรักษาความเป็นสังคมชาวนาได้เป็นอย่างดีมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในลักษณะการร่วมลงแขกขอแรงทางประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนา ประเพณีทางพระพุทธศาสนาประเพณีทางสังคมที่มีอยู่เป็นประจำ ชาวนายังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของวิถีชีวิตชาวนาไว้ได้อย่างดี

ภายหลังมีการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสาย 3412 พ.ศ.2517 จากอำเภพระนครศรีอยุธยา ผ่านตำบลกบเจา อำเภอบางบาล ไปยังอำเภอเสนา ความเจริญด้านต่างๆ จึงค่อยๆ หลั่งไหลเข้าสู่หมู่บ้านตำบลกบเจา เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา รถยนต์ รถจักรยานยนต์ เครื่องอำนวยความสะดวกในครัวเรือน อย่าง โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น วิทยุ โดยเฉพาะเครื่องจักรที่เรียกว่ารถไถ รถแทรกเตอร์ เครื่องเกี่ยวข้าวและนวดข้าว ปู่เคมี ยากำจัดศัตรูพืช ซึ่งเข้ามาแทนที่แรงงานในครอบครัวอย่างคนและควาย จึงทำให้สมาชิกชาวนาบางส่วน เช่น ญาติพี่น้อง บุตร หลาน ต้องปรับเปลี่ยนไปทำงานอย่างอื่นหรือเรียนต่อในระดับชั้นที่สูงขึ้น ความเจริญเหล่านี้ทำให้การดำเนินวิถีชีวิตชาวนามีการปรับเปลี่ยนไปตามความเจริญที่เข้ามาพร้อมถนแต่ชาวนายังรักษาวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบเดิม แต่มีการยอมรับสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ โดยปรับเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป การทำนาปลูกข้าวไม่เพียงจะเก็บไว้เพื่อบริโภคเท่านั้นแต่มุ่งเน้นเพื่อการค้าขาย ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาตลอดจนความกตัญญูรู้คุณต่อข้าว โดยชาวนาส่วนใหญ่จึงยังคงปฏิบัติประเพณีทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับข้าวเหมือนเดิมเพื่อเป็นขวัญกำลังใจให้กับสมาชิกชาวนาด้วยกัน

ขณะที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจายังคงดำรงอยู่และยังคงทำนาต่อไปด้วยปัจจัยที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต จากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ แหล่งน้ำ ความสัมพันธ์ของ

คนในหมู่บ้านที่ยังคงพึ่งพาอาศัยกันได้อยู่เสมออีกทั้งชาวนา รู้จักการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาปรับใช้ในการทำนาตลอดจนนโยบายทางภาครัฐก็มีส่วนสนับสนุนให้ชาวนายังคงขายข้าวได้ราคาดีและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ชาวนาตำบลกบเจา จึงยังคงรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมให้คงอยู่ในสมัยปัจจุบันได้

CHANGE AND PERSISTENCE OF WAY OF LIFE OF KOBJAO FARMERS,
BANGBAN, AYUTTHAYA, 1957-2006

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Education in History
at Srinakharinwirot University
May 2012

Surasak Chuangam. (2012). *Change and Persistence of Way of Life of Kobjao Famers, Bangban, Ayutthaya, 1957-2006*. Master's Project, M.Ed. (History). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Project Advisor: Mr.Sanya Chiwaprasert.

In the past, in the village of Kobjao in the Bang Ban district of Ayutthaya life was simple. People had a good relationship and there was a strong culture and people helped each other with food. Everyone was dependent on farming that could be harvested once a year. Farming was done to feed the family and also to sell. The farming families were happy both in and out of the farming season. Even when the fields were flooded the farmers were still able to live a normal life.

When the Chao Phraya dam was built in 1957 it resulted in a better irrigation which meant that rice could be harvested twice a year. This means the farmers had a better quality of life, whilst still retaining the traditional and culture of farm life, albeit over a shorter period of time. They could still look after and maintain the social well – being of farm life. Buddhist traditions and social customs were still prevalent and farmers adhered to these.

After the construction of the 3412 Highway in 1974 from the district of Bang Ban through Kobjao village to Sena district the area had a lot of growth. Electricity was introduced along with tap water and obviously cars and motorcycles were seen for the first time. Houses saw the introduction of television, fans, refrigerator and radios. Farm machinery such as tractors and rice separators were also seen and pesticides were introduced, Which took jobs away from people and buffaloes. This meant the families of some farmers had to look for jobs elsewhere and meant that they had to study to a higher level. This change meant farmers had to adjust to new ways, but they still respected their traditional culture. Farming was changing with more of a focus on trade. Having faith in Buddhism most farmers still tried to encourage a traditional culture and help each other.

Society is changing in Kobjao village but traditional Farming still exists. The farmers now use more advanced technology and have to comply with government regulations but they can still sell rice at a good price and still have a good quality of life, living by the principle of sufficiency economy. They still maintain a traditional lifestyle and culture into the present day.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการสอบ
ได้พิจารณาสารนิพนธ์เรื่อง การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2549 ของ ว่าที่ร.ต.สุรศักดิ์ เชื้องาม ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

.....
(อาจารย์ สัญญา ชีวะประเสริฐ)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ)

คณะกรรมการสอบ

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาวิตรี พิณฑุวงศ์)

ประธาน

.....
(อาจารย์ สัญญา ชีวะประเสริฐ)

กรรมการสอบสารนิพนธ์

.....
(อาจารย์ พวงร้อย กล่อมเอี้ยง)

กรรมการสอบสารนิพนธ์

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีคณะสังคมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์)

วันที่ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2555

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดีเป็นเพราะผู้วิจัยได้รับความเมตตากรุณาอย่างยิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ ประธานคณะกรรมการพิจารณาโครงการสารนิพนธ์และ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาวิตรี พิสูจน์พงศ์ หัวหน้าภาควิชา ประวัติศาสตร์ ตลอดจนคณาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทุกท่าน และที่สำคัญ ท่านอาจารย์สัญญา ชีวะประเสริฐ อาจารย์ที่ปรึกษาและควบคุมสารนิพนธ์ฉบับนี้ อาจารย์พวงร้อย กล่อมเอี้ยง อาจารย์จากภายนอกที่ให้ความเมตตาเสียสละเวลาอันมีค่าเพื่อให้ คำแนะนำในการจัดทำสารนิพนธ์นี้ทุกขั้นตอน และให้ผู้วิจัยสามารถเข้าพบที่บ้านพักได้ตลอดเวลา ทำให้ผู้วิจัยได้รับประสบการณ์ในการทำวิจัยในชุมชนและรู้คุณค่าของงานวิจัยที่จะช่วยในการทำงาน ในด้านการพัฒนาเป็นไปอย่างมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น ท่านอาจารย์ทั้งสองท่านเป็นแบบฉบับของอาจารย์ ที่ทุ่มเทให้กับศิษย์และให้ความรู้ทางวิชาการอย่างไม่เห็นดเห็น้อย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สุพล วุฒิสเสน อธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาที่ได้มอบโอกาสให้ผู้วิจัยได้รับทุนการศึกษา ศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษาแห่งนี้ ขอขอบพระคุณ อาจารย์ทวีศักดิ์ จงประดับเกียรติ ผู้อำนวยการโรงเรียน มัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา อาจารย์มนต์ฤดี วัชรประทีป และเพื่อน ร่วมงานในโรงเรียนมัธยมสาธิตฯ ทุกท่าน ที่ได้สนับสนุนการศึกษาและการทำสารนิพนธ์ฉบับนี้จน สำเร็จ ขอขอบใจนักเรียนโรงเรียนมัธยมสาธิตฯ ทุกคนที่ช่วยเหลืองานผู้วิจัยในด้านต่างๆ จนสำเร็จ ด้วยดี ที่สำคัญผู้วิจัยขอขอบพระคุณวิถีชีวิตของพี่น้องชาวบ้านชานาตาตำบลกบเจา และหมู่บ้าน ไกลเคียง อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาทุกท่านที่ทำให้ผู้วิจัยมีแรงบันดาลใจในการทำ เรื่องราวในท้องถิ่นให้เป็นสารนิพนธ์ฉบับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจนสำเร็จ ตลอดเวลา 5 ปี

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ บุรพคณาจารย์ทุกท่าน และน้องๆ หลานๆ เพื่อนทุกคนที่เป็นกำลังกายเป็นกำลังใจให้ตลอดมาและที่สำคัญซึ่งเป็นแรงใจที่ยิ่งใหญ่ของ ผู้วิจัยก็คือ บุตรและภรรยา ครอบครัวของผู้วิจัยที่คอยเคียงข้างและเป็นกำลังใจที่ดีเยี่ยมตลอด ระยะเวลาที่ศึกษาและทำงานวิจัย

สุรศักดิ์ เชื้องาม

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	ก
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	ง
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	ฉ
ขอบเขตการวิจัย.....	ฉ
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	ฉ
วิธีดำเนินการศึกษา.....	ฉ
แหล่งศึกษาค้นคว้า.....	ญ
1 ภูมิหลังจังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริบท ข้อมูลอำเภอบางบาล	
ความสำคัญและสภาพทั่วไปของตำบลกบเจา	1
1.ภูมิหลังและบริบทจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	1
2.ภูมิหลัง ข้อมูลอำเภอบางบาล	2
2.1ประวัติอำเภอบางบาล.....	2
2.2 สภาพทางภูมิศาสตร์.....	3
3.เหตุผลในการเลือกพื้นที่ตำบลกบเจา และสภาพทั่วไป	
ของตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	7
3.1 เหตุผลในการเลือกพื้นที่ตำบลกบเจาทำการวิจัย.....	7
3.2 ตำบลกบเจาในอดีต.....	8
3.3 สภาพทั่วไปของตำบลกบเจา.....	11
3.4 ลักษณะทางสังคม.....	15
2 วิถีชีวิตชาวหาดตำบลกบเจาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2516 ก่อนการ	
ตัดถนนสาย 3412 (อยุธยา - บางบาล - เสนา)	20
1.การเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา พ.ศ. 2500.....	22
1.1 การจัดการระบบชลประทานพื้นที่การเกษตรท้ายเขื่อนเจ้าพระยา.....	22
1.2 ผลที่ได้รับจากการเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา.....	22

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ)	
2. วิถีชีวิตของชาวนาตำบลกบเจาตั้งแต่การเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา	23
2.1 ขั้นตอนการทำนา.....	25
2.2 พันธุ์ข้าว	26
2.3 เครื่องมือในการทำนา.....	27
2.4 ประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนา.....	30
2.5 วิถีชีวิตชาวนาฤดูกาลทำนาตั้งแต่เข้าจรดเย็น.....	34
2.6 การเก็บเกี่ยวผลผลิต.....	37
2.7 วิถีชีวิตชาวนาหลังฤดูกาลทำนา.....	39
2.8 ปัญหาในการทำนา.....	40
3. สภาพความเป็นอยู่ของชาวนาตำบลกบเจา.....	40
3.1 ลักษณะสังคมและครอบครัวชาวนาตำบลกบเจา.....	41
3.2 ลักษณะบ้านเรือน.....	43
3.3 อาหารการกิน.....	46
3.4 การถือครองที่ดิน.....	48
4. ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวนาตำบลกบเจา.....	49
4.1 ประเพณีทางศาสนา.....	49
4.2 ประเพณีทางการเกษตร.....	51
4.3 ประเพณีทางสังคม.....	52
4.4 ความเชื่อและสิ่งเร้นลับ.....	55
4.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	57
4.6 กิจกรรมรื่นเริงของชาวนาตำบลกบเจา.....	59
3 วิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจาตั้งแต่มีการตัดถนนสาย 3412	
(อยุธยา – บางบาล - เสนา) พ.ศ. 2517 จนถึง พ.ศ. 2549	61
1. การเปิดใช้ถนนสาย 3412 (อยุธยา - บางบาล - เสนา) พ.ศ. 2517.....	61
1.1 การตัดถนนถนนสาย 3412 (อยุธยา - บางบาล - เสนา)	61
1.2 ผลที่ได้รับจากการเปิดใช้ถนนสาย 3412	62
2. วิถีชีวิตของชาวนาตำบลกบเจาตั้งแต่มีการตัดถนนสาย 3412.....	64
2.1 ขั้นตอนการทำนา.....	64

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 (ต่อ)	
2.2 พันธุ์ข้าว	66
2.3 เครื่องมือในการทำนา.....	67
2.4 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนา.....	71
2.5 วิธีชีวิตชาวนาฤดูกาลทำนาตั้งแต่เช้าจรดเย็น.....	72
2.6 การเก็บเกี่ยวผลผลิต.....	74
2.7 วิธีชีวิตชาวนาหลังฤดูกาลทำนา.....	79
2.8 ปัญหาในการทำนา.....	82
3. สภาพความเป็นอยู่ของชาวนาตำบลกบเจา.....	84
3.1 ลักษณะสังคมและครอบครัวชาวนาตำบลกบเจา.....	85
3.2 ลักษณะบ้านเรือน.....	87
3.3 อาหารการกิน.....	90
3.4 การถือครองที่ดิน.....	93
4. ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวนาตำบลกบเจา.....	94
4.1 ประเพณีทางศาสนา.....	94
4.2 ประเพณีทางการเกษตร.....	96
4.3 ประเพณีทางสังคม.....	97
4.4 ความเชื่อและสิ่งเร้นลับ.....	99
4.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	102
4.6 กิจกรรมรื่นเริงของชาวนาตำบลกบเจา.....	104
4 ปัจจัยภายในและภายนอกที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนา ตำบลกบเจา	107
1. ปัจจัยภายในที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา.....	107
1.1 ความอุดมสมบูรณ์ของผืนนา.....	107
1.2 โครงสร้างทางสังคมของสมาชิกในครอบครัว.....	109
1.3 การดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง.....	111
2. ปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา.....	112
2.1 นโยบายความช่วยเหลือจากภาครัฐ.....	113

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
2.2 ระบบชลประทาน.....	115
2.3 การใช้เทคโนโลยีในการทำนา.....	116
5 บทสรุป.....	119
ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้.....	122
บรรณานุกรม.....	125
บุคลากร.....	128
หลักฐานอ้างอิงในการวิจัย.....	131
ภาคผนวก.....	135
ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์.....	148

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงการใช้พื้นที่ในตำบลกบเจา.....	13
2 แสดงจำนวนประชากร จำแนกตามหมู่บ้าน.....	15
3 เปรียบเทียบการใช้รถไถกับการใช้ควายในการทำนา.....	70
4 เปรียบเทียบขั้นตอนในการใช้เครื่องมือต่างๆ ในการทำความสะอาดข้าวในอดีต และปัจจุบัน	76
5 พื้นที่เพาะปลูกข้าว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ.2518 – พ.ศ.2535	121

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แม่น้ำ ลำคลองสายต่างๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	5
2 ที่ตั้งและอาณาเขตอำเภอบางบาล.....	6
3 ที่ตั้งตำบลต่างๆ ในอำเภอบางบาล.....	7
4 เจดีย์เก่าทรงย่อมุมไม้สิบสอง วัดโพธิ์กบเจา ที่หมู่ 2.....	10
5 โฉนดที่ดินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล ที่ 5 ปัจจุบันคือพื้นที่ตำบลกบเจา เมื่อครั้งเคยอยู่ในอำเภอเสนาใน ร.ศ.122.....	11
6 แสดงที่ตั้งตำบลกบเจาอำเภอ บางบาลจังหวัด พระนครศรีอยุธยา.....	12
7 แสดงที่ตั้งหมู่บ้านในตำบลกบเจา.....	14
8 ชาวพันธุ์หิน้ำ ในอำเภอบางบาล.....	27
9 การสนสะพายจุกควาย.....	29
10 ศาลเจ้าที่กลางนาตำบลกบเจา บริเวณหมู่ 8 และหมู่ 9.....	31
11 การใช้ประโยชน์ ใต้ถุนบ้านเรือนไทยตำบลกบเจา.....	44
12 บ้านริมคลองบางบาล ตำบลกบเจา.....	44
13 เรือที่ใช้ในคลองบางบาล ตำบลกบเจา.....	46
14 ถนนสาย 3412 (อยุธยา – บางบาล – เสนา) ช่วงระหว่าง ตำบลกบเจากับ ตำบลพราหมณีไทย อำเภอบางบาล	62
15 ตลาดบ้านแพน อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	63
16 รถยนต์ ร้านค้า หลังจากการตัดถนนถนนสาย 3412 ผ่านตำบลกบเจา.....	63
17 การหว่านข้าวโดยใช้เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง.....	66
18 การปรับเปลี่ยนการไถนาโดยใช้รถไถ.....	68
19 ผลกระทบจากการใช้รถไถนาและสารเคมีในนาข้าว.....	75
20 ชุดทำงานของชาวนา.....	73
21 ความสมบูรณ์ของรวงข้าวในทุ่งนาบเจา บางบาล.....	74
22 การตากข้าวเปลือกเพื่อลดความชื้นแบบชาวบ้าน ตำบลกบเจา.....	82
23 กองฟางหลังจากเกี่ยว นวดข้าวเสร็จแล้วในตำบลกบเจา.....	83
24 การหาปลาในทุ่งนาบเจา อำเภอบางบาล.....	81
25 การแก้ไขปัญหาชั่งตวงข้าวด้วยการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งและการเผาชั่งตวงข้าว.....	83
26 ลักษณะบ้านเรือนไทยแบบเดิม ในตำบลกบเจา.....	88
27 กิจกรรมการใช้ประโยชน์ใต้ถุนบ้านเรือนไทยแบบเดิมในตำบลกบเจา.....	88
28 การใช้เรือสัญจรไปมาแบบดั้งเดิม ในคลองบางบาล.....	89

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
29 ลักษณะใต้ถุนบ้านที่ดัดแปลงเป็นห้องพัก ในตำบลกบเจา.....	89
30 การร่วมแรงลงแขกทำสำรับกับข้าวถวายพระสงฆ์ของชาวตำบลกบเจา.....	91
31 บรรยากาศในตลาดวัดแก้ว อำเภอบางบาล.....	92
32 บรรยากาศในวงสำรับข้าวมือเย็น ชาวบ้านตำบลกบเจา.....	92
33 สำรับคาวหวาน กับข้าวพื้นบ้านถวายพระของ ชาวบ้านตำบลกบเจา.....	93
34 การสร้างน้ำพระสงฆ์เทศกาลสงกรานต์ วัดโพธิ์กบเจา อำเภอบางบาล.....	95
35 พระสงฆ์พายเรือรับบิณฑบาตในคลองบางบาล อำเภอบางบาล.....	96
36 การทำบุญตักบาตรของชาวตำบลกบเจา ที่วัดโพธิ์ อำเภอบางบาล.....	96
37 การปักแจลรวรับขวัญข้าวยังทำอยู่ของชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล.....	97
38 การบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล.....	99
39 ความเชื่อเรื่องพิธีบังสุกุลเป็นบังสุกุลตาย ทำบุญต่ออายุของชาวนาตำบลกบเจา	100
40 สังฆารพระครูพุทธสิริวัฒน์หรือหลวงพ่อเมี้ยน เจ้าอาวาสวัดโพธิ์กบเจาในโลงแก้ว	101
41 ภูมิปัญญาจากการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่จากชาวนาตำบลกบเจา.....	104
42 การบรรเลงวงดนตรีไทย ในงานศพ วันโพธิ์กบเจา อำเภอบางบาล.....	105
43 ความอุดมสมบูรณ์ของดินในทุ่งนาที่ปรับเป็นแปลงสวนปลูกระเบาะ บริเวณหมู่ 7...	109
44 ความอุดมสมบูรณ์ของดินในแปลงสวนปลูกระเบาะและกล้วยหอม หมู่ 2	109
45 ความสัมพันธ์ทางสังคมในงานทำบุญบ้านของชาวนาตำบลกบเจา.....	111
46 ป้ายประกาศจากหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นว่าชาวนาตำบลกบเจาเป็น หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง.....	112
47 คลองชลประทานโครงการบางบาลส่งน้ำและบำรุงรักษาสำนักชลประทานที่ 10...	115
48 เครื่องทุ่นแรงในการทำนาของชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล.....	117

บทที่ 1

ภูมิหลังจังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริบท ข้อมูลอำเภอบางบาล ความสำคัญและสภาพทั่วไปของตำบลกบเจา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเคยเป็นราชธานีเก่าของประเทศไทยในอดีต ดำรงความเป็นราชธานีมายาวนานถึง 417 ปี (พ.ศ. 1893 – 2310) ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลาง มีแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำน้อยตลอดจนลำคลองหลายสายต่างๆ ไหลผ่าน จึงมีความเหมาะสมแก่การเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว ซึ่งทำให้พระนครศรีอยุธยามีความอุดมสมบูรณ์ในข้าวปลาอาหารมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ดังคำกล่าวที่ว่า “เมืองข้าว อู่น้ำ” ตลอดจนศิลปะขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่สั่งสมจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ที่สืบทอดถึงปัจจุบัน

1. ภูมิหลังและบริบท จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จากหลักฐานทางธรณีวิทยาระบุว่า พื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเคยถูกน้ำทะเลท่วมถึงมาก่อน ต่อมาการทับถมของตะกอนซึ่งเกิดจากการที่แม่น้ำไหลพัดพาเอาเศษหิน ดิน ทราย และตะกอนมาทับถมกันเป็นเวลานานจนกลายเป็นที่ราบอันกว้างใหญ่กลายเป็นแผ่นดินหรือที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้น เมื่อถึงหน้าน้ำก็จะมีย่านลุ่มน้ำพัดพาตะกอนซึ่งเป็นแร่ธาตุที่สำคัญต่อพืชจากต้นน้ำทางเหนือมาท่วมตามที่ราบลุ่มภาคกลางทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว พระนครศรีอยุธยาจึงมีความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน น้ำที่หลากมาตามแม่น้ำลำคลองจะท่วมตามที่ลุ่มต่างๆ จนกลายเป็นทะเลสาบย่อยๆ ดังนั้นบ้านเรือนของชุมชนริมน้ำในอยุธยาจึงมีวิถีชีวิตผูกพันกับแม่น้ำลำคลองและมักจะสร้างเป็นเรือนไม้ไต้ถุนสูงมาตั้งแต่สมัยโบราณ¹

จังหวัดพระนครศรีอยุธยายังมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นทุ่งนา ไม่มีภูเขา ไม่มีป่าไม้ มีแม่น้ำสายต่างๆ ตลอดจนลำคลองสาขาต่างๆ ไหลเชื่อมโยงกันจึงเป็นแหล่งทำการเกษตรที่สำคัญของประเทศ ซึ่งในอดีตได้รับสมญาจากชาวตะวันตกที่เข้ามาในสมัยอยุธยาว่า เป็น “เวนิสตะวันออก”

ปัจจุบันจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจังหวัดหนึ่งของไทยในภาคกลาง ประชากรส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าวมาตั้งแต่อดีต นอกเหนือจากการเกษตรแล้วสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปมีการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งปรากฏไปทั่วทุกอำเภอเนื่องจากความเจริญและความสะดวกสบายทางคมนาคมที่ใกล้กรุงเทพฯ สภาพวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวนาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสมัย

¹ คณิตา เลขะกุล. (2543). *ภูมิศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*. (กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย). หน้า 5.

2. ภูมิหลัง ข้อมูลอำเภอบางบาล

อำเภอบางบาล เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีเนื้อที่ 84,565.625 ไร่ เป็นพื้นที่ราบลุ่ม เมื่อฤดูน้ำหลาก น้ำเหนือจะไหลบ่าตามแม่น้ำเข้าท่วมทุ่งนาเป็นประจำทุกปี

2.1 ประวัติอำเภอบางบาล

ประวัติอำเภอบางบาล มีหลักฐานจากวรรณคดีเรื่อง ขุนช้าง – ขุนแผน โดยเป็นสำนวนการแต่งของครูแจ้ง วัดระฆัง¹ มีชื่ออำเภอบางบาล ซึ่งเขียนเป็นคำว่า บางบาน ปรากฏในตอนเถรขวาดจอมขมังเวทย์แห่งเชียงใหม่เดินทางมายังเมืองอยุธยาเพื่อสู้กับพลายชุมพล บุตรชายของขุนแผน โดยการแปลงกายเป็นแร้งใหญ่บินตรงลงที่เหนืออ่างทองแล้วกลายร่างเป็นจระเข้ใหญ่ล่องลงมาตามลำน้ำเจ้าพระยา แกล้งอาละวาดแสดงฤทธิ์เดชให้ลือเลื่องตลอดทุกคั่งน้ำ ว่า

จระเข้ล่องมาทางบางโพงผอง	เห็นฝูงเป็ดผาดเป้งลงตายปน
ผุดดำรำมาในสาชล	จนกระทั่งบ้านกุ่มชุ่มในรัก
นางสาวสาวชาวบ้านมาอาบน้ำ	ขริ้วดำดำเข้าไปโผล่โผผอง
หวัดผวาม้าหลุดมุดเข้รัก	เอามือปกเป็นจับบึงวังขึ้นสะพาน
จระเข้ไม่ทำดำต่อมา	คนระอาออกซื้อลือทุกบ้าน
ล่องเลยลงมาหน้า <u>บางบาน</u>	ตรงเข้าบ้านผีมดกดเอากระบือ

¹ ครูแจ้ง วัดระฆัง สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ที่ปรึกษาอัครราชูปถัมภ์ ทรงนิพนธ์ "ตำนานเสภา" แล้วทรงมีรับสั่งเรื่องครูแจ้งเอาไว้มากที่สุดว่า "เป็นครูเสภาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รุ่นหลัง มีอายุอยู่มาจนถึงรัชกาลที่ 5 บ้านอยู่หลังวัดระฆังฯ แต่เดิมมีชื่อเสียงในการเล่นเพลง ถึงอ้างชื่อไว้ในบทเสภาตอนทำศพวันทองว่าหานายแจ้งมาว่าเพลงกับยายมา คือครูแจ้งคนนี่เอง มีเรื่องเล่ากันว่าครูแจ้งกับยายมานี้ เป็นคนเพลงที่เลื่องลือกันในรัชกาลที่ 3 อยู่มาไปเล่นเพลงครั้งหนึ่ง ยายมาดำถึงมารดาครูแจ้ง ด้วยข้อความอย่างไรอย่างหนึ่ง ซึ่งครูแจ้งแก้ไม่ตก ชัดใจจึงเลิกเพลงหันมาเล่นเสภา และเป็นนักสวดด้วย ได้แต่งเสภาไว้หลายตอน...ด้วยแต่งกลอนดี แต่กระเดียดจะหยาบ เห็นจะเป็นเพราะเคยเล่นเพลงปรบไ้ก่ ถึงลำสวด ที่สวดกันมาในชั้นหลัง ว่าเป็นลำของครูแจ้งประดิษฐ์ขึ้นก็มี จึงนับว่าครูแจ้งเป็นครูเสภาสำคัญอีกคนหนึ่ง"

ประวัติส่วนตัวครูแจ้งมีเท่านี้เอง ไม่มีหลักฐานว่าบิดามารดาชื่อใคร เกิดเมื่อไร เกิดที่ไหนตายเมื่อไร รู้แต่ว่า "มีอายุอยู่มาจนถึงรัชกาลที่ 5" ซึ่งอาจ "เดา" ว่าเป็นคนเกิดที่หลังสุนทรภู่ (เพราะสุนทรภูู่ถึงแก่กรรมเมื่อต้นแผ่นดินรัชกาลที่ 4) การที่สุนทรภู่ไม่ออกชื่อครูแจ้งไว้เป็น 1 ใน 6 ในบทเสภาตอนกำเนิดพลายงาม แสดงว่าในแผ่นดินรัชกาลที่ 2 ครูแจ้งยังเยาว์ หรือยังไม่มีชื่อเสียง หรือยังไม่ขับเสภาก็ได้ทั้งนั้น แต่เมื่อถึงรัชกาลที่ 3 ครูแจ้งมีชื่อเสียงแล้ว (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2545. ครูแจ้งวัดระฆัง สร้างสำนวนขุนช้างขุนแผน แสนสยอง. พิมพ์ครั้งแรก. สำนักพิมพ์มติชน.)

จากหลักฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชุมชนบางบาลมีการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านตลอดริมฝั่งคลอง บางบาลมาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และมีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย

เมื่อมีการจัดตั้งการปกครองเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลในราชอาณาจักร รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในการนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงเห็นว่าแขวงต่างๆ ในบริเวณมณฑลกรุงเก่ายังมีพลเมืองมาก ท้องที่กว้างขวาง ยากแก่การปกครองดูแลทุกข์บำรุงสุขของประชาชนจึงให้ผู้รักษากรุงเก่าแบ่งเขตการปกครองเสียใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยแบ่งแขวงเสนาออกเป็น 4 แขวง คือ แบ่งแขวงเสนาใหญ่ออกเป็น อำเภอสนาใหญ่ (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอฟักไห้) และเสนากลาง (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอสนา) แบ่งแขวงเสนาน้อยออกเป็น อำเภอสนาใน (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอบางบาล) และอำเภอสนายน้อย (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอบางไทร) เมื่อ พ.ศ.2438

จนเมื่อ พ.ศ.2453 ซึ่งนายเขี้ยว บางบาล ราษฎร หมู่ 5 ตำบลบางบาล ได้บริจาคที่ดินเพื่อก่อสร้างที่ว่าการอำเภอหลังใหม่แทนหลังเก่าที่ชำรุดไป จนกระทั่ง พ.ศ.2460 ทางราชการจึงได้เปลี่ยนชื่อจากอำเภอสนาในเป็น “อำเภอบางบาล” ตามนามสกุลของผู้บริจาคที่ดิน

จากบันทึก “จากวันนั้นถึงวันนี้ ที่บางบาล” ของรายงานประจำปีของอำเภอบางบาล พ.ศ. 2552 กล่าวถึงนายเขี้ยว ว่ามีตัวตนจริงและคนสมัยก่อนก็มักนิยมตั้งชื่อตามสี เช่น นายแดง นายดำ นายขาว ฯลฯ แต่ตามสกุลบางบาล จะเป็นนามสกุลของนายเขี้ยวจริงหรือไม่นั้น หากพิจารณาให้ชัดเจนแล้วประเทศไทยเพิ่งมีพระราชบัญญัติตั้งนามสกุล เมื่อ พ.ศ. 2464 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ฉะนั้นนายเขี้ยวอาจไม่มีนามสกุลก็ได้ เพียงแต่บ้านอยู่ตำบลบางบาล จึงเรียกว่า นายเขี้ยว บางบาล¹

2.2 สภาพทางภูมิศาสตร์

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไป ของอำเภอบางบาลเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ไม่มีภูเขาและป่าไม้ เมื่อฤดูน้ำหลาก น้ำเหนือจะไหลบ่าตามแม่น้ำเข้าท่วมทุ่งนา นอกจากพื้นที่จะราบลุ่มยังมีแม่น้ำหลายสายไหลผ่าน โดยเฉพาะมีแม่น้ำเจ้าพระยา และมีคลองแยกไปหลายคลอง เช่น คลองบางบาล คลองบางหลวง (คลองโพงแพง) คลองมหาพราหมณ์ คลองบางปลาหมอ (คลองมโนราห์) ทำให้พื้นที่อำเภอบางบาลคล้ายกับเกาะใหญ่และอำเภอบางบาลจะมีน้ำท่วมตามฤดูกาล จึงทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์และเกิดซุดดินหลายๆ ซุดเช่น ซุดดินราชบุรี ซุดดินอยุธยา ซุดดินอ่างทอง จึงทำให้เหมาะสมแก่การเพาะปลูก

แม่น้ำลำคลองที่สำคัญ ประชาชนส่วนใหญ่ของอำเภอบางบาล ได้ใช้น้ำจาก แม่น้ำลำคลอง ในการเกษตร การคมนาคม มีแม่น้ำที่สำคัญๆ ดังนี้

แม่น้ำเจ้าพระยา ไหลตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์ลงมาผ่านชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง จนถึงเข้าเขตพื้นที่ ตำบลบ้านกุ่ม ตำบลบางชะนี ตำบลไทรน้อย ของอำเภอบางบาลไปบรรจบแม่น้ำป่าสักในเขตอำเภอนครศรีอยุธยา

¹ รายงานประจำปีของอำเภอบางบาล. (2552). จากวันนั้นถึงวันนี้ ที่บางบาล. หน้า 2.

คลองบางบาล (แม่น้ำเจ้าพระยาเดิม) แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่ตรงวัดจุฬา และ ท้องที่หมู่ที่ 5 ตำบลบางชะนี หมู่ที่ 3 ตำบลไทรน้อย ไหลผ่านตำบลบางชะนี ตำบลไทรน้อย ตำบล บางบาล ตำบลวัดยม ตำบลสะพานไทย ตำบลกบเจา ตำบลบ้านคลัง ตำบลพระขาว ไปบรรจบ แม่น้ำน้อยที่บ้านสีกุก มีความยาวประมาณ 16 กิโลเมตร

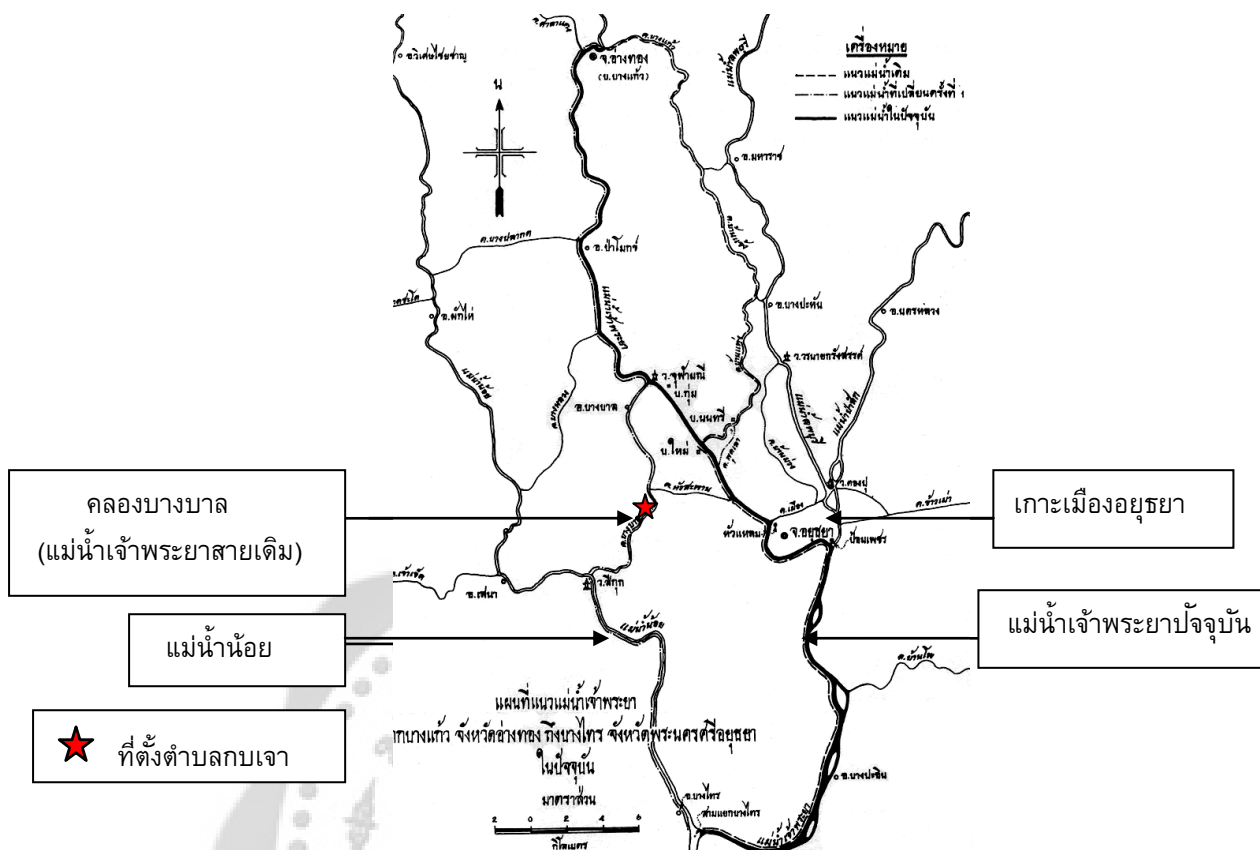
จากหลักฐานการบันทึกตอนหนึ่งของแผนกสถิติวิจัย กองแผนงาน กรมชลประทาน ในเอกสาร ชื่อ "บทความบางเรื่อง" ที่กล่าวถึงคลองบางบาลว่าเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม ว่า

"ต่อมาประมาณ พ.ศ.2400 ได้ขุดคลองบ้านกุ่มจากวัดจุฬามณี เป็นคลองลัดมาลงแม่น้ำที่ บ้านใหม่ และก็ขุดออกจากท้องคุ้งเช่นเดียวกัน น้ำไหลลงทางคลองนี้แรงและเชี่ยวจัด ทำให้แม่น้ำ ทางอำเภอบางบาลตื้นและแคบเข้า ในเวลาไม่ถึงร้อยปี แม่น้ำเจ้าพระยาจากวัดจุฬามณี ก็เปลี่ยน แนวกลับมาทางบ้านใหม่ เกาะเมืองอยุธยา บางปะอิน บางไทร ซึ่งเป็นแม่น้ำเดิม นับเป็นการเปลี่ยน เป็นครั้งที่ 2 และยังคงเป็นอยู่มาจนทุกวันนี้"

"ที่สีกุกก็เช่นเดียวกับที่เกาะเมืองอยุธยา โดยเป็นที่รวมของแม่น้ำสีกุก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง ของแม่น้ำน้อยในปัจจุบัน และแม่น้ำน้อยสายเดิมซึ่งเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาที่เปลี่ยนเป็นครั้งที่ 1 และเป็นคลองบางบาลในปัจจุบัน ฉะนั้น แม่น้ำน้ำทางคลองบางบาลจะตื้นเขิน แม่น้ำจากสีกุกลงมาบาง ไทร ก็ยังคงเป็นแม่น้ำอยู่และก็เพิ่งเปลี่ยนมาไม่นาน ในแผนที่ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2504 จึงยังคง เรียกว่าแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นอันว่าในแผนที่ฉบับนี้ แม่น้ำเจ้าพระยามี 2 ทาง"¹

ปัจจุบันคลองบางบาลเป็นเพียงคลองสาขาของแม่น้ำน้อย ในบางเดือนจะมีระดับน้ำที่ตื้น เขิน แต่หากเข้าสู่ฤดูหนาวหลาก น้ำในคลองก็จะเอ่อล้นไหลท่วมเข้าสู่ฝืนนาในบริเวณทุ่งกบเจาและ ตำบลอื่นที่คลองบางบาลไหลผ่าน ส่วนการเดินทางเรือสัญจรไปมาหรือการค้าขายสินค้าเรือรับซื้อข้าวไม่ มีการใช้คลองบางบาลมานานแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา แต่ชาวบ้านทั้งสองฝั่งคลองยังคงใช้ ประโยชน์จากคลองในการสัญจรไปมาด้วยเรือ เช่น การข้ามฝั่งไปทำธุระ เดินทางไปบ้านผู้อื่นหรือ ไปวัด การทำประมงทอดแหวางเบ็ดตกปลาและยังนำน้ำมาใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำล้างจาน ล้าง สิ่งของต่างๆ สูบน้ำไปใช้ในห้องน้ำ เป็นต้น

¹ อุดล อิมโอชา. (2512). บทความบางเรื่อง. แผนกสถิติวิจัย กองแผนงาน กรม ชลประทาน. ไม่ระบุหน้า.

ภาพประกอบ 1 แม่น้ำ ลำคลองสายต่างๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: อดุล อิมโอชา. (2512). *บทความบางเรื่อง*. แผนกสถิติวิจัย กองแผนงาน กรมชลประทาน

คลองบางหลวง (คลองโพงเผง) แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลโพงเผง อำเภอบำเหน็จ จังหวัดอ่างทอง ไหลเข้าสู่ท้องที่ตำบลบางหัก ตำบลบางหลวง ตำบลบางหลวงโตด ตำบลวัดตะกูด ตำบลทางช้าง ไปบรรจบแม่น้ำน้อยที่บ้านหัวเวียง อำเภอสนา มีความยาวประมาณ 10.5 กิโลเมตร

คลองบางปลาหมอ (คลองมโนราห์) เป็นแม่น้ำที่แยกจากแม่น้ำน้อยที่ตำบลหัวเวียง อำเภอสนา ไหลผ่านบ้านโรงนา ตำบลน้ำเต้า มาบรรจบกับแม่น้ำน้อยตรงวัดบางปลาหมอ

แม่น้ำน้อย ไหลผ่านอำเภอบางบาล ในช่วงตำบลน้ำเต้าที่บ้านสีกุก นอกจากนั้นยังมีคลองที่ใช้ได้เป็นบางส่วน แต่มีประวัติความเป็นมาเป็นคลองที่อุดมสมบูรณ์คือ คลองมหาพราหมณ์ (เคยเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม) แต่ตอนนี้ตื้นเขินจนแทบใช้การไม่ได้

อำเภอบางบาลมีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และอำเภอบำเหน็จ จังหวัดอ่างทอง

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
 ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอพระนครศรีอยุธยา
 ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอเสนา อำเภอดักใหญ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพประกอบ 2 ที่ตั้งและอาณาเขตอำเภอบางบาล

ที่มา: สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อำเภอบางบาล แบ่งเขตการปกครองตามระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคออกเป็น 16 ตำบล ดังนี้

ตำบลบางบาล	ตำบลบางชะนี
ตำบลบ้านกุ่ม	ตำบลไทรน้อย
ตำบลวัดยม	ตำบลสะพานไทย
ตำบลมหาพราหมณ์	ตำบลกบเจา
ตำบลบ้านคลัง	ตำบลพระขาว
ตำบลน้ำเต้า	ตำบลบางหัก
ตำบลบางหลวงโตด	ตำบลบางหลวง
ตำบลวัดตะกู	ตำบลทางช้าง

แผนที่อำเภอบางบาล
Amphoe Bang Ban MAP

ภาพประกอบ 3 ที่ตั้งตำบลต่างๆ ในอำเภอบางบาล

ที่มา: สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 5. หน้า 2.

3. เหตุผลในการเลือกพื้นที่ตำบลกบเจา และสภาพทั่วไปของตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตำบลกบเจาเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่ราบลุ่ม สภาพทั่วไปจึงเหมาะแก่การทำนาปลูกข้าวเป็นอย่างมากอันเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของดินซึ่งเป็นผลมาจากการที่น้ำท่วมเป็นประจำซึ่งนำดินตะกอนแร่ธาตุมาด้วย ชาวนาตำบล กบเจาจึงทำนาปลูกข้าวมาตั้งแต่อดีตในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมจนเมื่อมีการก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยา พ.ศ.2500 และการก่อสร้างถนนสายอำเภอพระนครศรีอยุธยา บางบาล เสนา พ.ศ.2517 ทำให้วิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจามีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยแต่ยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบเก่าผสมผสานกับวิถีชีวิตแบบใหม่ได้อย่างดี

3.1 เหตุผลในการเลือกพื้นที่ตำบลกบเจาทำการวิจัย

สภาพทั่วไปของตำบลกบเจามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันตำบลอื่นๆ ในบริเวณเดียวกันคือ มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มสภาพพื้นที่เป็นที่เพาะปลูกข้าวและพืชอื่นๆ ตลอดจนการตั้งบ้านเรือนติดริมฝั่งคลองบางบาล หากมองผิวเผินแล้ว ตำบลกบเจา จะไม่ค่อยมีข้อแตกต่างจากตำบลอื่นๆ ในอำเภอบางบาลเลย แต่เมื่อได้ทำการสำรวจและเก็บข้อมูลจากหลักฐานเอกสารและการลงภาคสนามจึงทำ

ให้ทราบว่าตำบลกบเจามีความแตกต่างจากตำบลอื่นๆ ในหลายเรื่อง ความสำคัญของตำบลกบเจา ในการทำการวิจัยครั้งนี้ คือ

1. ตำบลกบเจาเป็นตำบลที่น้ำท่วมขังทุกปี ในช่วงฤดูน้ำเหนือหลากตั้งแต่เดือนกันยายน-พฤศจิกายนของทุกปี ปริมาณน้ำที่ไหลเอ่อล้นคลองบางบาลเข้าสู่ท้องนาที่มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ ถึงแม้ว่าจะท่วมมากน้อยเพียงไรน้ำยังคงท่วมขังถึงแม้จะล่องเลยฤดูน้ำหลากไปจนถึงเดือนธันวาคม-มกราคมแล้วก็ตาม จึงเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านควบคู่ไปกับปัญหาของชาวตำบลกบเจาแทบทุกปี

2. ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาวะทางธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตช่วงฤดูน้ำหลากกับช่วงนอกฤดูน้ำหลาก

3. ชาวบ้านตำบลกบเจายังคงดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมทางสังคมสมัยใหม่อย่างลงตัว ไม่ว่าจะช่วงอายุใดก็ตาม

4. การนำศาสตร์และศิลป์ ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษตลอดจนวิธีการดำเนินชีวิตที่สืบทอดต่อกันมา มาใช้ในวิถีชีวิตปัจจุบัน อาทิ กรณีการใช้เครื่องครัวทั้งแบบดั้งเดิมและแบบทันสมัย

5. การตั้งบ้านเรือนของตำบลกบเจาที่มีสองลักษณะนั้นคือ อย่างแรก ตั้งบ้านเรือนริมฝั่งคลอง บางบาลมาตั้งแต่อดีต จึงเป็นความผูกพันกับสายน้ำลำคลองที่ก่อให้เกิดวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง อาทิ การสัญจรไปมา การค้าขายเนื่องจากกระแสน้ำที่นิ่งไม่ไหลเชี่ยวมากนัก ประการที่สอง การเข้ามาของถนนลาดยางและคอนกรีต ทำให้การใช้แม่น้ำลำคลองและการสัญจรทางน้ำลดลงไป บ้านเรือนผู้คนจึงเปลี่ยนมาปลูกอยู่ริถนนพร้อมด้วยสาธารณูปโภคพื้นฐานจากรัฐจัดให้ เช่น ถนนคอนกรีต เสไฟฟ้า โทรศัพท์ แม้กระทั่งรถยนต์ที่ชาวบ้านใช้เป็นยานพาหนะซึ่งเป็นกระแสความเจริญที่เข้ามาสู่วิถีชีวิตชาวบ้านในตำบลกบเจา แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านยังคงดำเนินต่อไปโดยยังใช้คลองบางบาลคู่ไปกับการตัดถนนที่นำความเจริญสู่ตำบลกบเจา

6. การใช้พื้นที่เพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารอยู่ตลอดเวลา จึงมีความหลากหลายในพืชผลทางการเกษตรบนพื้นที่เดียวกัน

7. ตำบลกบเจามีปัจจัยที่เอื้อต่อการ ทำนาเพาะปลูกพืชผลการเกษตรที่หลากหลาย เนื่องจากมีแหล่งน้ำธรรมชาติและชลประทานสนับสนุนการทำนาข้าวเพาะปลูก

8. การมีสุนทรียภาพของผู้คนในท้องที่ตำบลกบเจาตั้งแต่สมัยอดีตที่สนุกสนานร่าเริงมาจนถึงปัจจุบันถึงแม้จะมีความเจริญทางเทคโนโลยีในการสร้างความบันเทิง แต่ความสนุกสนานของชาวบ้านยังคงให้เห็นตามงานเทศกาลต่างๆ ที่ญาติพี่น้องมารวมตัวกัน

3.2 ตำบลกบเจาในอดีต

ตำบลกบเจาเป็นชื่อของตำบลอันดับที่ 8 ของอำเภอบางบาล จากทั้งหมด 9 หมู่บ้านตามลักษณะการปกครองท้องที่ ความเป็นมาของชื่อตำบลมีข้อสันนิษฐานที่น่าเชื่อถือได้ จากการสอบถามผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ในท้องถิ่นว่า “กบเจา” มีที่มาอย่างไรอยู่หลายประเด็น

3.2.1 ประวัติตำบลกบเจา

คำว่า “กบ” เป็นชื่อของสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ในความนิยมของคนบางคนนำมาเป็นชื่อเป็นชื่อของลูกหลานก็มี มีการกล่าวถึงการตั้งชื่อลูกหลานของเจ้านายทางภาคเหนือลงมาถึงภาคกลางที่นิยมตั้งชื่อเล่นสำหรับเรียก โดยถือกันว่าชื่อเล่นนั้นทำให้ผีเกลียดไม่ยกเอาตัวเด็ก จะได้มีสุขภาพดี อยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บป่วย ความนิยมเช่นนี้จึงมีอยู่ทั่วไป ซึ่งคำว่ากบ ก็เป็นชื่อที่นิยมใช้เรียกแทนตัวผู้คน คำว่า “เจา” นี้มีเอกสารอ้างอิงจากผู้รู้ว่าเป็นชื่อของบุตรคนที่เก้า (อาจเป็นบุตรคนใดคนหนึ่งของนายบ้าน หรือผู้ที่เป็นปุชนิยบุคคลสมัยนั้น) ฉะนั้นชื่อของตำบลกบเจา คงตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านซึ่งอยู่ในความดูแลของบุตรคนที่เก้า ซึ่งได้รับการมอบหมายให้ดูแล ปกครองหมู่บ้าน ต่อมาจึงขนานนามตามชื่อของนายบ้านว่า “หมู่บ้านกบเจา” ซึ่งมีมาช้านานหาหลักฐานแน่ชัดไม่ได้ แต่จากตำนานเสภาเรื่อง ขุนช้าง - ขุนแผน มีนามหมู่บ้านกบเจาปรากฏในเสภาขุนช้าง - ขุนแผน¹ เหมือนกับที่มีนามอำเภอบางบาลปรากฏในตอน เกรขवादจอมขมังเวทย์แห่งเชียงใหม่เดินทางมายังเมืองอยุธยาเพื่อสู้กับพลาญชุมพล บุตรชายของขุนแผน โดยการแปลงกายเป็นร่างใหญ่บินตรงลงที่เหนืออ่างทองแล้วกลายร่างเป็นจระเข้ใหญ่ล่องลงมาตามลำน้ำเจ้าพระยา แกล้งอาละวาดแสดงฤทธิ์เดชให้ลือเลื่องตลอดทุกคั้งนี้ว่า

อ้ายมะเตือเงื่อถ่อขึ้นแทงปราด	จระเข้ฟาดหัวเต็ดกระเด็นปรือ
อี่แม่ยโตนดินแหวยแจวหลุดมือ	ร้องอึ้งอ้ออูยย้ายตะกายกะกุก
ถึงหัวตะพาน <u>กบเจา</u> เข้าบ้านตึก	ไล่สะอึกเอาผู้หญิงวิ่งผ้าลู่
ลงลุยเลนเบนว้ายกระจายกระจุย	โคลนมันตูดปรุกปรุยเประอั้งกาย

และอีกข้อสันนิฐาน จากคำบอกเล่าของผู้รู้ ว่าหมู่บ้านตำบลกบเจา มีเรื่องเล่าจากการที่ได้ยินปู่ย่าตายายได้เล่าสืบต่อกันมาว่า ครั้งหนึ่งมีเจ้านายเสด็จผ่านมาทางเรือ บริเวณนี้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร มี ปลา กุ้ง กบ เป็นจำนวนมาก เจ้านายก็ได้ทรงทอดพระเนตรพบกบเจ้า อยู่ตัวหนึ่ง (เป็นอาการที่กบนั่งจับเจ้า) ดังนั้นท่านจึงเรียกพื้นที่แห่งนี้ว่า กบเจ้า จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน ตำบลกบเจา และต่อมามีการเรียกเพี้ยนมาเป็นตำบลเจามาจนถึงปัจจุบันนี้

สรุปข้อสันนิฐานความหมายของตำบลกบเจาว่าจะพอฟังได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้านซึ่งถูกมอบหมายให้บุตรคนที่เก้า ปกครองดูแลและเป็นชื่อของหมู่บ้านสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน หรือความอุดมสมบูรณ์ของท้องทุ่งที่เต็มไปด้วยข้าว กุ้ง หอย ปู ปลา กบ หรืออื่นๆ จึงทำให้มีชื่อติดปากกันมาจนตั้งชื่อเป็นหมู่บ้านสืบกันมา

¹ เสวก ไตรญาณ. (2547). รายงานการวิจัยการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบล กบเจา เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

3.2.2 หลักฐานทางประวัติศาสตร์

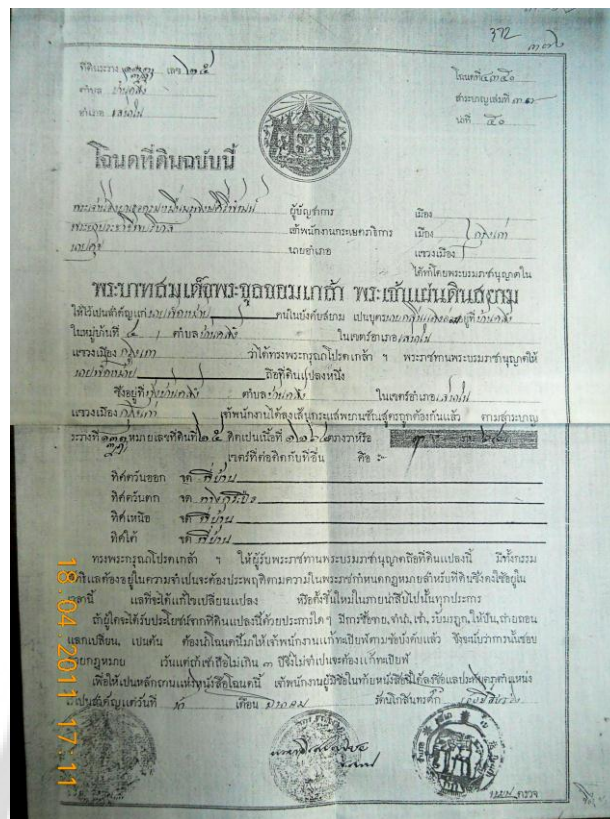
สภาพทั่วไปของชุมชนตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมโบราณ ปัจจุบันได้เปลี่ยนสภาพเป็นคลองบางบาลจึงเป็นที่ตั้งของวัดวาอารามซึ่งมีความสำคัญและมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเฉพาะของท้องถิ่นและหลักฐานสำคัญที่สามารถอ้างอิงได้ว่า ตำบลกบเจาน่าจะมีผู้คนอาศัยอยู่มานานแล้ว คือ เจดีย์เก่าทรงย่อมุมไม้สิบสอง ศิลปะสมัยอยุธยา ณ วัดโพธิ์กบเจา ที่หมู่ 2

ภาพประกอบ 4 เจดีย์เก่าทรงย่อมุมไม้สิบสอง วัดโพธิ์กบเจา ที่หมู่ 2

ที่มา: วัดโพธิ์กบเจา ที่หมู่ 2.

นอกจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันว่ามีผู้คนอยู่อาศัยที่ตำบลกบเจามาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว ยังมีหลักฐานชั้นต้นคือ โฉนดที่ดินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่สามารถอ้างอิงได้ว่าพื้นที่นี้มีผู้คนอาศัยอยู่และดำรงวิถีชีวิตด้วยการทำนาปลูกข้าว ภายหลังจากการประกาศเลิกทาส ผู้คนจึงเข้ามาจับจองที่ดินทั้งคนในท้องถิ่นเดิมและคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่เพื่อการดำรงวิถีชีวิตซึ่งส่วนใหญ่จะทำนาเป็นงานหลัก ทั้งชาวไทยพุทธ ชาวไทยอิสลาม ชาวจีน โดยเฉพาะที่ดินติดริมคลองบางบาลทั้งสองฝั่ง ความสัมพันธ์ในสังคมจึงมีความแน่นแฟ้น รักใคร่สามัคคี ร่วมแรงร่วมใจในการทำงานต่าง ๆ ของหมู่บ้านไม่ว่า งานเกี่ยวกับการทำนา ประเพณีทางศาสนาประเพณีในสังคมอีกทั้งที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ลึกเข้าไปในท้องนาทำให้ตำบลกบเจามีความสุขสงบร่มเย็นมายาวนาน

ภาพประกอบ 5 โฉนดที่ดินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ปัจจุบันคือพื้นที่ตำบลกบเจา เมื่อครั้งเคยอยู่ในอำเภอสนาไหม ร.ศ.122 (พ.ศ.2447)

ที่มา: กมลทิพย์ แจ่มดาว ที่ บ้านเลขที่ 44 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

3.3 สภาพทั่วไปของตำบลกบเจา

ลักษณะของตำบลกบเจามีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม พื้นดินมีแร่ธาตุที่พัดพามากับกระแสน้ำ เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก เมื่อน้ำลดลงตะกอนดินก็จะทับถมทำให้เหมาะแก่การเพาะปลูกโดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวกบเจา นอกจากการปลูกข้าวแล้ว ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ชาวบ้านยังปลูกพืชผักอื่นๆ อีกมากมาย อาทิ กลัวย มะม่วง มะขาม มะพร้าว อ้อย พืชผักสวนครัว ไม้ดอกไม้ประดับ เป็นต้น

3.3.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ตำบลกบเจา มีพื้นที่ทั้งหมด 10.76 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 7,975 ไร่ อยู่ห่างจาก อำเภอบางบาล ไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 4 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลข้างเคียง ดังนี้

ทิศเหนือ จดตำบลสะพานไทย และตำบลวัดยม อำเภอบางบาล

ทิศใต้ จดตำบลสะพานไทยและตำบลมหาพราหมณ์ อำเภอบางบาล
 ทิศตะวันออก จดตำบลบ้านคลังและตำบลพระขาว อำเภอบางบาล
 ทิศตะวันตก จดตำบลวัดตะกุกและตำบลทางช้าง อำเภอบางบาล

ภาพประกอบ 6 แสดงที่ตั้งตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: ศูนย์ข้อมูล สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

3.3.2 ลักษณะภูมิประเทศ

ตำบลกบเจามีสภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การเพาะปลูก การทำเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา โดยมีคลองที่สำคัญคือ คลองบางบาลเป็นคลองสาขาไหลแยกมาจากแม่น้ำน้อยจากตำบลสี่กักรอยต่อระหว่างอำเภอเสนา อำเภอบางไทรและอำเภอบางบาล ไหลผ่านเข้าสู่ช่วงตำบลกบเจา ยาวประมาณ 6 กิโลเมตร ซึ่งถือว่าเป็นคลองที่สำคัญของชาวตำบลกบเจาที่ใช้อุปโภคบริโภค และทำนาปลูกข้าวมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน นอกจากคลองบางบาลแล้ว ลำปะโดง คลองมโนรายังเป็นคลองย่อยๆ ของคลองบางบาลที่ไหลผ่านท้องนาชาวบ้านได้ใช้ได้อย่างดี สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชาวนา น้ำจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านตั้งถิ่นฐานตลอดคลองบางบาล โดยการใช้ทรัพยากรรอบๆ ตำบลดังนี้

ตาราง 1 แสดงการใช้พื้นที่ในตำบลกบเจา

พื้นที่	จำนวน (ไร่)
พื้นที่ทั้งหมด	7,975
พื้นที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย	577
พื้นที่แหล่งน้ำ	24
พื้นที่ทำการเกษตร	7,290
พื้นที่ทำนา	7,155
พื้นที่ทำสวน	95
พื้นที่พืชผัก	40
พื้นที่อื่น ๆ	84

ที่มา: แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลกบเจา. หน้า 3.

3.3.3 ลักษณะภูมิอากาศ

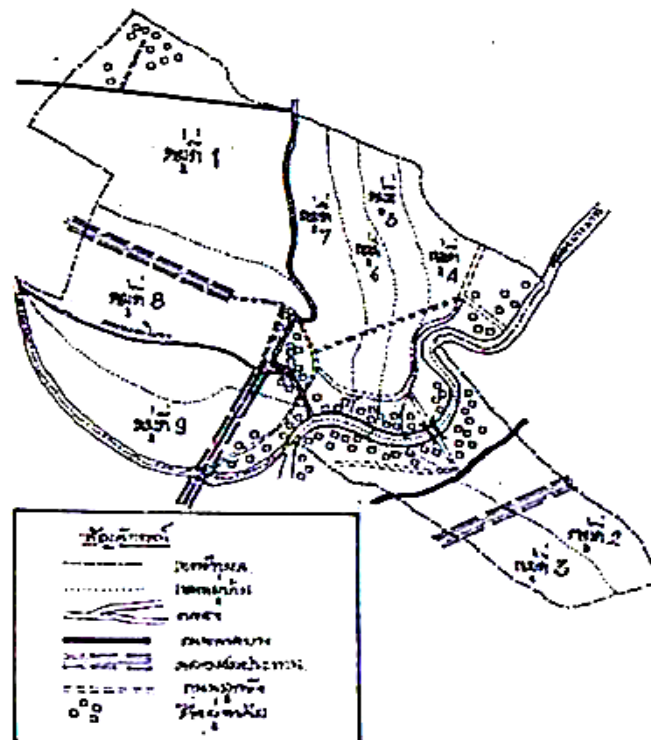
ตำบลกบเจา มีอากาศร้อน แห้งแล้ง มีฝนตามฤดูกาล ตามรายละเอียดดังนี้
 ฤดูหนาว ในช่วงเดือน ธันวาคม – กุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ย 22 องศาเซลเซียส
 ฤดูร้อน ในช่วงเดือน มีนาคม – เมษายน อุณหภูมิเฉลี่ย 34 องศาเซลเซียส
 ฤดูฝน ในช่วงเดือน พฤษภาคม – พฤศจิกายน อุณหภูมิเฉลี่ย 35 องศาเซลเซียส
 ส่วนปริมาณน้ำฝนวัดได้ตลอดปี เฉลี่ยประมาณ 20 – 60 มิลลิเมตร และมักจะเกิดภาวะฝน
 ทิ้งช่วงเดือนกรกฎาคม – สิงหาคมเกือบทุกปี อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปี 37.5 องศาเซลเซียส¹

3.3.4 ลักษณะทางการปกครอง

ชุมชนตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมคลองบางบาลทั้งสองฝั่งเขตการปกครอง แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 หมู่บ้าน

1. หมู่ที่ 1 บ้านขวาง
2. หมู่ที่ 2 บ้านแก
3. หมู่ที่ 3 บ้านท้ายวัดโพธิ์
4. หมู่ที่ 4 บ้านเหนือ
5. หมู่ที่ 5 บ้านหน้าวัด
6. หมู่ที่ 6 บ้านหมู่ใหญ่
7. หมู่ที่ 7 บ้านในคลอง
8. หมู่ที่ 8 บ้านตรอกตันไทร
9. หมู่ที่ 9 บ้านท้องคู้ง

¹ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลกบเจา. (2552). แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลกบเจา. หน้า 4.

ภาพประกอบ 7 แสดงที่ตั้งหมู่บ้านในตำบลกบเจา

ที่มา: งานปกครอง อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

3.3.5 ประชากร

ตำบลกบเจา แบ่งการปกครองออกเป็น 9 หมู่บ้าน มีประชากร ทั้งหมด 2,620 คน เป็นชาย จำนวน 1,251 คน และ หญิงจำนวน 1,369 คน ครัวเรือน 743 ครัวเรือน เฉลี่ยครัวเรือนละ 4 คน สภาพการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ของประชากร การจัดการในครัวเรือนส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับผู้นำครอบครัวเป็นหลัก และอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างเรียบง่าย รักความสงบ จะมีบางส่วนเริ่มแยกครอบครัว และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นตามยุคปัจจุบัน¹

¹ ฝ่ายทะเบียนอำเภอบางบาล. พฤษภาคม 2552.

ตาราง 2 แสดงจำนวนประชากร จำแนกตามหมู่บ้าน

หมู่บ้าน	ประชากร				จำนวน ครัวเรือน
	ชาย	หญิง	รวม	ร้อยละ	
หมู่ที่ 1 บ้านขวาง	169	187	356	13.58	112
หมู่ที่ 2 บ้านแก	256	250	506	19.31	148
หมู่ที่ 3 บ้านท้ายวัดโพธิ์	195	206	401	15.30	101
หมู่ที่ 4 บ้านเหนือ	90	93	183	6.98	45
หมู่ที่ 5 บ้านหน้าวัด	104	122	226	8.62	59
หมู่ที่ 6 บ้านหมู่ใหญ่	53	58	111	4.23	35
หมู่ที่ 7 บ้านในคลอง	139	143	282	10.76	72
หมู่ที่ 8 บ้านตรอกตันไทร	87	121	208	7.93	71
หมู่ที่ 9 บ้านท้องคู้ง	158	189	347	13.24	100
รวม	1,251	1,369	2,620	100.00	743

ที่มา: ฝ่ายทะเบียนอำเภอบางบาล พฤษภาคม 2552.

3.4 ลักษณะทางสังคม

ลักษณะสังคมในตำบลกบเจามีลักษณะไม่ค่อยซับซ้อนเท่าไรนัก เนื่องจากมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันมาตั้งแต่อดีตบรรพบุรุษที่คอยเกื้อกูลกันมาตลอดบ้านเรือนแต่ละหลังมีความรักใคร่กลมเกลียวช่วยเหลือกันในเครือญาติพี่น้องของตนเองสามารถพึ่งพาอาศัยให้ว้วกันและกันได้ดีเสมอ บางครัวเรือนมีความเกี่ยวเนื่องกันแบบเครือญาติสังเกตได้จากนามสกุลที่คล้ายๆ กันในหลายครัวเรือน บางครอบครัวย้ายไปอีกหมู่บ้านหนึ่งก็มี นอกจากนี้ในความใกล้ชิดกันของเพื่อนบ้านนำไปสู่การแต่งงาน จนเป็นระบบเครือญาติต่อเนื่องกันไป ยิ่งทำให้สายสัมพันธ์ของชาวบ้านตำบลกบเจา มีความสนิทแนบแน่นมากยิ่งขึ้นไปอีก

3.4.1 ชชาติพันธุ์

ประชากรส่วนใหญ่ของชาวบ้านตำบลกบเจาตั้งรกรากอยู่อาศัยในบริเวณนี้มาหลายชั่วอายุคน จากหลักฐานที่ยืนยันก็คือการถือครองโฉนดที่ดินพระราชทานหรือการประกอบอาชีพในรัชสมัย รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แสดงให้เห็นว่ามีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยตามริมคลองบางบาลในตำบลกบเจามาแล้ว จนสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นคนในท้องถิ่นที่มาตั้งแต่อดีต แต่เนื่องจากการประกอบอาชีพทำนา ซึ่งเป็นพื้นที่กว้างใหญ่ ในแต่ละปีเมื่อถึงฤดูกาลทำนา จึงมี

ผู้คนจากถิ่นอื่นอพยพโยกย้าย เข้ามารับจ้างงานต่าง ๆ ในชุมชนมาก จึงส่งผลให้มีผู้คนต่างถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยในตำบลกบเจามากขึ้น อาทิ

ในพื้นที่มีคนไทยส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดินมาตั้งแต่อดีตตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวจากหลักฐานโฉนดที่ดินพระราชทานที่อ้างอิงไว้ข้างต้น สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันยังคงมีอาชีพทำนา เพาะปลูกพืชผัก รับราชการ รับจ้างงานทำงานช่าง งานเกษตร โดยการใช้ภาษาไทยมีสำเนียงการพูดคล้ายกับผู้คนในจังหวัดสุพรรณบุรี อ่างทอง วิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ พระพุทธศาสนาและเชื่อมโยงกับญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียง มีความร่วมมือร่วมใจกันต่อหมู่บ้านที่ตนเองอยู่อาศัยมีประเพณีและวัฒนธรรมที่อาศัยความอุปถัมภ์ค้ำชูกันอย่างแนบแน่นตั้งแต่เกิดจนตาย ปัจจุบันกลุ่มคนกลุ่มนี้จะพบว่ามิชช่วงอายุที่สูงตั้งแต่ 40 – 90 ปี และเด็ก ๆ อายุระหว่าง 2 – 18 ปี ยังอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ส่วนผู้คนวัยรุ่นวัยฉกรรจ์ ส่วนใหญ่จะทำงานต่างถิ่นและจะกลับมาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องในเทศกาลต่าง ๆ

คนไทยเชื้อสายจีน จากการเก็บข้อมูลพบว่า คนไทยเชื้อสายจีนสืบไปจนถึงรัชสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 บรรพบุรุษชาวจีนเข้าตั้งรกรากตลอดริมฝั่งคลองบางบาลที่เข้ามาอาศัยในตำบลกบเจาในอดีตส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายเกือบหมด ตั้งเนื้อตั้งตัวด้วยการแต่งงานกับคนไทยอาศัยความขยันขันแข็ง อดออม และมีหัวการค้าหลาย ๆ ด้านจึงทำให้เป็นเจ้าของที่นา เจ้าของเรือบรรทุก รับ – ส่ง และขายสินค้าตั้งแต่พืชผลทางการเกษตร ของใช้ในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันชาวบ้านเชื้อสายจีนได้กลายเป็นคนไทยไปหมดแล้ว แต่อาจจะมีขนบธรรมเนียมของชาวจีนอย่างพิธีการไหว้เจ้าช่วงเทศกาลตรุษจีนนั้นก็คือปรากฏให้เห็นอยู่บ้างแต่ก็ปรับเปลี่ยนเป็นวัฒนธรรมไทยและความศรัทธาในพุทธศาสนาหมดแล้ว

ส่วนคนไทยจากพื้นที่อื่น เป็นคนไทยที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อประกอบอาชีพในตำบลกบเจามีทั้งเข้ามาเป็นสมาชิกครอบครัวของคนในพื้นที่โดยการแต่งงานและเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างกลุ่มคนเหล่านี้จะกลมกลืนไปกับชาวบ้านในพื้นที่ได้อย่างดีด้วยความที่เป็นคนไทยด้วยกัน¹

แรงงานต่างด้าว อาทิ ชาวพม่า ชาวแขกอินเดีย ปากีสถาน เป็นกลุ่มคนที่เข้ามารับจ้างเป็นแรงงานก่อสร้าง คนงานในโรงอิฐตำบลใกล้เคียง รวมทั้งมาทำงานรับจ้างทั่วไปตลอดจนค้าขายและเช่าที่พักอาศัยแบบแบ่งเช่าหรือบริเวณบ้านของนายจ้าง โดยจะพบได้ที่หมู่ 2 และ หมู่ 3 ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่าเป็นชาวต่างด้าวก็คือ ลักษณะร่างกาย หน้าตา การแต่งกาย นุ่งโจง การมัดหน้าทาแป้ง ทานาคซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดของชาวพม่าตลอดจน สำเนียงภาษาพูด เป็นต้น

3.4.2 ระบบครอบครัวและเครือญาติ

ครอบครัวเป็นสังคมหลักของไทย ครอบครัวของชาวตำบลกบเจามีลักษณะเหมือนกับครอบครัวทั่วไปในชนบท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยายมีขนาดสมาชิกตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป ลักษณะ

¹ ภูมิสิทธิ์ บุญชุ่มชู. อายุ 37 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 106/8 หมู่ 3 ตำบลดอนเจดีย์ อำเภอดอนเจดีย์ สุพรรณบุรี.

เป็นสมาชิกสายเลือดเดียวกัน จึงทำให้ขนาดบ้านเรือนมีขนาดใหญ่กว้างขวางตามจำนวนผู้อยู่อาศัยไปด้วย

สมาชิกที่อาศัยอยู่มีอายุอยู่ 3 รุ่น ตั้งแต่เด็ก ผู้ใหญ่วัยทำงานและคนแก่ชรา สมาชิกจะประกอบไปด้วย ปู่ ยา ตา ยาย บุตรหลาน โดยเฉพาะสมาชิกผู้หญิงจะมีมากกว่าผู้ชาย และหลาน ๆ วัยก่อนเรียนและวัยเรียนคละกันไป บางครอบครัวมีสมาชิก 3 รุ่น อยู่กันครบ แต่ส่วนใหญ่จะมีไม่ครบรุ่น โดยเฉพาะผู้ใหญ่วัยทำงานมักจะไปทำงานต่างถิ่น หรือไม่เข้าสู่กรุงเทพฯ แต่ถึงกระนั้น การที่มีคนแก่แม่เฒ่าอาศัยอยู่นั้น ได้ช่วยอบรมสั่งสอนวัฒนธรรมที่ดีงาม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดำรงชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม งานฝีมือภูมิปัญญา ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้กับลูกหลานได้ซึมซับ วิถี และวัฒนธรรมไทยได้อย่างดี

ครอบครัวชาวนาตำบลกบเจาในอดีตส่วนใหญ่จะมีสมาชิกหลายคน สิ่งที่ได้รับคือ แรงงานในครัวเรือนในการทำงานต่างๆ โดยเฉพาะการทำนา การทำสวน การค้าขาย รั้งจ้างทั่วไป ตลอดจนการช่วยเหลือเกื้อกูลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ตั้งแต่การช่วยเลี้ยงบุตรหลาน การขอแรงงาน ร่วมงานพิธีหรืองานก่อสร้างงานลงแรงต่างๆ การขอหยิบยืมข้าวของเครื่องใช้ของกันและกัน ตลอดจนเครื่องมือการเกษตรการก่อสร้างงานช่างต่างๆ สิ่งเหล่านี้สร้างความรักใคร่กลมเกลียวกันเป็นอย่างดีในสังคมชาวนา

ปัจจุบันลักษณะครอบครัวขยายในตำบลกบเจามีขนาดเล็กลง เนื่องจากบุตรหลานช่วงวัยรุ่นถึงวัยกลางคนเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ มากขึ้น เหลือแต่เพียงลูกที่เสียสละยอมอยู่กับพ่อแม่ที่ชรา เพื่อเฝ้าบ้าน ดูแลคนเฒ่าคนแก่ หลาน และข้าวของเครื่องใช้ตลอดจนที่นา

นอกเหนือจากลูกหลานทางสายเลือดแล้ว การแต่งงานของชาวบ้านในตำบลกบเจามีผลต่อการเพิ่มจำนวนประชากรและมีผลต่อสังคมในตำบลและครอบครัวนั้นๆ อาทิ ผู้ชายแต่งงานมีภรรยาจากที่อื่นส่วนใหญ่ ผู้ชายจะออกจากบ้านไปอยู่กับครอบครัวใหม่หรืออยู่กับฝ่ายหญิง เท่าที่พบในตำบลกบเจามีจำนวนค่อนข้างมาก ในกรณีผู้หญิงในตำบลแต่งงานกับผู้ชายจากที่อื่นส่วนใหญ่ มักจะอยู่กับพ่อแม่ของผู้หญิงโดยการอยู่ห้องของผู้หญิงอยู่ก่อนแล้วหรือปลูกเรือนต่อเติมที่พักในอาณาเขตพื้นที่ของพ่อแม่ผู้หญิง แต่บางครั้งจะพบว่า มีบางบ้าน จะข้ามรุ่นพ่อแม่ไป คือ หลานออกเรือนแต่งงานแล้วจึงมาอาศัยอยู่กับบ้านปู่ ยา หรือ ตา ยาย ในกรณีพ่อแม่แยกทางกันหรือล้มหายตายจากกันไป

ปัจจุบันการแต่งงานกันของบุคคลภายในตำบลด้วยตนเองยังพอมืออยู่บางครัวเรือน ส่วนใหญ่จะมีโอกาสเลือกคู่ครองเพื่อสร้างครอบครัวใหญ่จากบุคคลนอกพื้นที่ ในการศึกษาข้อมูลพบว่า ได้พบคู่ครองจากสถานที่ทำงานเดียวกัน หรือพบปะกันในสถานศึกษา จนนำไปสู่การแต่งงาน

3.4.3 การประกอบอาชีพ

ปัจจุบันประชากรในตำบลกบเจามีกว่า 700 ครัวเรือนมีการประกอบอาชีพไม่ก็ประเภท ซึ่งส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง อาชีพหลักจึงเป็นการทำนา แต่เมื่อสังคมสมัยเปลี่ยนไปการทำนาจึงเริ่มจะขาดตอนจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ ด้วยการศึกษามีอย่างทั่วถึง จึงส่งผลทำให้เกิด

แนวคิดการเป็นเกษตรกรของคนรุ่นหลังน้อยลง แต่นอกจากอาชีพเกษตรกรแล้วยังมีอาชีพต่าง ๆ ดังนี้

- อาชีพรับจ้าง จำนวน 405 ครัวเรือน โดยเป็นลูกจ้างโรงงานในนิคมอุตสาหกรรม
- อาชีพเลี้ยงสัตว์ จำนวน 6 ครัวเรือน
- อาชีพค้าขาย จำนวน 35 ครัวเรือน
- อาชีพทำนา จำนวน 180 ครัวเรือน
- อาชีพรับราชการ จำนวน 108 ครัวเรือน

3.4.4 การตั้งถิ่นฐาน

การตั้งบ้านเรือนของชาวตำบลกบเจาจะตั้งบ้านเรือนตามลำคลองบางบาล คลองมโนรา แนวถนนสาย 3412 อยุธยา - บางบาล – เสนา ซึ่งลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวนามักจะนิยมสร้างในแบบ

- ตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มพี่น้อง เป็นกลุ่มใหญ่
- ตั้งบ้านเรือนตามแนว ชายฝั่งแม่น้ำ
- ตั้งบ้านเรือนตามพื้นที่การเกษตรของตนเอง

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่ม ในฤดูฝนมักเกิดปัญหาอุทกภัยประชาชนจะได้รับความเสียหายเกือบทุกปี

3.4.5 ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมอิทธิพล ที่มีผลต่อทางความคิด และการดำรงชีวิตของชาวนา

- ศาสนา ประชากรนับถือศาสนาพุทธทั้งหมด
- ขนบธรรมเนียมประเพณีได้แก่ งานวันสงกรานต์จัดงานช่วงเดือนเมษายน วันเข้าพรรษาจัดงานช่วงเดือนกรกฎาคม งานทำบุญศาลเจ้าปู่ จัดงานช่วงเดือนกุมภาพันธ์และเดือนเมษายน
- โบราณสถาน ได้แก่ วัดโพธิ์ ศาลเจ้าปู่¹

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่ตำบลกบเจานั้น ทำให้ทราบว่าตำบลกบเจาเป็นชุมชนที่มีผู้คนอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมายาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน จากหลักฐานทางโบราณสถานอย่างเจดีย์ภายในวัดโพธิ์ โบราณวัตถุอย่างโหนดที่ดินพระราชทานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี เรื่องเล่าความเป็นมาของคำว่า “กบเจา” ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน หรืออากัปภิกษาของกบที่หนึ่งเจ้าในทุ่งนาซึ่งเล่าว่าเจ้านายในสมัยอยุธยามาพบเห็นแม่กระทิงเรื่องเล่าว่า บุตรชายของนายบ้านคนที่เก่า ที่ขึ้นมาเป็นผู้นำหมู่บ้านแทนบิดา ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องสืบกันมาว่า ชุมชนกบเจา เป็นชุมชนตั้งมานานแล้ว จาก

¹ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลกบเจา. (2552). *แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลกบเจา*. หน้า 10.

การที่ตำบลกบเจาตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่ม ดิตคลองบางบาลนั้นจึงเป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดการทำนามาตั้งแต่อดีต การดำรงวิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่จึงมีอาชีพทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นแม่แบบในการดำเนินชีวิต ที่มีความผูกพันในสังคมชาวนาโดยมีวัฒนธรรมข้าว วัฒนธรรมทางพุทธศาสนา ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมที่สั่งสมมาเป็นเครื่องช่วยให้สภาพสังคมชาวนาได้ดำเนินไปได้อย่างเรียบร้อยโดยยึดถือแนวทางการปฏิบัติตนที่สืบทอดกันมา ซึ่งมีผลมาจากความอุดมสมบูรณ์ของผืนนาที่มีการทับถมแร่ธาตุในดินเป็นเวลายาวนานนับร้อยปี ชาวนาในตำบลกบเจาจึงดำรงวิถีชีวิตที่เรียบง่ายมาจนถึงปัจจุบัน โดยอาจจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามสมัยแต่ยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบเก่าได้อย่างดี

จากเหตุผลดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในสังคมชาวนาดำบลกบเจาซึ่งมีผลทำให้สังคมชาวนาและวิถีชีวิตชาวนาแบบดั้งเดิมค่อยๆ เปลี่ยนไปสู่สังคมสมัยใหม่โดยอาจหลงลืมแนวทางในการดำเนินชีวิตที่มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมข้าว วัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา การนับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยยึดเหนี่ยวเป็นขวัญกำลังใจในการทำมาหากิน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมด้านต่างๆ ในสังคมชาวนาที่ค่อยๆ เกือหนุนกันมา ความกตัญญูรู้คุณต่อธรรมชาติที่มอบให้ชาวนาได้มีข้าวปลาอาหารอันอุดมสมบูรณ์ที่ก่อเกิดมาจากข้าวมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งสมาชิกในสังคมชาวนาดำบลกบเจานับวันจะหลงลืมความดีงามในอดีตที่ได้สั่งสมมานานนับร้อยปีเพียงแต่การเข้ามาของเทคโนโลยีที่ทันสมัย จึงทำให้ลืมประวัติศาสตร์ที่อยู่ท้องถิ่นของตนเองที่ค่อยๆ ปล่อยให้เลือนหายไปตามกาลเวลา งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาถึงการปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่โดยบันทึกความทรงจำเก่าๆ จากชาวบ้าน ชาวนา ผู้รู้ ผู้อาวุโส ผู้เป็นที่เคารพของผู้คนในท้องถิ่น ที่เคยผ่านช่วงเวลาในอดีตเพื่อช่วยกระตุ้นให้เกิดความสำนึกในเรื่องท้องถิ่นตัวเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวในอดีตหรือ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ที่เป็นรากฐานการศึกษาและสืบทอดกันมาในสังคมไทยเป็นเวลานานแล้ว¹ ยิ่งจำเป็นต้องศึกษาและเรียบเรียงเก็บไว้ เพื่อให้เป็นประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นตำบลกบเจาให้คงอยู่และเพื่อลูกหลานต่อไปภายหน้าให้เห็นคุณค่าของวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้ร่วมสร้างมาให้ดำรงอยู่เป็นประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นสืบไป

¹ ยงยุทธ ชูแว่น. (2549). *การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. หน้า 17.

บทที่ 2

วิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2516

ก่อนการตัดถนนสาย 3412 (อยุธยา - บางบาล - เสนา)

ในปี พ.ศ. 2485 เป็นปีที่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศต้อง ประสบอุทกภัยรุนแรงมาก บ้านเรือนประชาชนเรือกสวนไร่นาต้องจมอยู่ในน้ำตั้งแต่เดือนกันยายนถึงเดือนพฤศจิกายน เป็นอุทกภัยครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์น้ำท่วมของเมืองไทยที่ทำให้ความเสียหายให้แก่ประชาชนเป็นอย่างมาก

สาเหตุน้ำท่วมนั้น ตามบันทึกของเอกสารราชการจากกรมชลประทาน พ.ศ. 2486 มีใจความสำคัญว่า “ลุ่มน้ำในภาคพายัพที่มีฝนตกในคราวเดียวกันนั้น เป็นลุ่มน้ำใหญ่ เช่น ลุ่มแม่ปิง และแม่น้ำ และน้ำท่าที่เกิดได้ไหลมาถึงปากน้ำโพพร้อมกัน น้ำท่าที่นั่นก็จะมากกว่าในกรณี ที่แล้วมาอีก และถ้าขบวนฝนมีมากตกซ้อนกันได้ถึง 2 ขบวนในเวลาติด ๆ กัน เช่นใน พ.ศ. 2485 มีฝนตกใหญ่ระหว่างวันที่ 5 ถึงวันที่ 9 กันยายนเป็นขบวนแรก และพอวันที่ 13 กันยายน ขบวนที่ 2 ก็มาตกอีก และตกอยู่จนวันที่ 17 กันยายนจึงหมดขบวนเช่นนี้ น้ำท่าที่จะป่าลงมาสู่ทุ่งราบภาคกลาง ก็จะไหลหนุนเนื่องกันมาเรื่อย กระทำให้น้ำในร่องน้ำมีระดับสูงอยู่ได้นานวันแล้วล้นฝั่งได้เป็นระยะทางยาวขึ้น และปริมาณน้ำที่ไหลเข้าทุ่งก็มากขึ้น เพราะถ้าเมื่อน้ำล้นเข้าทุ่งในระยะแรกแล้วน้ำยังไม่หมด ระดับน้ำที่ไหลเลยลงมาก็ยังคงต้องมียอดของระดับสูงเกินตลิ่งอยู่อีก จึงล้นเข้าทุ่งในเขตล่างลงมาได้ด้วย อากาศล้นเข้าทุ่งจึงขยายเขตลงมาเช่นนี้ ตามจำนวนระลอกยอดของน้ำท่าที่มีแ่กันมา ใน พ.ศ. 2485 น้ำเริ่มล้นตลิ่งเข้าทุ่งปากน้ำโพ ในลักษณะที่จะเป็นอุทกภัยเมื่อวันที่ 10 กันยายน (16.30) ที่อยุธยาเมื่อวันที่ 12 กันยายน (4.20) และที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 25 กันยายน (1.50) เป็นลำดับกันลงมาตามกำหนดเวลาที่ระลอกยอดของน้ำท่าจะมาถึงส่วนน้ำที่ล้นเข้าไปอยู่ในทุ่งแล้วนั้น ก็จะเดินลงมาตามท้องทุ่งเพื่อไปหาที่ต่ำคือทะเลเองด้วย ในการเดินป่าทุ่งลงมาจะมีกระแสช้ากว่าน้ำที่เดินในร่องลำน้ำราวสิบถึงยี่สิบเท่าตัว ระยะเวลาที่น้ำในทุ่งจะเดินจากปากน้ำโพลงมาถึงกรุงเทพฯ จะกินเวลาราว 27 วัน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าระลอกยอดของน้ำในร่องลำน้ำจะเดินมาถึงกรุงเทพฯ เร็วกว่าน้ำที่ป่าทุ่งมาเพียง 12 วัน เมื่อระลอกยอดมาถึงน้ำก็ล้นตลิ่งไหลป่าเข้าไปบนแผ่นดินได้เป็นครั้งแรก และพอน้ำที่ป่าทุ่งเดินมาถึงก็จะปะกับน้ำที่ไหลจากแม่น้ำเข้ามาแล้วนี้ กระทำให้ระดับน้ำบนแผ่นดินทันท่วมสูงขึ้น ระดับน้ำนี้จะค่อย ๆ สูงขึ้นทุกที トラบใดที่ยังมีน้ำในทุ่งและระลอกยอดของน้ำในแม่น้ำยังไหลมา”¹

ส่วนบันทึกส่วนหนึ่งของบทนำในหนังสือ "เหตุการณ์น้ำท่วม พ.ศ. 2485" ของ กระทรวงมหาดไทย กล่าวว่า

¹ บันทึกเอกสารราชการกรมชลประทาน พ.ศ. 2486. ไม่ระบุหน้า.

"...ด้วยปรากฏว่า ฝนตอนต้นฤดูพฤษภาคม 2485 ตกมากทางภาคพายัพและภาคอีสาน เป็นเหตุให้น้ำท่วมเรือกสวนไร่นา และบ้านเรือนราษฎรทั้งภาคเหนือ ภาคกลางและภาค อีสาน ในระหว่างเดือนกันยายน ตุลาคม และพฤษภาคม เป็นอุทกภัยครั้งสำคัญในประวัติการณ์น้ำท่วมของ เมืองไทยที่ทำความเสียหายให้แก่ประชาชนพลเมืองเป็นอย่างมาก..."¹

จากคำบอกเล่าของชาวตำบลกบเจาที่มีชีวิตในเหตุการณ์น้ำท่วม "ช่วงนั้นมองไปทางไหน ก็เห็นแต่ท้องน้ำ ที่บริเวณบ้านของผม เดินไม่ได้เลย ต้องใช้เรือสัญจรไปมา บางคนก็ถือโอกาสหา รายได้ด้วยการรับจ้างพายเรือ เวลาจะไปไหนมาไหนต้องใช้เรืออย่างเดียว ส่วนใหญ่ชาวบ้านก็มีเรือ กันหมด แรกๆ เห็นคนลำบากกันมาก ไปไหนมาไหนไม่ได้ อำเภอก็ไกล ไปซื้อของที่บ้านแพน พายเรือจนเมื่อยเลย แต่เมื่อเกิดขึ้นนานวัน เราก็เริ่มปรับสภาพได้"²

ในขณะที่เหตุการณ์น้ำท่วม พ.ศ. 2485 สร้างความเดือดร้อนและความยากลำบากให้กับ ประชาชนทั่วไป แต่ว่าส่วนใหญ่ก็เป็นความยากลำบากที่เกิดขึ้นกับผู้ใหญ่คนเฒ่าคนแก่ แต่ว่าเด็ก ๆ ก็รู้สึกสนุกเพราะเมื่อนานๆ น้ำจะท่วมสูงถึงระดับที่สามารถลงไปว่ายน้ำเรือและหาปลาได้พวก เด็กๆ ใช้ช่วงเวลานี้เล่นน้ำกันอย่างสนุกสนานเปลือยเปลือย

"อ้อ...น้ำท่วมปีนั้นนะรี ไม่รู้สึกเดือดร้อนเลย แต่กลับรู้สึกสนุกสนานมากกว่า เพราะช่วงนั้นยังเป็นเด็ก พอน้ำท่วมสามารถว่ายน้ำเรือและหาปลาได้มากมาย ลุงสุรินทร์ รำลึกอดีตในวัยเด็กช่วงที่น้ำท่วมทุ่งบางบาล"³

สถานการณ์ตอนนั้นน้ำท่วมหลายจังหวัดในภาคต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งถือว่าเป็นปีหนึ่งที่มีน้ำท่วมรุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ก่อนที่จะมีการก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่คือ เขื่อนภูมิพล และเขื่อนสิริกิติ์ นอกจากเหตุการณ์น้ำท่วมปี 2485 จะสร้างความเสียหายให้แก่บ้านเมืองเป็นอย่างมากแล้ว ในช่วงนั้นเมืองไทยยังต้องประสบกับสภาวะคับขัน เพราะต้องร่วมทำสงครามมหาเอเชียบูรพา ด้วยสาเหตุนี้จึงมีคณบดีกเหตุการณ์ ปี 2485 เอาไว้ว่าเป็นปีที่ "ถึงแก่ทุกข์ภัย ข้ายากหมากแพง"⁴

¹ บันทึกเหตุการณ์น้ำท่วม พ.ศ.2485. (2485). กระทรวงมหาดไทย. ไม่ระบุหน้า.

² เสวก ไตรญาณ. อายุ 85 ปี. (2553, 8 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 8 หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

³ สุรินทร์ แจ่มดาว. อายุ 72 ปี. (2554, 24 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 43 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

⁴ บันทึกเหตุการณ์น้ำท่วม พ.ศ.2485. (2485). กระทรวงมหาดไทย. ไม่ระบุหน้า.

1. การเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา พ.ศ. 2500

แนวความคิดการก่อสร้างเขื่อนขวางทางลำน้เจ้าพระยาเป็นส่วนหนึ่งของโครงการชลประทานที่เริ่มมีข้อเสนอเกิดขึ้นมาแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนกระทั่งได้เริ่มงานก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยาเมื่อ พ.ศ. 2494 จนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2500

เขื่อนเจ้าพระยานั้นเป็นส่วนหนึ่งของ โครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่เป็นโครงการพัฒนาลุ่มน้ำเจ้าพระยาเพื่อประโยชน์ในการเพาะปลูกสำหรับพื้นที่ทุ่งราบภาคกลางสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่จังหวัดชัยนาทลงมาจังหวัดสิงห์บุรี อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ แต่เดิมการเพาะปลูกในเขตพื้นที่ดังกล่าว อาศัยน้ำฝนเป็นหลักเป็นเหตุให้เกษตรกรในอดีต ได้รับความเดือดร้อนในปีที่มีฝนตกน้อยอยู่เสมอ จึงมีความจำเป็นในการก่อสร้างโครงการชลประทาน เพื่อช่วยเหลือการทำนาให้ได้ผลผลิตสม่ำเสมอ หลังจากนั้น กรมชลประทานจึงได้เริ่มเตรียมงานเบื้องต้นใน พ.ศ.2494 และเริ่มงานก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยาพร้อมกับการในระบบส่งน้ำใน พ.ศ.2495 แล้วเสร็จในพ.ศ.2500 ในช่วงระหว่างของการก่อสร้างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจเยี่ยมงานก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยา และภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จทรงเสด็จพระราชดำเนินเปิดเขื่อนเจ้าพระยา ที่บริเวณคุ้งบางกระเบียน ตำบลบางหลวง อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2500 (รายละเอียดโปรดดูในภาคผนวก)

1.1 การจัดการระบบชลประทานพื้นที่การเกษตรท้ายเขื่อนเจ้าพระยา

เขื่อนเจ้าพระยาเป็นเขื่อนทดน้ำที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ลักษณะเป็นเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็กสร้างขวางทางน้ำโดยแบ่งเป็นช่องๆ สำหรับให้น้ำไหลผ่านตัวเขื่อนได้ ประกอบด้วยช่องระบายน้ำขนาดกว้าง 12.5 เมตร จำนวน 16 ช่อง สามารถระบายน้ำผ่านเขื่อนได้สูงสุดประมาณ 3,300 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที เขื่อนนี้ใช้ประโยชน์ด้านการชลประทาน การทดน้ำเพื่อการเกษตร โดยระบายน้ำจากแม่น้ำในภาคเหนือสู่ภาคกลางและอ่าวไทย ส่งน้ำไปในพื้นที่เพาะปลูกภาคกลางเข้าคลองส่งน้ำสายใหญ่ และยังใช้ผลิตไฟฟ้าสำหรับจ่ายในจังหวัดในภาคกลางด้วย¹

1.2 ผลที่ได้รับจากการเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา

โครงการเจ้าพระยาใหญ่ เป็นการชลประทานประเภททดน้ำและส่งน้ำในระยะเริ่มต้นกรมชลประทานได้ก่อสร้างเขื่อน เพื่อทดน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาให้มีระดับสูง แล้วปล่อยให้ไหลหลากเข้าไปตามคลองพร้อมกับการก่อสร้างประตูระบายน้ำและประตูเรือสัญจร ด้านต้นคลองและปลายคลอง ต่างๆ เพื่อการเพาะปลูกสำหรับพื้นที่ราบภาคกลางสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เรื่อยลงมาตั้งแต่ชัยนาทถึงอ่าวไทย สามารถทดน้ำเข้าไปช่วยเหลือการทำนาปีในทุ่งราบลุ่มภาคกลางได้เนื่องจากใน

¹ กรมชลประทาน. (2554). ข้อมูลกรมชลประทานโครงการที่ดำเนินการเสร็จแล้ว. หน้า

อดีตเมื่อถึงฤดูแล้ง น้ำที่ไหลตามธรรมชาติมีน้อยทำให้ไม่สามารถปลูกพืชฤดูแล้งได้มากนัก เกษตรกรในอดีตจึงได้รับความเดือดร้อนอยู่เสมอ

ปัจจุบันเขื่อนเจ้าพระยาใช้ประโยชน์ด้านการชลประทานเพื่อการเพาะปลูกในพื้นที่ตอนกลางของประเทศไทยที่เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ ผลจากการเปิดเขื่อนดังกล่าวมีผลให้ชาวนาตำบลกบเจาก็ได้รับประโยชน์จากการทำนาได้ 2 ครั้งต่อปี

2. วิถีชีวิตของชาวนาดำบลกบเจาตั้งแต่การเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา

ในอดีตก่อนมีการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาพ.ศ. 2500 ชาวนาดำบลกบเจาทำนาตามรูปแบบเดิมที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมา ซึ่งนิยมทำนาปีละครั้งในช่วงฤดูฝน โดยอาศัยน้ำฝนและน้ำที่ท่วมล้นจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลออกกระจายสู่ท้องทุ่งมาตามลำคลองบางบาล ที่มีลักษณะเป็นคลองย่อยเชื่อมจากแม่น้ำ หลายครั้งก็เกิดปัญหาน้ำท่วมมากเกินไป ชาวนาจึงต้องใช้พันธุ์ข้าวที่เป็นพันธุ์ข้าวลักษณะพิเศษ เช่น ข้าวสำรว ข้าวป้อม ข้าวยี่ด ข้าวพวง เป็นต้น เพราะต้นข้าวพวกนี้ นอกจากจะมีลักษณะเป็นข้าวล้มต้นยาวแล้ว ยังสามารถยืดปล้องให้รวงข้าวสูงพ้นน้ำ ทำให้ไม่เสียหายเวลาน้ำท่วมนานๆ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวนาในแถบอยุธยา เมื่อเก็บเกี่ยว ฟางข้าวที่ตกอยู่ตามท้องนาจะเน่าเปื่อยและย่อยสลายจนกลายเป็นปุ๋ย และไม่ค่อยมีแมลงศัตรูพืช ดินจึงมีคุณภาพที่ดีมากเพราะมีการพักหน้าดินในหน้าแล้งและได้ปุ๋ยธรรมชาติจากตะกอนดินเมื่อน้ำลด นอกจากนั้นการทำนาแบบเดิมยังมีการใช้แรงคนและสัตว์ในการทำนาจึงค่อนข้างล่าช้า ซึ่งผลผลิตส่วนใหญ่มักจะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนมากกว่าการขาย ช่วงเวลาการทำนาปีจึงพอที่จะแบ่งเป็นรายเดือนได้ดังนี้¹

- เดือนพฤษภาคม -- เริ่มทำนาฝนเริ่มตก มีการไถตะไกวก่อนพลิกดินและตากดินรอฝน
- เดือนมิถุนายน -- เริ่มไถครั้งที่ 2 สำหรับหว่านข้าว ชาวบ้านเรียกว่า ทำเป็นนาสำรว แล้วหว่านข้าว ในบางปีฝนชุกหญ้าขึ้นมาก ต้องไถครั้งที่ 3 แล้วจึงหว่าน เดือนนี้ฝนจะเริ่มตกเรื่อยๆ วันเริ่มหว่าน ชาวบ้านจะเริ่มในเดือนนี้ และในวันขึ้น 3 ค่ำ โดยถือกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ
- เดือนกรกฎาคม -- เป็นเดือนที่หว่านเรียบร้อยแล้ว ข้าวเริ่มงอกและแตกกอ ชาวบ้านเริ่มดายหญ้า และเกี่ยวหญ้า ให้ควายกิน
- เดือนสิงหาคม -- เป็นช่วงรอน้ำเข้าทุ่งเพื่อหล่อเลี้ยงต้นข้าว
- เดือนกันยายน -- ช่วงให้น้ำเลี้ยงต้นข้าว
- เดือนตุลาคม -- น้ำเริ่มหลากมาจากทางเหนือ เริ่มท่วมเข้าทุ่ง
- เดือนพฤศจิกายน -- น้ำจะทรงและเริ่มลดลง ข้าวจะตั้งท้องและเริ่ม

¹ สำรว อาจสำอวค์. อายุ 60 ปี. (2553, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 3 ตำบลบ้านคลัง อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

	ทำขวัญข้าว ข้าวเริ่มออกรวง
เดือนธันวาคม	-- น้ำเริ่มแห้ง เป็นช่วงที่ชาวนาหาลาไวกินใน ฤดูแล้ง โดยทำปลาร้า ปลาตากแห้ง และทำน้ำปลา
เดือนมกราคม	-- ข้าวเริ่มสุก เริ่มเกี่ยวข้าวในระยะปลายๆเดือน
เดือนกุมภาพันธ์	-- เกี่ยวเสร็จเรียบร้อย ลากเลื่อนขนข้าวจากทุ่งนา มาวัดที่ลานบ้าน
เดือนมีนาคม	-- เริ่มนวดข้าวจนเสร็จเรียบร้อย เก็บเข้ายุ้งและขาย

เมื่อเขื่อนเจ้าพระยาสร้างเสร็จใน พ.ศ. 2500 ชาวนาในตำบลกบเจาส่วนใหญ่ มีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนการทำนาให้สอดคล้องกับระบบชลประทานเพื่อใช้น้ำตามเวลาที่กำหนด ทำให้สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง¹ เรียกว่าข้าวนาปรัง แต่ก็ยังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการทำนาแบบดั้งเดิมตั้งแต่ขั้นตอนการเลือกพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ให้ผลผลิตรวดเร็ว ได้ปริมาณข้าวเพิ่มขึ้น ขายได้ราคาดีซึ่งส่งผลให้ชาวนามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ไม่เป็นหนี้สิน ซึ่งแตกต่างจากช่วงก่อนมีเขื่อน ชาวนาหลายรายมีหนี้สินเพราะไปหยิบยืมคนอื่นมาทำนา ส่วนแรงงานยังคงเป็นสมาชิกในครอบครัว แรงงานจากควาย บางครั้งอาจจะใช้วัว เครื่องมือการทำนาแบบเก่า เช่น คันไถ แยก คราด รั้วต วิดน้ำเข้านา เคียว การพึ่งพาสภาพดินฟ้าอากาศ พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวในช่วงเวลาต่างๆ เช่น การขออนุญาตทำนา การรับขวัญ และการขอขมาแม่โพสพที่ยังคงปฏิบัติสืบเนื่องมาเกือบทุกขั้นตอน ตลอดจนวิถีชีวิตประจำวันของชาวนา

ช่วงเวลาการปรับเปลี่ยนการทำนาเป็น 2 ครั้งต่อปี หลังการเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยาเป็นดังนี้

เดือนพฤษภาคม	ทำการไถ หว่านพันธุ์ข้าว
เดือนมิถุนายน	} ช่วงว่าง ช่วงเวลานี้อาจจะใช้เวลาในการเดิน สำรวจดิ่งหญ้าจากกอข้าว ใส่ปุ๋ยคอกมูลสัตว์
เดือนกรกฎาคม	
เดือนสิงหาคม	
เดือนกันยายน	
เดือนตุลาคม	} ช่วงน้ำหลากท่วมนา
เดือนพฤศจิกายน	
เดือนธันวาคม	ทำการไถ ทุกขั้นตอน หว่านพันธุ์ข้าว
เดือนมกราคม	} ช่วงว่าง ช่วงเวลานี้อาจจะใช้เวลาในการเดิน สำรวจดิ่งหญ้าจากกอข้าว ใส่ปุ๋ยคอกมูลสัตว์
เดือนกุมภาพันธ์	
เดือนมีนาคม	

¹ สมบัติ แจ่มดาว. อายุ 69 ปี. (2552, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

เดือนเมษายน สำรวจปรับสภาพท้องนา เตรียมการเครื่องมือ
ทำนา ฤดูกาลต่อไป

2.1 ขั้นตอนการทำนา

ตั้งแต่เขื่อนเจ้าพระยาเริ่มจัดระบบการระบายน้ำสู่บริเวณที่ราบภาคกลางตั้งแต่จังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี ทำให้ระบบชลประทานในการใช้น้ำเพื่อปลูกข้าวมีระบบแบบแผนมากขึ้น ซึ่งชาวนาดำลบกบเจามีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนการทำนาให้มีความรวดเร็วขึ้นจนถึงการเก็บเกี่ยวและส่งขาย

ขั้นตอนแรกของชาวนาดำลบกบเจา จะต้องเตรียมดินโดยการไถนา ส่วนใหญ่จะใช้ควายอย่างน้อย 1 ตัว เป็นแรงงานไถนา การเตรียมดินสำหรับการทำนา ต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อม เช่น น้ำ ภูมิอากาศลักษณะพื้นที่วิธีการทำนาปรังและเครื่องมือการเตรียมดินที่แตกต่างกัน

จากการสัมภาษณ์ คุณลุงสมบัติ แจ่มดาว ในขั้นตอนนี้บอกว่า “ไถนาบ้านเราจะเริ่มไถนาหลังวันพีชมงคลแล้วแต่ว่าบ้านใครพร้อมก่อน ส่วนใหญ่ใช้ควายไถ เพราะทนและอึด แรงเยอะ ส่วนวัวจะผูกไว้ใต้ต้นไม้ จะเก็บขี้วัวมาทิ้งในแปลงนาเท่านั้นเอง แต่บางคนเขาใช้วัวไถนา บอกว่าวัวไม่ตีเหมือนควาย ไถง่ายกว่าแต่ไม่ค่อยทนงาน” นอกจากนี้ยังอธิบายการไถแต่ละครั้งแรกว่า “การไถตะจะไถตามแนวยาวของพื้นที่นา การไถตะจะช่วยพลิกดิน และเป็นการตากดิน การไถตะในบางพื้นที่จะไถหลังฝนตกเมื่อดินเกิดความชื้น บางทีก็ใช้การวิดน้ำเข้านาแทน การปล่อยน้ำเข้านานั้นต้องดูที่สภาพดินด้วยว่า ควรปล่อยน้ำมากน้อยเพียงไร การปล่อยน้ำเข้านาเพื่อทำให้ดินนิ่มขึ้น จะได้ไถนาได้ง่ายขึ้น หลังจากนั้นจะตากดินเอาไว้ประมาณ 1 – 2 อาทิตย์”¹

หลังจากที่ตากดินเอาไว้พอสมควรแล้ว การไถแปรจะช่วยพลิกดินที่กลบไว้เอาขึ้นมาอีกครั้งเพื่อทำลายวัชพืชที่ขึ้นใหม่ และเป็นการย่อยดินให้มีขนาดเล็กลง จำนวนครั้งของการไถแปรจึงขึ้นอยู่กับชนิดและปริมาณของวัชพืช ลักษณะดินและระดับน้ำ ส่วนการคราด เพื่อเอาเศษวัชพืชออกจากนา และย่อยดินให้มีขนาดเล็กลงอีกจนเหมาะแก่การเจริญของข้าวทั้งยังเป็น การปรับระดับพื้นที่ให้มีความสม่ำเสมอเพื่อสะดวกในการควบคุมดูแลการให้น้ำ วิธีการทำนาส่วนใหญ่ที่ชาวนาดำลบกบเจาใช้มี 2 แบบคือ

ข้าวนาดำ ข้าวที่ปลูกโดยวิธีปักดำ จึงมีการเกณฑ์แรงลงแขก ซึ่งใช้เวลานานในการเพาะกล้าและจึงค่อยมาปักดำในแปลงนาการปักดำทำให้เกิดความเป็นระเบียบและสวยงามของกอข้าวเก็บเกี่ยวง่าย ให้ผลผลิตมากซึ่งวิธีการดำนา ชาวนาส่วนใหญ่ไม่นิยมทำนาดำเพราะใช้เวลานานในการปักดำ

¹ สมบัติ แจ่มดาว. อายุ 69 ปี. (2552, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ส่วนข้าวนาหว่าน ข้าวที่ปลูกโดยวิธีหว่าน เป็นการปลูกที่ง่าย สะดวก รวดเร็ว แต่เมล็ดข้าวจะกระจายไม่ทั่วถึง บางทีลอยกระจุกจนข้าวเติบโตหนาแน่นเกินไป เก็บเกี่ยวยาก นาหว่านนี้เป็นการทำนาที่ชาวนาดำลบกบเจาเลือกทำกันเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากใช้เวลาไม่ยุ่งยากและใช้แรงงานคนน้อยลงด้วย

2.2 พันธุ์ข้าว

หลัง พ.ศ. 2500 เมื่อระบบชลประทานมีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำนา พันธุ์ข้าวจึงถือเป็นปัจจัยสำคัญในการปลูกข้าว การเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวมีผลต่อการเจริญเติบโต ต้านทานโรคและแมลง และต้องมีอายุการปลูกไม่นานเกินไปเพื่อเก็บเกี่ยวให้เสร็จก่อนน้ำหลาก ในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ชาวนาดำลบกบเจามีการใช้พันธุ์ข้าวเกือบจะคล้ายกันทั้งหมด ซึ่งเป็นเพราะระบบเครือญาติที่ทำนาเหมือนกัน พันธุ์ข้าวให้ผลผลิตคุ้มค่ากว่าแต่ก่อน ชาวนาที่ทำนาปรังปีละ 2 ครั้ง คือ เพิ่มการปลูกข้าวที่ปลูกในฤดูแล้ง หรือนอกฤดูฝน แต่อาศัยน้ำจากคลองบางบาล หรือน้ำจากชลประทานผันน้ำเข้าสู่นาข้าว ถ้าจะจำแนกพันธุ์ข้าวตามระยะเวลาเก็บเกี่ยวที่ชาวนากบเจานิยมใช้ปลูก คือ

พันธุ์ข้าวเบา คือพันธุ์ข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยวไม่เกิน 100 วัน ส่วนใหญ่จะใช้ปลูก ครั้งแรก คือช่วง เดือนพฤษภาคม ถึง กันยายน เพื่อให้ทันก่อนที่น้ำจะไหลท่วมนาในเดือนตุลาคม

พันธุ์ข้าวกลาง คือพันธุ์ข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยวไม่เกิน 130 วัน ซึ่งเป็นพันธุ์ที่ชาวนาดำลบกบเจานิยมใช้ปลูกหลังการปลูกครั้งแรก คือ ช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนเมษายน

พันธุ์ข้าวที่ชาวนานิยมใช้เพาะปลูก ได้แก่ พันธุ์ขาวตาแห้ง ขาวเศรษฐี พวงจอก พวงหางจอก พวงเงิน พวงทอง สามรวง ขาวกอเดี่ยว ก้อนแก้ว ขาวห้าร้อย ขาวมะลิ หลวงประทาน ขาวพวง ขาวสะอาด นางเขี้ยว นางมล ปิ่นแก้ว ขาวเมล็ดเล็ก เล็บมือนาง ก้นจืด เทวดา ห้ารวง แจ็กเซย พวงนาค ทองมาเอง และมะลิทอง แต่ละพันธุ์จะมีลักษณะเด่นในตัวเอง เช่น อายุเก็บเกี่ยวสั้น ให้กอข้าวหลายกอ ให้รวงข้าวหลายรวง เม็ดข้าวไม่หลุดง่าย ทนแมลง ทนแดด ทนแล้ง เป็นต้น

ลุงสำเร็จ อาจสำอาง ซึ่งเคยทำนา ก่อน พ.ศ.2517 บอกว่า “เท่าที่จำความได้ ชาวนากบเจาบางคนเรียกว่าพันธุ์ข้าวนาชลประทาน ซึ่งกรมการข้าวได้พัฒนาโดยเน้นพันธุ์ข้าวให้มีความต้านทานโรคและแมลงได้หลายชนิด โดยเฉพาะโรคไหม้ โรคขอบใบแห้ง และเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ซึ่งเป็นศัตรูข้าวที่สำคัญในพื้นที่นาดำลบกบเจา

นอกจากนี้ ลุงสมบัติ แจ่มดาว เล่าย้อนระลึกอดีตว่า “ทุกปีเลย ช่วงเดือนกันยายนถึงเดือนสิบสองเป็นฤดูกาลที่น้ำเหนือจะไหลมาท่วมนาดำลบกบเจา โห! ยาวนานกว่า 3 เดือน แล้วแต่น้ำจะมากจะน้อย ยังไงก็ท่วม เพื่อไม่ให้เสียเวลาระหว่างรอน้ำลด ที่ที่จำความได้นะ ก่อน พ.ศ. 2500 เราใช้พันธุ์ข้าวหว่านทิ้งไว้ก่อนหลังเก็บเกี่ยวข้าวครั้งแรกปลายๆ เดือนกันยายนก่อนน้ำจะหลากเมื่อน้ำท่วมมา ข้าวจะเจริญเติบโตชูรวงข้าวหน้าสูงกว่า 2 เมตร ถึงแม้มันจะได้ไม่น้อย แต่ก็ดีกว่าอยู่เฉยๆ พอเก็บไว้กินหลังน้ำลดและเก็บเป็นพันธุ์ข้าวในปีถัดไปได้ด้วย” แต่น่าเสียดายที่พันธุ์ข้าวดังกล่าวได้หายสาบสูญไป ซึ่งน่าจะนำกลับมาใช้ปลูกกันใหม่เพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่

เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ใช้มาตั้งแต่อดีตเพียงพอเพื่อจะมีข้าวได้บริโภคภายหลังจากน้ำลดซึ่งแสดงให้เห็นถึงการดำรงชีวิตที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติเวลาหน้าน้ำหลากได้อย่างสบาย

ภาพประกอบ 8 ข้าวพันธุ์หนีน้ำในอำเภอบางบาล

ที่มา: พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบลกบเจา อำเภอบางบาล.

2.3 เครื่องมือในการทำนา

การทำนาของชาวนาตำบลกบเจาช่วงหลัง พ.ศ. 2500 ถึงแม้จะมีชาวนาทำนาเป็น 2 ครั้งต่อปี แต่เครื่องมือและอุปกรณ์การทำนายังคงเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สามารถปรับปรุงแก้ไขซ่อมแซมให้ใช้ได้อยู่ตลอดเวลา เครื่องมือในการทำนามีลักษณะส่วนใหญ่เป็นไม้ ส่วนเหล็กโลหะมักจะเป็นส่วนมีคมปลายด้ามจับ เครื่องมือการทำนาที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบลกบเจาของครูเสวก ไตรญาณ เก็บรวบรวมไว้ได้แก่¹ ขอนาย ครกกระเดื่อง คราด คานหลาว เครื่องสีข้าว เคียว ตั่วงหนู ไถ แอก ระเบิดวิดน้ำ ครกไม้ (รายละเอียดโปรดดูในภาคผนวก)

เครื่องมือการทำนาทั้งหมดที่ได้กล่าวมานี้ชาวนาสมัยก่อน พ.ศ.2517 ยังคงมีการใช้งานเกือบทุกอย่างและเป็นเสมือนวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาของชาวนาในภาคกลางตลอดจนชาวนาตำบลกบเจาที่สามารถนำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาซึ่ง

¹พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบลกบเจา เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ของเสวก ไตรญาณ. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เป็นวิถีชีวิตชาวนาแบบเดิมที่สืบทอดกันมายาวนาน เครื่องมือต่างๆ สามารถตอบสนองการใช้งานได้อย่างดี มีความคงทน สามารถแก้ไขซ่อมแซมได้อยู่ตลอดเวลา อีกทั้งยังไม่ก่อปัญหาให้กับสภาพแวดล้อมในนาข้าวแต่สร้างความสามัคคีให้กับชาวนาที่ช่วยเหลือลงแรงร่วมมือในการทำนาให้ประสบความสำเร็จในแต่ละฤดูกาล

นอกจากเครื่องมือในการทำนี้เหล่านี้แล้วชาวนาดำบลกบเจา ยังมีเครื่องมือมีชีวิตที่ใช้ในการทำนาในอดีต เมื่อกว่า 60 ปีมาแล้ว คือ ควายเป็นหรือกระบือที่ชาวนาดำบลกบเจาเลี้ยงไว้ส่วนใหญ่เลี้ยงเพื่อใช้แรงงานในการทำนา

ลุงเสงี่ยม เกิดโรคทรัพย์ เล่าให้ฟังว่า “สมัยก่อนควายเป็นแรงงานในการทำนาทุกขั้นตอนตั้งแต่ การไถเตรียมดิน ไขมูลเป็นปุ๋ย เป็นพาหนะเทียมเกวียนบรรทุกของไปนา นวดข้าว บรรทุกข้าวกลับบ้าน ดังนั้น ชาวนาสมัยก่อนจึงมีความผูกพันกับควาย เปรียบเสมือนสมาชิกในครอบครัว ควายเป็นสัตว์ที่เชื่อสามารถฝึกใช้งานได้ง่าย ประกอบกับควายไทยมีลักษณะพิเศษซึ่งเหมาะในการใช้แรงงาน คือมีกีบเท้าใหญ่และแข็งแรง ร่างบึกบึน ใช้งานได้ทุกพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นที่ลุ่มหรือที่ดอน และใช้งานได้ทุกประเภทงาน เช่น การไถ การลากจูง จุดระหัดวิดน้ำ ลากเกวียนปรับหน้าดิน หรือเป็นพาหนะสามารถขึ้นขี่ได้”¹ ควายที่ดีจะต้องอายุและขนาดที่เหมาะสม อายุของควายที่จะทำการฝึกควรมีอายุระหว่าง 2 - 3 ปี ควายจะเริ่มมีกล้ามเนื้อที่แข็งแรง มีรูปร่างลักษณะดี ข้อขาและกีบแข็งแรง มีลักษณะการเดินดี คือ การก้าวขาหลัง ควรจะก้าวข้ามรอยของขาหน้า การเดินของควายลักษณะนี้ สามารถจุดลากไถได้ จะเป็นควายที่ใช้งานได้ดีเดินเร็วและสม่ำเสมอ แต่ถ้าหากฝึกควายที่มีขนาดใหญ่เกินไปจะทำให้การบังคับควายนั้นยากขึ้น

ควายทุกตัวที่ไปใช้ไถนาจะต้องทำการสนสะพายและการผูกเชือกครอบคอสนสะพาย คือการใช้เชือกร้อยผ่านระหว่างรูจุมูกของควาย อ้อมผ่านใต้ใบหูและผูกบริเวณด้านหลังท้ายทอย ด้วยเงื่อนตายในความตึงหรือหย่อนของเชือกที่เหมาะสม ส่วนเชือกที่ผูกครอบคอกนั้น จะเป็นอุปกรณ์ในการบังคับ ไม่ให้เชือกสนสะพายหลุดไปด้านหน้าของใบหู ซึ่งจะทำให้เชือกสนสะพายนั้นหย่อน ทำให้การบังคับควายยาก และอาจเป็นอันตรายกับควายได้ หากควายเหยียบเข้าไปในเชือกสนสะพาย

¹ เสงี่ยม เกิดโรคทรัพย์. อายุ 93 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ภาพประกอบ 9 การสนสะพายจุมควาย

ที่มา: บ้านเลขที่ 40 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ส่วนการจะใช้ควายนั้น บ้าทองเยื่อน ชัยชนะ อธิบายว่า การฝึกบังคับให้ควายเลี้ยวซ้าย-ขวา เมื่อต้องการให้ควายเลี้ยวซ้ายขณะที่เดินตามหลังควาย จะใช้วิธีดึงเชือกเข้าหาตัวควายก็จะเลี้ยวซ้าย และถ้าหากต้องการให้ควายเลี้ยวขวาจะใช้วิธีการกระตุกเชือกเบาๆ และถี่ๆ ควายก็จะเลี้ยวขวาตามที่ต้องการ

ส่วนการบังคับควายหยุด เมื่อต้องการให้ควายหยุดขณะเดินตามหลังควายจะ ใช้วิธีดึงเชือกแล้วส่งเสียงให้ควายหยุด ฝึกเช่นนี้ไปเรื่อยๆควายก็จะหยุดตามที่เราต้องการการบังคับควายเดินหน้าและถอยหลัง นอกจากเราจะใช้วิธีการจูงให้ควายเดินหน้าแล้ว ขณะเมื่อเดินตามหลังควายก็สามารถใช้ไม้เรียวตีที่สะโพกหรือใช้เชือกที่ถืออยู่สะบัดให้ตีส่วนล่างของลำตัวควายได้ ซึ่งวิธีนี้จะใช้ขณะที่กำลังไถหรือคราด และเมื่อต้องการให้ควายถอยหลัง ต้องจับสะพายควายทางด้านซ้ายแล้วเดินไปด้านหลังของควาย หรือจับสะพายทั้ง 2 ข้าง แล้วยกหัวควายขึ้นเล็กน้อยพร้อมกับกระตุกเชือกสะพาย ส่งเสียงบอกให้ควายถอยหลัง พร้อมดันให้ควายถอยหลังด้วยและขณะที่กำลังไถ ควายที่เป็นเชือกดีแล้ว เราสามารถบังคับให้ถอยจากด้านหลังควายได้ โดยดึงเชือกสลักกับการกระตุกเชือกเบาๆ พร้อมส่งเสียงบอกควาย ถอย ควายก็จะถอยหลัง ซึ่งใช้ในกรณีที่ไม่ได้ติดตอไม้

จากการศึกษาทำให้ทราบว่า ในอดีตชาวนาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับควายมาก ควายตัวหนึ่งมีคุณค่ากับชาวนาอย่างมาก ที่ให้แรงงานในการทำนาตั้งแต่การไถ จนถึงการนวดข้าว ซึ่งผู้หญิงและเด็ก สามารถนำควายไปใช้งานได้ด้วย ส่วนมูลนั้นยังสามารถเก็บไว้เป็นปุ๋ยใส่ในนาข้าวหรือแปลงผักในบ้าน การมีควายเป็นของตัวเองเปรียบเสมือนมีแรงงานเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังเป็นพี่เลี้ยงเพื่อน

¹ ทองเยื่อน ชัยชนะ. อายุ 70 ปี. (2552, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 40 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

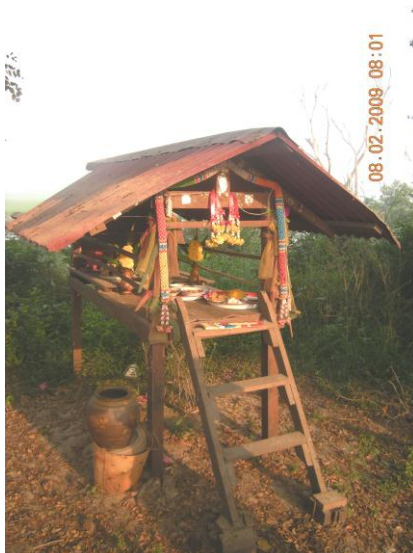
เล่นให้กับลูกหลานชาวนาเป็นอย่างดี ชาวนาจึงดูแลเอาใจใส่ควายเป็นอย่างดีไม่ว่าจะเรื่องกิน ที่หลับนอนหรือคอก ก็ได้รับการดูแลเป็นอย่างดี จนถือว่าเป็นเพื่อนแท้ของชาวนาที่ซื่อสัตย์ที่สุด

2.4 ประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนา

พิธีกรรมในช่วงก่อน พ.ศ. 2500 ส่วนใหญ่เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นเพื่อขอร้องอ้อนวอนให้ผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือช่วยดูแลข้าวที่ปลูกให้เจริญงอกงามได้ผลดี ปลอดภัยจากสัตว์ ปรเภทนก หนู แมลงต่างๆ และขอขมาควายที่ได้เขี่ยนตในตอในไถนา หลังจากน้ำเข้านาแล้วก็มี พิธีแรกนา มีการเช่นไหว้เจ้าที่ บูชาแม่โพสพ และทำวงจตุโลกบาล ด้วย เสร็จแล้วก็เริ่มไถ หลังจากนั้นก็มีพิธีแรกหว่าน และเมื่อต้นข้าวโตเป็นต้นกล้าก็มีพิธีแรกดำนา ในพิธีแรกดำนานั้นก่อนถอนกล้าไปดำมีการกล่าวขอขมาแม่โพสพและเชิญแม่โพสพไปอยู่ประจำที่ปักดำภายหลังการปักดำ นอกจากนี้มีการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาคุ้มครองต้นข้าวไว้บริเวณคันนาที่มีร่มไม้ หรือจัดไว้ หลังจากหว่านหรือดำนาเสร็จในสมัยก่อนมีพิธีทำขวัญควาย เป็นการขอขมาและแสดงความปรารถนาดีต่อควายด้วย ช่วงเพาะปลูกนี้เป็นช่วงที่ต้องดูแลรักษาให้ต้นข้าวงอกงามเจริญเติบโต มีพิธีกรรมไล่ศัตรูข้าว ศัตรูสำคัญ คือ หนู ก็พบพิธีไหว้หนู ซึ่งเป็นการขอร้องบรรพบุรุษหนูให้ดูแลลูกหลานไม่ให้มากัดกินข้าวจนเสียหาย เมื่อข้าวตั้งท้องมี พิธีทำขวัญแม่โพสพ ในสมัยโบราณหากมีน้ำมากเกินความต้องการก็มีพิธีไล่เรือ เป็นพิธีไล่น้ำหลากให้ลดลงเร็ว จัดทำในเดือนอ้าย

ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา วิถีชีวิตชาวนาดาบลกบเจายังมีแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในแบบเก่า แต่เดิมพิธีเกี่ยวกับการทำนานั้น ถือว่าสำคัญและชาวนาทุกคนจะต้องทำพิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือเกี่ยวกับการทำนา เช่น ควาย ไถ คราด จะต้องทำพิธีเกือบทั้งสิ้น หากแต่ชาวนาที่ปรับเปลี่ยนทำนาปรังบางคนมีการลดพิธีกรรมทำนาซึ่งจะทำพิธีกรรมทุกครั้งเมื่อเริ่มปลูกข้าวโดยมักจะทำพิธีการในการทำนาครั้งแรกช่วงเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน เพราะเป็นช่วงที่ตรงกับพระราชพิธีของทางการคือพิธีแรกนาขวัญ และอีกประเด็นก็คือ เป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายและประหยัดเวลาด้วย ส่วนการทำนาครั้งที่ 2 จะเริ่มในช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคมหลังน้ำลดนั้นชาวนาจะไม่ต้องทำพิธีแรกนาอีก แต่จะเริ่มในพิธีทำขวัญข้าว ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม สำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับทำนาปลูกข้าว หลัง พ.ศ. 2500 ชาวนาส่วนใหญ่ มักจะเริ่มจัดขึ้นราวๆ ปลายเดือน 5 (เมษายน) จนถึงเดือน 7 (มิถุนายน) ขึ้นอยู่ว่าใครจะสะดวกก่อนกัน

พิธีทำบุญกลางบ้านเป็นพิธีที่ทำก่อนลงมือปรับดินเพื่อทำนา ยายกาหลง แจ่มประทีปเล่าว่า “ชาวบ้านจะร่วมกันเป็นเจ้าภาพจัดอาหารคาวหวานถวายพระสงฆ์ตรงบริเวณที่เป็นศูนย์กลางหมู่บ้าน เช่น ลานหน้าบ้านแต่ละหมู่บ้าน ใต้ต้นไม้ใหญ่ บริเวณศาลากลางนา ซึ่งแล้วแต่ความสะดวกของหมู่บ้านไหนบางที่นัดมาทำพิธีร่วมกันก็มี เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระภูมิเจ้าที่เชื่อว่าจะช่วยให้ทำมาหากินได้ผลดี มีความอุดมสมบูรณ์

ภาพประกอบ 10 ศาลเจ้าที่กลางนาตำบลกบเจา บริเวณหมู่ 8 และหมู่ 9

ที่มา : บริเวณทุ่งนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล.

จุดประสงค์ของการบวงสรวงเพื่อขออนุญาตใช้น้ำในการเกษตรกรรม ส่วน การไหว้ผีดินหรือ ผีนา เป็นพิธีกรรมเพื่อขออนุญาตใช้ดินในการทำนา ก่อนการทำนา

พิธีขอฝน หากชาวบ้านเกรงว่าปีนั้นฝนจะน้อย ก็จะมีการทำพิธีขอฝนโดยหวังพึ่งในอำนาจลี้ลับ น่าสังเกตว่าพิธีขอฝนบางครั้งมักจะใช้วิธีการที่แปลกพิสดาร เป็นสิ่งที่ไม่พบเห็นในชีวิตประจำวัน บางทีก็มีเรื่องเพศเข้ามาปะปนด้วย เพราะเรื่องเพศเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์อาจปรากฏในเพลงที่ใช้ในพิธีกรรม การขอฝนมีวิธีต่างๆ เช่น พิธีแห่นางแมว ซึ่งมีอยู่ทั่วทุกภาค ในภาคกลางการแห่นางแมวจะทำในช่วงเดือน 6 ถึง เดือน 8 บางที่มีพิธีปั้นเมฆด้วย เพื่อเป็นการเร่งขอให้ฝนตกลงมาเร็ว ๆ หรือในบางท้องถิ่นเช่นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีพิธีทำบุญหลังบ้านเป็นพิธีขอฝนโดยนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีหลังบ้านพิธีกรรมดังกล่าวแล้วแต่เป็นกำลังใจในการส่งเสริมให้ชาวนาได้มีความกระตือรือร้นในการทำนา โดยแฝงไปด้วยการให้สมาชิกชาวนามารวมกันเพื่อปรึกษาหารือว่าจะเริ่มลงแรงทำนาก่อนใครก่อน การปฏิบัติพิธีกรรมดังกล่าวนี้จึงถือเป็นการเรียกชาวนาให้มาประชุมเพื่อการวางแผนทำนาต่อไป

พิธีทำขวัญควาย ลุงสุรินทร์ แจ่มดาว เล่าว่า เมื่อก่อนมีการทำขวัญควาย ซึ่งจะมีพิธีในเดือน 6 ก่อนเริ่มไถนา โดยชาวบ้านนำควายมารวมกันและนำสายสิญจน์มาล้อมรอบสถานที่ แล้วให้หมอบทำขวัญมาทำพิธีทำขวัญทำพิธีเจิมควาย ปะพรมน้ำมนต์ให้ควาย ส่วนสายสิญจน์ที่เหลือจากการทำขวัญควายก็จะนำมาผูกไถและเครื่องมือทำนาทุกชนิดจุดประสงค์ก็เพื่อให้การทำนาได้ผลดี

พิธีแรกไถ ลุงสุรินทร์ แจ่มดาว ยังบอกต่อว่า “ตอนแรกไถตะ ทุกคนจะเลือกเอาวันดีจะต้องดูทิศ คือ ต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก บางคนดูตำรา เรียกว่า ตำรานาค ว่าวันนั้นนาคหันหัวไปทางทิศไหน แล้วไถไปตามเกล็ดนาค ไม่ให้ไถย้อนเกล็ดนาค เพราะจะทำให้ไถหัก ดังนั้น

การดูวันแรกไถจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก ส่วนการหว่านนั้น ก็มีประเพณีวันแรกหว่าน ซึ่งชาวบ้านจะเริ่มหว่านในวันดี คือ วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 7 (นับตามแบบปัจจุบันคือมิถุนายน) ถือเป็นวันเริ่มหว่าน หรือดูจากตำราในพระราชพิธี 12 เดือน หรือดูจากวันเดือนปีของผู้ทำนา เช่น ปีชวด แรกไถวันอาทิตย์ ปีฉลูแรกไถวันพุธ นอกจากนี้ยังดูวันธงชัยหรืออธิบดีจากปฏิทินที่กำหนดไว้ในแต่ละปี สำหรับผู้ทำพิธีข้อห้ามคือจะไม่เอาคนที่เกิดปีชวด ปีเถาะมาทำพิธี เพราะถือว่าเป็นผู้ที่มีราศีของสัตว์ที่กินข้าว พิธีจะเริ่มแต่เช้ามือโดยนำเอาธงรูป 3 เหลี่ยม สีอะไรก็ได้มาปักไว้ 4 มุมเนื้อที่กว้างประมาณสัก 1 งาน แล้วเตรียมความเพื่อรอทำการไถ ก่อนลงมือไถก็จะมีการจุดธูปเทียนบูชา นั่งคุกเข่าหันหน้าทางทิศหรีด หรืออีสาน แล้วผู้นำพิธีกล่าวชุมนุมเทวดาซึ่งมีข้อความดังนี้¹

“คชฉามิ ข้าพเจ้าจะขอทำกินในแผ่นดินนี้

ให้เกิดมั่งเกิดมีเป็นเศรษฐีบ้านนอก

คุ้มโคกระบือทั้งคอก

คุ้มแอกคุ้มไถ

คุ้มไร่คุ้มนาถันนกกันหนู

กันปลูกันปลา

กันตะกวดกันเหี้ย

กันเพี้ยลงนา

กันหนอนอ้อปรีย่อย่าได้มีมา

สัพพลาตะวันตุเม”

นอกจากนี้ยังมีบทท่องอื่นอีก เช่น

“พระภูมิเจ้าที่ พระพรหมโหรา เจ้านา

ข้าพเจ้าขอทำนาในวันนี้ ขอให้เกิดลาภมั่งมี เป็นเศรษฐีชวานา

คุ้มตระกวดและเหี้ยกันเพี้ยลงนา สัพพโภคาวินาศสันติ”

เมื่อคำบูชาหรืออธิฐานเพื่อให้การทำนาในปีนี้ได้ผลดีแล้วก็จะทำการไถนาจำนวน 3 รอบ โดยจะดูทิศตามปฏิทินหลวงว่า หางนาหรือหัวนาไปทางทิศใดก็จะไถไปทางนั้น จะไม่ไถย้อนเกล็ดนาหรือบางรายจะไถไปทิศที่ฟ้าร้อง เพราะเชื่อว่าจำทำให้การไถนาไม่ลำบากและไถไม่หักอีกด้วย เมื่อไถครบ 3 รอบแล้วก็จะเลิกไปเลยการไถนาของชาวนาสมัยก่อนจะเริ่มออกไถตั้งแต่ตี 5 เป็นต้นไปจนถึงประมาณ 10 โมง ส่วนใหญ่จะเอาแรงกันโดยคิดเป็นวันเช่นเอาควายมาไถ 3 คันเช่นเดียวกัน สำหรับวันหยุดของชาวนาจะไม่ใช้แรงควายในวันพระ คือ หยุดทุกวันพระ

¹ สุชิน คล้ายมุข. อายุ 63 ปี. (2551, 17 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื่องาม, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 4 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

การทำขวัญข้าว จะมีการการทำขวัญข้าวในระยะข้าวตั้งท้องชาวบ้านโดยเฉพาะผู้หญิงจะเป็นผู้ทำพิธีนี้ และทำวันศุกร์ซึ่งพ้องกับคำว่า สุข ชาวบ้านจะเตรียมน้ำมนต์ และของถวาย เช่น ส้มขมนม เพื่อถวายแม่โพสพ ในวันนั้นชาวบ้านจะพายเรือนำของถวายใส่ชะลอม เมื่อถึงนาข้าวก็จะปักไม้และเอาชะลอมแขวนไว้ แล้วทำพิธีอธิษฐานแม่โพสพ ช่วยคุ้มครอง อย่าให้ต้นข้าวได้รับอันตรายจากแมลงต่างๆ ให้ข้าวงอกงาม คือ พุดแต่ความดีเพื่อให้ข้าวงอกงาม บริบูรณ์ เสร็จแล้วก็ปะพรมน้ำมนต์ข้าวด้วย

การทำบุญลาน เป็นประเพณีที่ชาวนานิยมทำกันคล้ายกับชาวนาท้องที่อื่น ถือเป็นกรับขวัญข้าวก่อนนวดและขนขึ้นยุ้งฉาง เมื่อชาวบ้านเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ก็บรรทุกข้าวใส่กระบะลากเข้าสู่ลานบ้าน เพื่อเตรียมนวด ชาวนาจะร่วมกันทำบุญลานกัน ด้วยการนิมนต์พระมาสวดมนต์ตอนเช้า โดยจัดพิธีสงฆ์ที่ลานนวด ถือกันว่า เป็นการทำบุญให้กับแม่โพสพ ปะพรมน้ำมนต์แก่ข้าวที่จะนวดเมื่อพิธีเสร็จแล้วก็เริ่มนวดได้ แต่ก่อนชาวนานิยมทำบุญลานกันเป็นประจำ เพราะแต่ละปีได้ข้าวมาจำนวนมาก¹ แต่ปัจจุบันพิธีดังกล่าวไม่ได้ปฏิบัติกันแล้วเนื่องจากลานข้าวส่วนใหญ่ ถูกแทนที่ด้วยบ้านเรือนที่ปลูกขึ้นใหม่และปรับเป็นที่จอดรถยนต์ไปเกือบหมด และยังขาดผู้นำในการทำพิธีดังกล่าว

ส่วนการแห่หางแมวที่ตำบลกบเจาเป็นประเพณีที่ทำกันเฉพาะปีที่น้ำแล้งจริงๆ ประเพณีนี้มาจากความเชื่อที่ว่า แมวเป็นสัตว์เกลียดฝน ถ้าแมвр้องมาเมื่อใดฝนจะตกมาทันที ดังนั้นชาวนาจึงถือเคล็ดว่าชาวนาต้องร่วมมือกันสาดน้ำ และทำให้แมвр้องมากที่สุด และเชื่อกันว่าถ้าจัดขบวนแห่ขึ้น ฝนก็จะตกลงพิธีแห่ไม่กี่ชั่วโมง (รายละเอียดโปรดดูในภาคผนวก)

เมื่อข้าวสุกได้เวลาเก็บเกี่ยวก็จะมี พิธีแรกเกี่ยว เป็นการบวงสรวงและขอขมาแม่โพสพ ก่อนการเกี่ยวข้าว เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วมีพิธีก่อนการนวดข้าว พิธีแรกนวด

พิธีแรกนวดเป็นพิธีทำขวัญข้าวเชิญแม่โพสพจากท้องนาให้เข้าสู่ลาน เมื่อนวดเสร็จแล้วก่อนนำข้าวเข้าเก็บในยุ้งฉางมีพิธีทำขวัญข้าวอีกครั้งหนึ่งเป็นการขอขมาที่มีการนวดข้าวด้วยการฟาดข้าวหรือใช้วัวควายเหยียบ กล่าวอัญเชิญแม่โพสพให้มารับเครื่องสังเวยและมาอยู่ในยุ้งฉาง หลังจากนั้น มีพิธีปิดยุ้ง ขอแม่โพสพบันดาลให้ข้าวมีมากมายกินไม่รู้จืดจางหลังจากนั้นมีการทานข้าวใหม่ นำข้าวใหม่มาหนึ่งหรือหุงถวายพระ เมื่อจะนำข้าวออกขายมีพิธีปิดยุ้งเป็นการขอขมาแม่โพสพและขออนุญาตตัดข้าวขาย²

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าหลัง พ.ศ.2500 ชาวนาดำบลกบเจายังคงประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา ตั้งแต่ก่อนการปลูกข้าวจนกระทั่งได้ผลผลิตมาเป็นอาหารและนำออกขาย

¹ นิตติ กสิโกศล. (2527). *ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน: บ้านภาคี อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

² ทองเย็น ชัยชนะ. อายุ 70 ปี. (2552, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 40 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ประเพณี พิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นแนวความคิดความเชื่อที่สืบทอดมาแต่โบราณที่แฝงไปด้วยความสามัคคีในสังคมชาวนา ที่ต้องร่วมมือร่วมใจกันปฏิบัติเป็นขวัญกำลังใจการทำงาน นอกจากการร่วมมือของชาวนา พิธีกรรมดังกล่าวยังสร้างความบันเทิงสนุกสนานเป็นการผ่อนคลายเพื่อเตรียมการทำงานในฤดูกาลถัดไป

2.5 วิถีชีวิตชาวนาฤดูกาลทำนาตั้งแต่เข้าจรดเย็น

ถึงแม้ชาวนาส่วนใหญ่จะหันมาทำนาปรัง คือทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง วิถีชาวนายังคงดำเนินไปอย่างปกติเหมือนดังที่เคยปฏิบัติกันมาเพียงแต่ชาวนาจะต้องเร่งรัดเวลาให้มีความรวดเร็วขึ้น โดยต้องติดตามข่าวสารจากกรมชลประทาน ติดตามข่าวเรื่องน้ำเหนือที่จะมาช่วงเดือนกันยายนถึงเดือนพฤศจิกายนโดยการฟังข่าวสารจากวิทยุหรือผู้นำท้องถิ่น หรือทางเกษตรอำเภอ แต่อย่างไรก็ตามชาวนาก็สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตได้อย่างลงตัวโดยยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมได้ตลอดมา

เมื่อถึงฤดูกาลทำนาชาวนาตำบลกบเจาจะต้องเตรียมการให้ตรงตามช่วงเวลาในแต่ละเดือนเพื่อให้ทันต่อการจัดการน้ำและที่สำคัญคือการวางแผนทำนาช่วงฤดูน้ำหลาก ซึ่งในแต่ละเดือนจะมีรายละเอียด และถ้าทำจริง ๆ ก็เกือบไม่มีเวลาว่างเลย

ช่วงเวลาการทำนาของชาวนาตำบลกบเจามีระยะเวลาต้นข้าวอายุราว 4 เดือน ตั้งแต่เริ่มทำการปรับที่ดินจนถึงการเก็บเกี่ยว แต่ช่วงที่จะต้องใช้เวลาให้กับข้าวและท้องนามากที่สุดจะอยู่ในช่วง 2 เดือนแรกและช่วงข้าวตั้งท้องจนถึงตอนเก็บเกี่ยว ชีวิตประจำวันของชาวนาจึงมีช่วงเวลาอยู่ 2 ช่วง คือช่วงแรกและช่วงข้าวตั้งท้องถึงตอนเก็บเกี่ยวชีวิตประจำวันของชาวนาช่วงแรกจึงมีวิถีชีวิตที่ต้องปรับตัวทำงานในท้องนาตั้งแต่เข้าจนถึงเย็น ตามคำบอกเล่าที่เขียนบันทึกไว้ของชาวนาอาวุโส คือ ลุงสุรินทร์ แจ่มดาว ดังนี้

“ต้นปี พ.ศ.2500 การทำนาของหมู่บ้านกบเจายังคงเป็นแบบดั้งเดิมอย่างแท้จริง ยังไม่มีเครื่องจักร หรือเครื่องมืออำนวยความสะดวกใดๆ มาใช้งาน วันก็แต่ รถไถนาที่จะพบเห็นบ้างในช่วง หลัง พ.ศ.2510 ซึ่งนับได้ว่าในห้วงปลายนี้เป็นห้วงของการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมไปสู่สังคมเกษตรยุคใหม่ที่อาศัยเครื่องจักรกลทุนแรงมาแทนที่และได้เข้าสู่ยุคเกษตรกรรมในเชิงพาณิชย์อย่างเต็มตัวเมื่อถึงเดือนหกตามปฏิทินไทย ฝนแรก (ฝนแรกหมายถึงฝนหาใหญ่ครั้งของปี) ตกลงมาส่วนใหญ่ก็คล้อยสงกรานต์ไปแล้วประมาณ 2 สัปดาห์ หรือมากกว่านี้สักเล็กน้อย น้ำฝนขังนองอยู่ตามทุ่งพอให้ปลาดีนออกจากแอ่งน้ำสวนทางน้ำไหลขึ้นมา โดยเฉพาะปลาหมอ ถ้ามีน้ำที่ไหลปลาหม้อไปถึงก่อนปลาอื่น ๆ และก็เป็นโอกาสของชาวนาที่ถือฉมวก แหบ้าง บ้างก็ใช้สูบลูกดอกที่ร่องระงมตั้งแต่ตอนหัวค่ำ เดินเลาะเลียบบตามหนองคลองบึงไปเรื่อย ๆ กบและอึ่งอ่างนั้นสังเกตุได้ง่ายเพราะตาต้องกับแสงไฟ เมื่อเดินไปได้ระยะก็ครอบหรือแทงเอา พอใกล้ค่อยุ่งปลาใหญ่ น้อยทั้งหลายก็จะพล่านสวนน้ำขึ้นมา สังเกตุได้จากหญ้าที่ไหวหรือเห็นตัวเลยก็มี กว่าจะกลับบ้างก็เข้าบางคนก็เดินไล่เก็บหอยขมหอยโข่งตามทางเดินจนถึงบ้าน

เมื่อคาดคะเนว่าดินท้องนาอ่อนตัว ชาวนาจะเริ่มทำการไถตะ (ไถนาเพื่อตากดิน) โดยใช้ควายเป็นหลัก จะมีก้น้อยรายที่ใช้วัวไถนา วิถีชีวิตเริ่มประมาณ ตีสี่ตีห้าของวัน จะได้ยินเสียงกระดิ่ง

คอควยดั่งสลับกับเสียงไล่ความไปตามทางลงทุ่งเป็นระยะ ๆ การไถนาจะเริ่มทันทีที่รุ่งสาง โดยพ่อบ้านและลูกชาย ส่วนแม่บ้านหรือลูกสาวจะต้องตื่นกันแต่เช้าเช่นกัน เตรียมทำกับข้าวไปส่งที่ทุ่งนา ส่วนใหญ่กับข้าวจะเป็นปลาที่ได้ เตรียมเสปียงไว้แต่หน้าแล้งที่ผ่านมา ส่วนผักจะเป็นหน่อไม่ต้องที่ได้ไปเก็บตามชายนา ข้างกอไผ่ มาต้องเก็บไว้หลาย ๆ ไผ่ ที่หาได้จากฝนแรกครั้งนี้กินข้าวพักผ่อนสักครึ่งชั่วโมง จึงไถนาต่อจนถึงเพล ตอนไถนาจะมีสมาชิกมาเดินตามไปเป็นเพื่อน เช่น นกเอี้ยง นกกิ่งไคร่ง มั่นเดินตามไล่จิกกินแมลงที่กระโดด รวมทั้งไล่เดือนที่ติดมากับหน้าดินที่ถูกพลิกขึ้นมา ชาวนาจะหยุดทานข้าวกลางวันอีกทีก็หลังเพล สมัยก่อนจึงไม่ได้ทานข้าวตอนเที่ยงเหมือนสมัยนี้ บางที่เรียกว่ากินข้าวเพลเหมือนพระไปเลย โดยอาศัยเสียงกลองเพลจากวัดหรือจากดวงตะวันแทน

ในระหว่างที่พ่อบ้านไถนา ไร่ว่าแม่บ้านจะอยู่เฉย ๆ แม่บ้านจะต้องจับจอบขุดมูมมาทั้งสี่ด้านที่ควายไถไปไม่ถึง ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าเป็นแม่ลูกอ่อน ตอนเช้าก็เดินหอบคอบมาทุ่งนา ด้านหน้ามีตะกร้าใส่ลูกน้อย ด้านหลังเป็นเสปียงอาหาร เมื่อถึงนาก็ผูกเปล ใต้ต้นไม้หรือห่างนา (เถียงนา) ที่ได้มาปรับปรุงไว้ก่อนหน้านี้เรื่องมดไต่ไรต่อมก็ไม่ได้ยุ่งยากมากนักลูกชวานากับมดแมลงนั้นคุ้นเคยกันดีอยู่ (เปลผ้าถุงหมายถึงเปลที่ใช้ผ้าถุงของแม่ สอดเชือกในผ้าถุงไปกลับปล่อยปลายเชือกทั้งสองด้านไว้ตัวลูกก็อยู่ระหว่างเชือกสองเส้นให้ไม้ถ่างหัวท้ายกว้างพอประมาณ) ส่วนผู้ชายส่วนใหญ่ก็จะนั่งกางเกงขาก๊วยย้อมสีครามหรือกางเกงขาสั้น ตอนเช้าจะยังไม่ใส่เสื้อ สาย ๆ หนอยถึงจะใส่เสื้อผ้าดิบย้อมสีคราม ส่วนผู้หญิงจะนั่งผ้าถุง และเสื้อผ้าดิบย้อมสีคราม เช่นกัน

หลังจากกินข้าวกลางวันแล้ว ก็จะพักผ่อนนานหนอย พวกผู้ชายมักจะเดินต่อม ๆ ไปตามที่มีน้ำขังเก็บหอยโข่งหอยขมห่อใส่ผ้าขาวม้าไปต้มใส่หน่อไม่ต้องเป็นอาหารเย็น พอบ่ายแก่ ๆ ก็จะพักให้ควายกินหญ้าจนใกล้ค่ำ แม่บ้านที่มีลูกหรือมีลูกอ่อนก็ต้องรีบกลับบ้าน เพื่อเตรียมหุงหาอาหารไว้กินมื้อเย็น แต่ก็เชื่อว่าจะเดินดุ่ม ๆ กลับบ้านเสียเลยก็ไม่ใช่ จะเดินแวะเก็บผักเรื่อย ๆ ไปจนถึงบ้านแต่ถ้าเป็นแม่บ้านที่ยังไม่มีลูกก็มักจะกลับพร้อมพ่อบ้านถึงเวลากลับบ้าน พ่อบ้านมักจะทิ้งคันไถและอุปกรณ์ไว้ในนา บางคนก็จมนินไว้ ทั้ง ๆ ที่ก็ไม่มีความเอาไป เป็นกิจวัตรของบ้านที่ต้องต้อนรับควายกลับบ้าน ซึ่งเป็นธรรมชาติของควาย เมื่ออึมหน้าหรือใกล้ค่ำ ก็จะเดินเล็มหญ้าบ่าหน้ามาทางบ้านเสมอพ่อบ้านส่วนใหญ่ก็จะเล็งหาแหล่งน้ำที่ลึกพอจะอาบน้ำก่อนเข้าบ้านไปในคราวเดียวกัน น้ำฝนใหม่นั้นใสจนอดใจไม่ได้ พลบค่ำก็ถึงบ้าน เสียงกระดิ่งคอควยสลับเสียงไล่ควายแหว่ให้ได้ยินเป็นระยะ บ้านไหนที่แม่บ้านเพิ่งกลับถึงบ้านพร้อมกับพ่อบ้านก็ต้องรีบหุงข้าวทำกับเสียงครกดั่งเป็นระยะ ไม่เกินสองทุ่ม ทั้งหมู่บ้านก็เงียบสงบ จะได้ยินบ้างก็แต่เสียงกระดิ่งคอควยที่ทันสะบัดไล่ยุ่งไล่แมลง ในคอกควายจะต้องทำพื้นที่เป็นสองส่วนใหญ่ส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่แห้งอีกส่วนเป็นปลักไว้ให้ควายนอนโคลนเพื่อไม่ให้ยุ่งหรือแมลงกัด

วิถีชีวิตของแม่ลูกอ่อน หลังจากออกไปแล้วก็ต้องทำงานตามปกติ แม้กระทั่งระหว่างตั้งครรภ์ก็เหมือนกันไม่ได้ป่วยเปื่อยเหมือนเช่นคนปัจจุบันได้ทุกวันฝนแรกนั้นมีคุณอนันต์จริง ๆ บ่งบอกถึงฤดูทำนาและยังมีอาหารอุดมสมบูรณ์ตามมา ไม่ว่าจะเป็นผักบุงหรือผักอื่น ๆ เมื่อได้น้ำฝนก็แข่งกันผลิทยอดแตกกอ อาหารการกินสมัยนั้น ไม่ต้องซื้อหา เพียงเดินริมรั้วหรือชายทุ่งก็มีเหลือเฟือก่อนฝนแรกจะมานั้น จะมีฝนนำมาก่อนพอให้เปียกผักและกอหญ้าที่ถูกไฟเผาได้ชุ่มชื้น ผักก็แตกยอด

หญ้าก็ผลัดใบ ไม้ไผ่ในป่าข้างบ้านและหัวไร่ปลายนาที่แทงหน่ออ่อน สมัยนั้น หน่อไผ่มีมากเสียจนเก็บกันไม่ทัน ปล่อยให้หน่อสูง พอได้มีโอกาสเป็นต้นใหม่ ชาวนาจึงมักจะเลือกเฉพาะหน่อไผ่ตง ที่หักหน่อยาวสักศอกเศษๆ เอามาเผาไฟให้พอสุกหอมเสร็จแล้วก็เอาไผ่มากรีดให้เป็นเส้นๆ แต่ก็ไม่ได้เอามาผัดไข่เหมือนเช่นสมัยนี้ เพราะสมัยก่อน ไผ่มีไว้สำหรับเพาะลูกไก่หรือสำหรับเด็กเล็ก หรือผู้ป่วยพักฟื้นเท่านั้นจริงๆ แล้ว ชาวนาจะไปเก็บหน่อไผ่มาดองเก็บไว้เป็นเสบียงสำหรับฤดูกาลทำนา หรือเผาแล้วจับเป็นมัดๆ เก็บไว้ต้มจิ้มน้ำพริก เพราะว่าจะมีรสหวานอมเปรี้ยวซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของไผ่ชนิดนี้

ในทุ่งนาหลังฝนใหม่ กลิ่นอายดินหอมบ่งบอกถึงความสมบูรณ์ของท้องทุ่ง ขอให้มน้ำก็เพียงพอ หญ้าที่ถูกเผาด้วยไฟในหน้าแล้ง จะแทงยอดเป็นอาหารชั้นดีให้กับคนและวัวควาย คนและวัวควายกินอาหารชนิดเดียวกันนั้นเลย ในทุ่งนาตามแนวคันนาและแนวป่า ผักตำลึง ผักกระโดนน้ำ กระโดนดิน ถ้าโชคดีหน่อยไปก่อนคนอื่น ๆ ก็จะได้ผักหวานป่ายอดเปราะไว้ทำแกง ผักหวาน ก็ ผักหวานนั้นอยู่ตรงไหน ใครๆ ก็รู้ แต่ถ้าเข้าไปในป่าละเมาะรอบๆ นา หน้าเห็ดเผาะ ก็ไล่เก็บไปตามรอบๆ พุ่มไม้ พร้อมเห็ดตับเต่า ความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายนาสมัยนั้น แม้แต่ป่าละเมาะข้างบ้าน สัตว์ป่าอย่าง กระรอก กระแต อีเห็น ปลา พังพอนและนึ่ง ส่วนงูนั้นให้ระวังพวกงูเหลือมงูหลาม ตัวขนาดโคขนาดผู้ใหญ่ เข้าป่าใกล้บ้านจึงต้องมีดีซู่หรือมีดเดินป่าที่คมกริบขนาดโกนขนหน้าแข้งให้เรียบร้อยได้อย่างสบาย เขาจึงมักหวงกันนักหนาไม่ใคร่ให้ใครยืมหรือจับคมมีด และห้ามปักมีดบนดิน

เมื่อฝนแรกตกลงมาที่นาชายคลองจะมีน้ำขัง ชาวนาจะต้องรีบไถตะและไถแปรและรีบหว่านข้าวทำนาหว่าน เมื่อน้ำมาต้นข้าวจะได้ตั้งตัวและยึดเหนี่ยวน้ำได้ทัน ลำพองน้ำท่วมถ้าข้าวยื้อเหนียวได้ภายในหนึ่งอาทิตย์ก็แสดงว่าปีนั้นนาหว่านจะได้ผลดี สำหรับนาดำนั้น ก็ต้องรอดตากดินจนกว่าฤดูทำนาจะมาถึงจริงๆ แต่จะต้องปลูกกล้าข้าวไว้ใช้ดำนา เริ่มจากการกักน้ำไว้ในแปลงนาที่จะทำแปลงกล้าข้าว โดยไถดินและไถซ่ำ หลังจากนั้นจึงคราดเอาหญ้าออก แล้วจึงจะปรับพื้นที่ด้วยขลุบ จะได้ยินเสียงขลุบตีน้ำและดินดังแต่ไกล (เทือกนา) ช่วงนี้เด็ก ๆ มักจะเดินตามผู้ใหญ่ไปด้วย คอยจับปลาและกบที่กำลังงน้ำ เมื่อแล้วเสร็จทั้งไร่บ้ายๆ ก็หว่านข้าวกล้าได้ที่ได้เตรียมพันธุ์ไว้ ซึ่งส่วนใหญ่ก่อนที่จะเอามาหว่านก็ต้องนำข้าวพันธุ์ใส่กระสอบแช่น้ำไว้สัก 1 คืน ก่อนจึงเอามาหว่านได้ หลังจากหว่านแล้วให้ทิ้งไว้ 1 คืน ก็ต้องไขน้ำออกจากแปลงกล้าข้าว ช่วงนี้ก็ต้องระวังพวกนกพวกหนูไม่มากวน หลังจากนั้นอีก 10 - 15 วัน จึงจะไขน้ำเข้ามาในแปลงกล้าข้าวได้ กล้าข้าวที่จะนำไปปลูกได้ ควรจะมีอายุไม่น้อยกว่า 25 วัน ช่วงระหว่างรอดูฝนที่จะมาจริง ชาวนาจะต้องทำการซ่อมคันนาอุดรอยรั่วที่เกิดจากหนูและปูให้เรียบร้อยหรืออาจจำเป็นต้องเสริมคันนาให้สูงขึ้น ถ้าเป็นคันนาสูงๆ ก็ต้องใช้พลั่วยาวและมีที่เหยียบสำหรับเวลาแทงดิน แต่ถ้าเป็นคันนาเตี้ยๆ ก็นิยมใช้จอบและเสียมก็เพียงพอ สำคัญอยู่ที่การเรียงดินที่เสริมขึ้นมา ต้องเรียงให้เป็นระเบียบและห้ามคนขึ้นไปเดิน บางรายก็ใช้หนามคลุมไว้ก็มี นอกจากนั้นชาวนาต้องใช้เวลาช่วงนี้ออกหาเสบียงไว้สำหรับฤดูทำนา เพราะเมื่อถึงเวลานั้นมาถึงชาวนาจะไม่มีเวลาไปหาปูหาปลาหรือแม้กระทั่งเก็บหน่อไผ่ริมทาง ช่วงเวลานี้เช่นกัน ที่เป็นช่วงเวลาของการขุนวัวควายให้อ้วนพี ด้วยหญ้าอ่อนที่ออกงามจากน้ำฝน

ตามคันทนาที่ถูกเผาไปเมื่อก่อนหน้านั้นแล้ว ประกอบกับน้ำท่าที่อุดมสมบูรณ์ หน้านั้นจึงเห็นปลักควาย อยู่ทั่วไปตามท้องทุ่ง¹

เมื่ออ่านบันทึกบอกเล่าของคุณลุงสุรินทร์ แจ่มดาว ที่ได้บันทึกไว้ช่วงวัยหนุ่มเมื่อกว่า 40 ปีมาแล้ว (ราว พ.ศ.2508 อายุ 30 ปี) สภาพทั่วไปของตำบลบึงเจตตลอดจนวิถีชีวิตชาวนาที่ได้ถูก บันทึกและบอกเล่าให้ผู้ที่วิจัยได้ทราบนั้น ทำให้เห็นภาพวิถีชีวิตชาวนาในอดีตที่ค่อนข้างชัดเจน ซึ่ง คุณลุงได้ร่วมดำเนินชีวิตในห้วงเวลาดังกล่าวและจากการที่เป็นผู้ชอบจดจำ จดบันทึก ทำให้ผู้วิจัย ได้รับข้อมูลและคำบอกเล่าในวิถีชีวิตชาวนาโดยเฉพาะช่วงเวลาในการทำนา ตั้งแต่การเตรียมการ เพาะปลูก เตรียมที่ดิน พันธุ์ข้าว พิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับรัฐอย่างเช่น พิธีแรกนา การขออนุญาตทำ นา การทำขวัญควาย การบูชาแม่โพสพ การขอขมาแม่โพสพก่อนเกี่ยวข้าว จนถึงพิธีนวดข้าว นำ ข้าวเข้ายุ้ง เครื่องมือในการทำนาทุกชนิด การดำเนินชีวิตในท้องนาที่เป็นในรูปแบบครอบครัวที่ พ่อบ้านต้องเป็นหลักในการประกอบเลี้ยงบุตรภรรยา ตั้งแต่เข้าจนค่าทั้งในและนอกฤดูการทำนา การทำมาหากินที่ได้จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อมรอบๆ ทุ่งนา เด็กๆ ที่ซุกซนวิ่งเล่นอย่างมีความสุข พิธีกรรมที่เป็นขวัญกำลังใจให้บังเกิดผลในการทำนาตลอดจนการแสดงถึงการนอบน้อมบูชาข้าว อย่างเคารพบูชา การสืบสานพระพุทธศาสนาในพิธีการต่างๆ วิถีชีวิตของชาวนาในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 จึงยังคงมีลักษณะเป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม จึงไม่ปรากฏว่ามีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของ ชาวนาอะไรมากนัก

2.6 การเก็บเกี่ยวผลผลิต

หลัง พ.ศ. 2500 ชาวนานิยมปลูกข้าวนาปรังกันมากขึ้น โดยข้าวนาปรังจะเริ่มออกรวงราว เดือนสิงหาคม ต้นเดือนกันยายนข้าวเริ่มสุก ระยะเวลาเป็นฤดูฝน อากาศเย็น แต่กลางวันแดดร้อน เมื่อ ข้าวสุกพร้อมที่จะเกี่ยวได้ ท้องนามองไปทางใดก็จะดูเหลืองไปหมด พอถึงปลายเดือนกันยายนก็ เป็นฤดูเก็บเกี่ยว ชาวนาจะต้องติดตามข่าวสารจากทางการเรื่องน้ำจากทางเหนือว่ามาถึงไหนแล้ว เพราะส่วนใหญ่ทุ่งนาบึงเจตจะนำท่วมทุ่งทุกปีไม่มากนักน้อยตามปริมาณของน้ำและชาวนาจะได้ เตรียมหัวนข้าวนาลอยทิ้งไว้หลังเกี่ยวข้าวเสร็จเพื่อจะได้มีข้าวโตสูงตามระดับน้ำซึ่งเป็นภูมิปัญญา ของชาวนาที่ยังคงอนุรักษ์ใช้วิธีการปลูกข้าวขึ้นน้ำและรอไปเกี่ยวข้าวอีกทีหลังน้ำลดลง ซึ่งชาวนา ส่วนใหญ่เริ่มไม่ปลูกข้าวพันธุ์นี้กันบ้างแล้ว เพราะต้องมาเก็บเกี่ยวและทำการปรับสภาพนาหลังน้ำ ลดลง ผลผลิตที่ได้จะไม่คุ้มค่า เสียเวลาในการปลูกข้าวนาปรังครั้งที่ 2 รอบเดือนมกราคมต่อไป เหตุการณ์นี้จึงส่งผลให้พันธุ์ข้าวดังกล่าวเริ่มจะหายไปจากตำบลบึงเจต นับตั้งแต่มีการปลูกข้าว 2 ครั้งเป็นต้นมา

แต่ก่อนการเกี่ยวข้าวก็จะมีประเพณีที่ชาวบ้านช่วยเหลือกัน เรียกว่า ลงแขก ซึ่งในตำบล บึงเจตนี้จะใช้การลงแขก 2 ช่วง คือ ช่วงดำนาในกรณีที่ชาวนาบางคนยังคงทำนาแบบปักดำอยู่แต่มี จำนวนน้อยกว่าชาวนาที่เลือกทำนาหว่านอยู่มาก และช่วงเกี่ยวข้าว ซึ่งถือได้ว่าเป็นความจำเป็น

¹ สุรินทร์ แจ่มดาว. อายุ 72 ปี. (2554, 24 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม , ที่บ้านเลขที่ 43 หมู่ 9 ตำบลบึงเจต อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ทางเศรษฐกิจในความเป็นอยู่ตามวิถีชีวิตของชาวบ้านนา ซึ่งนำไปสู่การสร้างธรรมเนียมแบบการช่วยเหลือตอบแทนกัน¹ การลงแขกมีวิธี เหมือนกับเขตภาคกลางอื่นๆ เรียกว่า แยกขอแรง ก็คือ การที่ชาวนาเพื่อนบ้านสมัครใจมาช่วยตามที่ได้รับ การขอร้องโดยไม่ได้รับสิ่งตอบแทน เพียงแต่เจ้าของบ้านจัดอาหารมาเลี้ยงดูแขกที่มาช่วยทำงาน เช่น ใครที่มีนามาก และยังไม่เกี่ยวไม่เสร็จ เรียบร้อย ก็จะบอกขอแรงชาวบ้านที่เกี่ยวเสร็จแล้ว มาช่วยเก็บเกี่ยว

สมัยก่อนเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จก็นัดกันกลางทุ่ง ไปตั้งห้างกันกลางนา ข้าวที่เกี่ยวเสร็จแล้ว จะถูกมัดเป็นฟ่อนๆ แล้วนำฟ่อนข้าวมาเรียงกันในลานกลางท้องนา แล้วใช้ควายจูงนวดย่ำข้าว ซึ่งกว่าจะเสร็จก็ใช้เวลาหลายวัน ภายหลังมีชาวที่เสนาและที่สุพรรณบุรีว่ามีโจรผู้ร้ายชุกชุม เข้าปล้นแย่งควาย แย่งข้าวเปลือก ทำให้ชาวนาเลิกการนวดข้าวในทุ่งนา เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะนำฟ่อนข้าว บรรทุกเกวียน บรรทุกเลื่อน หรือกระแทะเข้ามานวดในที่นาใกล้หมู่บ้าน หรือใครมีลานในบริเวณบ้านก็นวดในบริเวณเก็บ แต่ชาวบ้านส่วนมากมีเกวียน ใช้ควายเทียมเกวียนบรรทุกข้าวเข้าหมู่บ้าน การนวดสมัยก่อนที่จะมีรถไถนา และรถอีแต่น ใช้เวลาเป็นเดือนกว่าจะเรียบร้อย

ข้าวเปลือกที่มัดแล้วนี้ ชาวบ้านที่ทำนาจะแบ่งสัดส่วนไว้ คือ เก็บไว้บริโภคทำพันธุ์ และ ส่วนสำหรับขาย นอกจากผู้ที่เขานาทำ จะต้องมีส่วนที่จะต้องจ่ายเป็นค่าเช่าด้วย ส่วนที่ใช้ทำพันธุ์ ชาวบ้านมักแยกเก็บไว้ในที่เก็บภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่เป็นรูปทรงกระบอกใหญ่ ปากจะแคบลง ชาวบ้านเรียกว่า “กระพ้อม” ส่วนที่เหลือไว้บริโภคก็จะเก็บขึ้นยุ้ง

ช่วง พ.ศ. 2500 จนถึง 2525 นั้นการขายข้าวเปลือกที่ผลิตได้นั้น จะขายให้กับพ่อค้าที่นำ เรือมารับซื้อข้าวที่ทำน้าน้ำบ้านเจ้าของข้าว หรือบ้านที่มีทำนน้ำในคลองบางบาลที่สามารถเดินแบกข้าว ลงเรือได้สะดวก ทำข้าวที่มีในตำบลกบเจา อยู่ที่ หมู่ 3 หมู่ 5 หมู่ 7 หมู่ 9 เป็นที่ชุมนุมของเรือ สิ้นค้าที่มีพ่อค้าจากบ้านแพน สีสุก บางครั้งมาจากป่าโมกข์ เข้ามารับซื้อข้าว และที่นำสินค้ามาแลก กับข้าวเปลือก

ทวดบุญมา ชาวดารา เล่าว่า การรับซื้อข้าวส่วนใหญ่ในช่วง พ.ศ.2500 เป็นต้นมา กว่า 10 ปี มีเรือเอี่ยมจูนเข้ามาซื้อข้าวจอดลำคลองบางบาลหลายสิบลำ ส่วนใหญ่มาจากบ้านแพน ชาวนาไม่เชื่อว่าไม่มีลูกเล่นตามราคาที่หลงจืบอราคาซื้อข้าว ชาวนาที่มักจะไม่ขายก็มี เพราะ ราคาต่ำไป ชาวนาที่ไม่ขาย ยังไงข้าวก็ไม่เนาทำให้พ่อค้าต้องปรับราคาให้สูงเอาใจชาวนาที่นี้เป็น ประจำ น่าจะ พ.ศ. 2510 แต่ก่อนนาบ้านใกล้เคียงจะขออนุญาตผ่านใช้ทำน้าน้ำคนอื่นที่ สะดวกกว่าชนถ่ายข้าวลงเรือ และมักจะซื้อขายของอื่นๆ ที่จำเป็น เช่น เกลือ น้ำมันก๊าด กระเทียม หอม ฯลฯ ทวดยังรับจ้างหว่านข้าวลงทำ หาบละ 2 บาท เหนื่อยหน่อยแต่สนุกดี²

¹ สำอองค์ ชาวดารา. อายุ 60 ปี. (2553, 31 มกราคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 45 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

² ทวดบุญมา ชาวดารา. อายุ 79 ปี. (2551, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

2.7 วิถีชีวิตชาวนาหลังฤดูการทำนา

เมื่อเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวข้าวและเก็บข้าวขึ้นยุ้ง และขายในการทำนารอบแรก จนถึงการไถและหว่านข้าวรอบ 2 ในเดือนกุมภาพันธ์แล้วชาวนาส่วนใหญ่จะรีบทำงานให้แล้วเสร็จหากมีเวลา และมีโอกาสชาวนาจะเตรียมตัวเพื่อเที่ยวงานพระพุทธรบาท งานพระฉาย งานวัดกลางเดือน 3 (กุมภาพันธ์) ซึ่งในสมัยก่อนงานเหล่านี้มีอิทธิพลต่อชาวนามาก ถึงแม้จะอยู่ไกลถึงสระบุรีเขาจะต้องหาโอกาสไปนมัสการพระพุทธรบาทกันให้ได้ ถึงขนาดไปนอนค้างแรมกันทีเดียว¹ กิจกรรมอื่นๆ ที่ทำในท้องถิ่น เช่น วิดบ่อปลา สาดเลนบริเวณบ้าน เตรียมงานตรุษสงกรานต์เมื่อเลยฤดูเก็บเกี่ยวในช่วงเดือน 4 เดือน 5 (เมษายน) เป็นช่วงฤดูแล้งถือได้ว่าเป็นช่วงพักผ่อนจากการตรากตรำเป็นช่วงที่หนักที่สุด ในช่วงนี้ทำให้ชาวนามีเวลาว่างมากและใช้เวลาในการกักปลาดีไก่อ ซึ่งเรื่องเหล่านี้ อาจเป็นจริงตามที่กล่าวหากัน แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกและเป็นชาวนาเองจะรู้ว่าเขาทำอะไรในช่วงกลางเดือน 3 และ 4 ชีวิตของเขาไม่ได้หยุดนิ่ง มีงานมากมายเช่น ต้องดูแลวัวควาย ต้องวิดบ่อ สาดเลนเพื่อทำความสะอาดและเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง การลอกบ่อทำเกือบทุกครั้งเรือนเพราะ การวิดบ่อในสมัยนั้นจะมีปลามากมาย ไม่ว่าจะเป็น ปลากระดี่ ปลาช่อน ปลาดุก ปลาตะเพียน ปลาเนื้ออ่อน ปลาสลิด ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติเป็นร้อยเป็นพันตัว ชาวนาจึงจะทำปลาเค็มใส่โอ่ง ไข่ บิด ผาสนิท แล้วจะไปเปิดอีกครั้งเมื่อลงมือไถนาในเดือน 5 - 6 (พฤษภาคม-มิถุนายน) สภาพในฤดูแล้งนี้ น้ำจะแห้ง ท้องทุ่งจะเป็นแต่กระยิบ การคมนาคมจะใช้การเดินทางเท้าไปมาหาสู่กัน การเดินทางของคนในอดีตประมาณ 3 - 4 กิโลเมตร ถือได้ว่าไกลมากสำหรับพวกเขา หลังจากการเก็บเกี่ยวได้เสร็จสิ้น วงจรชีวิตจะหวนกลับมาอีกในช่วงปลายเดือน 4 (เมษายน) จะเป็นจุดเริ่มต้นของการทำนาที่หวนกลับมาอีกครั้ง

ส่วนการดีไก่อกักปลามีมาแต่ครั้งโบราณ ก็ได้รับความนิยมกันมาแล้ว การดีไก่อกักปลาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยแต่ดั้งเดิมยามว่างจากการทำนาหรือหมอดหน้านาเก็บเกี่ยวข้าวแล้วก็หางานอดิเรกทำ โดยจับเอาไก่อมาตีกัน ช้อนเอาปลามากัดกันให้สนุกสุขใจ เป็นการสังสรรค์ในหมู่เพื่อนฝูงคอยดูกันอีกทางหนึ่งและฝึกความขยันอดทนที่จะต้องเลี้ยงไก่อเลี้ยงปลากัดด้วย การเล่นช่วงหลังเก็บเกี่ยวได้รับการถ่ายทอดตกทอดมาถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน

คุณตาเสี้ยม เกิดโรคทรัพย์ บอกว่า การดีไก่อ กัดปลา กลายเป็นการพนันกันไป บ้างก็อ้างว่า มันคือ กีฬา มีเดิมพันเล็กๆ น้อยๆ ค่ากับข้าวเสริมความบันเทิงก็เท่านั้นเอง แต่สำหรับไก่อชนและปลากัดแล้ว มันคงไม่อยากจะป็นนักกีฬาสักเท่าไรหรอก เพราะเจ็บตัว แต่โดยสัญชาตญาณของไก่อชน และปลากัด เมื่อเจอพรรคพวกที่ไม่ใช่เพศตรงข้ามกัน มันจะต้องประลองกำลังเพื่อชิงความเป็นผู้นำในฝูงให้ได้ ไก่อชน จึงต้องชนกัน และปลากัดก็ต้องกัดกันสมชื่อนามที่เรียกขานกันมา การเลี้ยงไก่อชนและปลากัดเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์อย่างหนึ่ง สำหรับผู้ที่มีความเป็นนักต่อสู้ชอบความ

¹ เสี้ยม เกิดโรคทรัพย์. อายุ 93 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม ที่ หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

เจ็บปวดเป็นต้นทุน การเลี้ยงไก่ชนและปลากัดเป็นเรื่องธรรมดาที่ใครๆ ก็มีสิทธิ์เลี้ยงกันได้ แต่ในทางพุทธศาสนานั้น ถือว่าบาปกรรม¹

2.8 ปัญหาในการทำนา

การทำนาช่วงหลัง พ.ศ.2500 ปัญหาส่วนใหญ่ของชาวนาดำบลกบเงาและประชากรที่อาศัยในตำบลกบเงาช่วงระหว่างการใช้เขื่อนเจ้าพระยาแล้วคล้ายกับนาที่อื่นในจังหวัดอยุธยา เพราะจะต้องปรับเปลี่ยนการทำนาตามระบบชลประทาน จากคำบอกเล่าของป้าทองเอื้อน บอกว่า “เป็นเพราะว่าน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาถูกแบ่งไปใช้ทางจังหวัด สุพรรณบุรี ลพบุรี สระบุรี และยังมีประตูน้ำปิดกันเป็นระยะๆ ทำให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาลดลงมาก ดังนั้นพื้นที่นาที่อยู่ใต้เขื่อนเจ้าพระยาลงมา โดยเฉพาะเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจะได้รับผลกระทบจากเขื่อนนี้ คือ ตั้งแต่มีเขื่อนเจ้าพระยานี้ น้ำในแม่น้ำซึ่งเคยเอ่อล้นฝั่งเข้าทุ่งนาหล่อเลี้ยงต้นข้าวดังที่เคยเป็นมาก็ไม่มีอีกต่อไป² เมื่อน้ำไม่เข้าทุ่งนาดังที่เคยเป็นมาทุกปี ผลก็คือไม่มีปุ๋ยธรรมชาติมีผลทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดน้อยลงถ้าเป็นนาที่อยู่ในเขตชลประทานก็ไม่มีปัญหาเรื่องน้ำ แต่นาที่อยู่นอกเขตชลประทานจะประสบกับปัญหานี้ นอกจากน้ำจะไม่เข้าทุ่งอย่างที่เคยมาแล้ว ผลกระทบของการสร้างเขื่อนอีกประการหนึ่งก็คือ ถ้าปีใดฝนตกชุกหรือมีไต้ฝุ่นพัดเข้าประเทศไทย ฝนตกมากเกินต้องการน้ำทางเหนือเขื่อนจะมีปริมาณมากจนเขื่อนรับน้ำหนักไม่ไหว ทางเขื่อนก็จะปล่อยน้ำลงมาอย่างรวดเร็ว ทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงใต้เขื่อนลงมาจะมีระดับสูงอย่างรวดเร็วและล้นฝั่งเข้าท่วมไร่นา ทำความเสียหายให้แก่ไร่นา

ลักษณะเช่นนี้จะเกิดขึ้นในปีที่น้ำเหนือมีปริมาณมากเท่านั้น ดังนั้นบริเวณใต้เขื่อน โดยเฉพาะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจะกลายเป็นที่ทิ้งน้ำ ความเสียหายที่เกิดขึ้นฉับพลันนี้เป็นปัญหาที่ยังไม่สามารถจะแก้ไขได้

3. สภาพความเป็นอยู่ของชาวนาดำบลกบเงา

ช่วง พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2516 สภาพทั่วไปของหมู่บ้านตำบลกบเงา คงมีลักษณะการดำรงวิถีชีวิตที่เป็นแบบเก่าดั้งเดิม สภาพบ้านเรือน การใช้ประโยชน์จากคลองบางบาล การดำรงวิถีชีวิตชาวบ้าน ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาต่อผู้คนในหมู่บ้าน วัฒนธรรมการทำนา ความผูกพันในระบบเครือญาติที่พึ่งพาอาศัยกัน จากคำบอกเล่าของลุงสำเร็จ อาจสำอองค์ ที่จำเรื่องราวเวลานั้นได้ว่า “พวกเราอยู่กันอย่างเรียบง่ายเป็นสุขสงบดี พอกินพอใช้ไม่ได้ขัดสนอะไร หนานาก็ทำนากันไป บางบ้านก็ทำ 2 ครั้ง บางบ้านก็ทำครั้งเดียวแต่ส่วนใหญ่จะทำนา 2 ครั้งเสียมากกว่า เพราะ

¹ เสี่ยม เกิดโภคทรัพย์. อายุ 93 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม ที่ หมู่ 2 ตำบลกบเงา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

² ทองเอื้อน ชัยชนะ. อายุ 70 ปี. (2552, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 40 หมู่ 9 ตำบลกบเงา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

น้ำมีพอลอดบี”¹ จากคำบอกเล่า จะเห็นว่าสภาพสังคมทั่วไปของชาวนาตำบลกบเจายังคงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ยังไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนักซึ่งจะกล่าวถึงเรื่องราวในแง่มุมต่างๆต่อไป

3.1 ลักษณะทางสังคมและครอบครัวชาวนาตำบลกบเจา

จากการศึกษาและสอบถามจากชาวบ้านพบว่า ระหว่างปี พ.ศ.2500 ถึง พ.ศ.2517 ภายในหมู่บ้านตำบลกบเจาช่วงเวลาดังกล่าวนี้ มีประชากร ประมาณ 220 – 250 ครัวเรือน² ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเกือบทุกครัวเรือน นอกจากจะมีชาวนาแล้วยังมีผู้ทำงานข้าราชการในบางครอบครัว เช่น ครูโรงเรียนวัดโพธิ์ วัดพระขาว และวัดใหม่ เจ้าหน้าที่อำเภอบางบาล เจ้าหน้าที่อนามัย ตำรวจท้องที่ในสถานีตำรวจภูธรบางบาล และที่สถานีตำรวจภูธรพระขาว อีกทั้งยังมีชาวบ้านที่ทำงานทั้งในและนอกพื้นที่ตำบลกบเจาอาศัยที่หมู่บ้านนี้ บางคนมีความสัมพันธ์เป็นแบบเครือญาติแต่งงานกับคนในพื้นที่ที่มีส่วนใหญเป็นเขยเข้า (ผู้ชายมาจากที่อื่น)

ลักษณะครอบครัวในตำบลกบเจามีลักษณะทั้งเป็นครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยายแต่จะมีลักษณะเป็นครอบครัวขยายมากขึ้นเพราะลูกเมื่อแต่งงานแล้วก็มักจะกินอยู่ร่วมกันพ่อแม่ก่อนประมาณ 3 – 4 ปี ก็จะแยกไปปลูกบ้านของตนเอง ครอบครัวในอดีตส่วนใหญ่จะร่วมกันทำงานประกอบอาชีพและช่วยงานในครัวเรือนเกือบทุกอย่าง ทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ ฝึกอาชีพและอบรมเพื่อมีชีวิตร่วมกันในสังคมหมู่บ้าน และมีความสัมพันธ์กับครอบครัวอื่นๆ ในหมู่บ้านในลักษณะเป็นญาติพี่น้องกัน มีการช่วยเหลือกันในการทำนาและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ครอบครัวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาอย่างเดี่ยว แต่ก็มีความฐานะการเงินที่ดีกว่าเดิม สมาชิกทุกคนช่วยกันทำนา รายได้จากการทำนาคงเป็นของกลางอยู่กับครอบครัวและถ้าต้องการใช้จ่ายก็เบิกจากกองกลาง การที่ทำทุกอย่างร่วมกัน ทำให้มีความผูกพันทางจิตใจ มีความเกรงใจซึ่งกันและกันและสามารถทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูลูกหลานได้ทุกคนและยังคงดำเนินชีวิตแบบเรียบง่ายไม่ค่อยปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม

เนื่องจากตำบลกบเจาเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ มีการสืบสายตระกูลมานาน มีการแต่งงานระหว่างตระกูลภายในหมู่บ้านเดียวกันเอง และยังมี การแต่งงานกับบุคคลภายนอกด้วย ตระกูลใหญ่ๆ ที่มีเครือญาติมาก เช่น ตระกูลวิงวอน ตระกูลเกิดโภคทรัพย์ ตระกูลคล้ายทิม ซึ่งทั้ง 3 ตระกูลมีญาติพี่น้องมาก จึงทำให้จำนวนเครือญาติเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ครูเสวก ไตรญาณ เล่าให้ฟังว่า “ช่วง พ.ศ.2500 กว่าๆ เมื่อคู่สมรสจะแยกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ พ่อของภรรยา มักจะแบ่งที่ดินส่วนหนึ่งในบริเวณบ้านเดิมของตนให้คู่สมรสไปปลูกบ้านหลังใหม่บ้านทั้งสองจึงอาจจะปลูกแบบมีชานติดต่อกัน ขณะเดียวกันพ่อของภรณรายก็อาจจะมอบที่ดินสำหรับทำกินพร้อมกันไปด้วย บางครอบครัวกำหนดขนาดที่ดินที่ต้องการจะมอบให้ตั้งแต่ฝ่ายชายมาสู่ขอฝ่ายหญิง มีลักษณะเป็น

¹ สำเร็จ อาจสำอางค์. อายุ 63 ปี. (2553, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 3 ตำบลบ้านค้อ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

² บันทึกรายงานประจำปีของอำเภอบางบาล พ.ศ. 2515. ไม่ระบุหน้า.

ข้อตกลงระหว่างฝ่ายหญิงและฝ่ายชายก่อนแต่งงานระยะแรกๆ ของการแยกบ้านอาจจะยัง “กินข้าวหม้อเดียวกัน” แต่การหารายได้จะแยกกัน อย่างไรก็ตาม ก็มีครอบครัวจำนวนไม่น้อยที่แยกบ้านทันทีหลังแต่งงาน บางครอบครัวก็ย้ายไปอาศัยอยู่กับครอบครัวสามีกรณีหลังนี้จะเกิดขึ้นเมื่อครอบครัวของสามีมีฐานะดีกว่าหรือสามีเป็นลูกคนเดียวของ พ่อแม่ฝ่ายชาย

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาตินั้นมิได้มีการผูกพันอย่างแน่นแฟ้น นอกจากมีประเพณีในตระกูลของตน เช่น แต่งงาน บวชนาค งานเผาศพญาติผู้ใหญ่ จึงมีการรวมญาติเพื่อทำพิธีกรรมร่วมกันบางครั้งมีการพึ่งพาอาศัยเรื่องเงินเรื่องทองเป็นครั้งคราว

ลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้านตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของคลองบางบาล บริเวณบ้านเรือนของชาวบ้าน จะมีต้นไม้ซึ่งส่วนมาก สลับกันไปตามแต่ละบ้านสวนใหญ่จะปลูกต้นไม้เป็นแนวยาว ต้นมะม่วง ต้นสะแก ต้นสะเดา มะรุม กระท้อน ยาง มะพร้าวและผลไม้อื่นๆ ส่วนที่นาจะอยู่ไกลจากฝั่งคลองลึกเข้าไปเป็นที่นากว้างใหญ่ ที่ดินในทุ่งนาตำบลกบเจามีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การปลูกข้าวเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งคุณภาพของดินตั้งแต่ พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ดินยังมีคุณภาพ ถึงแม้จะมีปัญหาเรื่องน้ำท่วมทุ่งเป็นประจำทุก ๆ ปีเป็นเพราะแร่ธาตุที่ตกตะกอนจึงเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ส่วนคลองบางบาล และที่ดินริมถนนในหมู่บ้าน ชาวนาได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยเฉพาะคลองบางบาลที่ใช้สัญจรไปมา การหาสัตว์น้ำ การใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือนหรือการปลูกพืชที่ขอบน้ำอย่าง ผักบุ้ง ผักกระเฉด ซึ่งทุกคนสามารถใช้ประโยชน์จากคลองได้และที่ดินริมทางเดินก็สามารถปลูกต้นไม้ อย่าง กล้วย กระถิน สะเดา มะขามเทศ ก็สามารถเก็บไปบริโภคได้แต่ก็จะมีคนดูแลบ้าง บางต้นที่อยู่ใกล้บ้านเรือนผู้คน นอกจากนี้มีต้นไม้มากมาย ซึ่งมีประโยชน์แก่ชาวบ้านเป็นอันมาก และชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่หลายอย่างด้วยกัน

ในหมู่บ้านไม่มีตลาดมีแต่ร้านค้าเล็กๆ 3 แห่ง สินค้าที่ขายมีอาหารแห้งต่างๆ ที่เป็นของสดได้แก่ หมู เนื้อ ปลาน้ำจืด ผักต่างๆ ซึ่งเจ้าของร้านซื้อมาจากตลาดในอำเภอเสนา หรือชาวบ้านเรียกว่า บ้านแพน มาขาย สิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ คือ บุหรี่ สุรา และยารักษาโรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งยาแก้ปวดหัว ปวดเมื่อยชนิดผง ชาวบ้านต้องหาซื้อติดตัวและรับประทานเป็นประจำ นอกจากร้านค้า 3 แห่งในหมู่บ้านนี้แล้ว ถ้าชาวบ้านต้องการสินค้าอื่นๆ เช่น เสื้อผ้า ฯลฯ ก็ต้องไปซื้อในตลาดอำเภอเสนาหรือที่ตัวเมืองอยุธยา ที่ตลาดนี้ประกอบด้วยตลาดสด และร้านค้าทุกประเภท ซึ่งสินค้าส่วนใหญ่ส่งมาจากตลาดในกรุงเทพฯ

ส่วนการรักษาพยาบาลในอดีตจนถึง พ.ศ.2517 ชาวนานิยมใช้ยาสมุนไพรรักษาพยาบาลอาการเบื้องต้นเป็นหลัก เนื่องจากชาวนาสวนใหญ่นิยมปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้ในครัวเรือน สมุนไพรที่ชาวนาปลูกสามารถแบ่งได้อยู่สองกลุ่มใหญ่ คือ สมุนไพรที่นำมาปรุงเป็นอาหารได้ เช่น ขิง ข่า ตะไคร้ กระเพรา โหระพา หอมแดง (ซื้อเก็บไว้ใช้ปรุงอาหารหรือทูปพอกแผลผสมไปกับน้ำอาบให้เด็กเล็ก) กับสมุนไพรที่นำมาใช้เป็นยารักษาเบื้องต้น หรืออาจจะเป็นอาการปวดเมื่อยเคล็ดยอก ปวดท้อง ปวดหัว ปวดฟัน เป็นหวัด เป็นลม ที่เกิดขึ้นเป็นประจำ เช่น ไพลกับปลับปลิงใช้แก้ปวด ข้ำบวม หญ้าหนวดแมวช่วยขับปัสสาวะ ฟ้าทะลายโจรแก้หวัด ดีปลีแก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อ รางจืดแก้พิษอาการเมา หวานหางจระเข้แก้แผลไหม้ น้ำร้อนลวก บางทีก็ใช้ยาปัจจุบัน อย่างยาแก้

ปวด ยามาเชื้อ ซึ่งได้มาจากหมอยาในหมู่บ้าน หมอยาส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่มีความรู้และสนใจเกี่ยวกับการรักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น วิชาต่างๆ จึงสืบทอดอยู่ในครอบครัวของหมอยา แต่ในสมัยนั้นหมอยาก็ได้รับการฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่อนามัยจากอำเภอและตัวจังหวัดอยู่เสมอ หมอยามีวิธีการรักษาด้วยการจับเส้น แก้วปวดเมื่อยเพราะชาวนามักมีอาการปวดเมื่อยเป็นประจำ ในอดีตถ้าบ้านไหนมีเด็กเล็กมีอาการร้อนใน ไอ เจ็บคอ หมอยามักจะถูกขอตัวมาทำการรักษาด้วยวิธีกวาดยา หรือกวาดคอให้เด็กเป็นประจำ พ่อแม่เด็กมักจะตอบแทนด้วยเงินค่าครุค่ายา บ้างก็เชิญให้ทานอาหารร่วมกันซึ่งในอดีตชาวนาได้พึ่งพาอาศัยหมอยาอยู่เสมอๆ แต่ถ้ามีอาการหนักก็จะส่งไปยังอนามัยหรือโรงพยาบาลในอำเภอพระนครศรีอยุธยา หมอยาจะมีกระเป๋ายา ที่จัดเป็นชุดอยู่และเตรียมไว้อยู่ตลอดเวลา หมอยาบางคนเป็นผู้ชาย บางคนเป็นผู้หญิง ถ้าเป็นผู้หญิงก็สามารถเป็นหมอตำแย ทำคลอดได้ การทำคลอดของหมอตำแยมักจะเป็นงานด่วน ในแต่ละเดือนจะทำคลอดเด็กประมาณ 1 – 3 คน ส่วนใหญ่ก็รอดปลอดภัย เพราะอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ที่แม่ก็เลือกกินได้อย่างสบายอีกทั้งคนตั้งครรรักชอบที่จะทำงานไม่อยู่เฉย การเบ่งคลอดจึงง่ายซึ่งช่วยให้หมอตำแยทำคลอดง่ายขึ้นและปลอดภัยกับแม่ด้วย แต่ที่เป็นเรื่องบอกเล่ากันมาว่า เมื่อหมอตำแยใช้เปลือกลำต้นไผ่สดที่มีความคม (หรือเรียกว่าตอก) มาตัดสายรกแล้ว ผู้เป็นพ่อ หรือปู่ ตา ของเด็ก ก็จะนำรกเด็กไปฝังไว้ใต้บันไดขึ้นเรือน คำว่า ตั้งครรรักจึงเป็นส่วนหนึ่งที่มาจากการนำรกไปฝังไว้ ซึ่งชาวนากบเจาส้มัยก่อนก็ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตลอด จนเมื่อการแพทย์เจริญขึ้น มีถนนตัดผ่านหมู่บ้าน มีสถานีอนามัย โรงพยาบาลในอำเภอเสนา และอำเภอพระนครศรีอยุธยา ชาวนาส่วนใหญ่จึงเริ่มคลอดลูกแบบใหม่ที่ทันสมัย ปลอดภัยกว่า ตั้งแต่ พ.ศ.2520 เป็นต้นมา อาชีพหมอยา หมอตำแย และการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านก็ค่อยๆ หายสาบสูญไปจากตำบลกบเจาอย่างน่าเสียดาย

3.2 ลักษณะบ้านเรือน

ชาวตำบลกบเจาส่วนใหญ่นิยมปลูกบ้านริมคลองบางบาล ซึ่งยาวกว่า 4 กิโลเมตร ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่ช่วง พ.ศ.2500 เป็นต้นมา เป็นเรือนไม้ตามสภาพแต่ละครอบครัว บ้านเรือนไทยโบราณชาวนาตำบลกบเจา ยังอนุรักษ์ไว้วันนี้อยู่แล้ว แม้ส่วนหนึ่งจะผ่านการปรับปรุงจนแลดูครึ่งเก่าครึ่งใหม่ แต่ก็ยังมีหลายหลังที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของเรือนไทยภาคกลางแท้ๆ หน้าเรือนจะหันออกสู่คลอง นั่นคือหน้าบ้าน ส่วนใหญ่เรือนที่ปลูกติดริมน้ำก็จะมีท่าเรือไว้คอยขึ้นลงเรือหรืออาบน้ำล้างจาน ชักเสื้อผ้าด้วยกันในท่าน้ำเดียว ส่วนตัวเรือนมีชั้นเดียวใต้ถุนยกเสาสองหน้าท่อมฝาเข้าปะกน หน้าจั่วสูงแหลม มีนอกชานและบันไดพาตขึ้นบ้าน ใต้ถุนมีเรือจอดไว้ใช้หน้าน้ำท่อม ช่วงเดือนสิบสอง ส้วมจะแยกออกไปอยู่หลังเรือน ถ้าจะใช้ต้องเดินลงมาจากรือน บางเรือนต้องเดินลอดใต้ถุนบ้านมา บางเรือนก็เดินอ้อมตัวเรือนใหญ่ ส่วนข้อดีของบ้านทรงไทยที่นิยมปลูกในตำบลกบเจา คือ

1. ปลอดภัยจากสัตว์ร้ายโดยเฉพาะงูและสัตว์เลื้อยคลานหรือคนร้ายในเวลาค่ำคืน
2. เป็นการป้องกันปัญหาน้ำท่วมถึงเพราะน้ำเหนือจะไหลป่าลงมาประมาณช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน และเดือนธันวาคมเกือบทุก ๆ ปี ถ้าเกิดน้ำท่วมก็จะได้ย้ายสิ่งของและ

เครื่องใช้ต่าง ๆ จากไต้ถุ่นขึ้นไว้บนเรือนและอาศัยใช้ชีวิตอยู่บนเรือนได้ตลอดเวลา เพราะมีเรือติดบ้านกันทุกหลัง

3. ไต้ถุ่นเรือนยังเป็นที่เก็บของและเครื่องใช้เกี่ยวกับการเกษตร เครื่องมือประมงได้

4. ไต้ถุ่นยังสามารถใช้เป็นที่ประกอบอาชีพกิจกรรมต่างๆ ในครัวเรือน ได้แก่ ตำข้าว (ด้วยครกกระเดื่อง) ประกอบอาหารเวลาว่างงานพิธีต่าง และใช้เป็นที่พักผ่อนของสมาชิกในครอบครัวได้ โดยตั้งแคร่นั่งเล่นหรือผูกเปล เลี้ยงบุตรหลานได้ในเวลากลางวัน ชาวบ้านบางแห่งแบ่งส่วนไต้ถุ่นไว้เลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ วัว ควาย แต่ชาวบ้านบางแห่งจะแยกไปทำคอกให้อยู่เพราะจะมีกลิ่นเหม็นจากมูลสัตว์

ภาพประกอบ 11 การใช้ประโยชน์ ไต้ถุ่นบ้านเรือนไทยตำบลกบเจา

ที่มา: หมู่บ้านท้องคุ้ง หมู่ที่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล.

ภาพประกอบ 12 บ้านริมคลองบางบาล ตำบลกบเจา

ที่มา: หมู่บ้านท้ายวัดโพธิ์ หมู่ที่ 3 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล.

รอบ ๆ บ้านก็เป็นสวนผสมที่ปลูกพืชผลหลายชนิดไว้เก็บกินเก็บขายไม่ต้องเดือดร้อน เช่น กล้วย ข้าวโพด มะม่วง กระท้อน ละคร แต่พืชพื้นบ้านอย่างอื่นที่จำเป็นสำหรับเขาครั้งก็มีครบ ตามคำบอกเล่าของคุณลุงสุรินทร์ แจ่มดาว เล่าให้ฟังถึงวิถีชีวิตที่มีบ้านเรือนริมคลองนั้น ว่า

“ย้อนเวลาไปหาอดีต 30 กว่าปีที่ผ่านมา ริมฝั่งคลองมีเรือจอดอาศัยขายของ คนข้าว เรียงรายทั้งสองฝั่งคลอง เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ซุกซมด้วยสัตว์น้ำนานาชนิด นอกจากกุ้งปลาแล้วเต่าและตะพานน้ำก็มีจำนวนมาก จนมีบางตัวต้องบาดเจ็บเพราะใบพัดเรือที่ผ่านไปมา ในบางวันกุ้งและปลาตัวเล็อง ๆ ก็ลอยตัวให้เห็นบนผิวน้ำจำนวนมาก การหากุ้งปลาของชาวบ้านเพื่อไว้กินในแต่ละวันทำได้ ง่าย ๆ ถ้าอยากกินกุ้งแม่น้ำก็เพียงเอาตาข่ายผืนเล็ก ๆ ดำน้ำลงไปคลุมจับตามโคนเสาหลัก เพียงครั้งเดียวก็ได้กุ้งตัวใหญ่สี่ห้าซัน 2 - 3 ตัว ในฤดูน้ำหลากชาวบ้านจะยกยอขนาดใหญ่ยกแต่ละครั้งจะได้ปลาสร้อยจำนวนมาก ต้องจ้างชาวบ้านมาระดมตัดหัวปลาเอาฟองออกคิดค่าจ้างเป็นถัง เพื่อนำปลาสร้อยไปทำน้ำปลาซึ่งเป็นน้ำปลาที่รสดีที่สุดในจำนวนน้ำปลาที่ทำจากปลาน้ำจืดด้วยกันโดยมีการทำน้ำปลาจากปลาสร้อยกันทุกหมู่บ้าน และเนื่องจากมีปลาต่าง ๆ ซุกซมนี้ ทุกบ้านจึงนำปลาที่เหลือกินมาหมักเป็นปลาร้าเก็บไว้กินได้นาน ทุกบ้านจะมีไหปลาร้ากัน 2 - 3 ไห ความซุกซมของสัตว์น้ำและการทำนาข้าวนี้ทำให้เศรษฐกิจของอำเภอบางบาลในอดีตดีมาก”¹

สิ่งที่ขาดไม่ได้กับบ้านเรือนที่ปลูกใกล้ริมคลองบางบาลในตำบลกบเจ้านั้นคือ เรือ แต่ละบ้านของชาวนาในตำบลกบเจ้านั้นจะมีเรือเกือบจะทุกบ้าน อย่างน้อยก็ 1 ลำ เพราะเป็นสิ่งสำคัญมากต่อการคมนาคม สัญจรไปมา ทั้งในและนอกนอกฤดูหน้าน้ำหลาก เป็นยานพาหนะที่ต้องมีติดไว้ทุกบ้าน บ้านไหนใกล้คลองบางบาลก็จอดทิ้งไว้ในท่าหน้า แต่ถ้าน้ำในคลองอยู่ไกลคลองก็จะเอาเรือยกไว้บนแคร่ใต้ถุนบ้าน เมื่อน้ำหลากมาก็จะได้มีไว้ใช้ไม่ต้องไปยืมคนอื่นซึ่งก็คงจะยากที่จะให้ยืมยืมกัน ชาวนาส่วนใหญ่มักจะจอดเรือไว้ที่ท่าหน้าบ้าน ซึ่งตามปกติเรือจอดไว้ตลอดทั้งคืน เรือก็ยังจอดอยู่ทำให้เห็นว่าการลักขโมยเรือหรือสิ่งของต่าง ๆ ที่เก็บไว้ใต้ถุน หรือนอกตัวบ้าน สิ่งของต่าง ๆ ก็ยังคงอยู่แสดงให้เห็นว่าตำบลกบเจ้านั้นมีความสงบเรียบร้อย ไม่มีปัญหาเรื่องโจรผู้ร้ายในหมู่บ้าน ส่วนเรือที่ชาวนาใช้เป็นประจำ เช่น เรือหมู เรือบด เรือตะเาะ (รายละเอียดโปรดดูในภาคผนวก)

ส่วนเรือผีหลอก ลุงสำเร็จ อาจสำอาง บอกว่า “การที่เรียกว่า เรือผีหลอกนั้นคนหาปลาจะแจวเรือที่มีแผ่นกระดานห้อยข้างเรือทาด้วยสีขาว ด้านซ้ายมือเหนือกราบเรือ จะมีแหตาข่ายซึ่งระหว่างห้องท้องเรือ คนแจวเรือจะแจวเจียบ ๆ ไปตามชายตลิ่งในคลอง ตลิ่งไผ่ล่ยามกลางคืนข้างแรม เตือนมีตตอนตึก ๆ หรือใกล้เข้า เมื่อปลานอนอยู่ริมตลิ่ง กระทบกับแผ่นสีขาวยังตกใจกระโดดข้ามแผ่นสีขาวยด้วยความตกใจ เมื่อปะทะกับตาข่ายก็จะตกลงในเรือ ส่วนมากจะเป็นปลาเกล็ดที่นอนอยู่ในน้ำตื้น ๆ คินหนึ่ง ๆ จะได้ปลาครั้งลำเรือหลายสิบกิโลกรัม ก็จะมาตัดหัดตัดหาง ทำ

¹ สุรินทร์ แจ่มดาว. อายุ 72 ปี. (2554, 24 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 43 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ปลาตากแห้ง ปลาทอด หรือหมักเกลือ¹ การใช้เรือผีหลอกนี้ ถือว่าเป็นการช่วยให้ชาวนาได้ปลามา โดยไม่ได้ทำบาปโดยตรง เพราะชาวนาใช้เรือเป็นเครื่องมือพรางเพื่อให้ปลาตื่นตกใจ ปลาที่ตกใจก็จะกระโดดเข้าเรือเอง ชาวนาจึงนิยมใช้เรือผีหลอกนี้หาปลาเป็นประจำ

เรือจึงเป็นพาหนะของชาวนามาตั้งแต่อดีต ครอบครัวชาวนาทุกคนก็สามารถพายเรือได้อย่างแคล่วคล่องว่องไว แม้แต่เด็กหรือคนแก่ก็ตาม แสดงให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวนาให้ดำรงอยู่กับสภาพธรรมชาติแวดล้อมโดยไม่เป็นปัญหาต่อการดำเนินชีวิตของชาวนา

ภาพประกอบ 13 เรือหมูที่ใช้ในคลองบางบาล ตำบลลพพะเจา

ที่มา: หมู่บ้านตำบลลพพะเจาริมคลองบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

3.3 อาหารการกิน

ความอุดมสมบูรณ์เรื่องอาหารการกินของชาวนาดำบลลพพะเจาถือได้ว่าไม่เป็นรองหมู่บ้านอื่น ด้วยที่ตั้งหมู่บ้านติดกับคลองบางบาล ช่วง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา มีปลาชุกชุมมาก เช่น ปลาช่อน ปลาแขยง ปลากทราย ปลาเนื้ออ่อน ปลาสร้อย ปลาตุ๊ก นอกจากปลาแล้วยังมีกุ้งแม่น้ำตัวใหญ่ชุกชุมเหมือนกัน ลุงสมบัติ แจ่มดาว เล่าว่า

¹ สำเรียง อาจสำอางค์. อายุ 63 ปี. (2553, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 3 ตำบลบ้านคลัง อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

“ตอนที่ลุงเป็นหนุ่มรุ่นๆ นะ ชัก พ.ศ. 2510 น่าจะใช้ ลุงลงเรือไปดักปลาช่วงหัวค่ำกับยาย (ยายเพยาร์ แจ่มดาว ภรรยา) ไปที่รางน้ำที่ไซเข้านา รางน้ำนี้ไหลมาจากคลอง(บางบาล)ไหลท่วม เลี้ยงข้าวในนาปลาต่างๆ ก็จะไหลเข้ามาในรางด้วยจำได้ว่าหาได้เต็มกระบุงเลย เอาไปทำปลาไว้ ตากแห้ง และเอาไปขาย ได้เงินมากทีเดียว”¹

สอบถามยายทวดบุญมา ชาวดารา ส่วนใหญ่ชาวบ้านสมัยก่อน ช่วง พ.ศ. 2500 ต้นๆ คน มักไม่ค่อยนิยมกินเนื้อหมู เนื้อวัวกัน มันบาป ไปก็มีบางครั้ง นอกจากจะกินปลาที่หาง่าย ชาวบ้านยังมีพืชผักมากมายทั้งในฤดูของมันเองหรือตลอดทั้งปีก็มี เช่น ผักในฤดูตุกกาล ก็เช่น สะเดา หน่อไม้ มะรุ่ม ตำลึง มะม่วง ขนุน กระท้อน ส่วนที่กินประจำ น่าจะเป็น มะเขือ พริก มะนาว ข่าตะไคร้ ใบมะกรูด ผักบุงน้ำ ผักบุงนา แคน กระถิน ดอกโสน มะดัน กัลย ฝรั่ง หลังๆ ก็มีละมุดมาปลูกด้วยเป็นเพียงบางเรือน² แสดงว่าช่วงหลังมีการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา ตั้งแต่ พ.ศ.2500 เป็นต้นมานั้นชาวนา กบเจ้าไม่มีปัญหาเรื่องอาหารการกินเลย

อาหารพื้นบ้านสมัยก่อนเป็นพวกผัก น้ำพริกและปลาเป็นส่วนใหญ่ ปลาที่กินเป็นประจำ เช่น ปลาแขยง ปลาเนื้ออ่อน ปลาทราย ปลาช่อน ปลาดุก ปลาชะโด ปลาสวาย จับมาได้มากก็แล ทาเกลือตากแดดเก็บไว้กินได้นาน ส่วนน้ำพริกที่ทำกินบ่อยก็เป็น น้ำพริกกะปิ น้ำพริกแมงดา และ น้ำพริกปลาร้าที่เอาปลามาหมักใส่ไข่ไว้ ถึงหน้าสะเดา ต้นสะเดาก็มีไปทิวขอได้เก็บได้ทันทีทำกิน กับน้ำพริกปลาทู ปลาช่อน ปลาดุกย่าง ส่วนดอกแค ยังมีมากพบเห็นทั่วไปเก็บได้ไม่มีใครหวง ดอกแค นิยมทำแกงส้มขบลมได้ดี ที่ทำยากก็เป็นแกงบอน คนทำจะต้องมีฝีมือในการลอกปอกเปลือกออก ก่อนนำไปแกง หากลอกไม่หมดจะทำให้คันที่ปาก ส่วนใหญ่ชาวนาไม่ค่อยลำบากเรื่องการกิน เท่าไหร่ ไปที่ไหนของหมู่บ้านก็สามารถเก็บมาทำกินได้เลย แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ที่ ชาวนาไม่จำเป็นต้องควักเงินซื้อข้าวของเลยทีเดียวทำให้ชาวนาไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องหนี้สินมากนัก เพราะมีเงินเก็บไว้ใช้จ่ายทำนา ส่วนฤดูทำนาอาหารมือเที่ยงชาวนามักจะจัดไปกินที่โรงนาของตน บางครอบครัวที่นาอยู่ใกล้มักจะได้เดินเท้ากลับมากินที่เรือนตัวเอง

นอกจากนี้ การที่ตำบลกบเจ้ามีพื้นที่ติดกับคลองบางบาล ทำให้มีพ่อค้า แม่ค้า พายเรือเข้ามาค้าขายสินค้าเช่นขายอาหาร อาทิ ก้วยเตี่ยวต่างๆ และคนขายมักจะทำงาในคลองอยู่เสมอ กวยจ๊ับ หมูย่างไก่ย่าง ไอศกรีมกะทิ ขนมต่างๆ ส่วนใหญ่พ่อค้าจะเข้ามาทุกวัน พายเรือไปกลับ ตั้งแต่แยกเข้ามาจากแม่น้ำน้อยทางสี่กุกผ่านตำบลกบเจ้า พายไปถึงตำบลมหาพราหมณ์บางที่ไปถึง คลองบางหลวง คลองบางโพงเผงก็มี หากเป็นช่วงขายข้าว พ่อค้าบางรายจะเอาเรือโยง เรือเอี่ยมจูน ใส่สินค้าหลายอย่าง เช่น เสื้อผ้า เต่าถ่าน กะละมัง ถังน้ำ ไม้แขวนเสื้อ ผงซักฟอก สบู่ แป้ง

¹ สมบัติ แจ่มดาว. อายุ 69 ปี. (2552, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 9 ตำบลกบเจ้า อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

² ทวดบุญมา ชาวดารา. อายุ 79 ปี. (2551, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ 9 ตำบลกบเจ้า อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

คราม โอวัลดิน กาแฟ นม หอมแดง กระเทียม และสินค้าอื่นๆ เข้ามาขายถึงหน้าบ้านที่ส่งข้าว อยู่เป็นประจำ

3.4 การถือครองที่ดิน

ตำบลกบเจา มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 6,731 ไร่ ส่วนการถือครองที่ดินในตำบลกบเจา มีหลักฐานจากโฉนดที่ดิน ว่า ชาวบ้านได้รับแจกโฉนดที่ดินแบบใหม่เมื่อ พ.ศ. 2446 ภายหลังจากมีการพระราชทานโฉนดครั้งแรกที่อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2444 เมื่อดูโฉนดของชาวนาตำบลกบเจาในสมัยนั้น ปรากฏว่าบริเวณทุ่งกบเจานี้ เป็นพื้นที่เก่า แต่เป็นที่อยู่ลึกเข้าไปในทุ่งนาอีกดังนั้นจำนวนที่ดินที่ถือครองไม่มาก คนที่มีที่ดินมากก็ไม่เกิน 15 ไร่ ส่วนผู้ที่มีที่ดินน้อยบางรายก็ไม่ถึง 1 ไร่ เนื่องจากที่นาเป็นที่ลุ่ม และการทำนาก็อาศัยแต่น้ำฝนเป็นหลัก

สำหรับการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินนั้น ช่วง พ.ศ. 2505 – 2515 มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏอยู่ในบันทึกหลังโฉนด เช่น รับมรดก โอนมรดก ให้ แบ่งที่ขายเฉพาะส่วนขาย ผาก แบ่งแยก แบ่งแยกในนามเดิม แบ่งกรรมสิทธิ์รวม แบ่งเฉพาะส่วน จำนวน จำนวนเฉพาะส่วน หลุดเป็นสิทธิ์ โถ่ถอน เป็นต้น แต่ไม่ปรากฏในเรื่องของการเช่าที่ดิน

ส่วนการเช่านาในหมู่บ้านกบเจา บ้าทองเยื่อน ชัยชนะ เล่าว่า “เดิมทีเดี่ยวชาวกบเจานั้น ยังมีคนน้อย ทุกบ้านจะมีที่ดินทำนาของตนเอง จึงไม่มีการเช่านา ต่อมามีคนมากขึ้น แต่ที่นาเท่าเดิม การให้เช่านาก็เกิดขึ้น เพราะ ในหมู่บ้านมีคนรวยขึ้น และอยากจะทำนา ก็เลยใช้ชาวบ้านที่ไม่มีนาเช่าทำ อีกอย่างหนึ่งเกิดจากการที่มีการจำนองที่ดินกัน แล้วไม่สามารถใช้คืนไถ่ถอนได้ ดอกเบี้ยก็ทบต้นไปเรื่อยๆ จนต้องหลุดเป็นกรรมสิทธิ์โอนให้กับเจ้าหนี้ แล้วตนเองก็กลายเป็นผู้เช่านาไป¹

ทวดบุญมา ชาวดารา เล่าว่า การที่มีผู้เช่านามากขึ้นเป็นผลมาจากชาวบ้านสูญเสียที่ดิน แก่นายทุนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเหตุการณ์ภาวะธรรมชาติ ฝนแล้งติดต่อกันหลายปี ช่วง พ.ศ. 2487-2489 และมีชาวบ้านบางรายอพยพไปทำงานที่ใหม่ เช่น กรุงเทพฯ สระบุรี ลพบุรี ก็มีหลายครอบครัว จากการที่ฝนแล้งทำนาไม่ได้เวลานั้น ชาวบ้านต้องเอาโฉนดที่ดินไปจำนองกับนายทุนที่จังหวัดอยุธยา บางรายกู้เงินเพียง 1,000 บาท ก็ไม่สามารถใช้หนี้ได้ ก็ต้องโอนโฉนดให้เขาไป แต่ที่ดินในกบเจาเป็นของคนนอกไม่มากนัก

เมื่อมีการเช่านาเกิดขึ้น ก็มีการกำหนดอัตราค่าเช่า ระหว่างเจ้าของนากับผู้เช่านา สมัยนั้นตกลงกัน โดยใช้วิธี “แบ่งครึ่ง” เรียกกันว่า “ทำนาแบ่งครึ่ง” การตกลงกันไม่ได้มีเขียนเป็นหลักฐานไว้ แต่จะตกลงกันด้วยวาจา คนเช่านาจะเป็นผู้ลงทุนทำนาทั้งหมด และเมื่อได้ข้าวเปลือกเท่าไรก็แบ่งครึ่ง คือ แบ่งให้เจ้าของนา วิธีการนี้ชาวนาที่เช่าก็ไม่ค่อยเป็นหนี้เป็นสินมากนัก เจ้าของนาก็ได้ข้าวไว้กินด้วย²

¹ ทองเยื่อน ชัยชนะ. อายุ 70 ปี. (2552, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 40 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

² ทวดบุญมา ชาวดารา. อายุ 79 ปี. (2551, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

4. ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวนาดำบลกบเจา

ชาวนาดำบลกบเจาส่วนใหญ่มีงานประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ที่มีความเชื่อมโยงจากความศรัทธา ความเชื่อ การนับถือบูชา วิถีชีวิตของคนในสังคม พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าวและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาซึ่งส่วนใหญ่จะปฏิบัติตามช่วงเวลา ในแต่ละปี ตั้งแต่ เดือนอ้ายจนถึงเดือนสิบสอง การยึดถือปฏิบัติต่างๆ จึงเป็นการช่วยให้ชาวนาได้แสดงออกถึงความรักความสามัคคีที่ต้องร่วมมือ พึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในหมู่บ้านโดยมีพิธีกรรมที่สำคัญดังนี้

4.1 ประเพณีทางศาสนา

หลัง พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ชาวนายังคงมีความศรัทธาในพุทธศาสนาและร่วมกันสืบสานประเพณีทางพุทธศาสนาอยู่เป็นประจำ ซึ่งเป็นประเพณีที่ตายตัว เป็นไปตามปฏิทินทางจันทรคติ โดยทางวัดในหมู่บ้านจัดงานประเพณีเป็นประจำโดยมีชาวบ้านเป็นผู้ร่วมปฏิบัติช่วยเหลือพิธีการต่างๆ ทุกวัดในตำบลกบเจา คือ วัดบ้านขวาง วัดจันทร์าราม วัดใหม่กบเจา และวัดโพธิ์กบเจา อีกทั้งประเพณีทางสังคมในหมู่บ้านก็ยังมีพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อเป็นมงคลของชีวิต อาทิ งานแต่งงาน งานทำบุญบ้าน ในการเริ่มต้นชีวิตใหม่ ตลอดจนงานอวมงคล ประเพณีทางพุทธศาสนาที่สำคัญได้แก่

วันมาฆบูชา ตรงกับวันเพ็ญ เดือน 3 เป็นวันที่ชาวนาดำบลกบเจาพร้อมใจกันทำบุญเพื่อระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวันนี้เป็นวันคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ นับว่าเป็นวันสำคัญ เรียกวินดังกล่าวว่า"จาตุรงคสันนิบาต พุทธศาสนิกชนชาวตำบลกบเจาจะทำบุญตักบาตร ไปวัดใกล้บ้าน ฟังเทศน์ สวด มนต์ และเลี้ยงพระ ส่วนกลางคืนมีการเวียนเทียน

วันวิสาขบูชา ตรงกับวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันที่มีความสำคัญ เพราะมีเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ในวันเดียวกัน ในวันนี้ชาวนาดำบลกบเจาได้มีการทำบุญถวายอาหารรับศีล ฟังธรรม รักษาศีลอุโบสถ ตอนกลางคืนมีการเวียนเทียน ซึ่งคล้ายกับพิธีในวันมาฆบูชา

วันอาสาฬหบูชา ตรงกับวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 สำหรับวันนี้เรียกอีกอย่างว่า "วันธรรมจักร" ชาวนาในตำบลกบเจาร่วมกันทำบุญตักบาตร รับศีล ฟังเทศน์ เวียนเทียน เช่นเดียวกับวันมาฆบูชา และวันวิสาขบูชา

วันเข้าพรรษา ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ซึ่งพระสงฆ์จะต้องอยู่ประจำวัดระหว่างฤดูฝน กำหนดตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 รวมเวลา 3 เดือนเต็ม ช่วงเข้าพรรษานี้ชาวนาดำบลกบเจาที่มีบุตรหลานผู้ชายมีคุณสมบัติครบถ้วน ตามพุทธบัญญัติ จะนิยมให้บวชพระ ส่วนผู้ที่อายุยังไม่ครบบวชผู้ปกครองจะนำไปฝากพระ โดยบวชเณรบ้าง เป็นลูกศิษย์วัดบ้าง ชาวนานิยมไปทำบุญที่วัด รับอุโบสถศีล ฟังธรรม ส่วนวันออกพรรษา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 หลังจากที่พระภิกษุอยู่จำพรรษาตลอดเวลา 3 เดือนแล้ว สำหรับวันนี้พระสงฆ์ต้องจำพรรษาในวัดครบ 3 เดือนเต็ม และทำปวารณาเสียก่อน ฉะนั้นอาจเรียกวินออกพรรษาว่า "วันปวารณา" ก็ได้ ชาวนาดำบลกบเจาจัดพิธีการทำบุญตักบาตร รับศีล ฟังเทศน์ ทั้งสองวัน

ประเพณีทอดกฐิน เป็นประเพณีทำบุญอย่างหนึ่งที่ชาวนาตำบลกบเจาร่วมแรงร่วมใจกัน จัดขึ้นระหว่างวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 บางปีมีคนจากพื้นที่อื่นมาทอดที่ วัดต่างๆ ในตำบลก็มีส่วนประเพณีทอดผ้าป่าจะทอดในฤดูไหนเดือนไหนก็ได้ ส่วนใหญ่มักจะทำใน ระยะเวลาจวนจะออกพรรษา บางปีมีคนจากพื้นที่อื่นมาทอดที่วัดใดวัดหนึ่งในตำบลกบเจา

ส่วนการทำบุญตักบาตรเป็นกิจวัตรประจำวันของชาวดำบลกบเจาที่นิยมทำบุญกันทุกเช้า พระสงฆ์ในตำบลกบเจาส่วนใหญ่จะเดินบิณฑบาตลัดทุ่งนา เดินเป็นสายๆ ละ 3 – 5 รูป เด็กวัดก็จะ เป็นเด็กผู้ชายในหมู่บ้าน หรือมาติดตามพระที่เป็นญาติตัวเองมาช่วยรับบิณฑบาตผ่านหมู่บ้าน กบเจา เพื่อให้ชาวบ้านได้ใส่บาตร พระบางรูปเดินบิณฑบาตไปรับของใส่บาตรละแวกบ้านตัวเองก็มี อาหารคาวหวานส่วนใหญ่เป็นอาหารที่ชาวบ้านจัดทำเองเกือบทุกเรือนเพราะจะได้เหลือไว้กินได้ ด้วยเป็นการประหยัดเวลา ส่วนใหญ่เป็นอาหารปรุงไม่ยุ่งยาก เช่น ผัด มีแกงเผ็ดต่างๆ ต้มจืด เนื่องจากมีเณรบรรเรียนด้วย ส่วนขนมก็เป็นขนมจำพวกฝอยทอง ทองหยิบทองหยอด ขนมกะทิ บัวลอย ข้าวต้มมัด และส่วนใหญ่จะถวายพวงมาลัย ดอกไม้ เช่น บัว กุหลาบ พุทธรักษาหรือ ดอกไม้ที่ปลูกไว้ด้วยทุกครั้ง ซึ่งสามารถหาได้ง่ายและทำขึ้นได้เอง นอกจากพระจะเดินรับบาตรแล้ว วัดที่อยู่ใกล้คลองบางบาลยังพายเรือรับบาตรญาติโยม ที่มีบ้านอยู่ริมน้ำด้วย เช่น พระวัดจันทาราม วัดโพธิ์กบเจา พระที่มากับเรือบางครั้งก็เป็นธรรมาวาสสงฆ์ส่งข่าวให้แก่ญาติโยมให้ทราบข่าวสารต่างๆ เพราะต้องพายเรือรับบาตรไปทั่วคลองบางบาลไม่ว่าจะเป็นงานวัด ขอแรงช่วยงาน งานประเพณี ญาติโยมหมู่อื่น¹ ทำให้ชาวกบเจาได้รับรู้ข่าวสารความเป็นไปของเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องที่อยู่คนละ หมู่บ้านกัน ซึ่งอาจจะช่วยในการหาเวลาไปเยี่ยมเยียนในบางครั้งกรณีเจ็บป่วย ไม่สบาย

ส่วนช่วงวันสงกรานต์ซึ่งเป็นประเพณีที่ทุกคนตั้งแต่เด็ก ๆ หนุ่มสาว จนถึงผู้ใหญ่ คนเฒ่า คนแก่จะมีความสุขสนุกสนานมาก นอกจากจะมีการทำบุญตักบาตรโดยจะจัดที่วัดทั้ง 4 แห่ง เวลา ตักบาตรพระสงฆ์จะสวดสรรเสริญถวายพรพระพุทธรูป คือ บทสวดมนต์พาหุงมหากา ชาวนาก็จะ ตักข้าวใส่ในบาตรหรือภาชนะที่จัดเตรียมไว้ พอเสร็จ ก็ช่วยกันยกอาหารคาวหวานไปถวายพระ ขณะพระฉัน จะมีการอ่านประกาศสงกรานต์กันในตอนนั้นบางคนก็อาจจะอยู่ฟังอนุโมทนาเป็นอันเสร็จ พืช เมื่อพระฉันอาหารเสร็จ มัคทายกจะขออนุญาตพระสงฆ์ขออาหารที่ฉันเหลือได้ให้ญาติโยมได้กิน ต่อและร่วมทำบุญด้วยเป็นประจำ เกือบทุกวัดจะจัดให้มีพิธีบังสุกุลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยให้นำโกศใส่อัฐิบรรพบุรุษในครอบครัวมาไว้ที่ศาลาทำบุญในวัด ส่วนใหญ่จะตั้งไว้ 3 วัน ตั้งแต่ วันที่ 13 -15 เมษายน นอกจากนี้บางวัดยังมีการจัดพิธีสงฆ์สงฆ์น้ำพระด้วย การสงฆ์น้ำพระนั้นเป็น ประเพณีมาแต่อดีต มีทั้งสงฆ์น้ำพระพุทธรูปและภิกษุ สามเณร เพื่อความเป็นสิริมงคลในโอกาสขึ้นปี ใหม่อันเป็นเวลาที้อากาศร้อนทั้งผู้เฒ่าผู้แก่จะมาสงฆ์น้ำแก่พระสงฆ์ด้วยความเคารพเลื่อมใส ตรงกัน ข้ามกับพวกหนุ่มสาวและพวกวัยรุ่นซึ่งมีความสุขสนุกสนานนั่งรถอีแต่นตระเวนไปตามวัดและแหวกกัน

¹ เสี่ยม เกิดโรคทรัพย์. อายุ 93 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ไปตลอดทาง และที่วัดโพธิ์ซึ่งเป็นวัดสุดท้ายของการทรงน้ำพระนั้น ทางวัดจะจัดอาหารเลี้ยง คือ ต้มข้าวต้มเลี้ยงด้วย¹

การก่อเจดีย์ทราย จะทำในวันใดวันหนึ่ง ของวันที่ 13 - 15 เมษายนก็ได้ ผู้ทำบุญจะช่วยกันขนทราย มาก่อเป็นเจดีย์ขนาดต่างๆ ในบริเวณวัด ซึ่งจะเป็นประโยชน์ ให้ใช้ก่อสร้าง หรือถมพื้นที่ และที่สำคัญไว้เตรียมทำถุงทรายกันน้ำเป็นเรื่องที่ได้บุญและสนุกสนานแต่ไม่มีข้อจำกัดว่าต้องทำทุกวัดการปล่อยนกปล่อยปลา เป็นการทำบุญเพื่อแสดงความกรุณาต่อสัตว์ นิยมทำในวันสงกรานต์และไม่จำกัดว่าจะทำในวัดเท่านั้น

การรดน้ำผู้ใหญ่ เป็นเรื่องของการแสดงคารวะต่อผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ผู้ร่วมพิธีควรนำผ้า 1 สำหรับ คือ ผ้าถุง 1 ผืน ผ้าห่ม 1 ผืน ไปมอบให้ท่านพร้อมกับ ดอกไม้รูปเทียน การรดน้ำผู้ใหญ่ดังกล่าวมานี้ มักจะรดหรืออาบท่านจริง ๆ จึงต้องมีผ้าไปมอบให้ ปัจจุบันบางแห่งรดเฉพาะที่ฝ่ามือ โดยจะเอาน้ำหอมเจือในน้ำด้วย แต่ก็ยังคงมีผ้าถุงห่ม 1 สำหรับและดอกไม้รูปเทียนไปแสดงคารวะ และขอพรท่านก็จะให้ศีลให้พรให้มีความสุขปีใหม่คือตั้งแต่วันสงกรานต์เป็นต้นไป

การทำบุญอุทิศ เป็นเรื่องที่ทำแบบนิมนต์พระ ชักบังสุกุลอุทิศของญาติที่ล่วงลับไปแล้ว แล้วอุทิศส่วนกุศลให้ โดยนิมนต์พระไปยังสถานที่เก็บหรือบรรจุอุทิศ หรือถ้าไม่มีอุทิศจะเขียนชื่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้วก็ได้ เมื่อบังสุกุลแล้วก็เผากระดาษแผ่นนั้นเสีย เหมือนเผาศพ การทำบุญอุทิศจะทำในวันไหนก็ได้สุดแต่จะนัดหมายกัน การรื่นเริง จัดขึ้นเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ในหมู่คณะ เป็นการอนุรักษ์ประเพณีต่างๆ ในท้องถิ่นไว้ด้วย

การสาดน้ำเป็นงานสนุกสนานรื่นเริง คือ สาดน้ำกันโดยมากจะเริ่มต้นในวันทรงน้ำพระ แต่บางแห่งพอเริ่มสงกรานต์ ก็เริ่มสาดน้ำกันทีเดียว ส่วนใหญ่แล้วใช้น้ำสะอาดมีน้ำอบน้ำหอม หรือแป้งหอมผสมบ้างก็ได้ และไม่ถือเป็นเรื่องเสียหาย แตกต่างจากการเล่นสงกรานต์ในสมัยนี้เป็นอย่างมาก

สรุปได้ว่าประเพณีวัฒนธรรมของชาวนากบเจาตั้งแต่ พ.ศ.2500 เป็นต้นมายังมีลักษณะที่เป็นประเพณี วัฒนธรรมในรูปแบบเดิม ที่ผู้คนในสังคมชาวนากบเจาได้ร่วมสืบสานประเพณีให้เป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตให้มีความปกติสุข มีความเจริญรุ่งเรืองในการประกอบอาชีพการงาน โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว โดยการยึดถือพุทธคุณแห่งพระพุทธรักษาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นด้วยความศรัทธาในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทั้งประเพณีที่เกี่ยวกับข้าว ประเพณีที่เกี่ยวกับคนในสังคมชาวนา นำไปสู่การร่วมมือร่วมใจในการดำเนินพิธีกรรมต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี สร้างขวัญกำลังใจในการดำเนินวิถีชีวิตให้กับพี่น้องชาวนาเป็นอย่างดี

4.2 ประเพณีทางการเกษตร

ในช่วง พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ประเพณีทางการเกษตรส่วนใหญ่ของชาวนาดำบลกบเจาจะเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนาปลูกข้าวที่ปฏิบัติกันมา ประเพณีที่ชาวนาดำบลกบเจานิยมทำกันคือพิธีแรกนา แรกหวาน พิธีทำขวัญควาย พิธีทำบุญลาน ทำขวัญข้าว (โปรดดูที่ หัวข้อ 2.4

¹ เสียม เกิดโภคทรัพย์. อายุ 93 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนา) การทำนาส่วนใหญ่จะเริ่มเดือน 6 หรือกำหนดให้ตรงกับพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญของทางราชการกำหนด

ประเพณีเกี่ยวกับการทำนานั้นเป็นประเพณีซึ่งเป็นคติความเชื่อว่าจะทำให้ข้าวในนางอกงามดี จนถึงประมาณ พ.ศ.2520 ประเพณีหลายอย่างก็ได้หายไปบ้างแล้วเช่น พิธีทำขวัญควาย พิธีทำบุญลาน

4.3 ประเพณีทางสังคม

ช่วงตั้งแต่ พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ประเพณีของชาวนาดำบลกบเจา คล้ายกับหมู่บ้านอื่นๆ ส่วนใหญ่เป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนาและประเพณีทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับคนซึ่งมีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องเกือบทุกงาน เพื่อเป็นสิริมงคลในการดำเนินชีวิตที่เป็นความเชื่อ ความศรัทธาของชาวนาที่นำไปสู่ความผูกพันใกล้ชิดในเครือญาติ ปู่ย่าตายาย ลูกหลานได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตารับการอบรมขัดเกลาภิรียมารยาท ความรู้วิชาชีพระต่าง ๆ ล้วนมาจากประเพณีทางสังคมที่ชาวนากบเจาได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา งานประเพณีในสังคมชาวนาที่สืบทอดกันมา ได้แก่

งานบวช การบวชเป็นประเพณีของชาวไทยมาแต่โบราณ ที่เชื่อว่าเมื่ออายุครบบวช คือ 20 ปีต้องบวชเรียน การบวชถือว่าเป็นการศึกษาอบรมทางพระธรรมวินัย เพื่อที่จะอบรมนิสัยเพื่อจะครองตนเอง มีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นการทดแทนพระคุณบิดามารดาที่นิยมปฏิบัติกันมาและเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา

สมัยก่อนการบวชนิยมบวชเฉพาะในพรรษา คือ ตั้งแต่วันเข้าพรรษาจนถึงวันออกพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน ดังนั้นฤดูการบวชก็จะนิยมบวชใน 2 เดือนแรกก่อนที่จะเข้าพรรษา ผู้ชายก่อนแต่งงานจะต้องให้บวชเรียนก่อนถึงจะแต่งงานได้ ส่วนใหญ่จะจัดงานที่บ้านหากมีทุนเงินมากงานบวชจะออกเป็นงานใหญ่ แต่ถ้ามีเงินน้อยก็อาจจะบวชแบบข้าวหม้อแกงหม้อ ซึ่งจริงๆ แล้วก็ไม่ถึงขนาดนั้น ก็ยังคงมีอาหารการกินเลี้ยงแขกไม่ขาด จากนั้นก็จะแห่ไปวัดที่ใกล้บ้าน หรือวัดที่ครอบครัวตัวเองขึ้นกับวัดเป็นประจำ ก่อนบวชจะต้องไปอยู่วัดเพื่อท่องบทสวด เรียกว่า ขานนาค หรือไม่ก็บทสวดเจ็ดตำนาน และคอยอยู่รับใช้พระผู้ใหญ่เพื่อเรียนการปฏิบัติตนในการครองผ้ากาวสาวพัตร ตอนเช้าก็หัดบิณฑบาต ระยะเวลาที่อยู่นี้เป็นเวลา 1 เดือน และเวลาเช้าถึงจะแห่ภาคไปทำพิธีบวชในพระอุโบสถ ระยะเวลาของการบวช ถ้าไม่มีภาระงานทำก็นิยมบวช 1 พรรษา การจัดงานมักจะจัด 2 วัน วันแรกคือวันสุกดิบเวลาเย็นจะนิมนต์พระมาสวดมนต์เย็น และเลี้ยงอาหารแขก เวลากลางคืนก็จะมีพิธีทำขวัญนาค และมีโหรสพ เช่น ภาพยนตร์หรือลิเก และทำพิธีบวชในพระอุโบสถก็เป็นอันเสร็จ เจ้าภาพบางคนก็เลี้ยงพระเพลให้กับพระใหม่ด้วย แต่ถ้าเป็น คนที่ทำการราชการ ก็มีการบวชนอกพรรษาหรือบวชแค่ 10 - 15 วัน เท่านั้น ดังนั้นบ้านใครจะบวช เจ้าของงานหรือเจ้าภาพก็จะเที่ยวเดินบอกกับญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านให้มาช่วยงาน

ส่วนงานแต่งงานนั้น ในแง่ของการเลือกคู่เท่าที่ถามชาวบ้านดู ในอดีตนั้นก็ให้อิสระกับลูกๆ ในการหาคู่ครอง และแนวโน้มจะแต่งงานกับบุคคลภายนอกมากขึ้น มีบางคู่ที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันแต่อาจไม่กล้าพูดกัน เมื่อมาช่วยงานลงแรงลงแขกที่วัดหรือที่นาก็ได้พูดคุยกันและใกล้ชิดกัน และ

ต่อมาก็แต่งงานกันที่บ้าน ประเพณีแต่งงานยังคงไม่เปลี่ยนแปลง ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายจัดผู้ใหญ่ไปสู่ขอฝ่ายหญิง และเมื่อตกลงก็จะไปดูฤกษ์ยามว่าจะกำหนดวันแต่งงานเมื่อไร ส่วนมากฝ่ายหญิงและฝ่ายชายจะมาหาพระที่วัด ที่เก่งทาง ด้านนี้ดูฤกษ์ยามให้ พระที่เก่งทางด้านนี้ ชาวบ้านเรียกว่า “หลวงพ่อเมี้ยน” ท่านบวชเรียนมาตั้งแต่เด็กอยู่ที่วัดโพธิ์ในหมู่ 2 ซึ่งบ้านของท่านอยู่ที่หมู่ 9 เมื่อได้ฤกษ์ยามกำหนดวันเรียบร้อยแล้ว พิธีการแต่งงานจะทำที่บ้านฝ่ายหญิงฝ่ายชายต้องเตรียมขันหมากและสินสอด ส่วนมากมีทั้งเงินสดและทองคำ ซึ่งตกลงค่าสินสอดกับฝ่ายหญิงก่อน ทางบ้านฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายจัดสถานที่ ตอน เย็นก่อนถึงวันแต่ง ชาวบ้าน เรียกว่า วันสุกดิบ ที่บ้านฝ่ายหญิงจะนิมนต์พระมาสวดมนต์เย็น พอเช้าวันรุ่งขึ้น ฝ่ายชายก็ยกขันหมากไปบ้านฝ่ายหญิงมีการนิมนต์พระมาสวดมีการตักบาตรของคู่บ่าว - สาว พระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์เสร็จแล้วมีการรดน้ำแก่ผู้บ่าวสาวโดยญาติทั้ง 2 ฝ่ายเข้ารับน้ำ จากนั้นก็มีพิธีบอกเล่าจัดอาหารให้ผีปู่ย่าตายาย ผีบ้านผีเรือน เพื่อให้รับรู้การแต่งงานของบ่าว - สาว ที่เป็นลูกหลาน ต่อมาก็มีการเปิดขันหมากนับสินสอดทองหมั้น และพิธีผูกข้อมือหรือรับไหว้เป็นอันเสร็จ แล้วฝ่ายหญิงก็นำเอาอาหารคาวหวานมาเลี้ยงดูแขก เป็นอันเสร็จพิธีพอกกลางคืนก็มีฤกษ์ส่งตัว โดยจัดหาผู้ใหญ่ที่สมรมกันมานานมาปูที่นอนและจัดส่งตัวตามฤกษ์ยามกำหนดไว้ ในห้องหอก็มีของต่างๆ เตรียมไว้เป็นความเชื่อ เช่น เอาเม็ดข้าวสารข้าวเปลือก ถั่วงาใส่ขันทองเหลืองให้ล้นเต็ม เชื่อว่าจะมีข้าวปลาพืชพันธุ์ธัญญาหารกินไม่มีหมด เอาผักไว้ในห้องหอ เชื่อว่าจะมีความสงบร่มเย็นเป็นสุข เอาขันตักน้ำให้เต็มไว้ในหอ เชื่อว่าจะมีน้ำมีท่าใช้ไม่มีวันหมด เอาแมวตัวผู้ หรือตุ๊กตาแมวไว้ในห้อง เชื่อว่าจะอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ไม่ไปไหนไกลๆ เอาหินลับมีดหรือครกไว้ในหอ เชื่อว่าจะทำให้คู่ที่มีจิตใจหนักแน่นเชื่อใจกัน ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ชาวนา ตำบลกบเจาก็ยังคงปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมา

ส่วนงานอวมงคล คือประเพณีงานศพ เป็นการประกอบพิธีที่ลูกหลานหรือเครือญาติจัดให้กับผู้ตาย การจัดงานศพของชาวกบเจาก็คล้ายคลึงกับท้องถิ่นอื่นๆ กล่าวคือเมื่อมีคนตายลูกหลานหรือครอบครัวก็จะจัดงานศพให้ถูกต้องตามประเพณี แม้ว่าจะอยู่ในระหว่างการตราโศกสักเพียงใดก็ตาม สิ่งที่ต้องจัดการกับศพเป็นอันดับแรกคือ การอาบน้ำทำความสะอาดศพ ประพรมแป้งน้ำหอมอย่างดี แล้วแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าชุดที่ผู้ตายชอบใส่ การแต่งตัวให้ศพนั้นบางท้องถิ่นจะแต่งตัวให้กลับกับที่คนเป็นใส่ โดยให้ด้านหน้าไปอยู่ด้านหลัง ตอนอาบน้ำศพให้วางศพไว้บนเตียงทอดมือขวาเหยียดออกไปให้ผู้มาอาบน้ำศพได้รดน้ำที่มือ หลังจากอาบน้ำศพแล้วเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อ หรือผู้ที่จัดการกับศพ มีการเอาเหรียญหรือแหวนใส่ปากศพ ซึ่งเชื่อว่าจะได้ให้ผู้ตายไปซื้อที่อยู่จากเจ้าที่หรือติดตัวเอาไปใช้ ในมือศพมีดอกไม้รูปเทียนเพื่อเอาไปบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ และมัดศพเรียกว่าตราสัง การมัดศพนี้บางแห่งมัด 3 เปลาะ คือทำเป็นบ่วงผูกคอ มือ และเท้า หมายถึง ห่วงบุตร ห่วงภรรยา (สามี) และห่วงทรัพย์ บางแห่งมัด 5 เปลาะ อันหมายถึงขันธุ์ทั้งห้าคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ การตราสังจะใช้ผ้าขาว เมื่อจัดการเกี่ยวกับศพเรียบร้อยแล้วก็จะบรรจุศพลงในโลงจะใช้โลงไม้ ในสมัยก่อนจะใช้โลงศพนอนตะแคง เพราะเวลาศพพองอืดจะไม่คับโลงหรือดันให้

โลงไปงอก¹ แต่ปัจจุบันมักจะให้ศพนอนหงาย เพราะก่อนบรรจุศพได้นิยดาไว้แล้ว ปัญหาศพพองอืด ส่งกลิ่นเหม็นจึงหมดไป

ในอดีตหากเป็นคนเผ่าคนแก่ถึงแก่กรรมลง มักจะตั้งศพในบ้าน แต่ถ้าเป็นศพตายโหงหรือไปตายนอกบ้านมักจะนิยมไว้ที่วัด โลงศพจะต้องตั้งให้ศีรษะผู้ตายอยู่ทางทิศตะวันตก เครื่องประกอบหน้าโลงศพนั้นเจ้าภาพจะต้องจัดโต๊ะหมู่บูชา พานใส่รูปเทียนและไม้ขีดไฟเพื่อให้แขกมาเคารพศพ นอกจากนั้นจะมีรูปถ่ายผู้ตายถ้ามีเก็บไว้ ภูเขาโยงสายสิญจน์ และเครื่องอาหารคาวหวาน ชุดเล็กๆ ไว้เช่นศพ และนิมนต์พระ 4 รูป ส่วนใหญ่มักจะนิยมสวด 3 คีน สำหรับศพตายโหง สวด 7 คีน สำหรับคนเผ่าคนแก่ที่ถึงแก่กรรมหรือแล้วแต่กรณี อยู่ที่เจ้าภาพลูกหลานซึ่งบางครั้งเป็นการจัดงานหลายวันเพื่อรอญาติผู้ใหญ่ที่อยู่ไกลกันได้มีเวลาเดินทางมาร่วมงาน บางคีนอาจมีการแสดงพระธรรมเทศนาด้วย

ในอดีตพื้นที่อำเภอบางบาล การสวดมาลัยจะมีการสวดแทบทุกงานศพ โดยที่คณะมาลัยจะมาร่วมงานด้วยความสมัครใจ การสวดมาลัยจะเริ่มขึ้นภายหลังจากสวดอภิธรรมเสร็จ การสวดมาลัยนี้จะสวดกันจนสว่าง เป็นการสวดเพื่อเป็นเพื่อนศพ และเป็นเพื่อนแขกหรือเจ้าภาพที่เฝ้าศพทั้งคีนนั่นเอง² ความเชื่อของชาวบ้านบอกว่าการสวดพระมาลัยก็คือการแสดงธรรมะของพระมาลัยให้ผู้ฟังที่มีชีวิตอยู่ (คนที่มางานศพ) ได้ทำแต่ความดี จะได้ไม่ตกนรก เพราะถ้าตายไปแล้วไม่สามารถกลับมาแก้ไขสิ่งต่างๆ ที่ได้กระทำตอนมีชีวิตอยู่ไม่ได้ ปัจจุบันการสวดพระมาลัยไม่ค่อยมีในพิธีศพแล้ว เนื่องจากหาพระสวดที่สวดได้และไฟเพราะไม่มีแต่หากญาติผู้ตายต้องการ ทางวัดจะติดต่อกับพระวัดอื่นที่สวดได้มาทำการสวดให้ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นอกจากนี้อยู่กับฤกษ์วันเผา เช่น ไม่นิยมเผาศพในวันแรม 15 ค่ำ หรือถ้าตายวันเสาร์จะไม่เผาวันอังคารเพราะเชื่อว่าผีดู การเคลื่อนเผาไปยังเมรุต้องมีพระเดินนำหน้าศพเรียกว่า พระนำทาง และพระองค์อื่นๆ จะอยู่ในขบวนสวดอภิธรรมไปตลอดทาง ก่อนเผานำศพไปวางบนศาลาเพื่อให้พระสวดอภิธรรม แสดงธรรมเทศนาและทอดผ้าบังสุกุล ตอนวางศพบนเชิงตะกอนญาติมิตรและแขกที่มาร่วมงาน จะเอาไม้จันทน์ รูปเทียนที่จัดไว้ให้กราบเคารพศพ และจะมีการเปิดโลงให้ลูกหลานญาติมิตรได้เห็นศพเป็นครั้งสุดท้ายก่อนเผา สัปเหร่อจะเอามะพร้าวที่ปลอกเปลือกแล้วเฉาะให้น้ำมะพร้าวไหลลงบนใบหน้าศพ เพราะน้ำมะพร้าวเป็นที่อยู่สูงและสะอาด เชื่อกันว่าเป็นการล้างหน้าศพให้สะอาดก่อน ไม่มีเรื่องราวในภพนี้ติดตัวไปที่จะไปสู่ภพใหม่ มะพร้าวที่สัปเหร่อเฉาะแล้วจะโยนออกไปจากเมรุ ก็จะมีคนไปเก็บ ด้วยความเชื่อว่าเมื่อนำไปให้ลูกหลานหรือสมาชิกในครอบครัวที่นอนกรนบ่อยๆ ใต้กินแก้เคล็ดจะได้หายจากอาการนอนกรน ตอนเผาจะมีการทิ้งเบี้ยที่เชิงตะกอน

¹ ทวดบุญมา ชาวดารา. อายุ 79 ปี. (2551, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

² สุขิน คล้ายมุข. อายุ 63 ปี. (2551, 17 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 4 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

และการโปรยเงินเป็นการซื้อที่ให้มี หลังจากนั้นจะเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อที่จะจัดการดูแลให้ไฟเผาไหม้ศพจนหมด

หลังการเผาจะมีการเก็บอัฐิไว้บูชา มักจะทำตอนเช้าตรู่ของวันรุ่งขึ้น ก่อนจะเก็บอัฐิต้องนิมนต์พระมาแปรรูป โดยใช้ไม้เขี่ยกองกระดูกทำเป็นรูปคนสี่ระยะหันไปทางทิศตะวันตกพระชกผ้าบังสุกุลลรูปเดิมทำเป็นรูปคนใหม่ให้สี่ระยะหันไปทางทิศตะวันออกสมมุติว่าเกิด พระชกผ้าบังสุกุลเป็น เมื่อเสร็จพิธีก็ใช้น้ำมนต์ประพรมกองกระดูก แล้วเก็บส่วนที่สำคัญตามสมควรล้างให้สะอาด ประพรมน้ำหอมเก็บไว้บูชา ส่วนที่เหลือเก็บฝังจนหมด การเก็บกระดูกไว้บูชาอาจจะใส่โกศเก็บไว้ที่บ้านหรือทำ “บัว” ใส่กระดูกไว้ที่วัดหรือในสวนก็ได้ ทั้งนี้เพื่อช่วยป้องกันคุ้มครองลูกหลานต่อไป ก็เป็นอันเสร็จพิธีงานศพ

ในอดีต ช่วง พ.ศ.2510 เป็นต้นมา ใหน่งของความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้านนั้น แต่เดิมเวลาบ้านไหนมีงานบวช งานแต่ง ก็จะมีการไปช่วยกันแต่งบ้าน ทำอาหาร และขนมเพื่อเลี้ยงแขกและแจกเพื่อนบ้าน บ้านงานจะมีชาวบ้านมาช่วยแรงกันมาก จากการสอบถามชาวบ้านพบว่า ในแต่ละปีจะมีงานเกี่ยวกับสังคม เช่น งานบวช งานแต่งงาน และงานเผาศพ รวมกันไม่ต่ำกว่า 20 งาน ต่อปี บางทีก็ให้หมู่บ้านอื่นด้วยเพราะรู้จักกัน การช่วยเป็นเงินกับเจ้าภาพอย่างต่ำตั้งแต่ 20 บาท อย่างสูงประมาณ 100 - 200 บาท บางบ้านพาลูกหลานมากันเกือบจะหมดครัว ราว 10 คน ก็มี ผู้เป็นเจ้าของงานจะต้องลงบัญชีรายชื่อช่วยเงิน และจำนวนเงินที่ชาวบ้านมาช่วยอย่างละเอียด เพื่อเก็บไว้ดูเมื่อเพื่อนบ้านที่นำเงินมาช่วยจัดงาน ก็จะได้ดูจำนวนที่จดไว้ในบัญชีและนำไปช่วยเพื่อนบ้านที่จัดงาน ก็จะได้ดูจำนวนที่จดไว้ในบัญชีและนำไปช่วยเพื่อนบ้านที่จัดงาน ลักษณะนี้คือการช่วยเหลือหรือให้ยืมเงินในการจัดงานแต่ใจปัจจุบันนี้การช่วยแรงเปลี่ยนไป ส่วนมากจะช่วยเหลือเป็นเงินแทน การช่วยเหลือจะมีอยู่เฉพาะเครือญาติด้วยกันเท่านั้นส่วนเพื่อนบ้านหรือคนรู้จักก็จะช่วยเหลือเป็นเงินแทน

4.4 ความเชื่อและสิ่งเร้นลับ

ความเชื่อสิ่งเร้นลับในท้องที่ตำบลกบเจา ช่วง พ.ศ. 2500 เรื่อยมานั้น จากการสอบถามลูกสมบัติ แจ่มดาว ท่านเล่าให้ฟังว่า “เท่าที่จำความได้ พ่อของลุงเล่าว่า ที่คลองนี้ (คลองบางบาล) เมื่อก่อนเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า พ่อเขานอนอยู่บนเรือในช่วงซีก 2 ยาม นะ ฝันว่ามีเรือกำปั่นลำใหญ่แล่นลอยจากคลองด้านใต้จากนั้นก็แล่นขึ้นมาบนบก บริเวณโคกหน้าเรือ เมื่อก่อนมีต้นหูขวางอยู่

ในฝันเรือยังแล่นข้ามไปในทุ่ง ในฝันพ่อแก้ววิ่งไปดูแต่ไม่ทัน เรือแล่นไปกลางทุ่งจนถึงป่าละเมาะริมคันนาจากนั้นเรือก็หายไปที่ต้นจามจุรี พ่อเขาเล่าต่อว่าจากนั้นอีกวัน พ่อก็ฝันอีก คราวนี้เห็นเป็นตัวตนเลยแต่มาตึนะ มาแบบแต่งชุดขุนนางเลย แต่สวมเสื้อนาคลวดลายสีทองอร่าม มีสังวาล ชฎาเดี่ยวๆ สวมที่หัวด้วย จากนั้นผู้ชายในฝันก็บอกพ่อว่าเขาคือเจ้าปราสาททอง ล่องเรือมาจะมาอยู่ที่นี้ และเอาทองมาเต็มลำเรือ จะให้โชคให้ลาภมั่งมีเงินทองข้าวของมีราคาที่น่าอดมสมบูรณ์เพิ่มพูนวาสนา จากนั้นก็พุ่งเป็นแสงสีแดงส้มๆ เข้าไปที่ต้นจามจุรี จากนั้นเลย พ่อและญาติๆ ก็ไปที่

ต้นจามจุรี จุดรูปบอกกล่าวแล้วก็ ช่วยกันออกทุนสร้างศาลขึ้นมา เป็นลักษณะศาลไม่ใหญ่กว่าศาลเพียงตาทั่วไป คนในหมู่บ้านจึงเรียกว่า ศาลพ่อปู่ปราสาททอง คราวนี้คนมากันมากเลย ส่วนใหญ่จะมาขอโชคขอลาภ ขอให้ทำนาได้ผลดี หลีกเลี่ยงโรคภัยไข้เจ็บ นักเรียนก็มาขอให้สอบได้ สอบผ่านส่วนใหญ่จะสำเร็จได้กันทุกคน แต่พิจารณาว่าจะมาจากขวัญกำลังใจและความขยันหมั่นเพียร จึงทำให้ประสบผลสำเร็จ ส่วนการแก้บนหากบนเรื่องเล็กน้อยก็จะแก้ด้วยดอกไม้พวงมาลัยดอกดาวเรือง เจ็ดดอก ไข่ต้มไก่ฟองบ้าง สิบห้าฟองบ้าง แต่ถ้าแก้บนชุดใหญ่ ก็ต้องจัดชุดแก้บนที่มี ไก่ต้ม 1 ตัว หัวหมู 1 หัว ปลาหนึ่ง เหล้าขาว เหล้าแดง น้ำเปล่า ขนมต้มแดงต้มขาว ฝอยทอง ทองหยิบ ทองหยอด ลูกจันทร์ เม็ดขนุน ผลไม้ 5 ชนิด เช่น กล้วย มะพร้าว ผลไม้ตามฤดูกาล ขนมเปี๊ยะ ดอกไม้ใส่แจกัน พวงมาลัย 1 พวง เป็นต้น

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านพอทราบได้ว่าผู้ที่สถิตในคือพระเจ้าปราสาททอง กษัตริย์ในสมัยอยุธยาหรือไม่ แต่ ศาลในท้องที่อื่น เช่นที่ บางไทร นนทบุรี นครปฐม ก็ปรากฏศาลพ่อปู่ปราสาททอง ซึ่งหากเป็นจริง จะเพื่อตอบได้ว่าพระองค์ท่านเคยเป็นขุนนางสามัญชนมาก่อน เพื่อให้การปกครองและการเป็นกษัตริย์ของพระองค์มีความชอบธรรมเป็นที่ยอมรับ พระองค์อาจจะจะมีพระราชดำริเสด็จประพาสต้น ออกเยี่ยมเยียน ดูแลสารทุกข์ความสุขของชาวบ้านด้วยพระองค์เองในสมัยอยุธยา ด้วยการเสด็จไปที่ต่างๆ ในเขตภาคกลาง จึงปรากฏมีศาลทั่วไป

ชาวนาตำบลกบเจามีความเชื่อและความศรัทธาเรื่องการบูชาพระเครื่องประจำบ้านโดยจัดสำหรับคาวหวานถวาย เรื่องผีบ้านผีเรือนที่ต้องมีการบูชากราบไหว้ ชาวนาเชื่อว่าผีบ้านผีเรือนจะคอยคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข ปลอดภัย อายุมั่นขวัญเย็น นอกจากนี้มีผีบ้านผีเรือนแล้วยังมีเจ้าที่เจ้าทางที่ต้องสักการบูชาตามเทศกาลหรือบางที่ชาวนามีความรู้สึกร่วมถึงสิ่งเร้นลับได้ก็จะเป็นตัวแทนนัดหมายชาวบ้านมาร่วมกันบูชาบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นการแสดงความนับถือบูชาก่อนทำนาหรือทำงานต่างๆ เมื่อบวงสรวงกราบไหว้แล้วก็จะขอพร ขอสิ่งที่ตนอยากได้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่เราต้องการอยากได้หรือบางที่ทำนายอนาคตของตนเองและครอบครัวให้ด้วยซึ่งจะต้องผ่านร่างทรงเป็นสื่อกลาง

การทำบุญต่ออายุหรือ การทำบังสุกุลเป็น บังสุกุลตาย มักจะทำขึ้นเพื่อให้คนที่กำลังเจ็บไข้ คนแก่ชรา หรือคนที่หายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วยจนรอดจากการเสียชีวิตเป็นการให้กำลังใจ แข็งแรง หายวันหายคืน มีอายุยืนยาว ซึ่งจะพิธีสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างขวัญกำลังใจด้วย ทั้งนี้อาจจะมีการทำบุญเลี้ยงพระ ทำสังฆทาน เป็นการทำบุญต่ออายุอีกด้วย

ส่วนประเด็นความเชื่อที่ มีความเชื่อเกี่ยวกับผู้หญิงมีครรภ์ ก็คือ ทวดบุญมา ชาวตาราเล่าว่า หญิงมีครรภ์มีข้อห้ามและความเชื่อดังนี้

- ห้ามนอนกลางวัน จะคลอดยาก เด็กจะตัวใหญ่ เด็กจะติดนิสัยของแม่ ทำให้เป็นคนเกียจคร้าน ดังนั้นระหว่างตั้งครรภ์นั้นให้ทำงานให้คล่องไว
- ห้ามไม่ให้กินขนมครก ข้าวตัง เป็นของเหนียวติดกันหม้อกันหลุม จะคลอดยาก
- ห้ามอาบน้ำกลางคืน กล้วยจะแฝดน้ำ (ท้องจะใหญ่แต่เด็กในท้องจะตัวเล็ก) จะปวดท้องมากขึ้น ต้องอาบน้ำก่อนตะวันตกดิน

- เวลารับประทานอาหาร ห้ามทานคาจันไว้ ต้องทานให้หมดแล้วล้าง ห้ามแช่ เตี้ยวลูกติดนิสสัย

- ห้ามกินเผ็ดจัด จะแสบเด็กในท้อง

เมื่อคลอดแล้ว หลังคลอดแม่ต้องมีข้อห้ามอะไรบ้างนั้น ทวดบุญมา ชาวตารา เล่าว่า หลังคลอดแม่ฉันบอกว่ากินได้ทุกอย่าง ไม่ห้ามอะไร แต่คนอื่นห้าม ของห้ามนั้นให้กินหลังคลอดก่อนมีน้ำนม พอมีน้ำนมแล้วจะแสดงลูก ห้ามกินของแสบที่มีผลต่อมดลูก เช่น ของหวานจัด เพราะจะขึ้นให้กินหวานแรมๆ ข้าวเหนียวก็ห้าม¹

หญิงที่คลอดลูกแล้ว จะต้องอยู่ไฟ เพื่อให้หมดลูกแห้ง โดยตั้งเตาไฟและหม้อน้ำที่ใส่สมุนไพร เช่น ขมิ้น ไพล มะกรูด ตะไคร้ ใบมะขาม ใบส้มป่อย เป็นพืชหางายในหมู่บ้าน แม่จะต้องนอนตะแคง หันหน้าเข้ากองไฟ ห้ามดื่มน้ำเย็น ดื่มแต่น้ำร้อนและอาบน้ำอุ่นเพื่อให้หมดลูกแห้งไว

4.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชาวตำบลกบเจาเป็นชาวนาที่มีความขยันขันแข็งในการทำงาน การคิดค้นวิธีการเครื่องมือ สิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต หรือการสังเกต การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รอบตัว นับว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นที่ยอมรับและถ่ายทอดกันในหมู่บ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องกับการทำนาปลูกข้าว เครื่องมือประมง เครื่องใช้สอยในครัวเรือน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเองจากภายในหมู่บ้านและรับมาจากหมู่บ้านอื่นๆ และนำมาปรับใช้กับวิถีชีวิตในแต่ละวัน

4.5.1 ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม

นอกจากทำนาหว่านปลูกข้าวเจ้าเป็นหลักแล้วพืชอื่นๆ มีปลูกกันน้อย เช่น พริก มะเขือ กัลฉวย ซึ่งปลูกในบริเวณบ้านหรือข้างบ้านของตน และปลูกไว้เพื่อบริโภคเท่านั้น นอกจากนี้มีต้นไผ่มากมาย ซึ่งมีประโยชน์แก่ชาวบ้านเป็นอันมาก และชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่หลายอย่างด้วยกัน คือ กอไผ่ ใช้เป็นที่กำบังลม ลำไผ่ไผ่มาทำรั้วบ้านและทำคอกสัตว์ ในฤดูฝนจะมีหน่องอกใหม่เป็นอาหารของชาวบ้าน ส่วนต้นอ่อนชาวบ้านใช้ทำเชือกสนจมูกควาย และนอกจากนี้ไม้ไผ่ยังใช้ในงานพิธีของวัด เช่น ทำฉัตร และสิ่งที่สำคัญคือ ไม้ไผ่ทำจักสาน เช่น กระบุง ตะกร้า ฯลฯ เอาไว้ใช้ในครัวเรือน

4.5.2 ภูมิปัญญาด้านครัวเรือน

ก่อนถึงหน้าเกี่ยวข้าว คือ ราวเดือนธันวาคม หรือต้นเดือนมกราคม เป็นระยะที่ข้าวในนาเริ่มสุก มีการเปิดประตูเพื่อระบายน้ำออกจากนา จะมีชาวบ้านมาดักปลา ตกปลา บริเวณประตูน้ำได้ปลาแต่ละปีจำนวนมาก ชาวบ้านนำไปเป็นอาหารและตากแห้ง นอกจากนี้ยังนำไปหมักไว้ในตุ่มเพื่อทำน้ำปลาไว้บริโภคด้วย วิธีการบ่มผักผลไม้ให้สุก นำกิน ชาวนา กบเจามีวิธีให้ผักผลไม้สุกได้ง่ายรวดเร็วก็คือ เอาผักผลไม้ใส่เข้าไปในตุ่มเปล่าๆ วางเรียงกันให้เรียบร้อยเมื่อเรียบ

¹ ทวดบุญมา ชาวตารา. อายุ 79 ปี. (2551, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ครบไม่ล้นปากตุ้มจากนั้น ใช้ธูปจุดประมาณ 5 – 8 ดอก ปักไว้ให้อยู่ในตุ้ม จากนั้นก็ใช้ผ้าคลุมปิดปากตุ้มแล้วผูกเชือก 1 ถึง 2 วัน ผลไม้ก็จะสุกพอที่จะกินได้

การเผาถ่าน

ในอดีต สิ่งจำเป็นในการหุงต้มอาหาร คือ ฟืน และถ่าน แม้ว่าในปัจจุบันบางบ้าน เลิกใช้ฟืน เลิกใช้ถ่าน หันมาใช้แก๊สหุงต้มแทน แต่ก็มีไม้ที่ครอบครัวยังคงใช้ฟืนและถ่านอยู่ ชาวบ้านนิยมใช้ถ่านเพราะติดทนและให้ความร้อนได้ดีกว่าฟืน ชาวบ้านจะไม่ซื้อถ่านมาใช้ แต่จะเผาถ่านเองภายในหมู่บ้านมีต้นไม้ใหญ่ๆ มากมาย กิ่งของมันนำมาเผาเป็นถ่านซึ่งชาวบ้านมักจะเผาถ่านใช้เอง

วิธีการเผาถ่าน หน้าสำอองค์ ชาวดารา เล่าว่าตอนเด็กๆ ที่บ้านต้องเผาถ่านใช้เอง ตอนแรกต้องเตรียมไม้หรือฟืนไว้จำนวนมากพอที่จะเผาถ่านได้ แล้วใช้จอบขุดหลุมให้เป็นแอ่ง จะเป็นแอ่งใหญ่หรือเล็กแล้วแต่จำนวนไม้ที่จะเผา เมื่อเป็นแอ่งแล้ว เอาฟางข้าวมาบุหรือรองกันแอ่ง แล้วนำเอาฟืนมาเรียงกันเป็นแถว อาจจะเป็นแถวละ 10 ท่อนก็ได้ ที่เหลือก็เรียงแถวซ้อนขึ้นอีกเป็นชั้นๆ เมื่อเสร็จแล้วก็เอาฟางคลุมด้านบนและเอาแกลบและขี้เถ้ากลบอีกด้านหนึ่ง แล้วจุดไฟให้ติด เมื่อฟืนติดไฟดีแล้ว ก็เอาขี้เถ้ากลบอีกเพื่อไม่ให้ไฟลุกลาม แต่จะมีควันขึ้น บางคนนำเอากระบอกไม้ไผ่มาปักทำเป็นปล่องให้ควันขึ้น จากนั้นก็ทิ้งไว้ 3 วัน 3 คืน จนกระทั่งไม่มีควันขึ้นอีก ก็ขุดนำมาเป็นถ่านใช้ได้¹

การทำน้ำปลา

น้ำปลา เป็นเครื่องปรุงอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านทำใช้เอง ลุงสำเร็จ อาจสำอองค์ เล่าว่า ปลาที่จับมาได้ในท้องนา คลองชลประทาน หรือแม่น้ำป่าสัก ซึ่งส่วนมากจะเป็นพวกปลาสร้อยหรือปลาหลายอย่าง ซึ่งจะมีชุกชุมในหน้าฝน ชาวบ้านจะเอาปลาเหล่านี้มาทำน้ำปลา อุปกรณ์ในการทำ คือ ปลา กะลื้อ และใช้โองในการหมัก สัดส่วนในการทำน้ำปลานั้น 5 ต่อ 3 หรือ 10 ต่อ 6 หมายความว่า ปลา 5 กิโลกรัม ต่อกะลื้อ 3 กิโลกรัม ถ้าปลา 10 กิโลกรัม ก็ใช้กะลื้อ 6 กิโลกรัม ปลาที่จับมาได้ก็นำไปล้างให้สะอาด แล้วใส่โอง ใส่กะลื้อ มีฝาปิดมิดชิด นำไปตั้งไว้กลางแดด หมักไว้ประมาณ 1 เดือน แล้วเปิดเติมน้ำ พอเดือนที่ 2 ก็เติมน้ำอีก พอเดือนที่ 3 เติมน้ำอีกครั้งหนึ่ง ปิดหมักไว้ ระยะเวลาปลาจะละลายกลายเป็นน้ำปลา นำมาปรุงอาหารได้ ชาวบ้านบางคนก็รอกใส่ขวดใส่ไห วางเรียงตากแดดไว้นอกชานบ้านเป็นแถว²

การทำปลาร้า

นอกจากเอาปลาทำน้ำปลา ปลาทากแห้งแล้ว ชาวบ้านยังนำเอาปลาที่จับได้มาทำปลาร้าทานอีกด้วย ภาชนะสำหรับบรรจุก็คือไห เมื่อได้ปลามาสำหรับทำปลาร้า ก็นำมาตัดหัว

¹ สำอองค์ ชาวดารา. อายุ 60 ปี. (2553, 31 มกราคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 45 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

² สำเร็จ อาจสำอองค์. อายุ 63 ปี. (2553, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 3 ตำบลบ้านคล้ง อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

แล้วขอตเกิลดที่ตัวปลาออกให้หมด แล้วแช่น้ำไว้ 1 คืน แล้วเอาไปล้างน้ำที่ทำน้ำให้สะอาด เสร็จแล้วนำมาคลุกเคล้ากับเกลือแล้วนำอัดใส่ในไห เก็บไว้ 2 - 3 เดือน จนถึง 6 เดือน แล้วเปิดออกมาคลุกเคล้ากับข้าวคั่ว เสร็จแล้วก็เอาใส่อีกครั้งเดือน จึงจะนำออกมารับประทานได้¹

4.5.3 ภูมิปัญญาด้านความเชื่อและการสังเกต

ชาวนามีวิธีการดูน้ำว่าปีนี้น้ำจะมากหรือน้อย คือ ดูจากต้นหญ้า ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ต้นวงช้าง จะชูสูงขึ้น ถ้าปีใดน้ำน้อย วงช้างจะต่ำลง ซึ่งปัจจุบันต้นหญ้าชนิดนี้ยังหาดูได้ง่าย อีกวิธีหนึ่งคือ ดูรังนกกระจาบบว่า ทำรังสูงหรือเตี้ย ถ้าปีใดนกทำรังสูง ปีนั้นน้ำจะมาก ถ้าปีใดทำรังเตี้ย ปีนั้นน้ำจะมาน้อย แต่การดูรังนกกระจาบบปัจจุบันหาดูไม่ได้แล้ว เพราะนกกระจาบบหาดูได้ยาก

4.6 กิจกรรมรื่นเริงของชาวหาดำบลกบเจา

ช่วง พ.ศ.2500 เรื่อยมา โดยเฉพาะหมู่บ้านดำบลกบเจาริมคลองบางบาล ถือว่าเป็นหมู่บ้านที่มีสีสันในการดำรงชีวิตเป็นอย่างมาก เนื่องจากตลอดคั้งน้ำคลองบางบาลจะได้ยินสำเนียงเสียงเพลงวงมโหรีไพเราะไพเราะไปทั่ว ตามหลักฐานกล่าวถึงว่า “ล่องเรือลอยผ่าน อำเภอบางบาล จะได้ยินเสียงขับขานดนตรีไทย ตลอดลำคลอง” เป็นคำกล่าวที่คนทั่วไปกล่าวถึง อำเภอบางบาล แสดงให้เห็นว่าคนดำบล กบเจาเป็นคนที่มีความรื่นเริงร่าเริง เยือกเย็น สงบสุขและมีความสุขสนุกสนาน จากการเล่นดนตรี

จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้ชราผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทยว่า ความเป็นมาของดนตรีไทย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยเฉพาะอำเภอบางบาล เป็นแหล่งดนตรีไทยที่สืบเนื่องมาแต่ครั้งบรรพบุรุษซึ่งดนตรีไทยเป็นสมบัติของชาติเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความไทยแน่นอน คนโบราณท่านได้ให้ความสำคัญกับดนตรีมาก จะเห็นได้จากงานประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะป็นงานมงคล หรือ อวมงคล จะมีดนตรีประกอบทุกงานทำให้นักดนตรีพอที่จะยึดเป็นอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ เกิดเป็นวงปี่พาทย์หลายวง สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ นักดนตรีในอำเภอบางบาลและในดำบลกบเจา เช่น นายสังเวียน เกิดผล นายสำราญ เกิดผล นายวัน คล้ายทิม อยู่ที่ดำบลกบเจา กำนันแสวง คล้ายทิม ดำบลบ้านคลัง นายตี ดนตรี อยู่ที่ดำบลบางหลวง นายผัน นายเฟิน ดำบลบ้านกุ่ม นักดนตรีรุ่นผู้ใหญ่ของชาวบางบาลที่มีชื่อเสียง ซึ่งเป็นต้นตระกูลวงปี่พาทย์ของอำเภอบางบาล และยังมีอีกหลายวง และทุกวงมีการสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันและได้ส่งลูกหลานไปเรียนที่กรุงเทพฯ ทั้งฝั่งพระนคร เรียนกับครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ฝั่งพระชนบุรีเรียนกับครูจางวางทั่ว พาทย์โกศล แล้วแต่จะชอบฝั่งไหน เพื่อเพิ่มเติมและสั่งสมประสบการณ์สืบสานงานดนตรี²

ด้วยเหตุผลดังนี้จึงทำให้ชื่อเสียงในด้านการดนตรีของชาวบางบาลเป็นที่เลื่องลือไปไกล จนกระทั่งความทราบถึง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงทราบข่าวและประกอบกับพระองค์ท่านโปรดปรานและเสาะแสวงหาผู้มีมีความรู้ความสามารถด้านดนตรีไทย ไว้เป็น

¹ สำเรียง อาจสำอางค์. อายุ 63 ปี. (2553, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 3 ตำบลบ้านคลัง อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² รายงานประจำปีของอำเภอบางบาล. (2549). *สิ่งดี ๆ ที่บางบาล*. ไม่ระบุหน้า.

ที่ปรึกษา พระองค์จึงทรงยกย่องชาวบางบาลคนหนึ่งให้เป็นครูของพระองค์ท่าน นั่นคือ กำนัน สำราญ เกิดผล

แหล่งดนตรีไทยในตำบลกบเจา ที่มีชื่อเสียงมีผู้คนมาติดต่อไปออกงานต่าง ๆ อยู่เสมอ อาทิ วงปี่พาทย์ที่รวบรวมไว้ ได้แก่ วงครูล้วนดนตรี วงครูสวัสดิ์ไตรเดช วงครูสุวรรณ(ครูสุขิน คล้ายมุข) วงกรมชัย วงนายสังเวียนสุขीलักษณ์¹ (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก)

บ้านดนตรีไทย ในตำบลกบเจามีวงปี่พาทย์คณะนายวัน คล้ายทิม ของนายไพฑูรย์ คล้ายทิม และวงปี่พาทย์คณะศรทอง ของนายแสวง คล้ายทิม อำเภอบางบาลมักมีทั้งวงปี่พาทย์ไทยและวงปี่พาทย์มอญ ควบคู่กันไป แต่ส่วนใหญ่จะมีวงปี่พาทย์ไทยอยู่ก่อน ซึ่งในอดีตวงปี่พาทย์ไทยสามารถบรรเลงประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ทั้งพิธีมงคลทั่วไป (บรรเลงในรูปแบบวงปี่พาทย์ไทย) และพิธีศพ (บรรเลงในรูปแบบวงปี่พาทย์นางหงส์) ต่อมาความนิยมวงปี่พาทย์มอญใช้ประกอบพิธีศพมีมากขึ้น วงปี่พาทย์นางหงส์ที่เคยใช้อยู่เดิมจึงถูกลดบทบาทไป²

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ภายหลังจากการเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา ทำให้ที่ราบลุ่มภาคกลาง ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในการทำนาในสอดคล้องกับระบบชลประทาน ชาวนาดำบลกบเจาได้ปรับเปลี่ยนการทำนาจากนาปีมาเป็นนาปรังที่สามารถทำได้ 2 ครั้งในรอบ 1 ปี แต่ก็ยังคงพึ่งพาธรรมชาติในการดำเนินชีวิตตั้งแต่เช้าจรดค่ำ การใช้วิถีชีวิตที่พอเพียง ก่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดี มีอาหารการกินที่หาได้ง่ายในพื้นที่ ทำให้ไม่มีหนี้สิน ชาวนายังคงดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมทั้งในและนอกฤดูกาลทำนา สังคมชาวนาที่มีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ถึงกันและกันมีการพึ่งพาอาศัยร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติประเพณีทางสังคมและพระพุทธศาสนา การปฏิบัติพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ซึ่งถือเป็นขวัญกำลังใจของชาวนา และความสัมพันธ์ในสังคมชาวนาดำบลกบเจา ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงยังคงน้อยมากและยังคงดำรงอยู่ได้อย่างสวยงามโดยที่ชาวนายังคงทำนาปลูกข้าวต่อไป

¹ สุขิน คล้ายมุข. อายุ 63 ปี. (2551, 17 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 4 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

² กนก คล้ายมุข. (2554). *สภาพและวิถีวัฒนธรรมปี่พาทย์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ไม่ระบุหน้า.

บทที่ 3

วิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจาตั้งแต่มีการตัดถนนสาย 3412

(อยุธยา - บางบาล - เสนา) พ.ศ. 2517 จนถึง พ.ศ. 2549

เมื่อกรมทางหลวงได้ขยายเส้นทางจากอำเภอพระนครศรีอยุธยาไปยังอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา การก่อสร้างถนนสาย 3412 มุ่งตรงจากอำเภอพระนครศรีอยุธยาผ่านตำบลกบเจา อำเภอบางบาล ไปเชื่อมกับอำเภอผักไห่จนตัดไปถึงอำเภอเสนาซึ่งเป็นอำเภอใหญ่ มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น เป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดพระนครศรีอยุธยามาตั้งแต่อดีต การตัดถนนสาย 3412 ผ่านตำบลกบเจานั้น ได้นำความเจริญด้านต่าง ๆ เข้ามาสู่ตำบลกบเจา ทั้งเทคโนโลยี เครื่องมือการเกษตร สินค้าต่าง ๆ เครื่องใช้ไฟฟ้า การติดต่อสื่อสาร ตลอดจนการศึกษาที่เปิดกว้างขึ้น ทั้งหมดนี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ชาวนาตำบลกบเจาก็ได้รับผลการเปลี่ยนแปลงจากการเข้ามาของเทคโนโลยีไม่ต่างจากท้องถิ่นอื่น แต่ชาวนาตำบลกบเจายังคงรักษาและดำรงวิถีชีวิตแบบเก่าได้เป็นอย่างดี โดยมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้ทันต่อสังคมภายนอกอย่างแบบค่อยเป็นค่อยไป

1. การเปิดใช้ถนนสาย 3412 (อยุธยา - บางบาล - เสนา) พ.ศ. 2517

เมื่อกรมทางหลวงตัดถนนเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางเดินทางจากอำเภอพระนครศรีอยุธยาไปยังอำเภออื่น ๆ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3412 จึงถูกสร้างขึ้นทับเส้นทางลูกรังเส้นทางเดิมของชาวอำเภอบางบาล เชื่อมระหว่างอำเภอพระนครศรีอยุธยา ผ่านอำเภอบางบาล แต่เส้นทางดังกล่าวต้องตัดอ้อมผ่านอำเภอผักไห่ เพื่อไปยังอำเภอเสนาซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “บ้านแพน” ถนนสายนี้ตัดผ่านตำบลกบเจาซึ่งมีถนนในหมู่บ้านเชื่อมไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลกบเจา

1.1 การตัดถนนถนนสาย 3412 (อยุธยา - บางบาล - เสนา)

เส้นทางสาย อยุธยา - บางบาล - เสนา จากการสัมภาษณ์ลุงสำเร็จ อาจสำอางค์ ทำให้ทราบว่ามีการใช้สัญจรไปมากันเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งก่อนที่จะตัดเป็นถนนลาดยางแอสฟัลท์ แต่ก่อนนานแล้วเป็นเส้นทางเกวียนดินลูกรัง ชาวบ้านในอดีตใช้เส้นทางนี้เดินตัดลัดทุ่งเพื่อเข้าตัวเมืองอยุธยา หรือเดินทางไปอำเภอเสนา ซึ่งจริงๆ แล้วเส้นทางดังกล่าวจะต้องอ้อมไปบรรจบที่อำเภอผักไห่ก่อนแล้วจึงมุ่งหน้ายังบ้านแพน ซึ่งในอดีตบ้านแพนเป็นแหล่งธุรกิจ การค้าขายสินค้าที่รับมาจากกรุงเทพฯ และกระจายสินค้าโดยมีผู้คนมารับซื้อไปค้าขายหรือใช้สอยอีกทอดหนึ่ง บางทีมีสินค้ามากกว่าตัวอำเภอเมืองเสียอีก¹ เมื่อเริ่มตัดถนนผ่านหมู่บ้านใน พ.ศ. 2517 จากถนนลูกรังเป็น

¹ สำเร็จ อาจสำอางค์. อายุ 63 ปี. (2553, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 3 ตำบลบ้านคั่ง อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ถนนลาดยางแอสฟัลท์ ก็เริ่มมีรถสองแถวสายสีส้มวิ่งรับคนโดยสารระหว่างตลาดเจ้าพรหมอำเภอ พระนครศรีอยุธยากับอำเภอเสนาโดยจะผ่านอำเภอบางบาลเรียกว่าสายใน ส่วนสายนอกจะเป็นรถ บัสประจำทางและไม่ผ่านอำเภอบางบาลเจ้าของรถสองแถวนี้ได้อยู่ได้สัมปทานวิ่งรับคนโดยสารเข้า ออกทุกวันชาวบ้านได้ใช้ถนนสายนี้เดินทางซื้อสินค้าที่ตลาดบ้านแพนหรือเดินทางไปยังจังหวัด พระนครศรีอยุธยาหรือเข้ากรุงเทพ สะดวกมากขึ้น¹

ภาพประกอบ 14 ถนนสาย 3412 (อยุธยา – บางบาล – เสนา) ช่วงระหว่างตำบลกบเจากับ ตำบลพราหมณ์ไทย อำเภอบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2554.

1.2 ผลที่ได้รับจากการเปิดใช้ถนนสาย 3412

ตั้งแต่ พ.ศ. 2518 ภายหลังจากมีถนนเพียง 1 ปี ไฟฟ้าก็เข้าถึงหมู่บ้านเกือบทุกครัวเรือน โดยมีทางวัดและผู้นำท้องถิ่นในสมัยนั้น ได้ทำหนังสือขอไฟฟ้าเข้ามาใช้ในหมู่บ้าน และได้ชักชวนให้ชาวบ้านร่วมกันขอด้วย เมื่อไฟฟ้าเข้าถึงหมู่บ้าน เครื่องไฟฟ้าทั้งหลายค่อยๆ กลายเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิต เช่น เตารีด พัดลม ตู้เย็น วิทยุ โทรทัศน์ หม้อหุงข้าว หม้อต้มน้ำ ฯลฯ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องจักรกลที่ช่วยทุ่นแรง เช่น ไซ้ไถนาโมหุมุนเครื่องสีฝัดและหุมุนเครื่องสูบน้ำจากแม่น้ำมาใช้อาบภายในบ้านด้วย นอกจากการเข้ามาของเทคโนโลยีการเกษตร เครื่องใช้ไฟฟ้าแล้ว ชาวนาดำบล กบเจาและตำบลอื่นๆ ในอำเภอบางบาล สามารถเดินทางสัญจรไปมาได้สะดวกสบายขึ้น มีร้านค้าเพิ่มขึ้นที่สามารถส่งสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันสินค้าทางการเกษตรเครื่องมืออาชีพต่างๆ ก็

¹ เสวก ไตรญาณ. อายุ 85 ปี. (2553, 8 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 8 หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

รับมาขายในหมู่บ้านโดยไม่ต้องเข้าเมือง บางคนย้ายถิ่นฐาน เดินทางไปประกอบอาชีพที่อื่น เด็กๆ ได้มีโอกาสศึกษาต่อในชั้นที่สูงขึ้นโดยการเดินทางไปศึกษาต่อนอกท้องถิ่นตัวเองในตัวจังหวัดและแม้แต่กรุงเทพฯ แต่การดำรงวิถีชีวิตของชาวนาตำบลกบเจายังคงดำรงอยู่โดยมีการปรับเปลี่ยนไปที่ละน้อยซึ่งมีผลมาจากเทคโนโลยีโดยเฉพาะเครื่องมือการเกษตร ทำให้รูปแบบการทำนามีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ยังคงดำรงรักษาวิธีการขั้นตอนการทำงานที่มีความผสมกลมกลืนกับเครื่องทุ่นแรงที่เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากต่อการทำงาน

ภาพประกอบ 15 ตลาดบ้านแพน อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2552.

ภาพประกอบ 16 การคมนาคม ร้านค้า หลังการตัดถนนถนนสาย 3412 ผ่านตำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 13 เมษายน 2552 และวันที่ 1 มกราคม 2553 .

2. วิถีชีวิตของชาวนาตำบลกบเจาตั้งแต่มีการตัดถนนสาย 3412

ตั้งแต่ มีการตัดถนนสาย 3412 เมื่อ พ.ศ.2517 วิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจามีการปรับเปลี่ยนอย่างเล็กน้อย ในช่วง พ.ศ.2517 ถึง พ.ศ. 2520 แต่หลังจากนั้นเทคโนโลยีความเจริญต่างๆ ก็เข้าสู่ตำบลกบเจาเป็นต้นมา โดยเฉพาะวิธีการทำนาที่อาศัยเทคโนโลยีเครื่องทุ่นแรงมากขึ้น แต่ชาวนายังรักษาวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าว และยังคงดำเนินชีวิตแบบเดิมได้เป็นอย่างดี

2.1 ขั้นตอนการทำนา

หลังจากการเปิดเขื่อนเจ้าพระยามากว่า 17 ปี จนมีการตัดถนนสาย 3412 ใน พ.ศ.2517 ชาวตำบลกบเจาได้ปรับเปลี่ยนการทำนาเป็นปีละ 2 ครั้ง ลักษณะการทำนาเป็นประเภทนาหว่าน ทั้งนี้เนื่องจากบริเวณทุ่งนาแห่งนี้เป็นที่ราบและบางแห่งเป็นที่ลุ่ม การทำนาในระยะแรกอาศัยน้ำฝน เมื่อต้นข้าวงอกขึ้นสูงแล้วจะเป็นระยะที่น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาไหลเอ่อเข้าสู่คลองบางบาลท่วมทุ่งนา เพื่อหล่อเลี้ยงต้นข้าวและนำเอาปุ๋ยธรรมชาติให้แก่ต้นข้าวงอกงาม การที่ชาวนาจะทำนา 2 ครั้งในรอบปีนั้น ชาวนาจะต้องคาดการณ์ได้ว่า น้ำเหนือจะหลากมาเมื่อไหร่หรือ การติดตามข่าวสารจากโทรทัศน์จึงเป็นประโยชน์กับชาวนาเป็นอย่างมากซึ่งเป็นผลมาจากการมีไฟฟ้าเข้าถึงในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะต้องกะเวลาไถ หว่านล่วงหน้าเพื่อให้ต้นข้าวโตและเก็บเกี่ยวให้ทันน้ำที่จะหลากเข้าทุ่งนา ช่วงเดือนตุลาคม

ช่วงหลัง พ.ศ.2517 เป็นต้นมา ชาวนาตำบลกบเจานิยมทำนาหว่านเป็นหลัก บริเวณที่สามารถทำนาปรังได้จะต้องอยู่ใกล้กับคลองบางบาลหรือคูน้ำเท่านั้น และต้องใช้เครื่องสูบน้ำช่วยเสมอ การทำนาปรังจะมีมากในปีที่เกิดน้ำท่วม ทำให้นาหว่านเสียหายทางเกษตรอำเภอจะส่งเสริมการทำนาปรัง เพื่อทดแทนข้าวที่เสียหาย โดยนำเอาเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่ของกรมชลประทานมาตั้งสูบน้ำให้ โดยชาวบ้านช่วยออกค่าน้ำมันเอง

การทำนาในระยะนี้ คุณอำนาจ สุขทรัพย์ นายตำรวจจากอำเภอผักไห่ที่ทำนาในอำเภอบางบาล เล่าให้ฟังว่า “ระยะเวลาและขั้นตอนการทำนาหลังปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา ชาวนาตำบลกบเจาบางครั้งเรือไม่ได้ใช้แรงงานสัตว์อย่างควายในการไถนากันบ้างแล้ว บางคนเปลี่ยนไปใช้แทรกเตอร์ไถโดยการเช่า การไถนาจึงเสร็จเร็ว ชาวนาจึงมีเวลาว่างเร็วกว่าเดิมและนานขึ้น ในช่วงเดือนมิถุนายน - พฤษภาคม เพราะการไถด้วยแทรกเตอร์สามารถลงมือไถและหว่านเพียง 1 – 2 สัปดาห์ ก็เสร็จเรียบร้อยแต่อย่างไรก็ตามยังคงมีชาวนาบางส่วนยังคงใช้แรงงานจากควายในการไถนาอยู่เหมือนเดิม นาบางผืนอาจจะต้องใช้เวลาถึง 2 เดือนกว่าจะไถเสร็จ เป็นเพราะอาจจะไม่มีเงินทุนในการว่าจ้างหรือซื้อมาใช้ และอีกกรณีก็คือ ที่นานั้นอยู่ลึกจึงไม่สะดวกในการนำรถไถลุยเข้าไปในทุ่ง ซึ่งไม่นานหากผลผลิตได้ราคาดี ชาวนาหลายคนก็วางแผนจะหารถไถนามาใช้บ้างหลังจาก

เห็นเพื่อนชาวนาที่มีรถไถหรือเช่าเขามา ทำงานได้เร็ว ดังนั้นช่วงเวลาการทำนาในปัจจุบันจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนเพราะมีผลต่อการขายข้าว¹

ช่วงเวลาการทำนาปรัง 2 ครั้งต่อปี หลังการเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยาจนมีการตัดถนนสาย 3412 เป็นดังนี้

เดือนพฤษภาคม	ทำการไถ หว่านพันธุ์ข้าว
เดือนมิถุนายน	} ช่วงว่าง ช่วงเวลานี้อาจจะใช้เวลาในการเดิน สำรวจตึงหญ้าจากกอข้าว ใส่ปุ๋ยคอกมูลสัตว์
เดือนกรกฎาคม	
เดือนสิงหาคม	
เดือนกันยายน	
เดือนตุลาคม	} ช่วงน้ำหลากท่วมนา สำรวจปรับสภาพท้องนาจับปลาในนา
เดือนพฤศจิกายน	
เดือนธันวาคม	ทำการไถ ทุกขั้นตอน หว่านพันธุ์ข้าว
เดือนมกราคม	} ช่วงว่าง ช่วงเวลานี้อาจจะใช้เวลาในการเดิน สำรวจตึงหญ้าจากกอข้าว ใส่ปุ๋ยคอกมูลสัตว์
เดือนกุมภาพันธ์	
เดือนมีนาคม	
เดือนเมษายน	สำรวจปรับสภาพท้องนา เตรียมการเครื่องมือทำนาฤดูถัดไป

ส่วนการทำนาปีนั้น ยังมีชาวนาไม่กี่รายที่ยังคงทำนาปี ทั้งนี้เพราะปัญหาเรื่องน้ำเป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากอยู่ไกลจากคลองบางบาลและไม่ได้อยู่ใกล้แนวคลองชลประทาน ชาวนาส่วนใหญ่จะทำนาปรังเพราะมีที่นาอยู่ใกล้กับคลองและสามารถสูบน้ำขึ้นมาทำนาได้ นอกจากนี้การทำนาปรังนั้นยังได้รับการส่งเสริมจากเกษตรอำเภอนำเครื่องสูบน้ำของกรมชลประทานมาช่วยทำนาด้วย

คุณอำนาจ สุขทรัพย์ เล่าเสริมต่อว่า นอกจากการทำนาปรังนั้น แม้ว่าจะได้ปริมาณข้าวเพิ่มขึ้น แต่ชาวนาก็ต้องหันมาใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากกว่าการทำนาปี แต่เพราะมีปัญหาเรื่องน้ำการทำนาปีนั้น ชาวนาจึงทำกันไม่กี่ราย แต่สามารถเก็บเกี่ยวข้าวเองได้โดยไม่ต้องจ้างเครื่องเกี่ยวข้าว แต่ยังคงมีการขอแรงลงแขกเกี่ยวข้าวกันอยู่²

ปัจจุบันการหว่านข้าวปรับเปลี่ยนไปมาก ชาวนาทั้งเก่าและใหม่นิยมจ้างวานให้กลุ่มคนภายนอกมาหว่านนาตัวเอง หรือบางทีคนเขานาก็ว่าจ้างให้คนหว่านมาหว่านข้าวในนาที่ตนเช่า โดยการปรับเปลี่ยนการหว่านข้าวจากมือมาเป็นเครื่องหว่านข้าวโดยใช้เครื่องพ่นยาฆ่าแมลงมาเป็นอุปกรณ์ทุ่นแรง ซึ่งทำให้ประหยัดเวลาเป็นอย่างมาก การกระจายของเมล็ดพันธุ์ข้าว พอๆ กับการ

¹ อำนาจ สุขทรัพย์ศรี. (2552, 7 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่หมู่ 10 ตำบลไทยน้อย อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² แหล่งเดิม.

หวานด้วยมือ แต่ทั้งนี้ก็มีข้อเสียก็คือ เสียเงินเพิ่มขึ้นที่รวมค่าจ้าง ค่าเช่า ค่าน้ำมัน ควันเหม็น แต่หากมีของตัวเองก็จะทุนเงินได้มาก¹

ภาพประกอบ 17 การหวานข้าวโดยใช้เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2552.

2.2 พันธุ์ข้าว

ชาวนาปัจจุบันเน้นหาพันธุ์ข้าวลูกผสมที่สนองตอบต่อบุญเป็นสำคัญ ทำให้เกิดการละเลยข้าวพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิม จนข้าวพันธุ์ที่มีอยู่ในอดีตสูญหายไปจากท้องถื่นอย่างน่าเสียดายยิ่ง เช่น ข้าวพันธุ์หนีน้ำ ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวท้องถื่นในแถบทุ่งกบเจา และอยุธยา และเป็นภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาการขาดแคลนข้าวไว้กินหลังน้ำลดได้ดี² ทั้งนี้แม้จะมีเกษตรกรบางกลุ่มได้เล็งเห็นคุณค่าของข้าวพันธุ์พื้นเมือง หันกลับไปแสวงหาข้าวพันธุ์ดั้งเดิมมาปลูกเพื่อการอนุรักษ์ ก็สามารถเสาะหาพันธุ์ข้าวมาได้แต่เพียงส่วนน้อยเท่านั้นเอง แต่ก็ยังนับว่าเป็นการดีที่ความคิดดังกล่าวมีก่อนที่พันธุ์ข้าวดั้งเดิมจะสูญหายไปหมด สำหรับพันธุ์ข้าวที่ชาวนาดำบลกบเจาและชาวนาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตลอดจนชาวนาในภาคกลาง นำมาเพาะปลูก ช่วง พ.ศ.2517 เป็นต้นมานั้นสามารถรวบรวมได้ มีดังนี้

¹ อำนาจ สุขทรัพย์ศรี. (2552, 7 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่หมู่ 10 ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² แหล่งเดิม.

พันธุ์ข้าวที่ชาวนานิยมใช้เพาะปลูก ช่วง 20 ปี หลังเปิดเขื่อนเจ้าพระยา (พ.ศ.2500 – 2520) ได้แก่ พันธุ์ข้าวตาแห้ง ชาวเศรษฐี พวง (มีหลายชนิด เช่น พวงจอก พวงหางจอก พวงเงิน พวงทอง ฯลฯ) สามารถ ชาวกอเดี่ยว ก้อนแก้ว ข้าวห้าร้อย ข้าวมะลิ หลวงประทาน ข้าวพวง ข้าวสะอาด นางเขียว นางมล ปิ่นแก้ว ชาวเมล็ดเล็ก เล็บมือนาง ก้นจูด เทวดา ห้ารวง แจ็กเซย พวงนาคทองมาเอง และมะลิทอง

แต่เมื่อมีการตัดถนนเข้ามาที่หมู่บ้านแล้ว พันธุ์ข้าวหลายพันธุ์ก็ค่อยๆ หายไป เป็นเพราะพันธุ์ข้าวดังกล่าวเหมาะแก่การปลูกนาปี คือมีช่วงอายุเก็บเกี่ยวยาวนาน 4 - 5 เดือนแต่เมื่อมีระบบชลประทานเข้ามาในอำเภอบางบาล อีกทั้งความต้องการข้าวของพ่อค้าคนกลางที่เข้าออกในหมู่บ้านได้ง่ายขึ้นด้วยรถบรรทุก รถกระบะจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวนานิยมปลูกข้าวนาปรังมากขึ้นในระยะแรก เพราะขายได้กำไรดี อายุการเก็บเกี่ยวสั้น ประมาณ 3 - 4 เดือน ประกอบกับพันธุ์ข้าวมีการพัฒนาจากกรมการข้าว ในกลุ่มพันธุ์ข้าว กข. (ย่อมาจาก”กรมการข้าว” เป็นพันธุ์ข้าวที่กรมการข้าวคิดค้น) ชนิดต่างๆ ซึ่งก็เป็นพันธุ์ที่ชาวนาได้เก็บรักษาได้ก็มีเป็นของตัวเองด้วยทำให้มีความหวังในการซื้อหาเครื่องอำนวยความสะดวกเหมือนกับคนอื่นที่มีรถไถ รถจักรยายนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า และที่สำคัญยังเป็นทุนการศึกษาให้ลูกหลานได้เรียนหนังสือให้สูงขึ้นด้วย

ปัจจุบันพันธุ์ข้าวที่ชาวนานิยมใช้ปลูกมากที่สุด ได้แก่ เริ่มมีการเปลี่ยนพันธุ์ข้าวจากพันธุ์พื้นเมืองมาเป็นพันธุ์ส่งเสริม เช่น พันธุ์ปิ่นแก้ว 56 พันธุ์เหลืองประทิว พันธุ์สุพรรณบุรี 1 และพันธุ์พิษณุโลก 2¹

ข้าวที่ปลูกในแต่ละปี “ชาวนานิยมแบ่งออกเป็นสามส่วนง่าย ๆ ส่วนสองในสามจะขาย หนึ่งในส่วนที่เหลือจึงเก็บไว้ทำพันธุ์และบริโภค พันธุ์ข้าวที่ชาวนานิยมปลูกมักใช้พันธุ์ข้าวพวงและพันธุ์ปิ่นแก้วมากกว่าพันธุ์อื่นๆ เพราะได้ราคาดี และหุงได้เนื้อข้าวเมื่อสุก”²

2.3 เครื่องมือในการทำนา

ในอดีตยังไม่มีเทคโนโลยีเข้ามา ชาวนาใช้แรงงานตัวเองและแรงงานสัตว์ (คน วัว ควาย) และเครื่องมือ เช่น จอบ เสียม เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำนา วัวควายก็ไม่ต้องลงทุนซื้ออาหารมาเลี้ยงใช้แต่เพียงหญ้าที่อาจจะต้องไปเกี่ยวหรือหามาให้ซึ่งก็มีอยู่ในธรรมชาติ แต่ส่วนใหญ่ก็จะปล่อยให้วัวควายหากินฟางข้าว หญ้าที่มีอยู่ตามท้องทุ่งในธรรมชาตินั่นเอง สำหรับการเพิ่มจำนวนแรงงาน วัวควายก็ใช้วิธีเพิ่มไปในลักษณะจากการผสมพันธุ์ของวัวควายให้เกิดลูกของมัน หรือเป็นไปในลักษณะขอยืม เอาแรง หาซื้อโดยการแลกเปลี่ยนของหรืออาจจะใช้เงินซื้อบ้างก็เป็นไปในลักษณะหมู่บ้านใกล้เคียงด้วยกัน แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับจำนวนพื้นที่นาที่มีอยู่

¹ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลกบเจา. (2551). *แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลกบเจา*. หน้า 16.

² อานาจ สุขทรัพย์ศรี. (2552, 7 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่หมู่ 10 ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เมื่อการตัดถนนสาย 3412 เทคโนโลยีด้านการเกษตรจึงเข้ามาสู่สังคม ชวนนา แต่อย่างไรก็ตามชวนนากบเจายังคงใช้ชีวิตวิถีชีวิตและรูปแบบการทำนาแบบเก่าในช่วง 5 ปีแรก ของการตัดถนนให้แล้วอุปกรณ์เครื่องมือในการทำยังคงเป็นของดั้งเดิมอยู่ แต่ก็มีชวนนาบางรายเริ่ม ที่จะนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ในการทำนาบ้างแล้ว

ภายหลังจากมีถนนผ่านหมู่บ้านมาประมาณ 5 ปีแล้ว เริ่มมีผู้นำเทคโนโลยีดังกล่าวมาใช้ใน แปลงนา คือรถไถหรือรถแทรกเตอร์ขนาดเล็กที่ชาวบ้านเรียกว่า ควายเหล็ก

นอกจากการใช้แทรกเตอร์ขนาดเล็ก ชวนนาต้องหันมาใช้ปุ๋ยเคมีซึ่งเริ่มมีบทบาทในการทำ นามากขึ้น เพราะต้องการให้ข้าวโตเร็ว แข็งแรง ส่วนชวนนาคนแรกที่นำมาไถนา คือ ผู้ใหญ่บ้าน ตำบลกบเจา หมู่ 4 (ถึงแก่กรรมแล้ว) ซึ่งคนใกล้ชิดได้เล่าเรื่องนี้ว่า "ในตอนแรกๆ เพื่อนบ้านก็ไม่ได้ สนใจและมองไม่เห็นประโยชน์ โดยคิดว่าคงสู้ควายจริงๆ ไม่ได้ และพากันเห็นว่า ไม่นานก็คงขาย เป็นเศษเหล็ก แต่ผู้ใหญ่บ้านกลับมีความเห็นตรงกันข้ามเมื่อผู้ใหญ่บ้านมีรถไถนาก็ขายควายให้ผม 2 ตัว และผู้ใหญ่หันมาใช้แทรกเตอร์อย่างเดียวปรากฏว่าไถได้ดีการไถและหว่านก็เสร็จก่อนใคร ทั้งหมด" การไถด้วยแทรกเตอร์ไม่ต้องหยุดพักแบบใช้ควาย พอควายเหนื่อยก็ต้องหยุดพัก คน ใกล้ชิดอดีตผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า ตนก็ใช้รถไถอยู่นาน ชวนบ้านจึงเริ่มเห็นประโยชน์ และอยากจะซื้อ มาใช้บ้าง แม้ว่าจะมีเงินไม่พอ ผู้ใหญ่บ้านก็รับเป็นผู้ค้ำประกันให้ ตั้งแต่นั้นมาชวนบ้านก็เริ่มนิยม แทรกเตอร์มากขึ้นแต่ก็ยังมีชวนนาหลายคนยังใช้ควายอยู่ควบคู่ไปด้วย เพราะบางที่รถไถเข้าไม่ถึงก็ ใช้ควายไถแทน

กรณีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในอดีต การค้ำประกันการซื้อสินค้าโดยผู้นำในหมู่บ้านแสดง ให้เห็นถึงความมีน้ำใจ ความเชื่อใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในสังคมชวนนาดำบลกบเจาได้เป็น อย่างดี โดยไม่มีการแข่งขันอื้อวุ่นในฐานะของตนเอง

ภาพประกอบ 18 การปรับเปลี่ยนการไถนาโดยใช้รถไถ

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2552.

เมื่อเปรียบเทียบการไถนาระหว่างใช้ควายกับแทรกเตอร์ คุณอำนาจ สุขทรัพย์ศรี กล่าว ว่า แทรกเตอร์แม้จะไถได้เร็ว โดยไม่ต้องหยุดพัก ไถได้ทั้งวัน ทำให้ทุ่นเวลาในการไถ แต่หากที่ไถ ด้วยแทรกเตอร์จะเรียบบรือยพื้นที่ไถด้วยควายไม่ได้ โดยเฉพาะบริเวณมุมของนา รถแทรกเตอร์เข้าไม่ถึง ถ้าใช้ควายจะเข้าถึงมุมทั้งหมด อย่างไรก็ตามการมีแทรกเตอร์ไม่เป็นภาระแก่เจ้าของเหมือนควาย เพราะไม่ต้องเสียแรงงานไปเลี้ยงควายและหาน้ำไม่ต้องเกี่ยวหญ้าให้ควายกิน¹

เมื่อชาวบ้านนิยมรถไถมากขึ้น การใช้ควายไถนาก็ค่อยๆ หดไปทั้งนี้เพราะการใช้ควาย นอกจากจะไถนาเสร็จช้าแล้ว ยังต้องระมัดระวังควายของตนมิให้ไม่ทำความเสียหายแก่ข้าวในนา ของคนอื่นที่ออกแล้ว คือ มิให้ควายเข้าเหยียบย่ำและกินข้าวอ่อนในนาคนอื่น ยิ่งคนมีนาอยู่กลางทุ่ง ด้วยแล้วยิ่งลำบากใจในการจูงควายไป-กลับ ในที่สุดเพื่อไม่ให้เกิดการบาดหมางกันเพราะส่วนใหญ่ ชาวนาจะเป็นเครือญาติกัน ชาวนาหลายรายจึงนำควายและบางรายที่มีวัวก็ตัดสินใจขายออกไปเพื่อ ตัดภาระการเลี้ยงดู แต่วัวควายบางตัวโชคดี เจ้าของก็เก็บไว้เลี้ยงจนกระทั่งล้มตายจากกันไป

ในเรื่องนี้ ป้าสำรวย อาจสำอาง กล่าวว่า “เมื่อเลิกใช้ควาย ประเพณีสู่ขวัญควายก็หายไป จะสู่ขวัญรถไถ รถแทรกเตอร์ก็ไม่ได้ ควายนั่นกินหญ้า และขี้ลงในนามาเป็นปุ๋ย ปัจจุบันชาวนาขายควายกันไปเกือบหมด มีแต่วัว ปัญหาในนาข้าวก็เกิดขึ้น เช่น หญ้าขึ้นรกตามคันนากลายเป็นที่อยู่ของหนู และงูซุกซุม จะเอาวัวมาเลี้ยงก็ต้องเอาใจมากหน่อยไม่เหมือนควายอยู่ยังงี้ก็ไม่มีปัญหา”²

จากการที่ชาวนาปรับเปลี่ยนการทำนามาเป็น 2 ครั้งในรอบปี การใช้แรงงานจากคนและสัตว์ เริ่มมีความล่าช้าไม่ทันการณ์ ชาวนาหลายรายเริ่มนำควายเหล็ก หรือรถไถเข้ามาสู่ขั้นตอนการทำนา เพียงไม่กี่รายเนื่องจากรถไถมีราคาสูง และขาดความรู้ในการใช้งานอีกทั้งยังไม่ได้สภาพพื้นที่นา แรงงานคนและแรงงานจากสัตว์จึงยังคงมีความสำคัญต่อการทำนาถึงแม้จะมีระบบชลประทาน ความสมบูรณ์ของน้ำที่ใช้ และปัจจัยใหม่คือถนนที่เอื้อต่อการขนส่งข้าว จนเมื่อเพื่อนชาวนาได้ใช้งานรถไถและประสบความสำเร็จในการทำนาได้อย่างรวดเร็ว ความนิยมในเครื่องทุ่นแรงอย่างรถไถนา รถแทรกเตอร์ จึงได้รับการยอมรับมากขึ้น และค่อยๆ เข้ามาแทนที่แรงงานจากสมาชิกในครอบครัวและควาย บทบาทของคนและควายจึงน้อยลง พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำนาอย่าง พิธีสู่ขวัญควายจึงค่อยๆ หายไป แต่ยังคงปฏิบัติพิธีกรรมอื่นๆ ในขั้นตอนที่เหลือเพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการทำนา แต่ก็ต้องถูกลดพิธีกรรมขั้นตอนลงไปเพื่อความรวดเร็ว ซึ่งชาวนาดำบดกบเจาก็ยังคงปฏิบัติประเพณีพิธีกรรมเอาไว้ได้อยู่ถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนกันไปบ้างก็ตาม

¹ อำนาจ สุขทรัพย์ศรี. (2552, 7 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่หมู่ 10 ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² สำรวย อาจสำอางค์. อายุ 60 ปี. (2553, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 3 ตำบลบ้านคั่ง อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ตาราง 3 เปรียบเทียบการใช้รถไถกับการใช้ควายในการทำนา เปรียบเทียบโดยอำนาจ สุขทรัพย์ศรี

ปัจจัยต่าง ๆ	ควายเหล็ก (รถไถเดินตาม)	ควายเหื้อ (ตัว)
1. ราคา	20,000 - 40,000 บาท/เครื่อง	20,000 - 25,000 บาท/ตัว
2. อายุใช้งาน	ตัวรถ 5 - 7 ปี เครื่องยนต์ 8-10 ปี	25 - 30 ปี
3. ค่าใช้จ่ายระหว่างงาน	ค่าน้ำมัน	ไม่มี
4. ชั่วโมงทำงาน	8 - 10 ชม./วัน	4 - 6 ชม./วัน
5. ประสิทธิภาพการไถนา	3 - 5 ไร่/วัน	0.5 - 1 ไร่/วัน
6. เมื่อหมดอายุใช้งาน	เสีย ขายเป็นเศษเหล็ก	ตาย ขายเป็นเนื้อ
7. ขนาดที่ดินที่ควรใช้	เหมาะกับที่ดิน 20 ไร่ขึ้นไป	เหมาะกับที่ดิน 3 - 10 ไร่
8. เมื่อไม่ใช้ไถนา	ใส่รถอีแต่น เสื่อมลงเรื่อยๆ เสียค่าซ่อม	เทียมล้อ ออกลูกได้
9. ระหว่างใช้งาน	ไม่ให้ปุ๋ย น้ำมันเครื่องทำให้ปู ปลาตาย ทำให้ดินแน่น เวลาแห้งดินแข็งมาก ต้องใช้ผู้ชายแข็งแรง และเข้าใจเครื่องยนต์ใช้งาน	ให้ปุ๋ยคอก ลดต้นทุนการผลิต รักษาระบบนิเวศ ดินจะร่วน สัตว์เล็กอย่างไส้เดือน แมลงไม่ตาย ผู้หญิงหรือเด็กก็ไถนาได้

ที่มา: อำนาจ สุขทรัพย์ศรี. (2552, 7 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่หมู่ 10 ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ภาพประกอบ 19 ผลกระทบจากการใช้รถไถนาและสารเคมีในนาข้าว

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อ วันที่ 7 มีนาคม 2552.

ปัจจุบันเริ่มมีชาวนาบางรายหันมาใช้ควายไถนาเพราะค่าเช่าเครื่องไถและค่าน้ำมันมีราคาสูงขึ้น ซึ่งชาวนาที่เลี้ยงยังคงจูงควายและวัวไปกินหญ้าในนา และยังได้มูลมาใช้ผสมดินปลูกพืชผักในครัวเรือน การใช้ควายและการเลี้ยงวัวจึงยังคงมีอยู่ในตำบลกบเจา เพียงแต่จำนวนน้อยเท่านั้น

2.4 ประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนา

หลัง พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำนา ขั้นตอนต่างๆ ยังปฏิบัติชาวนายังคงปฏิบัติสืบต่อมาซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่ชาวนาจะต้องทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือเกี่ยวกับการทำนา เช่น ควาย ไถ คราด จะต้องมีการพิธีทั้งสิ้น คุณอำนาจ สุขทรัพย์ศรี¹ เล่าว่า “ประเพณีที่เหลือหลังจากมีถนนใหญ่ ก็ยังคงทำพิธีขวัญควาย การทำขวัญข้าว อยู่เป็นประจำ”

พิธีขวัญควาย ก่อนจะเปลี่ยนไปใช้รถไถนา ในช่วงเดือน 6 ก่อนเริ่มไถนา ชาวบ้านจะจูงควายมารวมกันให้หมอบทำขวัญมาทำพิธีทำขวัญทำพิธีเจิมควาย ปะพรมน้ำมนต์ให้ควาย ขอให้ควายไม่ตื้อ ไม่โง่ ขยัน แข็งแรง เลี้ยงง่ายอยู่ง่าย ส่วนสายสัญญาณที่เหลือจากการทำขวัญควาย ก็จะนำมาผูกไถและเครื่องมือทำนาทุกชนิด จุดประสงค์ก็เพื่อให้การทำนาได้ผลดี”

ต่อจากนั้นก็เป็นที่แรกไถ ซึ่งทุกคนจะเลือกเอาวันดี คุณอำนาจ สุขทรัพย์ศรี บอกว่า ไถครั้งแรกจะต้องดูทิศดูทางของนา คือ ต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เชื่อว่าเพื่อให้ข้าวออกรวงมากมาย งอกงามมากมาย บางคนดูตำราขนาด แล้วไถไปตามเกล็ดที่ตัวพญานาค ไม่ให้ไถย้อนเกล็ด เชื่อว่าอาจจะทำให้ไถหักเสียเวลาในการซ่อมแซม ดังนั้นการดูวันแรกไถจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก ส่วนการหว่านนั้น ก็มีประเพณีวันแรกหว่าน ซึ่งชาวบ้านจะเริ่มหว่านในวันดีประมาณต้นเดือนมิถุนายน ถือเป็นวันเริ่มหว่าน²

การทำขวัญข้าวในช่วง พ.ศ.2517 เป็นต้นมา มีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนไปบ้างแต่สำหรับชาวนายังคงมีการการทำขวัญข้าวในระยะข้าวตั้งท้อง ชาวบ้านโดยจะนิยมทำในวันศุกร์ โดยเตรียมน้ำมนต์ และของถวาย เช่น ส้ม มะม่วง ของเปรี้ยวเหมือนให้คนท้องอ่อนๆ กิน จัดเตรียม หวี ผ้าสวยๆ ถวายแม่โพสพ ในวันนั้นชาวบ้านจะเดินมาเป็นกลุ่มนำของถวายใส่ชะลอม ตะกร้า เมื่อถึงนาข้าวที่เลือกไว้ก็จะปักไม้และเอาชะลอมแขวนไว้

พิธีอธิษฐานแม่โพสพ ก็คือขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้ช่วยคุ้มครอง อยาให้ต้นข้าวได้รับอันตรายจากแมลงต่างๆ ให้ข้าวงอกงาม คือ พุดแต่ความดีเพื่อให้ข้าวงอกงาม บริบูรณ์ เสร็จแล้วก็ปะพรมน้ำมนต์ข้าวด้วย พิธีการนี้ชาวนาส่วนใหญ่ในละแวกบ้านเดียวกันจะร่วมกันทำเพียงครั้งเดียว แตกต่างจากเมื่อก่อนที่ต่างคนต่างทำในนาของตนแต่ก็มีคนไปช่วยงาน อาจจะเป็นเพราะว่าการทำพิธีร่วมกันเป็นการย่นระยะเวลาในการทำนาให้เร็วขึ้น เพื่อจะได้ทำการปลูกข้าว เพราะส่งผลต่อการว่าจ้างหีบยี่มอุปกรณ์ทำนา รถไถ รถแทรกเตอร์ เพื่อทำนา จะได้ไม่ต้องต่อคิวว่าจ้างเครื่องทุ่นแรงทำนากันนานๆ

¹อำนาจ สุขทรัพย์ศรี. (2552, 7 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่หมู่ 10 ตำบลไทยน้อย อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

²แหล่งเดิม.

2.5 วิถีชีวิตชาวนาฤดูกาลทำนาตั้งแต่เข้าจรดเย็น

ด้วยลักษณะภูมิอากาศของตำบลกบเจาที่อยู่ในแถบที่ราบลุ่มภาคกลางฝนตกชุกในช่วงเดือนมิถุนายนจึงถือได้ว่าเป็นช่วงเริ่มต้นหรือจุดเริ่มต้นของฤดูทำนา จากการสัมภาษณ์ คุณยาย อ่ำภา วิงวอน ซึ่งพื้นเพเดิมเป็นชาวกบเจาโดยเล่าให้ฟังว่า

“เท่าที่จำความได้นะ หลัง พ.ศ. 2520 มาแล้วนะ ช่วงเดือนเมษา อากาศร้อนอบอ้าว ในทุ่งนาเต็มไปด้วยความแห้งแล้งดินแตกกระแหง มีเศษซังข้าว ฟางข้าวแห้งติดท้องนา หลังจากนั้นประมาณ 1 เดือน ในช่วงเดือน 6 และเดือน 7 ฝนแรกก็ตกลงท้องทุ่งอีกครั้ง ชาวบ้านชาวนาหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส เสียงฟ้าร้อง กับสายฟ้าที่แลบเมฆสีดำก้อนใหญ่ที่ลอยต่ำลงมา ตกลงมาเป็นเม็ด หลังฝนตกทุ่งนาก็เต็มไปด้วยน้ำ พอตกลงคืนเสียงร้องของกบ เขียด ดังลั่นไปทั่ว หลังจากนั้นอีกไม่นานฟางและซังข้าวก็เริ่มเปื่อย ชาวนาาก็เริ่มลงมือไถนา ควายจะลากคันไถตามเจ้าของมีเด็กเล็กคอยถือไม้เรียวตีควายเมื่อควายไม่เดิน หลังจากการไถผ่านไปเรียบร้อยแล้ว ต่อไปก็เป็นการคราด คือการเอาหญ้าหรือฟางออกจากทุ่งนา ขั้นตอนนี้จะมีชาวบ้านบางคนถือส้อมตามหลังควายเพื่อส้อมปลาเอามาประกอบอาหาร เสริจสิ้นจากการไถนาและคราดนาเรียบร้อยแล้ว ข้าวเปลือกที่ถูกนำมาแช่น้ำจนมีหนองออกออกมาถูกนำมาหว่านลงในนาจนหมดแปลง ช่วงนี้เด็ก ๆ จะสนุกสนานกับการทำหุ่นไล่กา ฟางข้าวและหญ้าจะถูกนำมามัดเป็นหุ่นคล้ายกับรูปคนบ้างก็สวมเสื้อ บ้างก็สวมหมวก ปักอยู่ที่คันนาไว้คอยไล่นกที่มารุมกินเม็ดข้าวและช่วงนี้ชาวนาที่ต้องดูแลทุ่งนาเป็นพิเศษเพราะหากมีนกมาจิกกินเมล็ดข้าวที่หว่านก็จะเกิดความเสียหาย และในช่วงที่รอต้นกล้าเจริญเติบโตเพื่อจะถอนมาปักดำในที่นาแปลงใหม่ ชาวนาที่ไม่ได้หยุดนิ่งเพื่อรอต้นข้าวเจริญเติบโต

ทุกเช้าชาวนาจะต้องแบกขอบหรือเสียม และมีข้าวห่อแขวนอยู่ที่ใต้ต้นไม้ ส่วนเจ้าของนา ก็ตากถางหญ้าตามคันนาข้าวห่อที่แขวนอยู่ที่ใต้ต้นไม้ก็ถูกหยิบออกมาในเวลาตอนเที่ยง ใต้ต้นตาลโตนด นานางที่มีต้นมะม่วง บางทีก็เป็นต้นกำมูปใหญ่ บนคันนาจะมีเถียงนาคือที่หลบแดดและที่ปักกินข้าวห่อ และเป็นที่ปักผ่อนก่อนลงไปทำนาต่อ เมื่อทานอาหารมื้อเที่ยงเรียบร้อยแล้วและในช่วงนี้เป็นช่วงที่ควายได้พักผ่อน เดินเคี้ยวเอื้องกินหญ้าอยู่ตามท้องทุ่งตามปกติเพราะผ่านช่วงไถนาไปเรียบร้อยแล้ว ช่วงเวลาประมาณ 1 เดือนที่ผ่านไป กล้าในทุ่งนาเริ่มเจริญเติบโตเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านต้องถอนต้นกล้าเหล่านั้นเพื่อนำไปปลูกดำนาในที่นาแปลงใหม่ที่มีการไถคราดเรียบร้อยแล้ว¹

ป้าอ่ำภา วิงวอน เล่าให้ฟังต่อไปว่า นานางคนเขาจะใช้การดำนาไม่หว่าน ในการปักดำข้าวชาวนาจะยืนเรียงหน้ากระดานตั้งแต่ 3 - 5 คน มือทางซ้ายถือมัดต้นกล้ามือทางขวาหยิบต้นข้าวครั้งละประมาณ 2 - 3 ต้น และปักลงบนดินโคลนที่เปียกชุ่มฟางข้าวและซังข้าว ถูกไถคราดออกไปเรียบร้อยแล้ว ต้นกล้าแต่ละจุดที่ปักลงไปห่างประมาณ 1 คืบ เพื่อเป็นเนื้อที่ไว้สำหรับให้ข้าวแตกกอ หลังจากนั้นก็เดินถอยหลังเรื่อย ๆ จนไปถึงคันนาอีกด้านหนึ่ง และเริ่มต้นใหม่จนทั่วทั้งนา ป้าอ่ำภา

¹ อ่ำภา วิงวอน. อายุ 63 ปี. (2552, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

วิงวอน เล่าต่อไปอีกว่า ช่วงนี้ชาวนาจะต้องเอาใจใส่ทุ่งนาและต้นข้าวเป็นพิเศษ หากมีน้ำมากต้องระบายน้ำออก หากน้ำแห้งก็ต้องระบายน้ำเข้านาหลังจากนั้นอีกประมาณ 1 เดือน ข้าวที่ปักดำเริ่มออกใบแตกกอหลัก ค่อยๆ เริ่มเจริญเติบโต ถัดจากนั้นมาอีก 2 เดือน ข้าวในทุ่งนาที่ได้ปักดำไว้เริ่มตั้งท้องและออกรวง รวงข้าวค่อยๆ โผล่ออกจากลำต้นมีรวงข้าวออกมาเกสรที่รวงข้าวร่วงหล่นบนพื้นน้ำ เป็นอาหารปลาและสัตว์น้ำ คุณป้าเล่าให้ฟังต่อไปอีกว่าช่วงนี้เป็นช่วงที่ในท้องนาเต็มไปด้วยปลาหลายชนิดที่คอยรอกินเกสรข้าวที่ตกลงบนพื้นน้ำในทุ่งนา เด็กๆ ส่วนมากจะสนุกกับการปักเบ็ดหรือตกปลา ไล่เตี๊ยะ หรือตักแตนที่ถูกใช้เป็นเหยื่อ ตะกร้าหรือสวิงที่ผูกมัดติดกับสะเอวหรือที่ถือมามีทั้งปลาตุ๊ก ปลาช่อน ปลาหมอ พร้อมทั้งจะถูกนำไปปรุงอาหาร

รวงข้าวที่เริ่มเจริญขึ้นเริ่มมีน้ำนมข้าว และเริ่มแข็งกลายเป็นเมล็ดข้าว ช่วงนี้ชาวบ้านมีกิจกรรมกลางคืนอย่างหนึ่งที่เป็นที่ชื่นชอบของผู้คนเป็นอย่างมากคือ การตำข้าวเม่า คุณป้าอำภายังเล่าต่อไปว่า ข้าวเม่า ก็คือ การนำข้าวเหนียวที่เป็นข้าวเปลือกที่ยังไม่สุกโดยการเอาข้าวเปลือกออกจากรวง แล้วนำไปคั่วในกระทะจนเมล็ดข้าวข้างในสุก หลังจากนั้นก็นำมาใส่ในครกตำข้าวเอาสากตำจนข้าวเหนียวแบน หลังจากนั้นก็แยกส่วนที่เป็นแกลบหรือเปลือกข้าวออก นำมากินเป็นของว่าง หรือนำมาดัดแปลงเป็นอาหารชนิดอื่น หรือบางคนกินข้าวเม่ากับน้ำตาลโตนด

ภาพประกอบ 20 ชุดทำงานของชาวนา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2552.

ภาพประกอบ 21 ความสมบูรณ์ของรวงข้าวในทุ่งนาภคเจา บางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.

2.6 การเก็บเกี่ยวผลผลิต

คุณลุงสมบัติ แจ่มดาว “ชาวนาในอดีต เล่าให้ฟังว่า ก่อน พ.ศ. 2520 หลังเดือนสิบสองของฤดูน้ำหลากผ่านพ้น ทุ่งภคเจาจะหนาวมาก ข้าวในทุ่งนากลายเป็นทุ่งสีทองเหลืองอร่ามกว้างไกลลิบตา ก่อนหน้าที่จะมีการเปิดประตูน้ำเพื่อให้น้ำระบายออกจากทุ่งนา น้ำจะแห้งซึ่งง่ายต่อการเก็บเกี่ยว ชาวนาช่วยกันลงแขกเก็บเกี่ยวผลผลิต แรงงานที่ใช้ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตในสมัยนั้นคือแรงงานคน ประเพณีนี้เรียกว่า “ลงแขก” ซึ่งจะช่วยเหลือกันในการเกี่ยวข้าว นามันกว้าง เก็บไม่ทันนง หนักก็กินหมด ซึ่งในปัจจุบัน การลงแขกนั้นหายากแล้ว ส่วนมากใช้การจ้างเก็บเกี่ยว”¹ ตอนเที่ยงแสงแดดร้อนจัด ชาวนายังนับสิบคน ต่างตั้งหน้าตั้งตาเกี่ยวข้าวที่เต็มทุ่งนา ทุกคนเหน็ดเหนื่อยกันแต่หน้าตาก็ยิ้มแย้มเพราะข้าวที่ได้คุ้มค่างับแรงที่ลงทุนไป

ครูสุชิน คล้ายมุข ยังเล่าเสริมว่า “ประมาณ 20 ปีมาแล้ว ยังมีการลงแขกเกี่ยวข้าวนั้น ชาวบ้านทุกบ้านมีอาชีพเดียวกันคือทำนา ไม่ได้มีอาชีพต่างๆ กันอย่างในปัจจุบัน ดังนั้นจึงมีเวลาที่จะช่วยเหลือกัน ทั้งนี้เพราะแต่ละครอบครัวมีแรงงาน พอที่จะแบ่งไปช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การลงแขกนั้นแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ “แขกเอาแรง” กับ “แขกขอแรง”²

¹ สมบัติ แจ่มดาว. อายุ 69 ปี. (2552, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 9 ตำบลภคเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² สุชิน คล้ายมุข. อายุ 63 ปี. (2551, 17 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 4 ตำบลภคเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

แขกเอาแรง ก็คือ การแลกเปลี่ยนแรงงานกันระหว่างครอบครัว เช่น ส่งคนไปช่วยเขา 2 คน เขาก็จะส่งตอบแทนมาช่วย 2 คน การที่จะเอาแรงกันได้นี้ครอบครัวหนึ่ง ๆ จะต้องมีความอย่าง น้อย 3 คน ถ้าน้อยกว่านี้จะแลกเปลี่ยนกันยาก

ส่วนการลงแขกขอแรง ก็คือ การที่เจ้าของนาออกปากขอแรงจากเพื่อนชานาด้วยกันมา ช่วยเกี่ยวข้าวในนาตน ใครที่ว่างก็จะมาช่วยร่วมกัน เจ้าของนาก็จะเตรียมสำหรับกับข้าวมาเลี้ยง รับรอง เป็นการขอบใจทางอ้อม หากมีคนมาช่วยมากบางวันอาจจะต้องเลี้ยงข้าวมือเย็นด้วยหรือไม่ ก็มีเหล้าสุราให้พอเป็นพิธี

คุณครูเสวก ไตรญาณ¹ เล่าว่า การเกี่ยวข้าวของชาวนากบเจา ในสมัยนั้นจะลงแขกกัน เกี่ยวข้าวซึ่งหมายความว่าเมื่อถึงเวลาที่ข้าวในนาของใครสามารถเก็บเกี่ยวได้แล้วก็มีชาวนาคนอื่น ๆ มาช่วยกันเกี่ยวแล้วที่ผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปจนครบทุกคน ซึ่งบ่งบอกถึงความสมัคร สนิทสามัคคีของชาวนาในสมัยนั้น ชาวนาจะนำข้าวที่เกี่ยวแล้วมามัดเป็นฟ่อน แล้ววางไว้ในนาเพื่อ ตากแดดให้แห้งหลังจากนั้นก็จะมีการขนย้าย มัดข้าวหรือฟ่อนข้าวเหล่านั้น โดยวิธีการหามหรือใช้ เกวียนโดยมีวัวหรือควายลากเกวียนเพื่อนำข้าวไปถึงลานข้าว เพื่อทำการนวดข้าว

หลัง พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา การเก็บเกี่ยวข้าวนาปรังนั้น ต้องรีบเกี่ยวเกี่ยว เพื่อที่จะเตรียม ไถนาพื้นที่นาเพื่อทำนารอบใหม่ การที่จะเกี่ยวเกี่ยวให้เสร็จเร็วขึ้น จำเป็นที่จะต้องระดมจ้างแรงงาน และรถเกี่ยวข้าว และต้องเกี่ยวและนวดข้าว ก็จะใช้เครื่องนวด (ชาวนาเรียกว่า รถสากยแลบ) นวด ทั้งนี้เพื่อความรวดเร็ว อย่างไรก็ตามการทำนาปรังเป็นการเพิ่มผลผลิตที่น่าพอใจ เพราะผลผลิตของ ข้าวปรังนั้นจะได้ถึงไร่ละ 100 ถึง ในขณะที่นาปีให้ผลผลิตไร่ละ 50 - 60 ถึงเท่านั้น

คุณป้าปณิธิ โตเต ให้ความเห็นว่า การทำนาปรังเป็นสิ่งที่ดี ทำให้ชาวนามีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ก็ขึ้นอยู่กับราคาของข้าวว่าจะสูงหรือจะต่ำ ถ้าราคาต่ำเช่นในปี พ.ศ. 2529 การทำนาก็จะไม่คุ้ม กับทุนที่ลงไปสำหรับการขายข้าวนั้นโรงสีเองก็กดราคาซื้อ โดยให้เหตุผลว่า ข้าวเปลือกมีความชื้นและหักมาก ทั้งนี้ก็เนื่องจากการใช้เครื่องนวดข้าว และมีความชื้นมาก เพราะเข้าหน้าฝน แล้ว จะตากแดดก็น้อยมาก²

ผลผลิตข้าวที่เกี่ยวเกี่ยวได้นี้ ชาวบ้านจะต้องแบ่งสัดส่วนไว้ เช่น เอาขายซัก 3 ส่วน และที่เหลือ 2 ส่วนเก็บไว้กิน และทำพันธุ์ ซึ่งสัดส่วนนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนที่ดิน และผลผลิตที่ได้จากคำ สัมภาษณ์ ป้าปณิธิ โตเต ซึ่งทำนา 60 ไร่ จะได้ข้าว 15 เกวียน ผลผลิตที่เหลืออีก 11 เกวียน เอาไว้ ขาย อย่างไรก็ตาม จำนวนข้าวที่เก็บไว้บริโภคนั้นขึ้นอยู่กับจำนวนคนในครอบครัว ในเรื่องนี้ ป้าปณิธิ บอกว่า ถ้ามีสมาชิกในครัวเรือน 10 คน จะต้องมีนาจำนวน 10 ไร่ จึงจะพอกิน ซึ่งจะได้ข้าว ประมาณ 3 เกวียน

¹ เสวก ไตรญาณ. อายุ 85 ปี. (2553, 8 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 8 หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² ปณิธิ โตเต. อายุ 73 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 76/2 หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ตาราง 4 เปรียบเทียบขั้นตอนในการใช้เครื่องมือต่างๆ ในการทำความสะอาดข้าวในอดีตและปัจจุบัน

ขั้นตอนการปฏิบัติ	เครื่องมือในอดีต	เครื่องมือที่ใช้ในปัจจุบัน
1.การเก็บเกี่ยว	ใช้เคียว	รถเกี่ยวข้าว (ใช้เคียว บางครั้งที่เกี่ยวข้าวไม่ได้เช่น ข้าวล้ม)
2.การลดความชื้นครั้งแรก	ใช้แสงแดด	ใช้แสงแดด
3.การล่ำเพียง	ใช้แรงงานคน	ใช้กระบะพ่วงกับรถไถ2และ4ล้อ
4.การนวด	ใช้แรงงานสัตว์ร่ำ	ใช้รถไถ 2 ล้อและ 4 ล้อ ย่นวด
5.การทำความสะอาด	ใช้แรงงานและเครื่องสีฟัดมือหมุน	เครื่องสีฟัดใช้ไดนาโมหมุน
6.การลดความชื้นครั้งหลัง	ใช้แสงแดด	ใช้แสงแดด
7.การเก็บรักษา	ใช้กระพ้อม	ใช้ถุงไม้ กระสอบป่อ
8.การสี	ใช้ครกตำ	โรงสี

ที่มา: ปณิธิ โตเต. อายุ 73 ปี. สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 76/2 หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา. วันที่ 12 เมษายน 2552.

ภาพประกอบ 22 การตากข้าวเปลือกเพื่อลดความชื้นแบบชาวบ้าน ตำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อ วันที่ 15 เมษายน 2552.

คุณครูเสวก ไตรญาณ เล่าให้ฟังต่อไปว่า การนวดข้าวก็หมายถึงการเอาเปลือกออกจากรวงข้าว การนวดข้าวในสมัยก่อนไม่มีเครื่องจักรนวดข้าวเหมือนปัจจุบันแต่การนวดข้าวในสมัยก่อนนี้ใช้แรงงานคนหรือแรงงานสัตว์ เช่น วัว หรือ ควาย เมื่อฟ่อนข้าวหรือมัดข้าวถูกกล้าเสียงขึ้นมาจากทุ่งนาชาวบ้านก็จะนำฟ่อนข้าวเหล่านั้นมาวางไว้บนลานนวดซึ่งเป็นพื้นดินแข็งๆ ข้าวจะถูกวางไว้เป็นชั้นๆ ประมาณ 3 – 5 ชั้น ควายหรือวัวจะถูกลากจูงให้เดินบนกองข้าวอยู่หลายๆ รอบ จนเมล็ดข้าวเปลือกหลุดออกมาจากรวงข้าวจากนั้นชาวบ้านก็จะนำคราดมาคราดเพื่อเอาหญ้าและฟางออกก่อนที่จะได้เมล็ดข้าวเปลือกตามที่ต้องการ ขั้นตอนต่อไปหลังจากการนวด คือการมัดข้าวเป็นการเอาข้าวกลีบหรือแกลบหรือฟางออกจากเมล็ดข้าวโดยวิธีการคือการนำข้าวเปลือกที่ได้จากการนวดไปใส่เครื่องมัดข้าว ที่ใช้แรงงานคนในการหมุนใบพัดเพื่อให้เศษที่ไม่ต้องการออกจากเมล็ดข้าวเปลือกที่มีคุณภาพมาไว้กินหรือขายโรงสีข้าวหรือนำมาเก็บไว้ในยุ้งหรือฉางข้าว¹

ส่วนฟางข้าว ชาวนาจะกองสุมอยู่ใกล้ๆ กับบ้านหรือริมคันนา เรียกว่า ลอมฟาง หรือกองฟาง กองหนึ่งจะสูงกว่า 2 – 3 เมตร ซึ่งเก็บไว้ให้วัว ควายกินยามหน้าแล้ง หรือไว้คลุมหน้าดินเก็บความชุ่มชื้นถ้ามีการปลูกต้นไม้ คุณแจ๊ค ที่หันมาปลูกผักในนาข้าว บอกว่า “เมื่อสิบกว่าปีที่แล้ว กองฟางแบบนี้มีทั่วไปในตำบลกบเจา เมื่อก่อนยังเอาฟางข้าวมาอบไถ่บ้าน อบปลากินเป็นประจำ แต่ตอนนี้ไม่มีกองฟางแบบนี้แล้ว กองฟางได้หายไปพร้อมกับรถเกี่ยวข้าวและเครื่องจักรสมัยใหม่ รูปแบบการทำนาแบบดั้งเดิมก็ค่อยๆ หายไปพร้อมกับกองฟางด้วย มีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงมากขึ้น เพื่อให้มีผลผลิตเพียงพอกับค่าจ้างไถ จ้างเกี่ยวข้าว และค่า ธกส”²

ภาพประกอบ 23 กองฟางหลังจากเกี่ยว นวดข้าวเสร็จแล้วในตำบลกบเจา

¹ เสวก ไตรญาณ. อายุ 85 ปี. (2553, 8 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 8 หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² คุณแจ๊ค. อายุ 34 ปี. (2552, 8 มีนาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่สวนผัก หมู่ 8 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อ วันที่ 8 มีนาคม 2552.

ลุงสำเร็จ อาจสำอาง เล่าให้ฟังว่าหลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วในทุ่งนาไม่ได้มีแต่ซังข้าวเหมือนในปัจจุบัน สมัยนั้นเมื่อเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว สิ่งที่เหลืออยู่ในนาคือ กุ้ง หอย ปู ปลา มีอยู่เต็มทุ่งนาที่เป็นแอ่งน้ำหรือหนองน้ำ เด็ก ๆ จะสนุกสนานและชื่นชอบกับการจับปลา อย่างมากก็เกือบเต็มถึงน้ำและตะกั่วและอุปกรณ์อื่นๆ ที่ใช้ในการจับปลาซึ่งจะถูกนำไปประกอบอาหาร บ้างก็นำไปทำปลาร้า หรือปลาตากแห้งไว้กินในช่วงฤดูฝน¹

ป้าปณิธิ โตเตเล่าให้พวกเราฟังว่าในการนำข้าวไปเก็บไว้บนยุ้งข้าวหรือฉางข้าวนั้นจะมีประเพณีที่ข้าวมาเกี่ยวข้องกับประเพณีหนึ่งคือประเพณีการทำขวัญข้าวหรือการทำบายศรีที่ยุ้งข้าว คุณป้าเล่าว่าประเพณีทำขวัญข้าวนี้มีประโยชน์คือเป็นการรำลึกถึงพระคุณของแม่โพสพ ชาวนาเอาเมล็ดข้าวไปหว่านในทุ่งนา พระแม่โพสพก็จะออกไปอยู่ในทุ่งนา ดังนั้นเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวแล้วนำเมล็ดข้าวมาไว้ในยุ้งข้าว ก็จะต้องทำพิธีรับแม่โพสพกลับมาด้วย²

ลุงสมบัติ แจ่มดาว เล่าว่า ในสมัยก่อนชาวนาจะเก็บข้าวไว้ในยุ้งไว้รอขายเมื่อได้ราคาดี ดังนั้นก่อนจะขายจะต้องมีพิธีกรรมอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า พิธีเปิดยุ้งข้าว คือทำพิธีก่อนขายข้าวนั่นเอง ชาวนาจะไม่ยอมขายข้าวในวันศุกร์หรือวันพระ โดยยึดถือว่า "วันศุกร์เอาเข้า วันเสาร์เอาออก" พิธีเปิดยุ้งข้าวหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "พิธีตักยุ้ง" เจ้าของข้าวจะจุดธูปเทียนกล่าวขออนุญาตขายข้าว และขอให้ดวงข้าวได้มากๆ โดยจะกล่าวคำว่า "ตักอย่ารู้ยก จกอย่ารู้พร่อง ให้เต็มยุ้ง เต็มฉาง" "ชาติหน้าฟ้าใหม่ ขอให้แม่โพสพมาอยู่ในยุ้งฉางนี้ใหม่" เป็นต้น การตักจะตักใส่กระบุง 4 ชั้น แล้วตักคืนจากกระบุง 3 ชั้น ที่เหลือจะใส่ขันแล้วนำไปตั้งไว้ที่บูชาพระ³

การขายข้าวของชาวนา จะมีพ่อค้าภายนอกหมู่บ้านมารับซื้อ ก่อนที่จะมีถนนตัดผ่านหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านจะขายให้กับพ่อค้ารับซื้อข้าวมาทางเรือ ยายกาหลง แจ่มประทีป⁴ เล่าว่า ผู้ที่รับซื้อข้าวในพื้นที่นี้ เป็นพ่อค้าคนไทยเชื้อสายจีน นำเรือล่องขึ้นมาตามแม่น้ำเพื่อรับซื้อข้าว เรือที่นำมานั้นเป็นเรือขนาดใหญ่ สามารถบรรทุกข้าวได้ถึง 40 - 50 เกวียน

ยายกาหลง แจ่มประทีป เล่าต่อว่า เฒ่าแก่คนจีนที่มาซื้อข้าวนี้ซื้อด้วยเงินสด เฒ่าแก่จะเอามาตวงข้าวเปลือก เรียกว่า "สัตตวง" มีทั้งขนาดเล็กและใหญ่ ถึงขนาดเล็ก 11 ทะนาน ขนาดใหญ่

¹ สำเร็จ อาจสำอางค์. อายุ 63 ปี. (2553, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 3 ตำบลบ้านคล้ง อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² ปณิธิ โตเต. อายุ 73 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 76/2 หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

³ สมบัติ แจ่มดาว. อายุ 69 ปี. (2552, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

⁴ กาหลง แจ่มประทีป. อายุ 71 ปี. (2553, 27 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

13 ทะนัน (เดิมอัตรา 1 เกวียน เท่ากับ 80 ถัง) การซื้อขายข้าวกับคนจีนนี้ชาวบ้านมักเสียเปรียบ เพราะพ่อค้ามักใช้สัดส่วนขนาดใหญ่ดวง ในปัจจุบันการตวงข้าวจะใช้ถึงขนาดเดียวกัน คือ ถังตวงข้าวเปลือกขนาด 10 กิโลกรัม จำนวน 100 ถัง เท่ากับ 1 เกวียน

แต่เมื่อมีถนนแล้ว ก็มีพ่อค้าโรงสีนำรถมาซื้อข้าวจากชาวบ้าน พ่อค้าเหล่านี้เป็นพ่อค้านอกหมู่บ้านซึ่งมีทั้งพ่อค้าประจำและพ่อค้าจร โรงสีที่มาซื้อข้าวในหมู่บ้านนี้เป็นประจำ คือ โรงสีบางไทร หรือ ชาวบ้านเรียกโรงสีนายเลิศ เป็นโรงสีเก่าแห่งหนึ่งตั้งมานานแล้ว มีกำลังสีข้าวปีละ 727 ตัน มีคนงาน 13 คน โดยใช้รถกระบะขนาดกลางมาตวงข้าว และรับซื้อข้าวที่งามมีเปอร์เซ็นต์หักน้อย นอกจากนี้ชาวบ้านยังขายข้าวให้กับพ่อค้าทางเรือ พ่อค้าที่มาซื้อทางเรือนี้จะนำไปขายให้กับโรงสีอีกต่อหนึ่งคือโรงสีบ้านโพธิ์และโรงสีที่สีกุ๊ก ซึ่งอยู่ในอยุธยา

2.7 วิถีชีวิตชาวนาหลังฤดูการทำนา

หลัง พ.ศ.2517 เป็นต้นมา หากย้อนกลับไปช่วงเดือนหก เดือนเจ็ดท้องทุ่งนาที่เขียวชอุ่มมาถึงเดือนเก้าเดือนสิบข้าวที่เจริญเติบโตจนตั้งท้องและออกรวงในที่สุดจนมาถึงเดือนอ้ายเดือนยี่ที่ท้องทุ่งนาเริ่มเหลืองอร่ามด้วยรวงข้าวที่โค้งงอลงดินเพราะความเจริญเติบโตของเมล็ดข้าวจนมาถึงเดือนสามเดือนสี่ที่ท้องทุ่งนาเจียบสงบ ท้องทุ่งนาเต็มไปด้วยฟางข้าว และซังข้าวซึ่งเป็นร่องรอยที่หลงเหลือจากฤดูเก็บเกี่ยวท้องทุ่งนาที่เคยมีน้ำอุดมสมบูรณ์ตอนนี้มีแต่ดินที่แตกกระแหงอยู่เต็มท้องนา กุ้ง หอย ปู ปลา ก็ไม่หลงเหลือให้เห็น ถึงแม้ว่าท้องทุ่งจะแห้งแล้งไปอย่างไรก็ตามที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ แต่ในทุ่งนาที่แห้งแล้งนั้นยังมีควายซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับการทำนา ยังคงคอยกินหญ้าและฟางที่ยังหลงเหลืออยู่ ถึงแม้ว่าในท้องทุ่งนาจะไม่มีลมเคลื่อนไหวของชาวนาเพราะอยู่ในช่วงฤดูแล้ง แต่ยังมีชาวนาบางคนและอาชีพบางอาชีพที่ยังคงอยู่ในท้องทุ่งนาเพื่อทำมาหากินต่อไป

ชาวนาส่วนใหญ่จะเริ่มหาปลาในคลองบางบาลเพื่อเก็บไว้กินในหนานา นอกจากนี้หลายคนยังคงดูแลรักษาบารุงต้นไม้ผลพืชสวนครัวที่เก็บกินเป็นประจำด้วยการตัดแต่งกิ่ง หรือปลุกขึ้นมาใหม่ เช่น มะละกอ ถั่วฝักยาว ถั่วพู กล้วย พริก มะนาว ข่า ตะไคร้ กระถิน ชะอม เมื่อเสร็จจากงานด้านการเกษตรแล้ว ชาวนามักจะซ่อมแซมอุปกรณ์เครื่องมือหาปลา เช่น ไช แห เบ็ดราว สุ่ม กระพ้อม รวมไปถึงเครื่องมือทำนาที่ยังคงใช้อยู่ ให้มีสภาพดีพร้อมใช้งานแต่บางรายก็จะไปดูแลรถไถนา เช่น เช็ดถู เชาะเอาดินที่ติดอยู่ออกจากตัวรถ เป็นต้น

ส่วนการบันเทิงพักผ่อนของชาวนา ยังคงมีการตีไ่ก่กัตปลาที่มีมาแต่ก่อนพอหาเล่นได้ ก็ได้รับความนิยมกันมาแล้ว การตีไ่ก่กัตปลาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวนามาแต่ดั้งเดิม ยามว่างจากการทำนาหรือหมอดหนานาเก็บเกี่ยวข้าวแล้วก็หางานอดิเรกทำ โดยจับเอาไ่ก่มาตีกัน ซ้อนเอาปลามากัดกันให้สนุกสุขใจ เป็นการสังสรรค์ในหมู่เพื่อนฝูงคอยดูกันอีกทางหนึ่งและฝึกความขยันอดทนที่จะต้องเลี้ยงไ่ก่เลี้ยงปลากัดด้วย การเล่นช่วงหลังเก็บเกี่ยวได้รับการถ่ายทอดตกทอดมาถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน เด็ก ๆ ก็พลอยมีรายได้จากการเลี้ยง และจับปลากัดมาขายไปด้วย

คุณตาเสี้ยม เกิดโรคทรัพย์ บอกว่า การตีไก่ กัดปลา กลายเป็นการพนันกันไป บ้างก็อ้างว่า มันคือ กีฬา มีเดิมพันเงินเล็กๆ น้อยๆ หากกับข้าวเสริมความบันเทิงก็เท่านั้นเอง บางครั้งก็เย้ยกันให้สะใจเล่น แพ้ชนะก็ผลัดกันไป แต่สำหรับไก่ชนและปลากัดแล้ว มันคงไม่อยากเป็นนักกีฬาสักเท่าไรหรอก เพราะเจ็บตัว แต่โดยสัญชาตญาณของไก่ชน และปลากัด เมื่อเจอพรรคพวกที่ไม่ใช่เพศตรงข้ามกัน มันจะต้องประลองกำลังเพื่อชิงความเป็นผู้นำในฝูงให้จงได้ ไก่ชน จึงต้องชนกัน และปลากัดก็ต้องกัดกันสมชื่อตามที่เรียกขานกันมา การเลี้ยงไก่ชนและปลากัดเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์อย่างหนึ่ง สำหรับผู้ที่มีหัวใจเป็นนักต่อสู้ชอบความเจ็บปวดเป็นต้นทุน การเลี้ยงไก่ชนและปลากัดเป็นเรื่องธรรมดาที่ใครๆ ก็มีสิทธิ์เลี้ยงกันได้ แต่ในทางพุทธศาสนานั้น ถือว่าบาปกรรม¹

ส่วนบ้านไหนใกล้คลองก็จะเลี้ยงเปิดไว้แต่ก็ไม่มากมายนักฝูงหนึ่งประมาณ 5 – 6 ตัว ส่วนอาหารเปิด กุ้งมเหยียดมาหุบแล้วเลือกเนื้อเหยียดมาสับ หรือไม่ก็นำปลาตัวเล็กๆ ที่ได้จากการช้อนสวิงหรือทอดแหมาสับให้เปิดกินหรือกับข้าวที่เรากินเหลือก็จะเก็บให้เปิดและเปิดจะหากินเองได้ ส่วนหนึ่งด้วย ตอนเช้าก็มีไข่เปิดให้เก็บมากินมาขายได้ทุกวัน เลี้ยงไก่ก็ให้ข้าวเปลือก ปลาข้าวเป็นบางครั้ง มันจะหากินเองได้ส่วนหนึ่ง มีไข่ให้เก็บมากินมาขายเช่นกัน และยังขายตัวไก่เป็นๆ ได้ด้วย เวลาไก่ตายเองก็นำมากินได้ นอกจากไก่เนื้อ ไก่ดำแล้ว ยังเลี้ยงไก่ไข่ มีไข่ไว้กินตลอดเกือบทุกบ้าน ข้อดีอีกอย่างก็เลี้ยงไก่ไว้คือ เป็นนาฬิกาปลุกเป็นอย่างดี

พี่กรอบเดช ดวงโกศล เล่าว่า คนตกปลาจะตระเวนตกปลา เช่น ตกปลาช่อน โดยใช้ปลาสร้อยเป็นเหยื่อ ปลาสร้อยจะว่ายน้ำไปเรื่อยๆ ปลาช่อนมาพบก็จะสูบกิน คนตกก็วัดคันเบ็ด ปลาช่อนก็ติดเบ็ด ตกปลากระต๊องที่ทำหน้าบ้าน ใช้เบ็ดหย่อนลงไปในช่วงว่างของแพไม้ไผ่หรือแพลูกบวบ ส่วนตกกุ้งผมใช้เรือไปจอดข้างแพผักบุงหรือแพข้างบ้านใช้เบ็ดที่เกี่ยวไส้เดือนเพียงปลายเบ็ด หย่อนเบ็ดที่มีทุ่นตะกั่วลงไปถึงดินตามสายน้ำไหลเมื่อรู้สึกที่ทุ่นเบ็ดกระตุกตึงหน่วงๆ ก็ดึงสายเบ็ดขึ้นมาก็จะได้กุ้งก้ามกรามติดเบ็ดขึ้นมา เบ็ดราว ใช้เบ็ดที่มัดเชือกราวเป็นระยะซึ่งจากเสาเรือนต้นหนึ่งไปยังเสาเรือนอีกต้นหนึ่งที่น้ำท่วมได้ทุ่นบ้าน หรือซึ่งเชือกราวจากไม้ที่ปักหลักไว้หน้าบ้าน ใช้ไส้เดือนหรือปลาสร้อยเป็นเหยื่อ ทั้งไว้ตลอดคืน รุ่งเช้าก็ยกเชือกราวดูก็จะได้ปลาติดเบ็ด²

ส่วนการดักลอบ ซึ่งมีทั้งลอบนอน และลอบยืนที่หน้าบ้านตอนน้ำหลาก สุ่มปลา จะออกไปสุ่มปลาตอนหัวค่ำริมตลิ่งหน้าบ้าน ส่วนใหญ่ก็มักออกไปสุ่มปลาในหนองน้ำหลังบ้าน บางครั้งก็นัดเพื่อนบ้านออกไปหลายคน เดินสุ่มปลาเรียงแถวกันแบบหน้ากระดาน พี่กรอบเดช ยังเล่าว่า “ตาของเขา ยังมีวิธีหาปลาได้หลากหลายวิธี ซึ่งผมทำไม่ได้ เช่น ใช้จันตักปลากทรายริมแม่น้ำหน้าบ้าน ยกยอริมแม่น้ำ ลงข่ายในทุ่งนาข้าวช่วงฤดูน้ำหลากเพื่อดักปลา สุ่มปลาและตีโต่งในหนองน้ำหลังบ้านและยัง

¹ เสี้ยม เกิดโรคทรัพย์. อายุ 93 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² กรอบเดช ดวงโกศล. อายุ 37 ปี. (2553, 27 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ออกไปหากบตอนกลางคืน ตอนเช้ามีตมตื้นนอนได้ยินเสียงกบร้องบนบ้านจึงทราบว่าได้ออกไปหา มาตอนกลางคืน แต่จำไม่ได้ว่าตาใช้วิธีใดในการจับกบ¹

ภาพประกอบ 24 การหาปลาในทุ่งนาภเจ้า อำเภอบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อ วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2552.

ระหว่าง พ.ศ.2520 ช่วงเวลาว่างของชาวนา ยังคงมีความเป็นอยู่แบบเดิมอยู่พอควร พอว่างจากทำนา ชาวนาในตำบลกำเภา โดยเฉพาะผู้ชายก็จะต้องหาอะไรมาทำเพื่อแก้เบื่อที่ต้องอยู่เฉยๆ ชาวนาที่มีฝีมือทางศิลปะ หรือทางช่างก็จะเข้าวัด ช่วยพระสร้างงานศิลปะ ตามโบสถ์ ทาสีวัด ซ่อมแซมวัดตามแต่กำลังฝีมือ หรือไปร่วมวงเล่นดนตรีไทยกับครูเพลงที่บ้านในคลองบางบาลซึ่งมีวงดนตรีไทยหลายวงส่วนใหญ่เป็นวงปี่พาทย์ บางคนฝึกเล่นก็ออกงานได้เงินเป็นครั้งคราวก็มีอยู่ ส่วนคนที่ไม่ค่อยมีฝีมือก็จะสนุกสนานตามงานเทศกาลสำคัญในหมู่บ้านหรือขึ้นเกี่ยวจนเหนื่อยก็เล่นการพนัน ต้มเหล้ากินเองบ้าง ยิ่งไปกว่านั้นในอดีตถึงกับรวบรวมกันออกปล้นบ้านคนรวย ลุงสมบัติ แจ่มดาว เล่าว่าย้อนถึงอดีตว่า การปล้นสมัยก่อนเป็นกีฬาของลูกผู้ชายอย่างหนึ่ง (ทัศนคติ ความเชื่อส่วนตัว) ก่อนปล้นก็ต้องแจ้งเจ้าทรัพย์ล่วงหน้าก่อนว่าเสือจะมาเหยียบแดน (เรือน) เมื่อไหร่ เจ้าทรัพย์จะได้เตรียมตัวป้องกันเสียแต่เนิ่นๆ ก่อนปล้นยังมีพิธีเปิดทางโจร และตอนปล้นเสร็จก็มีพิธีปิดทางโจร โดยการตั้งเครื่องควาหวาน จุดธูปบอกเล่ากลางเจ้าถึงเหตุที่ต้องปล้น ส่วนใหญ่เสือจะไม่ทำร้ายหญิง เด็กและคนแก่ที่ไกลๆ หน่อยแถวสุพรรณเคยได้ยินว่า โจรจุดเอาลูกสาวเจ้าทรัพย์ไปเป็นเมียก็มี แต่

¹ กรอบเดช ดวงโกศล. อายุ 37 ปี. (2553, 27 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 9 ตำบลภเจ้า อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ที่บ้านกบเจาไม่เคยถูกปล้นนะ เพราะไกลอยู่ลึกเข้ามาในทุ่ง ชาวบ้านไม่นิยมปลุกเรือนใหญ่ๆ เข้าใจว่าไอ้เสือโจรคงคิดว่าหมู่บ้านไม่ค่อยมีเงินมีทอง เสือจะไปแถวเสนา ผักให้และสุพรรณ แถวนั้นมีตลาดน้ำ และมีคนจีนที่รวยๆ เยอะ พอพวกโจรปล้นได้ก็เอาทรัพย์สินไปแบ่งพวกพ้อง ส่วนใหญ่เป็นทองแท่ง ทองรูปพรรณ สร้อย แหวน นาก เงิน ปล้นก็ไม่ได้เอาทรัพย์สินไปหมดยังพอเหลือให้เจ้าทรัพย์ติดตัวติดบ้านพอมีทุนทำนาบ้าง เป็นน้ำใจของโจรที่มีคุณธรรม แต่ชาวบ้านก็สาปแช่งกันเสียมากกว่า¹

2.8 ปัญหาในการทำนา

การทำนาในช่วง พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา พบว่ามีปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งปัญหาใหม่และปัญหาเดิมซึ่งชาวนาดาบลกบเจาได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมในการแก้ไขไปได้ เว้นเพียงแต่ปัญหาจากน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากที่แก้ไขไม่ได้ ปัญหาที่เริ่มก่อตัวเป็นปัญหาใหญ่ ในช่วงเวลานี้ จากการสอบถามชาวนายอย่างคุณป้าทองเย็น ชัยชนะ พบว่า ปัญหาการกำจัดซัง ตอข้าว ฟางข้าว และปัญหาวัชพืชในนาข้าว² ซึ่งชาวนาจะต้องแก้ไขโดยการให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.8.1 การกำจัดซังข้าว ตอข้าว ฟางข้าว

การเผาฟางข้าวในสมัยก่อนไม่ใช่เรื่องเสียหายและรบกวนทำความเดือดร้อนใคร เพราะมีพื้นที่นาแล้วส่วนใหญ่จะไม่มีต้นไม้ ไม่มีบ้านอยู่กลางทุ่งเมื่อจุดที่นาของตนแล้วจะลามไปยังที่นาคนอื่นก็ไม่ใช่เป็นไรจะสร้างความเดือดร้อนก็เฉพาะบริเวณที่ติดถนนมีรถผ่านเท่านั้น แต่ถ้าเป็นเวลากลางคืนจะเห็นเปลวไฟสีแดงทั่วท้องทุ่งรุกรามดูสว่างสวยงามมากแต่การเผาตอซังข้าวก็มีผลกระทบดังนี้

1. ดินจับกันแน่นแข็งกระด้างรากพืชไม่สามารถชอนไชลงไปดินได้
2. แร่ธาตุอาหารในดินเสียหาย
3. แมลงและสัตว์เล็กๆ เช่น ไล่เดือน กบ เขียด แมงมุม ปลา ที่มีประโยชน์ต่อต้นข้าว ตายหมด

4. ทำให้เกิดวันลอยไปทั่วหมู่บ้าน

แต่เมื่อมีรถไถเข้ามา ชาวนาจึงนำรถไถ ไถกลบถอนรากโคนซังข้าว และปล่อยทิ้งไว้ให้เน่า สลายไปเอง เพราะซังข้าวเมื่อเน่าแล้วยังทำให้ดินร่วนดี เพิ่มแร่ธาตุในดินให้มากขึ้น เป็นผลดีกว่าการเผาเสียอีก³

อีกวิธีที่ผู้วิจัยได้พบเห็นและซักถามก็คือ ให้นำเปิดไล่ทุ่งมาปล่อย ผุงเปิดมาจากคนเลี้ยงเปิดจากสุพรรณบุรี บรรทุกใส่รถ 6 ล้อ มาลง ส่วนใหญ่ปล่อยลงในที่นาที่เคยไปลงประจำ และ

¹ สมบัติ แจ่มดาว. อายุ 69 ปี. (2552, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² ทองเย็น ชัยชนะ. อายุ 70 ปี. (2552, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 40 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

³ แหล่งเดิม.

ต้องเคยคุยขอกันไว้แล้ว สิ่งที่ได้ก็ทั้งสองฝ่ายก็คือ เจ้าของเปิดได้แหล่งอาหารให้เปิด โดยไม่ต้องเสียเงิน ส่วนเจ้าของนาได้ใช้เปิดเป็นปุ๋ยในนา บางทีก็ได้ใช้เปิดตกหล่นหลงไว้ให้ก็มีไม่น้อย¹

ภาพประกอบ 25 การแก้ไขปัญหาซึ่งต่อข้าวด้วยการเลี้ยงเปิดไล่ทุ่งและการเผาซึ่งต่อข้าว

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2552.

2.8.2 ปัญหาวัชพืชในนาข้าว

ในอดีตปัญหาวัชพืชนั้นเดิมเป็นปัญหาไม่มาก แต่ปัจจุบันกำลังเป็นปัญหาใหม่ที่มีผลกระทบมากกว่า เพราะวัชพืชที่ขึ้นมานั้นมีลักษณะเหมือนต้นข้าวจนแยกไม่ออกในระยะ ต้นกล้า วัชพืชชนิดนี้ชาวบ้านเรียกว่า ข้าวดีด ข้าวแดง² ซึ่งจัดเป็นวัชพืชชนิดร้ายแรงในนาข้าว ข้าววัชพืชเกิดจากการผสมข้ามพันธุ์ระหว่างข้าวป่าที่พบทั่วไปในธรรมชาติกับข้าวปลูกเกิดเป็นลูกผสม ข้าววัชพืชจำแนกตามลักษณะภายนอกเป็น 3 ชนิดคือ 1.ข้าวหางหรือข้าวนก 2.ข้าวดีดหรือข้าวแดง 3. ข้าวลายหรือข้าวแดง ในระยะเริ่มต้นของการระบาดข้าววัชพืชจะแฝงตัวเข้ามาในนาข้าวเพียงไม่กี่ต้น หากไม่มีการกำจัดในระยะเวลา 2 - 3 ฤดูเท่านั้น ข้าววัชพืชสามารถเพิ่มจำนวนเป็นหลายหมื่นต้น ปกคลุมจนมองไม่เห็นต้นข้าวปลูกที่ปลูก ข้าววัชพืชจะมีลักษณะที่ทำให้ความเสียหายแก่ข้าว คือ เจริญเติบโตรวดเร็วและสูงข่มต้นข้าวที่ปลูกแล้วยังออกดอกเร็วและเมล็ดร่วงหล่นในแปลงนาก่อนการเก็บเกี่ยว พร้อมทั้งจะงอกในฤดูถัดไป จากลักษณะดังกล่าวนี้จะทำให้ผลผลิตข้าวลดลงอย่างมาก ยิ่งไปกว่านั้นวัชพืชข้าวแดงจะปะปนในผลผลิตข้าวและเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวนาถูกตัด

¹ ทองเย็น ชัยชนะ. อายุ 70 ปี. (2552, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 40 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² ศศิธร ทรงเหม็ง. การเปรียบเทียบวิธีการลดปัญหาข้าววัชพืชในนาข้าวของเกษตรกร. (2552). นครสวรรค์: ส่วนส่งเสริมการผลิตข้าวสำนักส่งเสริมและจัดการสินค้าเกษตร. กรมส่งเสริมการเกษตร. หน้า 5.

ราคาข้าวไปไม่ต่ำกว่าเกี่ยวละ 200 – 800 บาท ดังนั้น พบว่าชาวนาใช้วิธีลดปัญหาข้าววัชพืชที่แตกต่างกัน ชาวนาจึงต้องใช้วิธีลดปัญหาข้าววัชพืชและหาวิธีที่ดีที่สุด¹

2.8.3 การแก้ปัญหาและการดูแล

จากปัญหาดังกล่าว ชาวนากบเจาจึงได้ขอคำแนะนำจากเกษตรอำเภอช่วยแนะนำแก้ปัญหา ซึ่งได้ข้อมูลการทำเนินการดังนี้

- 1.หลังจากหว่านข้าวได้ 7 - 9 วัน จะเริ่มฉีดยาคลุม
 - 2.หลังจากฉีดยาคลุม 3 วัน เริ่มสูบน้ำเข้าแปลงนาให้พอประมาณ (ค่อนข้างน้ำ) และอย่าให้แห้ง เป็นเวลา 1 สัปดาห์ ทำให้ตะไคร่น้ำจับหน้าดิน หญ้าจึงไม่ขึ้น
 - 3.หลังจากนั้น 20 - 25 วัน เริ่มใส่ปุ๋ย (จะเป็นปุ๋ย 46-0-0 หรือปุ๋ยที่ต้องการใส่ก็ได้)
 - 4.ประมาณ 30 วัน ฉีดยาฆ่าหญ้าฆ่าหนอนฆ่าแมลง เนื่องจากใส่ปุ๋ยแล้วข้าวก็จะงาม หนอนจะมากัดกินข้าว
 - 5.ประมาณ 45 วัน ข้าวจะเริ่มตั้งท้อง จึงต้องหว่านปุ๋ยรอบที่ 2 ใส่ปุ๋ยสูตร15-15-15 หรือ 16-16-16 ถ้าใส่เกิน 45 วันข้าวดูดซึมไม่หมด ทำให้ข้าวแก่ช้า
 - 6.ประมาณ 50 - 60 วัน ต้องฉีดยาฮอร์โมนหรือยาเร่งรวงข้าวและต้องคอยระวังเพลี้ยสีน้ำตาล เพลี้ยกระโดด เพลี้ยจักจั่น เพลี้ยพวกนี้จะมาดูดน้ำเลี้ยงของต้นข้าว
 - 7.เมื่อข้าวออกรวงหมดแล้วฉีดยาเร่งเต่งหรือยาฮอร์โมนประมาณ 1 – 2 ครั้ง
 - 8.เมื่อข้าวเริ่มเหลืองทางต้องปล่อยน้ำออกจากแปลงนาให้หมด
 - 9.เมื่อข้าวอายุครบ 80 วัน หรือข้าวเหลืองหมดทั้งแปลงแล้วก็ทำการเก็บเกี่ยว²
- ส่วนปัญหาหนูนา และ หนูระบาดกัดกินต้นข้าว เกษตรอำเภอได้เบิกยา Zino Phosphide ไปช่วยเบื่อหนูตายและแนะนำให้กำจัดปูโดยใช้ลอบดัก หรือใช้บิ๊บใส่เหยื่อล่อ
- ลุงสำเร็จ อาจสำอางค์ กล่าวว่า “พวกแมลงสมัยก่อนไม่ค่อยมีปัญหาเท่าไร เพราะสมัยก่อนมีนกเยอะแยะ นกจะกินแมลงต่าง ๆ แต่สมัยนี้นกมีน้อย แมลงมีมาก ต้องใช้ยาฆ่าแมลงช่วย” การทำนาปัจจุบันทำแล้วทุกอย่างสมัยก่อนไม่ได้ ต้องใส่ปุ๋ย ต้องดายหญ้า ต้องฉีดยาฆ่าแมลง ยาฆ่าวัชพืช จึงจะได้ผล

3. สภาพความเป็นอยู่ของชาวนาตำบลกบเจา

สภาพความเป็นอยู่ทั่วไปของชาวนาตำบลกบเจา ช่วง พ.ศ.2517 เป็นต้นมาหลังจากการตัดถนนสาย 3412 ผ่านตำบลกบเจา มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไม่มากนักในระยะ 5 ปีแรก แต่เมื่อ

¹.ศศิธร ทรงเหม็ง. การเปรียบเทียบวิธีการลดปัญหาข้าววัชพืชในนาข้าวของเกษตรกร. (2552). นครสวรรค์: ส่วนส่งเสริมการผลิตข้าวสำนักส่งเสริมและจัดการสินค้าเกษตร. กรมส่งเสริมการเกษตร. หน้า 5.

² แหล่งเดิม.

กระแสดความเจริญจากสังคมภายนอกเข้าไปในหมู่บ้านโดยผู้คนที่ในและนอกพื้นที่ที่เข้าออกหมู่บ้านเป็นประจำได้นำความคิด สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และรูปแบบสังคมเมือง รวมทั้งการสื่อสารทางเทคโนโลยีอย่าง โทรศัพท์ ซึ่งมีอิทธิพลทำให้ชาวนาดำลบกบเจาต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตัวเองเพื่อให้ทันต่อสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปแต่ยังคงรักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมให้เข้ากับความเจริญสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี

3.1 ลักษณะสังคมและครอบครัวชาวนาดำลบกบเจา

ลักษณะครอบครัวในดำนลบกบเจาหลัง พ.ศ.2517 นั้นมีลักษณะไม่แตกต่างกับสภาพครอบครัวก่อน พ.ศ. 2517 มากนัก ทั้งเป็นครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย แต่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยายมากกว่าเพราะลูกเมื่อแต่งงานแล้วก็มักจะอยู่กับพ่อแม่ก่อน ประมาณ 2 - 3 ปี ก็แยกไปซื้อที่ปลูกบ้านหรือหาที่อยู่ใหม่ ครอบครัวส่วนใหญ่ยังมีทำนา สมาชิกในครอบครัวจะช่วยงานในครัวเรือนเกือบทุกอย่าง นอกจากนั้นเริ่มมีผู้ทำงานราชการเป็น ครูอาจารย์ เจ้าหน้าที่อำเภอบางบาล และที่อำเภอเมือง เจ้าหน้าที่อนามัย โรงพยาบาลบางบาล ตำรวจ ทหาร ที่อยู่ร่วมในหมู่บ้านมากขึ้นหลายคนนำเอาบุคคลนอกเข้ามาเช่น นำสามีหรือภรรยาที่เป็นบุคคลภายนอกเข้ามาอยู่ด้วย ส่วนความสัมพันธ์กับครอบครัวอื่นๆ ในหมู่บ้านในลักษณะเป็นญาติพี่น้องกัน มีการช่วยเหลือกันทั้งในการทำนา ประมง แร่งงานปลูกบ้านซ่อมแซมบ้าน งานประเพณีและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ยังคงเหมือนในอดีต

เมื่อหมู่บ้านเจริญขึ้น มีถนนตัดผ่านหมู่บ้าน ชาวบ้านที่เคยทำนาอย่างเดียวมีโอกาสดูเดินทางออกนอกหมู่บ้าน หรือบ้างก็ไปประกอบอาชีพอื่น ทัศนคติต่อการทำนาจึงมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพ ซึ่งมีผลต่อรายได้ในครอบครัวที่แน่นอนกว่า เมื่อมีโรงงานมาตั้งบริเวณใกล้เคียงกับอำเภอบางบาล ทำให้ชาวนามีโอกาสเลือกเข้าทำงานรับจ้างในโรงงาน เช่น โรงงานเบียร์ช้าง หรือบางรายก็เข้ากรุงเทพฯ เข้าทำงานตามร้านอาหาร รับจ้าง ขับรถแท็กซี่ เป็นแม่บ้านตามหน่วยงานรัฐและเอกชนต่างๆ ลักษณะดังกล่าวนี้ย่อมมีผลกระทบต่อหน้าที่และความสัมพันธ์ตามครอบครัวซึ่งลดบทบาทและความรับผิดชอบลงไปอีกมากคือ

1. การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การให้การศึกษาแก่บุตร โรงเรียนก็รับหน้าที่นี้ให้การศึกษาอบรมแทนและการรักษาพยาบาลก็เช่นกัน โดยเฉพาะเด็ก และคนชรา ชาวบ้าน ก็สามารถพาไปรักษาที่สถานีอนามัยตำบล หรือไม่ก็ไปรักษาที่โรงพยาบาลในอำเภอแทน เช่น โรงพยาบาลบางบาล โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา ที่อำเภอเมือง โรงพยาบาลศุภมิตรที่อำเภอเสนา

2. กิจกรรมในครัวเรือนเช่น ปลูกผัก หาปลา ลดน้อยลงไป เพราะในหมู่บ้านมีร้านค้าหรือไม่ก็สามารถเดินทางไปซื้อที่อำเภอได้ บางครอบครัวก็เลิกทำนาหันมารับจ้างอย่างเดียว ทำให้ครอบครัวไม่ได้เป็นหน่วยผลิตอีกต่อไป กลายเป็นครอบครัวหรือหน่วยของการบริโภคเพิ่มมากขึ้น

3. ครอบครัวดั้งเดิมในสมัยที่มีอาชีพทำนาอย่างเดียว สมาชิกทุกคนช่วยกันทำนา รายได้จากการทำนาตกเป็นของกลางอยู่กับครอบครัวและถ้าต้องการใช้จ่ายก็เบิกจากกองกลาง การที่ทำทุกอย่างร่วมกัน ทำให้มีความผูกพันทางจิตใจ แต่ครอบครัวในปัจจุบัน ต่างคนต่างมีอิสระในการ

ประกอบอาชีพและผูกพันกับหน่วยงานที่เข้าไปทำมากกว่าครอบครัว น้ำกัลยา ขาวดารา กล่าวว่
“เดี๋ยวนีความผูกพันทางจิตใจในครอบครัวมีน้อยลงต่างฝ่ายต่างเห็นห่างกันพอสมควร”

4. การที่ลูกไปทำงานอื่นนอกหมู่บ้านทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตรเปลี่ยนแปลง
ไป แต่เดิมลูกต้องพึ่งพ่อแม่ พ่อแม่เป็นคนเลี้ยงดู ฝึกอาชีพให้ลูก เพื่อที่จะให้เป็นชวนา แต่ปัจจุบัน
ลูกทำงานนอกรบ้าน ทำงานในโรงงาน และเป็นผู้หารายได้แก่ครอบครัว พ่อแม่กลับต้องพึ่งพาลูกมาก
ขึ้น ลูกมีอิสระหรือมีการตัดสินใจด้วยตนเอง หรือพึ่งพาเพื่อนร่วมงานมากกว่าปรึกษาครอบครัว
นอกจากพ่อแม่ต้องพึ่งพาลูกมากขึ้นแล้ว ยังต้องมีภาระเลี้ยงดูหลานให้กับลูกอีกด้วย

5. ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับเครือญาติมีความผูกพันหรือการพึ่งพาน้อยลงด้วย
โดยเฉพาะเวลาเดือดร้อนเรื่องเงินทองก็มีทางพึ่งทางอื่น เช่น ธนาคาร มีหลายครอบครัวที่บอกว่า
เวลาเดือดร้อนก็พึ่งสหกรณ์ หรือไม่ก็โรงรับจำนำ

สภาพแวดล้อมทางสังคมของชวนาตำบลกบเจา หลัง พ.ศ.2517 เมื่อมีการตัดถนนผ่าน
เข้าออกตำบลกบเจาได้สะดวกสบายแล้ว จากคำบอกเล่าของครูเสวก ไตรญาณ อดีตข้าราชการครู
ซึ่งมีลูกศิษย์ในตำบลกบเจาจำนวนมาก บอกว่า ส่วนใหญ่ลูกหลานชวนาเลือกที่จะศึกษาต่อใน
ระดับที่สูงขึ้นไปทั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ระดับอาชีวศึกษาแต่ส่วน
ระดับอุดมศึกษาไม่ค่อยมีเท่าไร โรงเรียนที่อยู่ในอำเภอเสนา เช่น โรงเรียนผดุงวิทยา โรงเรียนเสนา
ประสิทธิ์ โรงเรียนราษฎร์บำรุงศิลป์ ส่วนในอำเภอพระนครศรีอยุธยา มีโรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์
ซึ่งเป็นโรงเรียนหญิงล้วน โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัยเป็นชายล้วน วิทยาลัยครูอยุธยา (ราชภัฏ)
เทคโนโลยีสุวรรณภูมิ บางคนย้ายไปอยู่กับญาติในกรุงเทพฯ และเรียนหนังสือที่นั่นเลยก็มี โดยให้
เหตุผลว่าอยากเรียนให้สูงจะได้ทำงานที่ตนเองสนใจ มีลูกชวนาบางส่วนที่เลือกศึกษาต่อเกี่ยวกับการ
เกษตรแล้วกลับมาพัฒนาการทำนา เช่นการทำให้ข้าวมีคุณภาพดีขึ้น ปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตมาก
ขึ้น หรือนำความรู้ด้านการเกษตรกลับมาช่วยพ่อแม่ในการทำนา ลูกชวนาหลังจบการศึกษาระดับ
มัธยมศึกษาตอนต้นแล้วก็ไม่ได้ช่วยงานอะไรในการทำนามากนัก ที่เหลือมีครอบครัวลูกชวนาที่ทำ
นา อยู่ก็ไม่มากนัก¹

ตำบลกบเจามีสถานีอนามัยมาตั้งแต่ พ.ศ.2514 มีเจ้าหน้าที่ประจำอยู่ 2 คน เป็นพนักงาน
อนามัย 1 คน และพนักงานผดุงครรภ์ 1 คน ลักษณะของสถานีอนามัย สามารถที่จะรักษา ฉีดยา
แนะนำ และจ่ายยาให้แก่ชาวบ้าน โดยบริการ 24 ชั่วโมง ไม่มีวันหยุด ชวนาได้รับบริการ การ
แนะนำและรักษาพยาบาลเบื้องต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านรู้จักการคุมกำเนิดมากขึ้น ซึ่งจาก
การสอบถามเจ้าหน้าที่อนามัยชาวบ้านบางครัวเรือน ฝ่ายชายเป็นฝ่ายทำหมัน และบางครัวเรือนก็
ให้ฝ่ายหญิงทำหมัน ผลก็คือทำให้จำนวนคนเกิดน้อยลง ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนที่เข้าเรียน
ลดลงด้วย

¹ เสวก ไตรญาณ. อายุ 85 ปี. (2553, 8 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม,
ที่บ้านเลขที่ 8 หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ชาวบ้านตำบลกบเจาที่เป็นชาวนา ส่วนมากจะมีโรคประจำตัว คือ ปวดหัว ปวดเอว ปวดหลัง มักจะซื้อยาทานเอง คือ จำพวกยาแก้ปวดชนิดเม็ด และชนิดผง ซึ่งส่วนมากนิยมชนิดผงมาก และติดยาประเภทนี้ ถ้าไม่ทานจะทำงานไม่ไหว

ในแง่ของการรักษาสุขภาพอนามัยแผนใหม่ ชาวบ้านได้รับการแนะนำการใช้ยาจากเจ้าหน้าที่อนามัย คนหนุ่มสาวเมื่อแต่งงานก็รู้จักการวางแผนครอบครัว และเมื่อตั้งครรภ์มีการฝากครรภ์ที่โรงพยาบาล และไปคลอดที่โรงพยาบาล ไม่คลอดกับหมอตำแย อย่างไรก็ตามเมื่อคลอดแล้วกลับมาบ้านก็ยังคงหันมาอยู่ไฟตามแบบเดิม เช่น การกระโจม เมื่อการแพทย์เจริญขึ้น มีถนนตัดผ่านหมู่บ้าน มีสถานีอนามัย โรงพยาบาลในอำเภอเสนา และอำเภอพระนครศรีอยุธยา ชาวนาส่วนใหญ่จึงเลือกรับการรักษาพยาบาลจากสถานพยาบาล อาชีพอหอยา หมอตำแย และการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านก็ค่อย ๆ หายสาบสูญไปจากตำบลกบเจาอย่างน่าเสียดาย แต่การใช้พืชสมุนไพรเพื่อใช้บรรเทาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นยังคงเป็นที่นิยมของชาวนา แม้ว่าจะมียาปัจจุบันรักษาได้ดีแต่ชาวนายังคงใช้สมุนไพรอยู่เพราะยังคงปลูกใช้ในครัวเรือน หาง่ายและประหยัดโดยไม่ต้องซื้อ

3.2 ลักษณะบ้านเรือน

บ้านเรือนชาวนาดำบลกบเจาหลัง พ.ศ. 2517 เป็นต้นมานั้น ยังคงสภาพบ้านเป็นเรือนไทยใต้ถุนสูง มีชานเรือน ทั้งมีและไม่มีหลังคาเชื่อมเรือนไทยซึ่งส่วนใหญ่ปลูกติดคู่กันทั้ง 2 หลัง ว่างนั่งเล่นนอนเล่น แต่ที่เข้ามาใหม่ก็คือส้วมที่เป็นแบบสมัยใหม่ คือ ส้วมซึม ซึ่งทำให้มีสุขลักษณะที่ดีในชุมชนแต่คนแก่มักจะมีปัญหาเพราะนั่งยอง ๆ แล้วเมื่อยบางทีลุกไม่ขึ้นต้องเรียกลูกหลานมาช่วยพยุงออกจากส้วมไป ส้วมจะสร้างแยกออกจากตัวเรือนบ้านไว้ด้านหลังติดนา ถ้าจะใช้ต้องเดินลงมาจากเรือน บางเรือนต้องเดินลอดใต้ถุนบ้านเข้าส้วม บางเรือนก็เดินอ้อมตัวเรือนใหญ่ ชานเรือนจะเป็นที่นั่งพูดคุย พบปะพูดคุยกัน บางครั้งเป็นที่กินข้าว ซึ่งชาวนาส่วนใหญ่จะมีสมาชิกมากจึงต้องนั่งล้อมวงกินข้าวที่ส้วมกับข้าวจัดไว้โดยเฉพาะมือเย็น จะเป็นมือที่ทุกคนในครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตามากที่สุด นอกจากนี้ชาวยังใช้ชานบ้านเป็นที่ทำธุระส่วนตัวยามเช้า เช่น ล้างหน้า แปรงฟัน หน้าเรือนจะหันออกทางคลองบางบาล นั่นคือหน้าบ้าน ส่วนใหญ่เรือนที่ปลูกติดริมน้ำก็จะทำเรือไว้คอยขึ้นลงเรือหรืออาบน้ำล้างจาน ซักเสื้อผ้าในทำน้ำเดียวกัน ส่วนตัวเรือนมีชั้นเดียวใต้ถุนยกเสาสูงหน้าท่อม มีนอกชานและบันไดพาขึ้นบ้าน ใต้ถุนมีเรือจอดไว้ใช้หน้าท่อมช่วงเดือนสิบสอง รอบ ๆ บ้านก็เป็นสวนผสมที่ปลูกพืชผลหลายชนิดไว้เก็บกิน มีห้องครัวทางทิศใต้ มีคอกควายข้างบ้านทางทิศใต้ หลังบ้านเป็นยุ้งข้าว ถัดออกไปเป็นคอกหมู ถัดออกไปเป็นคอกฟาง หน้าบ้านมีโคกดินสำหรับปลูกพริกพริกหอมมากไว้กินแต่เหลือคนแก่ที่กินน้อยลงมาก รวมทั้งปลูกมะละกอตะไคร้ สะระแหน่และอื่นๆ ไว้เก็บกินได้ตลอดปี และมีลานนวดข้าวหน้าบ้านไว้นวดข้าวในฤดูเก็บเกี่ยวข้าว หลังจากนวดข้าวแล้วก็ปลูกอ้อย หน้าน้ำหลากน้ำท่วมใต้ถุนบ้านเป็นประจำ และเป็นที่ยอดเรือได้หลายลำถ้าเป็นหน้าแล้งใต้ถุนบ้านใช้นั่งพักผ่อนเล่นชิงช้าทั้งใช้เป็นที่เลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ได้ด้วย

ส่วนการใช้เรือในคลองบางบาลนั้นชาวบ้านยังคงเป็นที่นิยมใช้เรือสัญจรไปมากันเหมือนเดิม ลักษณะเรือยังคงรูปลักษณะแบบเดิมอยู่ บ้านที่ปลูกติดริมคลองส่วนใหญ่ก็จะมีไว้ติดบ้านเพื่อใช้เดินทางไปบ้านใกล้เรือนเคียง ที่สำคัญเรือจะมีความสำคัญมากเมื่อฤดูน้ำหลากมาถึง นักเรียนคนงานหนุ่มสาว ที่ไปทำงานนอกบ้านก็สามารถเข้าออกบ้านเรือนได้อย่างสบายแต่อาจจะเสียเวลาพายเรือแต่ก็สร้างความสัมพันธ์อันดีให้กับสมาชิกในครอบครัวและเพื่อนชานาด้วยกัน เมื่อพายเรือพบเจอกันก็จะสอบถามสารทุกข์ ถามสุขต่อกันและกันแสดงการห่วงหาอาทรบางครั้งก็จับลงด้วยของฝากกลับบ้านไปอย่างเช่น ผักปลา ขนมสิ่งของต่างๆ

ภาพประกอบ 26 ลักษณะบ้านเรือนไทยแบบเดิม ในตำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2551.

ภาพประกอบ 27 กิจกรรมการใช้ประโยชน์ใต้ถุนบ้านเรือนไทยแบบเดิม ในตำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2552.

ภาพประกอบ 28 การใช้เรือป้ำหรือเรือตะทางซ้าย และเรือมาดทางขวา ในคลองบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2551 และวันที่ 6 มีนาคม 2552

ตั้งแต่ พ.ศ.2525 เป็นต้นมา ชาวนาเริ่มมีความรู้ที่ได้รับอิทธิพลจากเทคโนโลยี ข่าวสาร โฆษณา จากสื่อโทรทัศน์ มากขึ้น อีกทั้งลูกหลานที่เดินทางไปศึกษาต่อและโยกย้ายจากลูกหลานไปทำงานที่อื่น เมื่อมีฐานะการงาน การเงินที่ดี สิ่งที่ยากทำมากนั้นก็คือ การปลูกบ้านหรือต่อเติม ซ่อมแซมบ้านของตัวเองให้ดีขึ้น สวยงาม ทนทานกว่าเดิม การก่อสร้างบ้านที่เน้นสร้างต่อเติมเพื่อความสะดวก ความสวยงามของความคิดบุคคลที่เป็นลูกหลานชาวนา โดยเอาอย่างแบบเมือง โดยหลงลืมว่าเมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจะสร้างความเดือดร้อนให้กับพ่อแม่ เมื่อต้องขนย้ายข้าวของขึ้นที่สูงหนีน้ำ เนื่องจากลูกหลานกลับไปเรียน ทำงานที่อื่น ภาระการเก็บข้าวของส่วนใหญ่มุ่งจึงตกเป็นของพ่อแม่ ซึ่งส่วนใหญ่ก็แก่ชราภาพ

ภาพประกอบ 29 ลักษณะใต้ถุนบ้านที่ดัดแปลงเป็นห้องพัก ในตำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2551.

ปัจจุบันหมู่บ้านพัฒนาขึ้นมาก มีถนนหนทาง ไฟฟ้า ประปา รถยนต์ มอเตอร์ไซค์ รถไถ รถอีแต่น ล้วนทำให้เกิดความสะดวกสบาย เกิดความสะดวกรวดเร็วในการติดต่อกับโรคภัยนอก ผู้ใหญ่บ้านปัจจุบันไม่ต้องพะวงอยู่กับโจรผู้ร้าย ควายถูกขโมย ซึ่งแต่ก่อนหนทางลำบาก ทำให้อำนาจของราชการถูกจำกัด แต่ในปัจจุบันการคมนาคมสะดวก อำนาจของราชการเข้ามาถึงเข้ามาควบคุมในหมู่บ้าน และบทบาทของผู้ใหญ่บ้านก็เปลี่ยนแปลงไป เพื่อทำงานตามคำสั่งและนโยบายต่างๆ ของทางราชการมากขึ้น ผู้ใหญ่บ้านต้องเข้าร่วมกับกลุ่มราชการจัดตั้งขึ้น เช่น กรรมการพัฒนาหมู่บ้าน กรรมการศึกษา กรรมการสภาตำบล หรือการร่วมมือทำงานกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลกบเจา ฯลฯ ตลอดจนการเก็บภาษีและรายได้ต่างๆ ให้กับทางราชการซึ่งบทบาทของผู้ใหญ่บ้านเหล่านี้ก็อยู่ในความควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่อำเภอ ซึ่งในทัศนะของชาวบ้านแล้ว กำนัน และผู้ใหญ่บ้านก็เป็นคนของราชการ เป็นตัวแทนของราชการมากกว่าเป็นตัวแทนของชาวบ้าน

ชาวบ้านในปัจจุบันไม่จำเป็นต้องพึ่งกำนันและผู้ใหญ่บ้านเหมือนสมัยก่อนการพึ่งวิทยุ โทรทัศน์ การที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาประจำในหมู่บ้าน เช่น ครู เจ้าหน้าที่เกษตร เจ้าหน้าที่ชลประทาน ตลอดจนลูกหลานที่ได้รับการศึกษาสูง จะกลายเป็นที่ปรึกษาได้ดีกว่ากำนันและผู้ใหญ่บ้านเสียอีก

3.3 อาหารการกิน

สำหรับเรื่องอาหารการกินของชาวนากบเจา ส่วนใหญ่ยังคงเป็นอาหารพื้นบ้านที่หากินแบบง่าย ๆ รอบบ้านตัวเองตั้งแต่เนื้อสัตว์ ผัก ปลา ที่หาได้มาก็ทำได้หลากหลาย เช่น ปลาสร้อย ได้มาจากทอดแห ตกปลา วางเบ็ดราว หรือยกยอหรือพายเรือช้อนตามริมคลอง ก็นำมาตัดหัวเพื่อทำปลาร้า ปีหนึ่งทำปลาร้าไว้กินหลายไห ปลาร้าใช้หลนเป็นน้ำจิ้มผัก ซึ่งชาวนานิยมทำกินทุกวัน ถ้าหากจะทำแกงส้มก็จะใส่ปลาร้าแทนน้ำปลา ปลาสร้อยยังทำปลาเห็ดได้ด้วย ถ้าวันไหนได้ปลาสร้อยมามากก็ช่วยกันทำหลายคน นำสนุกลงาน ส่วนหัวปลา ใส่ปลาก็นำไปต้ม เมื่อทิ้งไว้ให้เย็นลง น้ำมันปลาจะลอยขึ้นมา แล้วใช้ทัพพีช้อนเอาน้ำมันปลาไปใส่กระทะเคี่ยวอีกครั้งหนึ่ง จะได้น้ำมันปลา เก็บไว้ใช้ทอดกล้วยแขกได้อย่างดี แม่ทอดกล้วยแขกให้กินบ่อยๆ¹

ทำน้ำปลา นำปลาใส่ไหพร้อมทั้งเกลือ ทิ้งไว้เป็นเดือน แล้วนำไปใส่กระทะต้ม นำไปใส่ถุงผ้ากรองก็จะได้น้ำปลาที่ไม่มีสารพิษเจือปน

ปลาตะเพียนใช้ทำอาหารเก็บไว้กินได้หลากหลาย เช่นทำปลาแจ่ว ปลาเค็ม ปลาอย่างงมหอย ในแม่น้ำหน้าบ้านและหนองน้ำหลังบ้าน เป็นหอยกาบ งมมาแล้วนำมาใส่กระทะต้ม เปลือกหอยจะอ้อออก เลือกลงเอาเนื้อหอยมาหั่นแล้วให้แม่นำไปแกงได้

นอกจากนี้เมื่อถึงงานเทศกาลสำคัญ ชาวบ้านตำบลกบเจาก็จะร่วมมือร่วมใจลงแรงลงแขก ประกอบอาหารกับข้าว เพื่อใช้ในพิธีการ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

¹ กรอบเดช ดวงโกศล. อายุ 37 ปี. (2553, 27 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ภาพประกอบ 30 การร่วมแรงลงแขกทำสำรับกับข้าวถวายพระสงฆ์ของชาวดำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2551 และวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2552.

ปัจจุบันเมื่อมีถนนเข้ามาถึงในหมู่บ้าน รถขายอาหาร กับข้าวก็ขับเข้ามาขายในหมู่บ้าน วันหนึ่งก็หลายรอบหลายคัน และยังมีตลาดนัดที่อำเภอบางบาลวันอาทิตย์ ตลาดนัดวัดแก้ววันพุธ และวันเสาร์ซึ่งมีกับข้าว อาหารการกินของใช้สอยมาขายให้เลือกซื้อมากมาย นอกจากนี้ความทันสมัยของการหาของกินง่ายยิ่งขึ้นก็คือการโทรสั่งอาหารมารับประทานเรียกว่าเดลิเวอรี่ เช่น พิซซ่า ไก่ทอด แม้แต่หมูกระทะก็ยังเข้ามาส่งบริการถึงที่ แต่อย่างไรก็ตาม อาหารการกินของชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงเป็นข้าว ปลา ไข่ น้ำพริกต่างๆ และผักนานาชนิดไว้บริโภคซึ่งส่วนใหญ่คนที่กินก็จะเป็นคนเฒ่าคนแก่ที่ยังคงกินง่ายอยู่ง่าย ส่วนอาหารที่เป็นอาหารโบราณมักจะพบได้เมื่อมีงานประเพณีทำบุญเลี้ยงพระในวันเทศกาลสำคัญ

บรรยากาศการกินอาหารรอบวงเป็นบรรยากาศอบอุ่นที่สุดที่พบมากในทุกบ้าน เพราะส่วนใหญ่มักจะนิยมล้อมวงกินข้าวมือเย็นเพราะเป็นเวลาที่ทุกคนกลับจากการทำงาน เรียบหนังสือ จึงเป็นช่วงที่พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องราวต่างๆ ที่ได้ประสบมาในชีวิตประจำวันและเป็นเวลาที่อบรมสั่งสอน ใต้อาการเรียนการบ้านลูกหลานได้ก่อนที่จะอาบน้ำและเข้านอน

ภาพประกอบ 31 บรรยากาศในตลาดวัดแก้ว อำเภอบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2551.

ภาพประกอบ 32 บรรยากาศในวงสำหรับข้าวมือเย็น ชาวบ้านตำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2552.

ภาพประกอบ 33 สำหรับคาวหวาน กับข้าวพื้นบ้านถวายพระ โดยชาวบ้านตำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อ วันที่ 19 ตุลาคม 2551.

3.4 การถือครองที่ดิน

สุรินทร์ แจ่มดาว¹ เล่าให้ฟังว่า เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินในหมู่บ้านตำบลกบเจาในระยะ 20 กว่าปีมานี้ คือหลัง พ.ศ.2517 เป็นต้นมานั้น มีทั้งการซื้อขายกันภายในหมู่บ้าน บางรายได้รับมรดกเมื่อบิดาหรือมารดาเสียชีวิต บางรายก็ไม่มี การแบ่งแยกกรรมสิทธิ์ ครอบครัวที่ร่ำรวยอยู่แล้วมักจะซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นเป็นกลุ่มฐานะดีในหมู่บ้าน และมักมีรายได้ส่วนใหญ่จากการให้เช่านา มีบางรายเท่านั้นที่ทำนาเอง ลักษณะของมีการถือครองที่ดินมากขึ้น บางครอบครัวเมื่อซื้อที่ดินแล้ว จะโอนให้ลูกเลย

อย่างไรก็ตาม คุณอำนาจ สุขทรัพย์ศรี² นายตำรวจที่มาทำนา เป็นอาชีพเสริมกล่าวว่า เมื่อพิจารณาถึงการถือครองที่ดิน เกษตรกรส่วนมากถือครองที่ดินตั้งแต่ 15 – 70 ไร่ และในจำนวนผู้ถือครองที่ดินขนาดดังกล่าวนี้ เป็นผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินเอง และรวมทั้งผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินและเช่าเพิ่มเติม ผู้ที่เช่านาเพิ่มเติมนั้นส่วนมากยังคงยึดอาชีพทำนา แม้ว่าจะมีสมาชิกในครอบครัวไปหาอาชีพรับจ้าง หรือทำงานอย่างอื่นซึ่งโดยทั่วไปแล้วผู้ไม่มีที่ดินของตนเอง จะเป็นผู้ที่สูญเสียที่ดินมาในอดีต ซึ่งส่วนมากจะถูกบังคับให้โอน เมื่อไม่สามารถนำเงินกู้และดอกเบี้ยมาชำระได้ และกลายเป็นผู้เช่านาจนปัจจุบัน ส่วนผู้ไม่มีที่ดินในปัจจุบัน การสูญเสียที่ดินหรือมีที่ดินน้อยลง จะเป็น

¹ สุรินทร์ แจ่มดาว. อายุ 72 ปี. (2554, 24 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 43 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

² อำนาจ สุขทรัพย์ศรี. (2552, 7 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่หมู่ 10 ตำบลไทยน้อย อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ในรูปของการขาย หรือการแบ่งแยกกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เนื่องมาจากการส่งลูกเล่าเรียน หรืออพยพไปอยู่ที่อื่น

สำหรับการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินนั้น มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏอยู่ในบันทึกหลังโฉนด เช่น รับมรดก โอนมรดก ให้ แบ่งที่ขายเฉพาะส่วน ขาย ขายฝาก แบ่งแยก แบ่งแยกในนามเดิม แบ่งกรรมสิทธิ์รวม แบ่งเฉพาะส่วน จำนอง จำนองเฉพาะส่วนหลุดเป็นสิทธิ์ไถ่ถอน เป็นต้น

4. ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวหาดำบลกบเจา

ชาวหาดำบลกบเจาส่วนมากยังคงทำนา และยังมีประเพณีต่างๆ ที่ปฏิบัติกันมา ประเพณีบางอย่างยังคงรักษาเอาไว้ และมีการปรับเปลี่ยน เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน และประเพณีบางอย่างก็เลิกไป ประเพณีที่หายไปแล้ว เช่นการ โจนจุก โจนแกละ และพิธีที่เกี่ยวกับการทำนา เช่น พิธีแรกนา แรกหว่าน พิธีทำขวัญควาย พิธีทำบุญลาน ส่วนประเพณีที่ยังคงมีอยู่ในเวลานี้ บวชนาค แต่งงาน ทำขวัญข้าว ขอขมาแม่โพสพ และประเพณีทางศาสนาต่างๆ

4.1 ประเพณีทางศาสนา

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นประเพณีที่ตายตัว ทางวัดจัดเป็นประจำทุกวัดในตำบลกบเจา คือ วัดบ้านขวาง วัดจันทร์าราม วัดใหม่กบเจา และวัดโพธิ์กบเจา คือ

วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ชาวพุทธได้มีการทำบุญถวายอาหารรับศีล ฟังธรรม รักษาศีลอุโบสถ ตอนกลางคืนมีการเวียนเทียน ซึ่งคล้ายกับพิธีทุกวันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ส่วนวันเข้าพรรษา บุตรหลานชาวหาดำบลกบเจายังคงนิยมบวชพระอยู่ ผู้ที่อายุยังไม่ครบ บวชผู้ปกครองจะนำไปฝากพระ โดยบวชเณรบ้าง เป็นลูกศิษย์วัดบ้าง พุทธศาสนิกชนอื่น ๆ นิยมตักบาตรหรือไปทำบุญที่วัด รับประทานอาหาร ฟังธรรม ส่วนวันออกพรรษา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 หลังจากที่พระภิกษุอยู่จำพรรษาตลอดเวลา 3 เดือนแล้ว สำหรับวันนี้พระสงฆ์ต้องแรมคืนอยู่ในวัดที่จำพรรษาเพื่อให้ครบ 3 เดือนเต็ม และทำปวารณาเสียก่อน ฉะนั้นอาจเรียกวันออกพรรษาว่า "วันปวารณา" ก็ได้ ชาวหาดำบลกบเจาจัดพิธีการทำบุญตักบาตร รับศีล ฟังเทศน์

ในช่วงเดือนสิบเอ็ดนี้ชาวหาดำบลกบเจาและชาวริมคลองบางบาลต่างตื่นตื่นและเตรียมพร้อมกับการงานบุญที่จะมาถึง คือประเพณีทอดผ้ากฐินเป็นประเพณีที่มีความสำคัญและผู้คนให้ความสนใจมากที่สุด ก่อนถึงวันงานวัดต่างๆ ในตำบลกบเจาและตำบลอื่นใกล้เคียงเต็มไปด้วยบุคคลที่มาช่วยพระจัดตกแต่งสถานที่วัดในหมู่บ้านตนเองให้มีความสวยงาม ทั้ง 4 วัดเลยทีเดียว บางปีเจ้าภาพมาจากกรุงเทพฯ แต่ส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้านเอง

ช่วงวันสงกรานต์นอกจากจะมีการทำบุญตักบาตร มีพิธีบังสุกุลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วยังมีการสงฆ์น้ำพระด้วย การสงฆ์น้ำพระนั้นเป็นประเพณีมาแต่อดีต ทั้งผู้เฒ่าผู้แก่จะมาสงฆ์น้ำแก่พระสงฆ์ด้วยความเคารพเลื่อมใส พวกหนุ่มสาวและวัยรุ่นซึ่งสนุกสนานกัน ขับรถจักรยานยนต์ไปตามวัดและเล่นน้ำสาดกัน และที่วัดโพธิ์ซึ่งเป็นวัดสุดท้ายของการสงฆ์น้ำพระนั้น ทางวัดจะจัดอาหาร

เลี้ยงคนมาช่วยงานและมาร่วมงาน เช่น ต้มข้าวต้มหมู อย่างไรก็ตาม การสงฆ์น้ำพระ ช่วงหลังๆ คนค่อนข้างน้อยลงคนหนุ่มสาวยิ่งหายไปมาก ส่วนใหญ่เป็นคนเฒ่าคนแก่ พอสงฆ์น้ำเสร็จก็พากันกลับ ซึ่งอาจจะเพราะเศรษฐกิจซบเซา คนจึงไม่ค่อยกลับบ้านหรือเที่ยวใช้เงินมากนัก เมื่อสงฆ์น้ำพระเสร็จแล้ว ยังมีการแข่งขันกีฬาอีก เช่น การแข่งฟุตบอลที่สนามโรงเรียนวัดโพธิ์ เป็นต้น

ภาพประกอบ 34 การสงฆ์น้ำพระสงฆ์เทศกาลสงกรานต์ วัดโพธิ์กบเจา อำเภอบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 13 เมษายน 2554.

ประเพณีการทำบุญตักบาตรและทำบุญตักบาตรวันพระ เป็นกิจวัตรประจำวันของชาวตำบล กบเจาที่ต้องทำบุญทุกเช้า พระสงฆ์ทั้ง 4 วัดในตำบลกบเจาส่วนใหญ่จะเดินบิณฑบาต ผ่านหมู่บ้านในตำบลกบเจาเพื่อให้ชาวบ้านได้ใส่บาตร อาหารคาวหวานส่วนใหญ่เป็นอาหารที่ชาวบ้านจัดทำเองเกือบทุกเรือน ส่วนใหญ่เป็นอาหารปรุงมาเรียบร้อย เช่น ผัด มีแกงเผ็ดต่างๆ ต้มจืด เนื่องจากมีเณรบรรเรียนด้วย ส่วนขนมก็เป็นขนมจำพวกฝอยทอง ทองหยิบทองหยอด ขนมกะทิบัวลอย บ้างก็ใส่อาหารกระป๋อง อาหารจากร้านค้าที่ปรุงแล้ว และยังถวายดอกไม้ พวงมาลัยด้วยทุกครั้ง นอกจากพระจะเดินรับบาตรแล้ววัดที่อยู่ใกล้เคียงบางบาลยังพายเรือรับบาตรญาติโยม ที่มีบ้านอยู่ริมน้ำด้วย เช่น พระจาก วัดจันทาราม และวัดโพธิ์กบเจา

ภาพประกอบ 35 พระสงฆ์พายเรืออีแปะรับบิณฑบาตในคลองบางบาล อำเภอบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2552.

ภาพประกอบ 36 การทำบุญตักบาตรของชาวตำบลกบเจา ที่วัดโพธิ์ อำเภอบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2552.

4.2 ประเพณีทางการเกษตร

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรของชาวนากบเจายังมีประเพณีต่างๆ ที่ยังคงปฏิบัติกันมา พิธีที่เกี่ยวกับการทำนา เช่น พิธีแรกนา แรกหวาน พิธีทำขวัญควาย พิธีทำบุญลาน ทำขวัญข้าว แต่ก็เริ่มลดขั้นตอนลงไปกว่าเดิมบ้าง เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการทำนาบางครั้งเรือก็ตัดพิธีบางช่วงออกไปก็มี

ประเพณีที่ทำกันอยู่เป็นส่วนใหญ่ คือ “ทำขวัญข้าว” เป็นพิธีบูชาแม่โพสพ การทำขวัญข้าว จะทำให้ระยะข้าวตั้งท้อง เจ้าของนาจะถวายแม่โพสพ เช่น ขนม ผลไม้ และน้ำมันต์ ไปทำพิธีที่นา ของตน คือ เมื่อไปถึงนาก็จะเอาต้นไผ่ที่ยังมีใบไปปัก แล้วเอาชะลอมซึ่งใส่ของถวายแขวนไว้ แล้วทำ พิธีอธิษฐานให้พระแม่โพสพช่วยดูแล คุ่มครองต้นข้าวในนาของตนงอกงาม ปราศจากภัยอันตรายมา รบกวน เสร็จแล้วก็เอาน้ำมันต์ประพรมต้นข้าวด้วย

ประมาณ พ.ศ.2520 ชาวนายังคงทำมีพิธีกรรมในเดือนหก (เดือนพฤษภาคม) คือ

1. ก่อนลงมือไถนาจะมีพิธีแลกนา
2. หลังจากไถจะมีพิธีแลกวานขึ้นตอนพิธีแลกนา นิยมกันมากในเดือน 6 พิธีแลกนาจะ เริ่มจากการหาฤกษ์และเลือกวันที่คิดว่าดีที่สุด ส่วนใหญ่จะยึดเอาวันคู่ในเดือน 6 หรือกำหนดให้ตรงกับพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญของทางราชการกำหนด สำหรับผู้ทำพิธีข้อห้ามคือจะไม่เอา คนที่เกิดปีชวด ปีเถาะมาทำพิธี เพราะถือว่าเป็นผู้ที่มีราศีของสัตว์ที่กินข้าว

ภาพประกอบ 37 การปักแจลรับขวัญข้าวยังทำอยู่ของชาวนาดำบลกบเจา อำเภอบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2552.

4.3 ประเพณีทางสังคม

ชาวนาในหมู่บ้านกบเจามีความผูกพันกับธรรมชาติ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และ ความมีมิตรไมตรีต่อเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง เมื่อมีงานประเพณีในหมู่บ้าน ชาวนายังคงร่วมมือร่วมใจ ช่วยงานจนสำเร็จไปด้วยดี ซึ่งเป็นการรักษาประเพณีและวัฒนธรรมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

คุณตาเสงี่ยม เกิดโรคทรัพย์¹ เล่าว่า ประเพณีสงกรานต์โดยเฉพาะพิธีสงฆ์นำหลวงพ่อเมี้ยนวัดโพธิ์กับเจ้าและพระศรีอริยมะไตรย์ ซึ่งเป็นพระคู่หมั้นบ้านกบเจ้าที่ผู้คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือ และกราบไว้บูชา นอกจากนี้ยังมีพิธีรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุโดยมีวัดเป็นจุดศูนย์กลางในการทำกิจกรรม

นอกจากนี้ยังมีประเพณีลอยกระทงที่จะมีขึ้นในวันเพ็ญเดือนสิบสองนี้ น้ำในคลองจะระยิบระยับไปด้วยแสงเทียนที่ปักอยู่ในกระทง สองฝั่งคลองมีผู้คนมายืนที่ตลิ่งน้ำเพื่อลอยกระทง อีกประเพณีหนึ่งก็คือว่ามีความสำคัญกับชีวิตการทำนาของหมู่บ้านกบเจ้าคือประเพณีสู่ขวัญข้าวหรือการทำขวัญข้าวซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาแม่โพสพ

งานบวช การบวชเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาแต่โบราณ เมื่อผู้ชายอายุครบ 20 ปี ต้องบวชเรียน การบวชถือว่าเป็นการศึกษาอบรมทางพระธรรมวินัย เพื่อที่จะอบรมนิสัยเพื่อจะครองตนเอง มีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่นและเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป

การบวชแต่เดิมจะบวชเฉพาะในพรรษา คือ ตั้งแต่วันเข้าพรรษาจนถึงวันออกพรรษาดังนั้นฤดูกาลบวชก็จะนิยมบวชใน 2 เดือนแรกก่อนที่จะเข้าพรรษา และการบวชก่อนช่วงวันสงกรานต์ เพื่อจะได้ชักบังสุกุลญาติพี่น้อง บรรพบุรุษที่ถึงแก่กรรมไปแล้วซึ่งเป็นธรรมเนียมใหม่ของผู้ชายชาวตำบล กบเจ้า เพราะได้บวชเพียงระยะเวลาสั้นๆ 15 วัน หรือ 30 วันแล้วแต่จะลางานมาบวชได้ ในด้านพิธีกรรมยังไม่เปลี่ยนแปลง ถ้าเป็นลูกผู้ชายก่อนแต่งงานจะต้องให้บวชเรียนก่อนถึงจะแต่งงานได้

ในปัจจุบันการบวชได้เปลี่ยนแปลงไปไม่เหมือนแต่ก่อน ซึ่งชาวบ้านก็มีอาชีพแต่ทำนา แค่นี้เรียนหนังสือแล้วไม่มีอาชีพประจำ เช่น ลูกจ้างประจำในโรงงานรับราชการบ้าง การบวชในปัจจุบันจึงมีลักษณะการบวชนอกพรรษามากกว่าการบวชในพรรษาการจัดงานกาศัยหลักประหยัดคือจัดงานวันเดียว ถ้าคนฐานะดีถึงจะจัด 2 วัน เจ้าภาพบางคนก็ไม่มีพิธีการทำขวัญนา ไม่ต้องจ้างหม้อทำขวัญ ซึ่งค่าจ้างครั้งละ 300 - 400 บาท และต้องทำบายศรี และกว่าจะเสร็จพิธีก็ 2 - 3 ชั่วโมง เดิมนั้นไม่ทำขวัญนา แต่จะนิมนต์พระมาสอนนาแทน ในการจัดงานบวชวันเดียวนั้นคือจัดงานเช้าแล้วบวชตอนบ่าย ถ้าเป็นคนที่มิฐานะยากจน มีความต้องการให้ลูกชายตนบวชกัน ก็ไปอาศัยบวชด้วย

เมื่อถามถึงทัศนคติในประเพณีบวชของผู้ชายนั้น ชาวบ้านทุกคนยังคงมีความเห็นว่าผู้ชายทุกคนควรจะบวชเรียน ยิ่งถ้าจะแต่งงาน มีคู่ครองแล้วด้วย ฝ่ายหญิงจะต้องให้บวชเรียนก่อน ในปัจจุบันการบวชนั้น จะบวชก็มักมีเลขอายุเลยบวชแล้วเพราะต้องทำงาน การบวชก็ต้องลามาบวชซึ่งอย่างมากจะบวช 15 วันบ้างหรือ 1 เดือนบ้าง มีน้อยคนที่จะสามารถลาราชการเพื่อบวชได้ 3 เดือน

¹ เสงี่ยม เกิดโรคทรัพย์. อายุ 93 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดยสุรศักดิ์ เชื้องาม , หมู่ 2 ตำบลกบเจ้า อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

4.4 ความเชื่อและสิ่งเร้นลับ

ความเชื่อของชาวนาตำบลกบเจา มีความเชื่อและความศรัทธาหลายเรื่อง เช่น การบูชาพระเครื่องประจำบ้านโดยจัดสำหรับดาวหวานถวาย เรื่องผีบ้านผีเรือนที่ต้องมีการบูชากราบไหว้ ชาวนาเชื่อว่าผีบ้านผีเรือนจะคอยคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข ปลอดภัย อายุมัน ขวัญยืน นอกจากนี้ผีบ้านผีเรือนแล้วยังมีเจ้าที่เจ้าทางที่ต้องสักการบูชาตามเทศกาลหรือบางที่ ชาวนาที่มีความรู้สึกสัมผัสถึงสิ่งเร้นลับได้ก็จะเป็นตัวแทนนัดหมายชาวบ้านมาร่วมกันบูชาบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นการแสดงความนับถือบูชาก่อนทำนาหรือทำงานต่างๆ เมื่อบวงสรวงกราบไหว้แล้วก็จะขอพร ขอสิ่งที่ตนอยากได้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่เราต้องการอยากได้หรือบางที่ทำนายอนาคตของตนเองและครอบครัวให้ด้วยซึ่งจะต้องผ่านร่างทรงเป็นสื่อกลาง ปัจจุบันประเพณีความเชื่อที่ตำบลกบเจาก็ยังคงปรากฏและยังคงปฏิบัติกันอยู่เกือบทุกหมู่บ้าน โดยเฉพาะ หมู่ 3 และหมู่ 9 ที่มีศาลตั้งอยู่กลางนาที่ ปกคลุมด้วยต้นไม้ได้บูชากันเป็นประจำ นอกจากนี้ขอเรื่องการทำนาเพาะปลูกข้าวก็ขอได้ทุกเรื่องและก็จะมาแก้บนทีหลัง

การแก้บนของชาวบ้านส่วนใหญ่มี 3 แบบ คือ แก้บนด้วยพวงมาลัยดอกดาวเรือง แก้บนด้วยไข่ต้ม และที่หนักหนอยก็คือ แก้บนด้วยไก่ต้ม 1 ตัว หัวหมู 1 หัว เหล้าขาวหรือเหล้าแดง (นิยมแม่โขง) 1 ขวด ผลไม้อะไรก็ได้ 5 อย่าง แต่ห้าม มังคุด ระกำ อาหารยาต่างๆ ไม่นำมาแก้หรือบูชา พวงมาลัย 1 พวง ส่วนขนมก็แล้วแต่จัดมา เช่น ขนมต้มแดงต้มขาว ขนมแป๊ะ เป็นต้น

ส่วนการทำบุญต่ออายุหรือ การทำบังสุกุลเป็น บังสุกุลตาย มักจะทำขึ้นเพื่อให้คนที่กำลังเจ็บไข้ คนแก่ชรา หรือคนที่หายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วยจนรอดจากการเสียชีวิตเป็นการให้กำลังใจ แข็งแรง หายวันหายคืน มีอายุยืนยาว ซึ่งจะพิธีสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างขวัญกำลังใจด้วย ทั้งนี้อาจจะมีการทำบุญเลี้ยงพระ ทำสังฆทาน เป็นการทำบุญต่ออายุอีกด้วย

ภาพประกอบ 38 การบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื่องาม เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2552 และวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2553.

ภาพประกอบ 39 ความเชื่อเรื่องพิธีบังสุกุลเป็นบังสุกุลตาย ทำบุญต่ออายุของชาวนาตำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2551 และวันที่ 6 มีนาคม 2552.

นอกจากนี้ ที่หมู่บ้านตำบลกบเจายังมีชื่อเสียงในเรื่องพระสงฆ์ที่ยกให้เป็นพระเกจิอาจารย์ที่ได้รับการเคารพนับถือศรัทธาจากผู้เลื่อมใสทั่วทุกสารทิศ นั่นคือ พระครูพุทธสิริวัฒน์ หรือ หลวงพ่อเมี้ยน เจ้าอาวาส วัดโพธิ์กบเจา

ลูกเสี้ยม เกิดโรคทรพี น่องชายแท้ๆ ของหลวงพ่อเมี้ยนได้เล่าให้ฟังว่า หลวงพ่อเมี้ยนเป็นพระที่มีความเมตตาและเก่งในทางพุทธาคมมากรูปหนึ่งของอยุธยาในยุคช่วง ปี 34 - 40 พระเกจิที่ท่านอยู่ร่วมสมัยกับหลวงปู่มี วัดมารวิชัยและหลวงปู่ทิม วัดพระขาว นับได้ว่าพระเกจิแห่งเสนา - บางบาล เลยทีเดียว หลวงพ่อเมี้ยน เป็นเจ้าตำรับของมงคล 5 อย่าง (ลูกศิษย์ให้สมญาไว้ว่า 5 ม.) คือ น้ำมัน น้ำมันต์ มีดหมอ ไม้ครุ ชานหมาก ของทั้ง 5 อย่างนี้เป็นของที่ชาวบ้านและลูกศิษย์อยากได้ไว้บูชากันมาก เชื่อกันมาศักดิ์สิทธิ์มาก หลวงพ่อเมี้ยน เกิดเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ปีมะเส็ง พ.ศ. 2460 ที่บ้านหาดทราย หมู่ 9 บิดานายแก้ว มารดาชื่อม่วง เกิดโรคทรพี มีพี่น้องร่วมท้องจำนวน 8 คน แต่เนื่องจากตระกูลของหลวงพ่อเมี้ยนมีอาชีพทำนา ในวัยเด็กของชีวิตหลวงพ่อและพี่ๆ น้องๆ จึงช่วยพ่อแม่ทำนา ต่อมามีโอกาสได้บรรพชาเป็นสามเณร และเดินทางไปเรียนภาษาบาลีที่วัดดาวดึงษาราม แคว้นฝั่งธนบุรี สอบได้ชั้นมูล 2 และก็สอบได้นักธรรมชั้นตรี ต่อมาท่านได้สึกมาเพื่อช่วยทางบ้านทำนาอยู่พักหนึ่งจนกระทั่งอายุครบบวชจึงได้ทำการอุปสมบทที่ วัดโพธิ์ กบเจา พ.ศ. 2481 โดยมีพระครูปู่ วัดชวิต เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอธิการหลิว วัดพิบูลเป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูหลิม วัดโพธิ์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้ฉายาว่า “พุทธสิริ” เมื่อบวชเป็นพระแล้ว หลวงพ่อก็ตั้งใจศึกษาพระธรรมวินัยและปฏิบัติในทางพระกรรมฐานจนมีจิตใจมั่นคงต่อพระพุทธศาสนา หลังจากบวชได้ 7 พรรษา หลวงพ่อก็ได้รับการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์ให้เป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิ์แทนเจ้าอาวาสองค์ก่อนที่มรณภาพลง ส่วนด้านการศึกษา หลวงพ่อสนใจในการศึกษา

ทุกอย่าง ตลอดจนเวทย์มนต์คาถาและวิชาแพทย์แผนโบราณ มีชาวบ้านใกล้เคียงเดินทางมาให้รักษา จนเด็กจนต้น ท่านก็ไม่ว่า ส่วนใหญ่หายดีแล้วกลับมาช่วยสร้างวัดโพธิ์จีนเป็นวัดใหญ่มีคนขึ้นตั้งวัน

ส่วนวัตถุมงคลของหลวงพ่อเมี้ยนนั้นสร้างขึ้นมาหลายรุ่นหลายคราวด้วยกัน คราวละ มากๆ บ้าง น้อยบ้าง ที่ทางวัดสร้างเองก็มีมากมายหลายรุ่นแต่ทุกรุ่นที่ได้รับการปลุกเสกจากหลวง พ่อก็ล้วนแล้วแต่มีพุทธคุณ ประสพการณ์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องมหาอุด ปืนยิงไม่ ออก ยิงไม่เข้า หนามปลาปักเป้าที่มแต่ไม่เข้า รวมถึงใช้ไล่ผีได้อีกด้วย

หลวงปู่เมี้ยน เคยเล่าให้ฉันฟังว่า ท่านชอบออกเดินธุดงค์เพราะว่าชอบความสงบของป่า อธิกอย่างี่แปลกก็คือพอกลับมาอยู่วัดที่ไร เป็นต้องออกอาการป่วยไข้ทันทีที่แต่พอออกเดินธุดงค์กลับ ไม่มีปัญหาด้านสุขภาพ เลย..

หลวงพ่อเมี้ยนอยู่ในสมณะเพศและบำเพ็ญกรณียะกิจเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนิกชนเป็นเวลายาวนาน ถึง 60 พรรษา จนถึงวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ.2541 หลวง พ่ोजึงได้มรณภาพลงด้วยโรคมะเร็งที่แก้มด้านขวา หลังจากอาพาธมาประมาณ 1 ปี สิริรวมอายุได้ 80 ปี 8 เดือน¹

ภาพประกอบ 40 สังขารของพระครูพุทธสิริวิวัฒน์หรือหลวงพ่อเมี้ยน เจ้าอาวาสวัดโพธิ์กบเจาใน โลงแก้ว

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2551.

¹ เสี่ยม เกิดโคกทรัพย์. อายุ 93 ปี. (2552, 12 เมษายน). สัมภาษณ์โดยสุรศักดิ์ เชื้องาม , หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ถึงแม้หลวงพ่จะละสังขารไปนานแล้วแต่ชาวบ้านในและนอกตำบลกบเจาลูกศิษย์ที่หลวงพ่เคยรักษาอาการป่วยไข้ ที่หายเป็นปกติ ก็กลับมาสักการะกราบไหว้บูชาระลึกถึงหลวงพ่ที่เคยได้เมตตาช่วยรักษา หรือ การพ่หลวงพ่ได้บริจาคทรัพย์ปัจจัยในการสนับสนุนการศึกษานักเรียนของโรงเรียนวัดโพธิ์กบเจา โรงพยาบาลบางบาลตลอดจนกิจการงานต่างๆ หลวงพ่ได้มีจิตเมตตาช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านมาโดยตลอด ฉะนั้นในวันที่ 19 ตุลาคม ของทุกปี จึงมีประเพณีทำบุญให้กับหลวงพ่มาตลอดทุกปี วันนั้นลูกศิษย์ก็จะกลับมากราบไหว้ขอพรจากหลวงพ่ให้ประสบโชคดี แคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ เป็นประจำทุกปี

4.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การทำนาเป็นสิ่งที่ต้องใช้ความรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ที่สืบสานต่อเนื่องกันหลายชั่วอายุคน ดังนั้นปัจจุบันมีสิ่งของเครื่องใช้และอุปกรณ์จำนวนมากที่ชาวนาในอดีตได้คิดค้นขึ้นและบรรดากลูกลานได้นำมาใช้และช่วยกันพัฒนาสืบมา และเป็นสิ่งที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น

หุ่นไล่กาเป็นภูมิปัญญาหรือเทคนิคที่ใช้หลอกนกหลอกกาไม่ให้มากินข้าวในทุ่งนา ส่วนมากชาวนาโดยเฉพาะเด็ก ๆ จะเอาเสื้อผ้าขี้ริ้วไปแขวนกับไม้กางเขนหรือมัดฟางข้าว มีหมวกครอบให้ดูเหมือนคนหรือชาวนาไว้กลางทุ่ง นกคงเห็นนึกว่าคนก็จะไม่กล่าลงไปกิน จึงทำให้นกกลัวได้เหมือนกัน

ในช่วง พ.ศ. 2520 สมัยนั้นยังทำนาใช้ควายอยู่นั้น ในเวลาที่ว่างจากการทำนา ชาวบ้านทุกบ้านมีกิจกรรมในครัวเรือน คือ ตำข้าวเม่าขาย โดยซื้อข้าวเปลือกชนิดข้าวเหนียวจากพ่อค้านำมาขายตามบ้าน ส่วนวิธีทำข้าวเม่านั้น นำสาอังก์ ขาวดารา¹ เล่าว่าก่อนอื่นนำข้าวเหนียวที่ยังมีเปลือกมาแช่น้ำเป็นเวลา 2 คืน จากนั้นนำมาล้างให้สะอาด แล้วซาวขึ้นนำมาคั่วในกระทะ พอคั่วจนเปลือกเริ่มแตกจึงนำมาใส่ครกตำ ตำเบาๆ พอให้เปลือกกรอบ เมล็ดข้าวจะแบน แล้วนำมาร่อนเพื่อเอาเปลือกออก ถ้าทำข้าวเม่าเป็นสีเขียวก็คั่วกับใบเตย เป็นอันเสร็จเรียบร้อย ปัจจุบันการตำข้าวเม่าเลิกไปหมดแล้ว ส่วนอาหารและเครื่องดื่มที่ทำจากข้าวก็มีเยอะแยะที่ชาวนาส่วนใหญ่ยังทำกินกันอยู่ ขอแยกประเภทดังนี้

4.5.1 อาหารทำจากเมล็ดข้าวที่ยังไม่ตัดแปลง ยังมีการปรุงอยู่ในหมู่บ้านกบเจา

เป็นข้าวสำหรับบริโภคเป็นอาหารหลัก เช่น การทำข้าวหลาม การหุงแบบเข็ดน้ำ การหุงต้มแบบไม่เข็ดน้ำ ข้าวตาก และการต้มเป็นข้าวต้ม เป็นต้น การหุงแบบไม่เทน้ำทิ้งจะทำให้ข้าวมีคุณค่าทางอาหารดีกว่าการเทน้ำทิ้ง

ส่วนที่ทำเป็นขนม เช่น ข้าวเหนียวมูน หน้าสังขยา หน้ากุ่ม หน้ากลอย หน้ามะม่วง ข้าวเหนียวน้ำกะทิทุเรียน ข้าวเหนียวแก้ว ข้าวเหนียวแดง กระจ่างสารท ข้าวต้มผัด ข้าวต้มลูกโยน

¹สาอังก์ ขาวดารา. อายุ 60 ปี. (2553, 31 มกราคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 45 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ข้าวเหนียวบั้ง ข้าวพอง ข้าวจี นางเล็ด ข้าวหมาก ข้าวตังหน้าตั้ง ข้าวตอก ข้าวตอกน้ำกะทิ ข้าวตอกตั้ง ข้าวตอกคลุก ข้าวเฒ่า ข้าวเฒ่ากะทิ ข้าวเฒ่าทอด ข้าวเหนียวเปียก เป็นต้น

4.5.2 อาหารทำจากเมล็ดข้าวที่แปรสภาพแล้ว

ดัดแปลงผสมกับอาหารชนิดอื่น เช่น ข้าวคั่วทำลาบผสมกับหมูสับและปลาต้มปลาเจ้า ให้เปรี้ยว มักจะทำกันในช่วงที่มีงานประเพณี เช่น งานทำบุญบ้าน งานแต่งงาน

ส่วนที่ทำเป็นขนม เช่น ข้าวทิพย์ หรือข้าวมรุปายาส (ส่วนใหญ่จะทำเพื่อถวายพระช่วงเดือนสิงหาคม) ข้าวตูกะละแม ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ข้าวเกรียบปากหม้อ ขนมหน้าดอกไม้ ขนมถ้วยตะไล ขนมถ้วยฟู ขนมขี้หนู ขนมกล้วย ขนมตาล ขนมดอกอัญชัน ขนมเรไร ขนมสอดไส้ ขนมฝักบัว ขนมจาก ขนมชั้น ขนมเปียกอ่อน ขนมเปียกปูน ขนมครองแครง ขนมปลากริม ตะโก้ ขนมกง ขนมไข่หงส์ ขนมแข่ง ขนมเทียน ขนมบัวลอย และข้าวหมาก เป็นต้น

4.5.3 ดัดแปลงเป็นเครื่องดื่ม

พวกที่ไม่มีแอลกอฮอล์ เช่น ข้าวกระยาจก และน้ำข้าว

พวกที่มีแอลกอฮอล์ เช่น น้ำข้าวหมาก กระแช่ สาโท อุ ยาตอง เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันไม่ค่อยทำกันจะทำต่อเมื่อมีงานประเพณี เช่น งานแต่งงาน งานบวช

4.5.4 เครื่องมือทางการเกษตร เครื่องเรือน

เครื่องมือทางการเกษตร เครื่องเรือน ที่ทำขึ้นมาใช้ เช่น โถ โถพื้นเมืองที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ทำด้วยไม้เกือบทั้งสิ้น และได้ใช้ต่อเนื่องกันมาแล้วตั้งแต่สมัยโบราณ ปัจจุบันมีการดัดแปลงเป็นโถเหล็ก และค่อยๆ ถูกแทนที่โดยรถไถ

ระหัดวิดน้ำ ของดั้งเดิมทำด้วยไม้และวัสดุในท้องถิ่นทั้งสิ้น ปัจจุบันถูกแทนที่ไปโดยสูบน้ำยนต์เกือบหมดแล้ว

โม และ ครกตำข้าว สำหรับสีข้าว ของดั้งเดิมก็ทำจากวัสดุในท้องถิ่นทั้งสิ้น

นอกจากนี้ในท้องที่ตำบลกบเจ้านั้นมีต้นไผ่มากมาย ชาวนาได้ใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่หลายอย่างด้วยกัน เช่น ถ้าปลูกไว้ใกล้บ้านจะใช้เป็นที่กำบังลมไม่ให้แรงลมกระแทกตัดบ้าน ถ้าไม้ไผ่นำมาทำรั้วบ้านและทำคอกสัตว์และมีส่วนในการค้าขายต้นไม้ต่างๆ และสิ่งที่สำคัญคือ ไม้ไผ่ทำจักสาน เช่น กระบุง ตะกร้า ทำแพบวบตามทำน้ำโดยเอาลำไม้ไผ่มัดรวมกันปล่อยทิ้งลงทำน้ำขลย เอาไว้ใช้ในครัวเรือน

ภาพประกอบ 41 ภูมิปัญญาจากการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่โดยชาวนาตำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2551.

4.6 กิจกรรมรื่นเริงของชาวนาตำบลกบเจา

หลัง พ.ศ. 2517 – พ.ศ. 2520 กิจกรรมการรื่นเริงของชาวนาตำบลกบเจาส่วนใหญ่เป็นการรื่นเริงตามประเพณีนิยมซึ่งมีรูปแบบคล้ายกับท้องที่อื่นแต่สิ่งที่เด่นกว่าพื้นที่อื่นนั่นก็คือ วงดนตรีไทยที่มีอยู่หลายวงในตำบลกบเจาซึ่งมีการสืบทอดในแบบต่างๆ เช่น การฝึกการถ่ายทอดให้ผู้ที่สนใจ และเด็ก ๆ ในหมู่บ้านได้เรียนรู้ การเล่นดนตรีจึงเป็นที่ยอมรับและได้รับการสนับสนุนจากชาวนาในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะม้งงานประเพณี อย่างงานบวช งานศพ ชาวบ้านมักจะว่าจ้างให้ไปเล่น แสดงในงาน เป็นเพราะช่วงเวลาที่ชาวนา ชายข่าวได้ราคาดี ความเป็นอยู่ดีขึ้น หลังจากการตัดถนนสาย 3412

แต่หลัง พ.ศ.2520 เรื่อยมา วงมโหรีปี่พาทย์อำเภอบางบาลเริ่มลดลง เนื่องจากความนิยมค่อยๆ หดไป การฉายหนังกลางแปลง ดนตรีวงสตริง เข้ามาแทนที่ เจ้าภาพงานต่างเริ่มหันมาจ้างความบันเทิงเหล่านี้มากขึ้นทำให้ครูดนตรีที่เหลืออยู่ช่วงเวลานั้นจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการอนุรักษ์สืบสานดนตรีไทยด้วยการเป็นอาจารย์พิเศษ วิทยากรพิเศษ ไปอบรมสั่งสอนนิสิตนักศึกษาตามโรงเรียน มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นช่องทางอีกทางหนึ่งที่ยังคงรักษาให้ความบันเทิงของชาวนาตำบลกบเจายังคงดำรงอยู่โดยมีวงดนตรีที่ยังคงรับงานแสดงเล่นเนื่องในโอกาสต่างๆ หรือเปิดสอนเด็ก ๆ ที่สนใจเรียนดนตรีไทยอย่าง ซอ ขิม ระนาด จะเข้ เรือนบ้านของครูดนตรีจึงเป็นโรงเรียนสอนถ่ายทอดวิชาให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ให้ช่วยกันสืบสานรักษาไว้

ในส่วนของบ้านดนตรีไทยที่มีวงปี่พาทย์วงใดวงหนึ่งเพียงชนิดเดียวนั้น มีเหตุผลแตกต่างกันไป กลุ่มหนึ่งมีอยู่เดิม เป็นการรักษาสภาพดนตรีสมบัติ ของบรรพบุรุษให้คงไว้ ไม่มุ่งเน้นการประกอบอาชีพ ซึ่งจะเป็นกลุ่มที่มีเพียงวงปี่พาทย์ไทยเป็นส่วนใหญ่ อีกกลุ่มหนึ่งสร้างวงปี่พาทย์เพื่อ

มุ่งประกอบอาชีพ การเริ่มต้นจึงเริ่มจากวงปีพาทย์ที่ประกอบด้วยเครื่องดนตรีซึ่งใช้ทุนน้อยกว่าไปก่อน จึงเริ่มที่วงปีพาทย์ไทยก่อน แต่ก็มีบางส่วนที่สร้างวงปีพาทย์มอญเพียงประเภทเดียว¹

ภาพประกอบ 42 การบรรเลงวงดนตรีไทย ในงานศพ วันโพธิ์กับเจา อำเภอบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อ วันที่ 21 มกราคม 2554.

อาจจะกล่าวได้ว่าจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นดินแดนแห่งดนตรีไทยโดยแท้ เมื่อเทียบกับจังหวัดที่มีพื้นที่ใกล้เคียง เช่น อ่างทอง สุพรรณบุรี ปทุมธานี ที่ต่างก็เป็นแหล่งดนตรีไทยที่สำคัญ เห็นได้จากจำนวนวงปีพาทย์และนักดนตรีที่มีมากมาย แต่ในสภาพปัจจุบันพบว่า อัตราส่วนจำนวนนักดนตรีเฉลี่ยต่อวงปีพาทย์ ยังไม่พอเพียง และยิ่งนับวันจะยิ่งน้อยลง ด้วยสภาพนักดนตรีที่เป็นวัยเด็กปัจจุบัน มีผู้สนใจน้อยมาก คงมีเพียงในกลุ่มนักดนตรีด้วยกันเท่านั้น จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า สังคมวงปีพาทย์พื้นที่นี้ รักษาสภาพการคงอยู่ได้อย่างไร ในการปฏิบัติกิจกรรมทางดนตรียุคปัจจุบัน ซึ่งในอดีตวงปีพาทย์ไทย สามารถบรรเลงประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ทั้งพิธีมงคลทั่วไป (บรรเลงในรูปแบบวงปีพาทย์ไทย) และพิธีศพ (บรรเลงในรูปแบบวงปีพาทย์นางหงส์) ด้วยเห็นว่าปัจจุบันวงปีพาทย์ไทย นำไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพได้น้อยลง เป็นการลงทุนที่สูญเปล่า วงปีพาทย์นางหงส์ที่เคยใช้อยู่เดิมจึงถูกลดบทบาทไป²

ครูสุชิน คล้ายมุข ครูบ้านดนตรีตำบลกบเจา ให้ความเห็นว่า ปัจจุบันความบันเทิงของชาวนาดำบลกบเจาได้เปลี่ยนไปอย่างมากเนื่องจากทุกบ้านมี เครื่องรับโทรทัศน์ วิทยุ จานดาวเทียม แม้กระทั่งอินเทอร์เน็ต ซึ่งทำให้ชาวนาได้รับความบันเทิงต่างๆ จากภายในประเทศและภายนอก

¹ กนก คล้ายมุข. (2554). *สภาพและวิถีวัฒนธรรมปีพาทย์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา*.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ. ไม่ระบุหน้า.

² แหล่งเดิม.

ประเทศอย่างมากมาย และสิ่งที่ได้นั้นมีส่วนเป็นอย่างมากที่ทำให้กระแสความนิยมชมชอบในตัวดารานักแสดง นักร้อง ทั้งไทยและเทศ มีผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวนาและชาวบ้านตำบลกบเจาเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามความบันเทิงในแบบเก่า เช่น ดนตรีรำวง งานบวชงานแต่ง ขึ้นบ้านใหม่ ก็ยังคงทำให้ชาวนาดำบลกบเจาทั้งรุ่นเก่าและเยาวชนรุ่นใหม่ต่างรวมใจสืบสานวัฒนธรรมของสังคมในงานประเพณีต่างๆ ของชาวนาไว้เป็นอย่างดีถึงแม้จะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามสังคมสมัยใหม่แต่วัฒนธรรมรูปแบบดั้งเดิมก็ยังคงอยู่ในความทรงจำของชาวนาดำบลกบเจาอย่างไม่เสื่อมคลาย¹

ตั้งแต่การตัดถนนทางหลวงหมายเลข 3412 ตั้งแต่ พ.ศ.2517 เป็นต้นมา วิถีชีวิตของชาวนาดำบลกบเจาได้เปิดรับความเจริญที่มาพร้อมกับถนนสายนี้หลายด้าน มีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตอย่างช้าๆ ในช่วง 5 แรกของการตัดถนนการเปลี่ยนแปลงของชาวนานั้นยังคงมีรูปแบบการดำรงวิถีชีวิตแบบเก่า ประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนาก็ยังคงมีการปฏิบัติสืบเนื่องต่อมาอย่างพิธีแรกนา พิธีแรกไถ พิธีเจิมขวัญควาย พิธีขอฝน(ซึ่งจัดขึ้นในบางปีที่ฝนขาดช่วง) พิธีทำขวัญข้าว ขอขมาแม่โพสพ พิธีทำบุญกลางบ้านและหลังบ้าน จนถึงขั้นตอนการเก็บเกี่ยวข้าว เมื่อมีการนำเทคโนโลยีเข้าใช้ในท้องถิ่นเริ่มจากการทำเครื่องทางการเกษตร ประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนามีการตัดทอนออกไปในบางอย่างเพื่อความรวดเร็วแต่ก็ยังคงปฏิบัติสืบกันต่อมาและมักจะทำร่วมกันในคราวเดียวอย่าง พิธีแรกนา พิธีทำขวัญข้าว พิธีขอขมาแม่โพสพ ส่วนสิ่งที่ตามมาเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้นคือ เครื่องใช้ไฟฟ้าหลากชนิด ซึ่งเป็นสิ่งของที่นำเข้ามาโดยผู้คนในตำบลและคนนอกตำบลกบเจาที่เข้ามาติดต่อค้าขายพืชผลการเกษตร และคนของตำบลกบเจาที่ออกเดินทางไปศึกษาเล่าเรียน ทำงานในพื้นที่อื่น เมื่อกลับมาเยี่ยมเยียนนุพการี ญาติพี่น้อง ได้นำความเจริญกลับเข้ามาด้วยไม่ว่าจะเป็นวิทยุการความรู้การศึกษา เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัย ยานพาหนะรถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์อุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ ที่ใช้ในครัวเรือน เครื่องไฟฟ้า เพื่อต้องการให้บุพการีมีความสุขสบาย การมีแนวคิดปรับเปลี่ยนบ้านเรือนให้ทันสมัยมากขึ้นด้วยการปรับเปลี่ยนลักษณะบ้านเรือนให้ดูน่าอยู่ทันสมัย บางหลังติดตั้งเครื่องปรับอากาศ มีรับห้องน้ำ ห้องทำให้อุณหภูมิเหมือนสังคมเมือง การสร้างความสนุกสนานบันเทิงโดยมีการติดตั้งจานดาวเทียม ติดตั้งอินเทอร์เน็ต เพื่อใช้ในการศึกษาเล่าเรียน การบันเทิง ติดตามข่าวสาร ในโลกสังคมออนไลน์ ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านี้ มีผลทำให้ชาวนาดำบลกบเจารุ่นเก่าต้องปรับตัวและปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องและสามารถอยู่อาศัยกับลูกหลานในปัจจุบัน โดยที่สังคมชาวนาดำบลกบเจายังคงดำรงอยู่ได้ต่อไป

¹ สุชิน คล้ายมุข. อายุ 63 ปี. (2551, 17 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 4 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

บทที่ 4

ปัจจัยภายในและภายนอกที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนา ตำบลกบเจา

เมื่อมีการเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา พ.ศ.2500 เป็นต้นมา รูปแบบการทำนาของชาวตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการปรับเปลี่ยนจากเดิมทำนาปีละ 1 ครั้ง สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง จึงเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชาวนามีฐานะดีขึ้น แต่ยังคงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายพอเพียง การดำเนินวิถีชีวิตของชาวนายังคงมีลักษณะที่เป็นแบบเก่าอยู่อย่างเด่นชัด อย่างเช่น พิธีกรรมขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการทำนาปลูกข้าว ชาวนาที่ปลูกบ้านริมคลองบางบาลที่มีความผูกพันกับคลองด้วยการใช้สัญจรไปมาด้วยเรือ การใช้อุปโภคบริโภค ประเพณีและวัฒนธรรมทางสังคมชาวนา ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจชาวนาทั้งในและนอกฤดูกาลทำนาที่มีส่วนให้ชาวนามีความรักใคร่กลมเกลียว ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเป็นลักษณะวิถีชีวิตแบบเก่าได้เป็นอย่างดี

เมื่อมีการก่อสร้างถนนสาย 3412 ผ่านตำบลกบเจา ทำให้การคมนาคมมีความสะดวกยิ่งขึ้น การเข้ามาของถนนซึ่งตามมาด้วยความเจริญด้านต่าง ๆ อย่างเครื่องมือการเกษตรที่ช่วยทุ่นแรงในการทำนา การเดินทางเข้าออกของชาวนาและลูกหลานที่สามารถเดินทางไปทำงานหรือศึกษาต่อที่อื่นซึ่งส่งผลต่อแรงงานในการทำนาเป็นอย่างมาก ตลอดจนเทคโนโลยีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกในครัวเรือนอย่างเครื่องใช้ไฟฟ้า ทัศนคติของลูกหลานชาวนาที่นำแนวคิดการใช้ชีวิตสังคมเมืองเข้ามาสู่ตำบลกบเจา ทำให้วิถีชีวิตชาวนาดำบากกบเจาต้องมีการปรับเปลี่ยนให้ทันต่อสังคมสมัยใหม่ ซึ่งทั้งนี้ชาวนาดำบลกบเจายังรักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของตนเองได้เป็นอย่างดี ด้วยการยอมรับความเจริญจากสังคมภายนอกโดยมีการปรับเปลี่ยนการดำรงวิถีชีวิตอย่างค่อยเป็นค่อยไป

1. ปัจจัยภายในที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาดำบลกบเจา

ตั้งแต่การเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยาเป็นต้นมาจนถึงการตัดถนนสาย 3412 ทำให้ชาวนาดำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเรื่อยมาโดยมีลักษณะการปรับเปลี่ยนไปอย่างช้า ๆ ซึ่งยังคงรักษาการดำรงวิถีชีวิตแบบเก่าได้เป็นอย่างดีถึงแม้จะมีความเจริญจากสังคมภายนอกเข้ามาสู่สังคมชาวนาดำบลกบเจา โดยชาวนายังสามารถดำเนินวิถีชีวิตแบบเก่าไว้ได้เนื่องมาจากปัจจัยภายในท้องถิ่นที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตดังนี้

1.1 ความอุดมสมบูรณ์ของผืนนา

บริเวณพื้นที่ตำบลกบเจามีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มเป็นส่วนหนึ่งของภาคกลางตอนล่าง ซึ่งเกิดจากการที่แม่น้ำไหลพัดพาเอาเศษหิน ดิน ทราย และตะกอนมาทับถมกันอันอุดมสมบูรณ์ไปด้วย แร่ธาตุจากซากพืชและสัตว์เป็นเวลานานจนกลายเป็นที่ราบอันกว้างใหญ่ ส่งผลให้

ที่ดินตำบลกบเจามีคุณภาพเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร โดยเฉพาะ ข้าว ซึ่งตำบลกบเจามีชุดดินที่เหมาะสมกับการทำเกษตรจำนวน 3 ชุดดิน คือ

ชุดดินที่ 6 ชุดดินอยุธยา ซึ่งมีความเหมาะสมดีสำหรับปลูกข้าวแต่อาจจะมีปัญหาเรื่องดินเปรี้ยว

ชุดดินที่ 21 ชุดดินสิงห์บุรี ลักษณะเนื้อดินเป็นดินเหนียว เหมาะแก่การปลูกข้าว แต่อาจจะมีปัญหาเรื่องการระบายน้ำ

ชุดดินที่ 25 ชุดดินบางปะอิน มีความเหมาะสมดีสำหรับปลูกข้าว แต่อาจจะมีปัญหาเรื่องน้ำขังและระบายออกช้า

จากสภาพดินทั้ง 3 ชุด ทำให้ชาวนาได้ผลผลิตจากพืชผลทางการเกษตรปริมาณมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าวได้เป็นอย่างดี ประกอบกับการมีลำคลองบางบาลไหลผ่านหมู่บ้าน ยิ่งเอื้อต่อการทำนาของชาวนาเป็นอย่างดี ชาวนาสามารถทำนาๆ ได้ 2 ครั้งต่อปี และสามารถทำนาได้อย่างสม่ำเสมอ ชาวนาตำบลกบเจายังใช้พื้นที่ในหมู่บ้านปลูกพืชผักชนิดอื่นๆ เพื่อใช้ในการยังชีพตลอดจนเพื่อการค้าขาย เช่น มะระ ชะอม กระถิน สะเดา มะรุม โสน มะนาว มะกรูด ข่า ตะไคร้ กระชาย ผักบุ้ง ผักกระเฉด มะขาม ใผ่ มะม่วง กลัวยหอม กลัวยน้ำหว่า กระท้อน มะพร้าว ละมุด ฯลฯ นอกจากนี้ชาวนายังได้ประโยชน์จากคลองบางบาลนอกจากการเพาะปลูกข้าวแล้ว ชาวนายังจับปลาหลายชนิด เช่น ปลากราย ปลาช่อน ปลานิล ปลาทับทิม ปลาสวายปลากด ปลาตะเพียน ปลากระดี ปลาสร้อย ปลาแขยง ปลาแก้มช้ำ กุ้งก้ามกราม หอยโข่ง หอยกาบ ฯลฯ ทำให้ชาวนามีอาหาร มีรายได้และมีฐานะทางการเงินที่ดี เพียงพอต่อการดำรงชีวิตตลอดจนมีวิถีดุจดังในการประกอบอาหารจากพืชผักผลไม้ในหมู่บ้าน ซึ่งนำมาแลกเปลี่ยนแบ่งปันระหว่างสมาชิกในหมู่บ้านได้ใช้สอยร่วมกัน จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชาวนาตำบลกบเจายังคงยึดอาชีพการทำนาปลูกข้าวตลอดจนปลูกพืชผักผลไม้อื่น จนถึงปัจจุบัน

¹ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลกบเจา. (2552). *แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลกบเจา*. หน้า 4.

ภาพประกอบ 43 ความอุดมสมบูรณ์ของดินในทุ่งนา ที่ปรับเป็นแปลงสวนปลูกมะระ บริเวณหมู่ 7

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2552.

ภาพประกอบ 44 ความอุดมสมบูรณ์ของดินในแปลงสวนปลูกมะม่วงและกล้วยหอม หมู่ 2

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2552.

1.2 โครงสร้างทางสังคมของสมาชิกในครอบครัวชาวนาตำบลกบเจา

ลักษณะโครงสร้างทางสังคมของสมาชิกในครอบครัวชาวนาตำบลกบเจามีผลต่อการดำรงวิถีชีวิตของชาวนามาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เป็นไปในรูปแบบของแรงงานในครัวเรือน แรงงานในการทำนา การทำการเกษตร แรงงานการประมงน้ำจืด การร่วมแรงลงแขกในกิจกรรมประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันภายในตำบลกบเจา โดยมีความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้องที่ร่วมสายโลหิตและความเป็นเพื่อนบ้านที่อยู่อาศัยใกล้เคียงจนมีความเคารพนับถือกันมากันมาตั้งแต่อดีต

ตลอดจนความเหมาะสมของสภาพดินฟ้าอากาศที่เป็นไปตามฤดูกาลที่ชาวนาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แม้กระทั่งในฤดูน้ำหลากมีส่วนเอื้อให้ชาวนายังคงดำรงวิถีชีวิตแบบเดิมได้ด้วยความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในสังคมชาวนา

1. สังคมชาวนาตำบลกบเจามีการรวมตัวกันอย่างสนิทสนมกลมเกลียว เพราะสภาพภาพครอบครัวชาวนาตำบลกบเจามีความคล้ายคลึงกัน การดำรงชีวิตวิถีความเป็นอยู่มีความคล้ายคลึงกันเป็นอันมาก ความผูกพันในสายโลหิตวงศ์ตระกูล เครือญาติซึ่งรู้จักกันเกือบทั้งหมู่บ้านเนื่องมาจากการร่วมมือในการทำนาประเพณีวัฒนธรรมแม้กระทั่งการร่วมชั้นเรียนในการศึกษาชั้นตอนเมื่อตอนสมัยยังเป็นเด็ก จึงเกิดความสนิทสนมพึ่งพาอาศัยกันได้เสมอ การรวมตัวของสังคมชาวนาตำบลกบเจาจึงเป็นการรวมตัวอย่างดีและยังสามารถดำรงอยู่ได้ในปัจจุบัน

2. สังคมชาวนาตำบลกบเจามีพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมไม่แตกต่างกันมาก ชาวนาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาและทำสวนบ้างในบางราย วิถีชีวิตชาวนาในตำบลกบเจาจึงเป็นวิถีชีวิตสังคมเกษตรเป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตในตำบลกบเจาซึ่งต้องพึ่งพากันด้านการเกษตร ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ อย่างเช่น เครื่องมือทำการเกษตร เครื่องมือซ่อมแซมก่อสร้าง รถยนต์ รถจักรยานยนต์ หรือแม้แต่การหยิบยืมเงินทองที่ไม่ได้คิดดอกเบี้ยกัน แสดงให้เห็นว่าพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชาวนาตำบลกบเจามีฐานะไม่แตกต่างกันมาก

3. ชาวนาตำบลกบเจายังคงอาศัยการพึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของชาวนาตำบลกบเจายังคงผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ทั้งอาชีพและความเป็นอยู่ ความสุขความทุกข์ มีผลจากภัยธรรมชาติ นั่นคือความแห้งแล้ง น้ำท่วม และความหนาวเย็น หากปีใดไม่มีภัยธรรมชาติประกอบอาชีพได้ผลดี จะมีความสุข

4. การรวมกลุ่มของชาวนาตำบลกบเจาอยู่ในวงจำกัด และมีลักษณะไม่เป็นทางการ สังคมชาวนาตำบลกบเจาจะรู้จักหน้าค่าตากันดีระหว่างคนในหมู่บ้านหรือตำบลใกล้เคียง มีการติดต่อสัมพันธ์กันเป็นส่วนตัวไม่ว่าเรื่องการทำนา อาชีพ แรงงาน การให้वान จ้างงานฝีมืองานช่าง งานบุญกุศล

5. ชาวนาตำบลกบเจายังมีการแข่งขันกันในเรื่องต่างๆ น้อย ชาวนาในตำบลกบเจา ยังคงมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาโดยตลอด ประกอบอาชีพคล้ายคลึงกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์เผชิญภัยธรรมชาติมาด้วยกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน มีความเคารพนับถือ มีสัมมาคารวะผู้ที่อาวุโสกว่าตลอดจนการเคารพบูชาในพระพุทธรูปศาสนาอีกทั้งพระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ในวัด ทั้ง 4 แห่งในตำบลกบเจา การแข่งขันเพื่อให้ได้อำนาจชื่อเสียงมีหน้ามีตาหรือแสดงฐานะร่ำรวยในสังคมชาวนาไม่มีปรากฏในสังคมชาวนาตำบล กบเจา

ภาพประกอบ 45 ความสัมพันธ์ทางสังคมในงานทำบุญบ้านของชาวนาตำบลกบเจา

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2552.

1.3 การดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ชาวนาตำบลกบเจามีการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่ายมาตั้งแต่อดีต เมื่อเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา พ.ศ.2500 และก่อนจะมีการตัดถนนทางหลวงหมายเลข 3412 พ.ศ.2517 ชาวนายังคงทำนาปลูกข้าวรวมถึงการปลูกผักผลไม้เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและค้าขายในส่วนที่เหลือเก็บจนพัฒนาเป็นการปลูกเพื่อการค้า แต่ชาวนาตำบลกบเจายังคงรักษาความเป็นอิสระในฐานะผู้ปลูกข้าว คือ ครอบครัวชาวนายังคงปลูกข้าวอยู่ถึงแม้จะมีสมาชิกในครัวเรือนไม่ได้ทำนาแล้วก็ตาม ซึ่งเป้าหมายในการปลูกข้าวของครอบครัวชาวนาคือการปลูกเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นการพึ่งตนเองและรักษาวิถีครอบครัวตนเองในฐานะที่ครอบครัวเป็นหน่วยเล็กๆ ของหมู่บ้านชาวนาตำบลกบเจา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือครอบครัวชาวนาอยู่ได้ ระบบของสังคมชาวนาก็อยู่ได้ โดยไม่เน้นการผลิตจากการปลูกข้าวเพื่อแสวงหากำไรแบบทุนนิยม แต่ในระบบเศรษฐกิจชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกันได้ และรับเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ได้แต่จะปรับใช้ให้เหมาะสมกับงานที่ต้องการจะใช้เพื่อเป็นการลดภาระค่าใช้จ่าย อีกทั้งตำบลกบเจามีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ตลอดจนมีวัตถุดิบในการประกอบอาหารจากพืชผักผลไม้ในหมู่บ้าน ทำให้ชาวนามีอาหาร มีรายได้และมีฐานะทางการเงินที่ดีเพียงพอต่อการดำรงชีวิต สามารถแบ่งปันกันระหว่างชาวนาในหมู่บ้านได้ใช้สอยร่วมกัน ทั้งนี้เป็นการดำรงรักษาสถาบันครอบครัวและสังคมชาวนาตำบลกบเจาเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น บนรากฐานเศรษฐกิจพอเพียงแบบพึ่งพาตนเองได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่าเส้นทางการพัฒนาของชาวนา คือการรวมตัวกันเพื่อคิดสร้างระบบเศรษฐกิจของชุมชน รักษาวิถีชีวิตชุมชน ดังนั้นจึงทำให้ชาวนาตำบลกบเจาร่วมมือกันรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมเอาไว้ ซึ่งชาวนาเองยังไม่รู้สึกรว่าตนเองกำลังรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมโดยสร้างระบบเศรษฐกิจที่มั่นคงของหมู่บ้าน และยกระดับพัฒนาให้กลายเป็นระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เข้มแข็งมี

พลัง และนำไปสู่ “ระบบเศรษฐกิจหมู่บ้าน” เป็นการสอดคล้องกับแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยคู่ขนานไปกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมได้อย่างดี การดำรงอยู่ของระบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืน คือการสร้างเสริมเข้มแข็งของครอบครัวชาวนารายย่อย เกษตรกรรายย่อยเหล่านั้นจะทำหน้าที่รักษาประเพณีและวัฒนธรรมหมู่บ้านตำบลกบเจาเอาไว้ โดยการกระทำดังกล่าวนั้นชาวนาตำบลกบเจายังไม่รู้ตัวเลยว่า ชาวนาในตำบลกบเจากำลังช่วยกันรักษาธรรมเนียมประเพณีวิถีชีวิตชาวนาแบบดั้งเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบ 46 ป้ายประกาศจากหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นว่าชาวนาตำบลกบเจาเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2552.

2. ปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา

การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะการปรับเปลี่ยนอย่างช้าๆ เรื่อยมาอย่างต่อเนื่องนั้นเพราะเป็นผลจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในแต่ละสมัย ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานทางด้านเกษตร ซึ่งมีผลต่อการทำนาปลูกข้าวในวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจาที่ต้องดำเนินการตามนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะนโยบายการประกันราคาข้าวหรือนโยบายการจำหน่ายข้าว ซึ่งขึ้นอยู่กับนโยบายของพรรคการเมืองเมื่อมีการเลือกตั้ง และกรณีการทำนาตามคำแนะนำของกรมชลประทานที่กำหนดการปล่อยน้ำและการคำนวณการใช้น้ำเพื่อการปลูกข้าว เพื่อให้ชาวนาได้วางแผนการปลูกข้าวในแต่ละครั้งเป็นการป้องกันการเสียหายผลผลิตข้าวเข้าสู่ตลาด ตลอดจนการพัฒนาทางเทคโนโลยีทางการทำการเกษตรวัสดุเคมีภัณฑ์อย่างปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ซึ่งชาวนาส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพาเครื่องมือและวัสดุภัณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ได้แต่อย่างไรก็ตามชาวนาตำบลกบเจายังคงรักษาการดำรงวิถีชีวิตแบบเก่าได้เป็น

อย่างดีถึงแม้จะมีความเจริญจากปัจจัยภายนอกเข้ามาสู่สังคมชาวนาตำบลกบเจาแต่ชาวนาก็นำปัจจัยสนับสนุนจากภายนอกเข้ามาใช้ในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

2.1 นโยบายความช่วยเหลือจากภาครัฐ

จากการศึกษาและเก็บข้อมูลงานวิจัยนี้ที่ได้สอบถามชาวนาตำบลกบเจาในหัวข้อดังกล่าวนี้ว่าชาวนาตำบลกบเจาน่าจะได้รับผลประโยชน์จากนโยบายการช่วยเหลือชาวนาจากภาครัฐที่เห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุดซึ่งมีผลต่อการสนับสนุนการทำนาของชาวนาควรจะเริ่มที่รัฐบาลสมัยใดและช่วงปีพ.ศ.ใด คำตอบที่ได้รับจากชาวนาและสมาชิกในตำบลกบเจาจำนวน 10 ท่าน ที่ได้ทำการสอบถามมานั้นส่วนใหญ่กว่า 90 % ให้คำตอบไปในทิศทางเดียวกันว่า น่าจะเริ่มในสมัย พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรีตั้งแต่ พ.ศ.2544 จนถึง พ.ศ.2549 ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกเอาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ได้จากชาวนาตำบลกบเจาและช่วงเวลาที่พันตำรวจโททักษิณชินวัตรเป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ พ.ศ.2544 จนถึง พ.ศ.2549 รวม 6 ปี ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ปฏิวัติในวันที่ 19 กันยายน 2549 โดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หรือ คปค. และยังเป็นปีที่งานวิจัยฉบับนี้สิ้นสุดขอบเขตการดำเนินการทำวิจัยที่กำหนดการทำวิจัยไว้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2500 ถึง พ.ศ.2549 มาเป็นข้อมูลสนับสนุนว่าปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา ในการประกอบอาชีพทำนามาจากนโยบายความช่วยเหลือจากภาครัฐคือช่วงระยะเวลาดังกล่าวที่พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี

ความตื่นตัวทางการเมืองของชาวนาตำบลกบเจาจึงเริ่มสนใจการเมืองมากขึ้น ช่วง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 เนื่องจากนโยบายทางด้านการเกษตรและการดูแลคุณภาพชีวิตจากพรรคไทยรักไทยของพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร เป็นนโยบายที่ชาวนาสามารถใช้ได้จริงและเห็นผล อย่างนโยบายพักชำระหนี้เกษตรกร นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ นโยบายกองทุนหมู่บ้าน อีกทั้งนโยบายการปราบปรามผู้เสพและผู้ค้ายาเสพติด ถึงแม้จะเป็นนโยบายแบบประชานิยมแต่มีผลต่อการตัดสินใจในการยึดอาชีพทำนาปลูกข้าวของชาวนาตำบลกบเจามาก นอกจากนั้น พบว่าชาวบ้านมีความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลดีขึ้นเป็นผลมาจากนโยบายรัฐ ซึ่งเหตุผลที่เป็นเช่นนั้น เพราะว่าบริการทางด้านการแพทย์และการรักษาพยาบาลที่ดี ประหยัด เป็นบริการที่เห็นและใช้ได้จริง และเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของคนหมู่บ้านที่ชาวนาทุกคนมีความต้องการและเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่ตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าว จึงทำให้ชาวนาในตำบลกบเจาส่วนใหญ่ยังคงทำนาต่อไป

นโยบายจากรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวนา ในตำบลกบเจาที่ได้นโยบายรัฐบาลภายใต้การนำของ พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ที่แถลงต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2544 ก่อนบริหารประเทศตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย นโยบายที่แถลงมีนโยบายเร่งด่วนตามที่ใช้ในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งและเป็นนโยบายที่ชาวนาตำบลกบเจาได้รับผลประโยชน์คือ

1. การพักหนี้ให้กับเกษตรกรรายย่อยเป็นเวลา 3 ปี เป็นนโยบายที่ทำให้ชาวนารายย่อยในตำบลกบเจา สามารถขอผ่อนผันการชำระหนี้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ชกส.) สาขาอำเภอพระนครศรีอยุธยา ชาวนาสามารถนำรายได้จากการขายข้าวและพืชผลการเกษตรไปลงทุนทำนา ปลูกพืชชนิดอื่น บางรายนำเงินมาเช่าซื้อรถยนต์ รถกระบะ และซ่อมแซมบ้านให้มีสภาพดีขึ้นและเตรียมการป้องกันน้ำท่วม ตลอดจนซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าเพื่ออำนวยความสะดวกในครัวเรือน

2. การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านแห่งละ 1 ล้านบาท ทั่วประเทศ เพื่อให้เกิดทุนหมุนเวียนในชุมชน ชาวนาตำบลกบเจาจึงได้นำมาสนับสนุนกิจกรรมกลุ่มสตรีเพื่อทำไข่เค็มในตำบลกบเจา ซึ่งยังคงดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ชาวนามีรายได้เพิ่มขึ้นโดยมีการผลิตหมุนเวียนกันภายในตำบลกบเจา

3. การจัดตั้งธนาคารประชาชน ทำให้ชาวนาสามารถกู้ยืมเงินไปลงทุนเพิ่มรายได้มากขึ้น โดยเฉพาะด้านการเกษตร ด้วยการจัดซื้อที่นาเพิ่ม การปรับพื้นที่ปลูกพืชผลไม้ เช่น กล้วยหอม จัดซื้อรถไถ รถแทรกเตอร์ เครื่องสูบน้ำ ส่วนการนำไปลงทุนอย่างอื่น เช่น เปิดร้านค้าขายของชำ ร้านซ่อมรถยนต์รถจักรยานยนต์ ร้านตัดเสื้อผ้า ร้านตัดผม เป็นต้น

4. การสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า 30 บาทรักษาทุกโรค นโยบายดังกล่าวมีผลต่อคุณภาพชีวิตชาวนาตำบลกบเจาเป็นอย่างมาก ชาวนาสามารถได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานพยาบาลได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ที่สำคัญคือค่าใช้จ่ายในการรักษามีราคาที่ถูก ชาวนาสามารถใช้สิทธิในการรักษาพยาบาลจึงทำให้สมาชิกชาวนาเลือกบริการจากการรักษาพยาบาลตั้งแต่เริ่มมีอาการเจ็บป่วย ทำให้ชาวนามีคุณภาพชีวิตดีขึ้น เข้าถึงการรักษาได้เป็นอย่างดีโดยไม่ต้องกังวลในเรื่องค่าใช้จ่ายเหมือนในอดีต

5. การเร่งจัดตั้งสถาบันบำบัดผู้ติดยาเสพติด ควบคู่ไปกับการปราบปรามป้องกัน¹ (พัฒนาเป็นท่าสงครามปราบปรามยาเสพติดทั่วประเทศ) ชาวนาได้รับผลต่อเนื่องจากนโยบายการปราบปรามยาเสพติดเป็นอย่างดี เนื่องจากมีการจัดตั้งจุดสกัดตรวจทางเข้าออกของเจ้าหน้าที่ตำรวจภูธรอำเภอบางบาล และเจ้าหน้าที่ตำรวจภูธรพระชาติขึ้น บนถนนสาย 3412 ทำให้การแพร่ระบาดของยาเสพติดในพื้นที่ลดลงและชาวนาก็ได้รับความปลอดภัยจากตำรวจมากขึ้น

ลักษณะนโยบายเช่นนี้ เป็นนโยบายการหาเสียงเลือกตั้งโดยพรรคไทยรักไทย ใช้เป็นนโยบายหลักในการเลือกตั้งใหญ่ของประเทศจนสามารถได้รับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเข้ามามากเป็นอันดับหนึ่ง คือได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเกือบเกินครึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนทั้งสองระบบที่จะมีได้ ส่วนนโยบายที่ประกาศภายหลังจากรัฐบาลที่พรรคไทยรักไทยได้เข้าบริหารประเทศแล้วประกาศนโยบายเพิ่มเติมโดยไม่ต้องผ่านรัฐสภาที่มี ซึ่งเป็นนโยบายที่รัฐบาลประกาศเป็นวาระแห่งชาติ “เมืองไทยแข็งแรง” เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2547 ช่วงทำของ

¹ เอกสารสรุปสาระสำคัญของมติคณะรัฐมนตรี. (2548). ฉบับที่ 16. ไม่ระบุหน้า.

รัฐบาลชุดนี้ จัดเข้าในลักษณะที่ผู้นำเป็นผู้ประกาศใช้ เพื่อให้สอดคล้องและต่อเนื่องกับนโยบายเร่งด่วน 30 บาทรักษาทุกโรคต่อไป¹

2.2 ระบบชลประทาน

ทุ่งนาท่งนาบเจ้า อำเภอบางบาล เป็นพื้นที่ราบลุ่มผืนใหญ่ ล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำน้อยโดยมีคลองบางบาลไหลผ่าน สภาพของทุ่งนาท่งนานั้นนอกจากจะมีแม่น้ำล้อมรอบ 2 สาย โดยเริ่มตั้งแต่คลองบางโพงผอง (บางหลวง) ซึ่งแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่บ้านโพงผอง อำเภอบางบาล จังหวัดอ่างทอง แล้วไหลลงทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปบรรจบกับแม่น้ำน้อยที่ อำเภอสนาท่งนาก็ไหลเรื่อยมาจนถึงอำเภอบางไทร ซึ่งเป็นที่ที่แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำน้อยบรรจบกันทำให้บริเวณทุ่งนาที่กว้างใหญ่นี้มีปริมาณน้ำธรรมชาติที่เพียงพอต่อการทำนาและในท้องทุ่งนี้ยังถูกแบ่งออกเป็น 2 ตอน เนื่องจากตอนบนของทุ่งมีคลองบางบาล ซึ่งแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่วัดจุฬามณีไหลผ่านที่ตั้งตัวอำเภอบางบาล ไปบรรจบกับแม่น้ำน้อยที่บ้านสีกกในลักษณะที่ขนานไปกับคลองบางโพงผอง (บางหลวง) นอกจากจะมีคลองบางบาลไหลผ่านตำบลท่งนาบเจ้าซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่ชาวนาสามารถสูบน้ำเข้ามาใช้นาทุ่งนาท่งนาได้เลย ชาวนาตำบลยังคงได้รับการสนับสนุนการจัดการดูแลน้ำจากกรมชลประทานโดยจัดตั้ง โครงการบางบาลส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาลสำนักชลประทานที่ 10 ตั้งอยู่ที่อำเภอบางบาลหรือยุรยากับอำเภอบางบาล เป็นโครงการชลประทานประเภทสูบน้ำถาวร โดยการผันน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าสู่พื้นที่การเกษตรเพื่อการเพาะปลูกโดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว ลักษณะงานประกอบด้วยงานก่อสร้างโรงสูบน้ำ พร้อมติดตั้งเครื่องสูบน้ำด้วยระบบไฟฟ้า ระบบส่งน้ำ ระบบระบายน้ำและคันกันน้ำ โดยเฉพาะการส่งน้ำเข้าสู่ท้องนาโดยใช้ระบบชลประทานเป็นแบบระบบเปิดส่งน้ำเข้าสู่พื้นที่แบบสี่เหลี่ยมคางหมู มีโครงสร้างเป็นแบบคอนกรีตผ่านพื้นที่อำเภอบางบาลจรดบริเวณแม่น้ำน้อยรอยต่ออำเภอสนาท่ง

ภาพประกอบ 47 คลองชลประทานโครงการบางบาลส่งน้ำและบำรุงรักษาสำนักชลประทานที่ 10

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2552.

¹ กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์ . (2547). Policy as a stated intention. ไม่ระบุหน้า.

การจัดระบบชลประทานโครงการบางบาลส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาลสำนักชลประทานที่ 10 มีส่วนช่วยในการสนับสนุนการทำนาปลูกข้าวในตำบลกบเจาซึ่งมีผลทำให้มีสภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของน้ำทำในตำบลกบเจาและบริเวณใกล้เคียงให้มีน้ำสำหรับใช้ในการทำนาอย่างพอเพียง จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชาวนาตำบลกบเจายังคงยึดอาชีพทำนาอยู่

2.3 การใช้เทคโนโลยีในการทำนา

จากการเก็บข้อมูลด้านเทคโนโลยีการทำนาในตำบลกบเจา สามารถบอกลักษณะการเข้ามาของเทคโนโลยีได้ 2 ทาง คือ

1. สมาชิกชาวนาตำบลกบเจานำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ด้วยตัวเอง โดยผ่านสื่อโทรทัศน์
2. จากการสนับสนุนของหน่วยงานราชการของรัฐและการปกครองส่วนท้องถิ่น

จากความเจริญที่เข้ามาสู่ตำบลกบเจาตั้งแต่มีการตัดถนนสาย 3412 ผ่านหมู่บ้านชาวนาตำบลกบเจา ตั้งแต่ พ.ศ.2517 เรื่อยมา ระยะเวลา 5 ปีแรก ชาวนายังคงไม่กล้าใช้เครื่องทุ่นแรงในการทำนา เนื่องจากมีราคาสูง ไม่มีทักษะและความรู้ในการใช้งาน ตลอดจนกลัวในเรื่องของความปลอดภัยในการควบคุม แต่เมื่อมีผู้นำมาใช้และได้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจ ตลอดจนมีเวลาเหลือมากขึ้น ทำให้ชาวนาเริ่มนิยมใช้เครื่องทุ่นแรงในการทำนาแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยส่วนใหญ่ยังคงใช้แรงงานจากสมาชิกในครอบครัวบ้างแต่อย่างไรก็ตามก็ยอมรับความสามารถของเครื่องมือสมัยใหม่ โดยเฉพาะเครื่องทุ่นแรงในการทำนาปลูกข้าว อาทิ รถแทรกเตอร์ เครื่องพ่นเมล็ดพันธุ์ข้าว รถไถนา รถเกี่ยวข้าว ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้แรงงานคนในการจัดการดูแลน้อยและสามารถทำนาได้อย่างรวดเร็วโดยไม่จำเป็นต้องลงทุนสูงเพื่อซื้อหามาเป็นของตนเองแต่มีการติดต่อขอเช่าอุปกรณ์ต่างๆ ได้โดยการติดต่อทางโทรศัพท์นัดหมายว่าจ้างเครื่องทุ่นแรงในการทำนา ตลอดจนพันธุ์ข้าวสายพันธุ์ใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการอย่างกรมการข้าว เช่น ข้าวสายพันธุ์ ชุด กข. ข้าวสายพันธุ์ ชุดสุพรรณบุรี ข้าวสายพันธุ์ ชุดพิษณุโลกอีกทั้งปุ๋ยเคมีภัณฑ์ต่างๆ นอกจากนี้สำนักงานเกษตรอำเภอบางบาล ยังมีการจัดโครงการการเรียนรู้ต่างๆ แผนพัฒนาการเกษตร จากการใช้เทคโนโลยี เคมีภัณฑ์ ตลอดจนองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อถ่ายทอดให้ชาวนาตำบล กบเจาได้ทำการเรียนรู้ฝึกปฏิบัติและนำไปใช้น้ำข้าวของตัวเองเป็นการสนับสนุนให้ชาวนามีผลผลิตและรายได้มากยิ่งขึ้นการสนับสนุนของสำนักงานเกษตรอำเภอบางบาลด้านความรู้และเทคโนโลยีจึงมีส่วนอย่างยิ่งที่ทำให้ชาวนาตำบลกบเจายังคงทำนาอยู่ต่อและยังคงดำรงรักษาวิถีชีวิตแบบเก่าไว้ต่อไป

ภาพประกอบ 48 เครื่องทุ่นแรงในการทำนาของชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล

ที่มา: ภาพถ่ายจากกล้องถ่ายภาพ โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2552 และวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2552.

จากการที่ชาวนาตำบลกบเจายังคงดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมไว้ได้อยู่ในสมัยปัจจุบันนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกตำบลที่สนับสนุนเอื้อให้ชาวนาสามารถดำเนินวิถีชีวิตแบบเดิมได้อันเนื่องสภาพความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินทำกินที่ตกทอดมาจากอดีตถึงแม้จะทำให้วิถีชีวิตชาวนาต้องเผชิญกับน้ำท่วมเป็นประจำแต่ชาวนาสามารถใช้ชีวิตได้อย่างสบาย เรียบง่าย ทำให้โครงสร้างทางสังคมชาวนาตำบลกบเจายังคงมีลักษณะเป็นสังคมปิด มีความผูกพันในระดับเครือญาติ ทั้งทางสายเลือดและมิตรภาพทางสังคมที่อยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาตั้งแต่อดีต จึงยังคงมีการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการลงแขกขอแรงในภาพของการช่วยงานต่างๆ โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ในลักษณะทำนาเกี่ยวข้าวเหมือนในอดีต การรู้จักความพอประมาณในการทำมาหากินของชาวนาที่ยึดถือความเรียบง่าย สันโดษ ไม่แข่งขันกับใครทำให้ชาวนามีอยู่มีกินได้อย่างไม่ต้องเดือดร้อนมากนัก ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่พอเพียงปฏิบัติสืบกันมาเสมอแม้ในปัจจุบัน วัตถุนิยมเป็นที่ต้องการในสังคมสมัยใหม่ ชาวนาก็สามารถนำความเจริญต่างๆ มาปรับใช้โดยไม่ทิ้งของเดิม แต่เป็นการประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดำรงชีวิตในสมัยปัจจุบัน

ส่วนปัจจัยจากภายนอกที่มีผลต่อการดำรงวิถีชีวิตของชาวนาแบบเดิมให้คงอยู่นั้นส่วนใหญ่เป็นนโยบายจากภาครัฐ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นเห็นได้ว่าการปรับเปลี่ยนนโยบายที่เกี่ยวข้องกับชาวนาที่เด่นชัดและเป็นรูปธรรมต่อชาวนามากที่สุดในช่วง พ.ศ. 2543 – 2549 ส่งผลให้ชาวนาตำบล กบเจา มีความตื่นตัวเรื่องการเมืองที่มีผลต่อชาวนาเป็นอย่างมาก มีลักษณะการปรับเปลี่ยนอย่างช้าๆ เรื่อยมาอย่างต่อเนื่องนั้นเพราะเป็นผลจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในแต่ละสมัยโดยเฉพาะนโยบายการประกันราคาข้าวหรือนโยบายการจำนำข้าว ซึ่งขึ้นอยู่กับนโยบายของพรรคการเมืองเมื่อมีการเลือกตั้ง นโยบายทั้งหมดนี้เป็นเครื่องประกันว่าชาวนาสามารถขายข้าวให้กับรัฐได้ตลอด อย่างน้อยไม่ขาดทุน ชาวนาจึงยังคงทำนาเหมือนเดิมโดยไม่ต้องมากังวลกับราคา

เชื่อว่าราคาตกหรือไม่ นอกจากนี้ นโยบายของรัฐในห้วงเวลาดังกล่าว เป็นนโยบายที่ชาวนาสามารถใช้ได้จริงและเห็นผล อย่างนโยบายพักชำระหนี้เกษตรกร นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ นโยบายกองทุนหมู่บ้าน อีกทั้งนโยบายการปราบปรามผู้เสพและผู้ค้ายาเสพติด ถึงแม้จะเป็นนโยบายแบบประชานิยมแต่มีผลต่อการตัดสินใจในการยึดอาชีพทำนาปลูกข้าวของชาวนาดำบลกบเจาเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามชาวนาดำบลกบเจายังคงรักษาการดำรงวิถีชีวิตแบบเก่าได้เป็นอย่างดีถึงแม้จะมีความเจริญจากปัจจัยภายนอกเข้ามาสู่สังคมชาวนาดำบลกบเจาแต่ชาวนาก็นำปัจจัยสนับสนุนจากภายนอกเข้ามาใช้ในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

ส่วนเรื่องระบบชลประทาน และแหล่งน้ำที่เป็นสิ่งสำคัญต่อการปลูกข้าว ชาวนาดำบลกบเจาเป็นหมู่บ้านที่ได้รับประโยชน์จากการเข้าถึงของแหล่งน้ำมากแห่งหนึ่งในอำเภอบางบาล ที่สำคัญตำบล กบเจามีคลองบางบาลไหลผ่านหมู่บ้าน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่เอื้อให้ชาวนาสามารถทำนาได้ตลอด โดยการสูบน้ำเข้านาซึ่งระบบชลประทานจะเอื้อประโยชน์ให้กับชาวนาที่มีที่นาอยู่ลึกเข้าไปจากคลองบางบาล นอกจากนี้การเข้าถึงเครื่องมือ เครื่องทุ่นแรงในการทำนา อย่าง รถแทรกเตอร์ รถไถ รถนวดและเกี่ยวข้าว ชาวนาไม่จำเป็นต้องหาซื้อมาเป็นของตัวเอง เนื่องจากสามารถเช่าเครื่องมือต่างๆ ได้สะดวกขึ้นซึ่งเจ้าของเครื่องจะเป็นคนดำเนินการในขั้นตอนต่างๆ ให้เอง ทางการเก็บเกี่ยวข้าว ชาวนาจึงไม่ต้องเกี่ยวข้าวด้วยตัวเองและที่สำคัญ ไม่ต้องรับผิดชอบการบำรุงรักษาดูแลเครื่องทุ่นแรงต่างๆ เพียงแต่จ่ายค่าเช่าตามที่ได้ตกลงกับเจ้าของเครื่อง

จากปัจจัยดังกล่าวนี้ชาวนาดำบลกบเจาจึงยังคงสามารถดำรงวิถีชีวิตแบบชาวนาแบบเดิมในสังคมปัจจุบันได้อย่างมั่นคงโดยมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้ทันต่อสังคมสมัยใหม่ ซึ่งทั้งนี้ชาวนาดำบลกบเจายังรักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของตนเองได้เป็นอย่างดี โดยการยอมรับความเจริญจากสังคมภายนอกซึ่งมีการปรับเปลี่ยนภายในสังคมชาวนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป

บทที่ 5

สรุป

นับตั้งแต่การก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยาและเปิดใช้อย่างเป็นทางการ พ.ศ.2500 ชาวนาในตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการปรับเปลี่ยนระยะเวลาการทำนาเป็น 2 ครั้งต่อปี เนื่องจากการจัดการระบบชลประทานที่ดีขึ้นแต่การทำนาปลูกข้าวยังคงใช้รูปแบบเก่า การดำรงวิถีชีวิตชาวนา ยังคงรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง การทำนาทุกขั้นตอนนี้ยังคงมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกันระหว่าง คน ข้าว เครื่องมือ แรงงาน นับตั้งแต่การเตรียมการเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยวข้าว ซึ่งเน้นในเรื่องการปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนมากกว่าค้าขาย ช่วงเวลาว่างเว้นจากการทำนาชาวนาดำบลกบเจายังคงดำรงวิถีชีวิตที่อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์ในท้องถิ่น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา การสืบสานพระพุทธศาสนาด้วยการร่วมแรงลงแขกในการช่วยงานพิธีประเพณีต่างๆ ตลอดจนความสามารถทางศิลปะการแสดงวงปี่พาทย์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับจนเป็นแหล่งดนตรีไทยที่สำคัญของประเทศ การดำรงชีวิตชาวนาดำบลกบเจาค่อยๆ เปลี่ยนแปลงแต่ขณะเดียวกันยังคงรักษาสภาพความเป็นอยู่และการดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมคู่ขนานกันไป

เมื่อมีการก่อสร้างถนนสาย 3412 จากอำเภพระนครศรีอยุธยา ผ่านอำเภอบางบาล อำเภอดมชัญไชโยไปยังอำเภเสนา ชาวนาดำบลกบเจาจึงสามารถเดินทางไปยังอำเภอต่างๆ สามารถเดินทางไปซื้อขายสินค้า จากอำเภเสนาและอำเภพระนครศรีอยุธยา ได้สะดวกขึ้น ความเจริญขั้นพื้นฐานอย่างไฟฟ้า ประปา รถยนต์ ตลอดจนเครื่องจักร รถไถนา สินค้าที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรจึงมุ่งเข้าสู่ตำบลกบเจาทั้งคนในตำบลและคนนอกตำบลนำเข้าไปในพื้นที่ซึ่งยังคงมีการใช้เครื่องทุ่นแรงไม่มากนักในช่วง 5 ปีแรกเนื่องจากมีราคาสูงและมีความยุ่งยากในการใช้และการรักษาดูแล การเข้ามาของเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ใช้ในครัวเรือนที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต อย่างเช่น พัดลม วิทยุ โทรทัศน์ เต้าแก๊ส ซึ่งมีการใช้ร่วมกับเครื่องมืออุปกรณ์ครัวแบบดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้สมาชิกชาวนาดำบลกบเจาสามารถเดินทางเข้าออกหมู่บ้านไปศึกษาต่อ ณ สถาบันการศึกษาในตัวจังหวัดและในกรุงเทพมหานครอีกทั้งโยกย้ายไปทำงานในท้องที่อื่นๆ ซึ่งมีผลต่อแรงงานในการทำนาภายในตำบลกบเจา แต่การทำนายังคงรักษารูปแบบเก่าตั้งแต่การเตรียมการปลูกข้าวจนถึงการเก็บเกี่ยว โดยอาจตัดทอดพิธีกรรมให้สั้นลง การทำนาในแต่ละครั้งจะมุ่งเน้นเพื่อการค้าขายเป็นหลัก ส่วนประเพณีวัฒนธรรมทางสังคมชาวนาและความศรัทธาในพระพุทธศาสนายังคงเป็นลักษณะเดิมที่มีลักษณะและความเชื่อคงอยู่ อย่างเช่น วันสำคัญทางศาสนา งานสังคม งานแต่งงาน งานบวช งานศพแม้กระทั่งงานบุญต่างๆ ที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ถูกหลานที่ออกไปศึกษา ทำงานที่อื่นได้กลับมาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องของตนเอง โดยการนำวิถีชีวิตจากที่อื่น วิธีการดำเนินชีวิตแบบสังคมเมืองไปปรับเปลี่ยนลักษณะสภาพภายในตำบลกบเจาอย่างเหมาะสม

การดำรงวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจาจึงมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในสอดคล้องกับความเจริญที่เข้ามาในหมู่บ้านโดยการปรับเปลี่ยนสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงวิถีชีวิตในปัจจุบัน ตามประเด็นหลักดังนี้

1. ลักษณะและสภาพทั่วไปของตำบลกบเจาพบว่าการเปลี่ยนแปลงไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปจากในอดีต โดยหมู่บ้านมีการขยายตัวอย่างช้าๆ เนื่องจากที่ตั้งของหมู่บ้านตั้งอยู่ในทุ่งนาริมคลองบางบาล ประกอบกับลักษณะพื้นที่เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ส่วนใหญ่เป็นเส้นทางผ่านไปมาโดยไม่มีสถานที่ให้เป็นแรงจูงใจให้บุคคลภายนอกเดินทางเข้ามาประกอบการหรือตั้งถิ่นฐาน การปรับเปลี่ยนสภาพของหมู่บ้านที่เป็นชนบทมาเป็นหมู่บ้านแบบสังคมเมืองค่อนข้างน้อยโดยยังคงรักษารูปแบบบ้านเรือนไทยภาคกลางที่มีลักษณะชั้นเดียวยกพื้นสูงและยังคงใช้พื้นที่ใต้ถุนบ้านในกิจกรรมต่างๆ ของครัวเรือนตั้งแต่การเก็บเครื่องมือการเกษตร การพักผ่อนหย่อนใจ ที่พักอาศัย โรงจอดรถ โดยมีการนำเครื่องอำนวยความสะดวกเข้ามาใช้ในครัวเรือนทุกหลังคาเรือน อาทิ เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ รถจักรยานยนต์ รถยนต์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนออกมาในรูปลักษณะของที่พักอาศัย ที่ปรับเปลี่ยนจากบ้านไม้แบบดั้งเดิมในบางส่วนมาดัดแปลงเพิ่มเติมเป็นการก่อสร้างต่อเติมเป็นห้องพัก ที่ก่ออิฐถือปูน การต่อเติมห้องครัวห้องน้ำ ให้มีสุขอนามัยยิ่งขึ้น หรือเพื่อการอยู่อาศัยและประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น รวมถึงตลอดถึงรูปแบบของการคมนาคมขนส่งและระบบสาธารณูปโภคในหมู่บ้านที่มีการสร้างและพัฒนาเพื่อตอบสนองต่อแนวคิดหรือวิถีชีวิตแบบคนเมืองมากขึ้น

2. การทำนาของชาวนาตำบลกบเจา จากอดีตที่เคยทำนาปลูกข้าวปีละ 1 ครั้ง เมื่อมีวางระบบชลประทานจากการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา พ.ศ.2500 ชาวนาปรับเปลี่ยนการทำนาเป็นปีละ 2 ครั้ง เนื่องจากมีน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกเพียงพอ แต่ยังคงใช้เครื่องมือดั้งเดิมและแรงงานจากคนและสัตว์ ที่มีความร่วมมือร่วมใจในสังคมชาวนาผ่านประเพณีพิธีกรรมต่างๆ เป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กันและกัน จนเมื่อมีการก่อสร้างถนนสาย 3412 ผ่านเข้ามาในหมู่บ้าน ถนนสายนี้ได้ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวนา การเข้ามาของเครื่องทุ่นแรงที่ให้ผลประโยชน์ที่รวดเร็ว ว่องไว การค้าขายที่มีพ่อค้าคอยรับซื้อข้าว เป็นแรงผลักดันให้ชาวนาหันเหมาใช้เทคโนโลยีและสารเคมีมาทดแทนเครื่องมือทำนาแบบเก่า ผลกระทบต่อระบบโครงสร้างของประชากรซึ่งเป็นแรงงานในการทำนาหันไปทำงานอย่างอื่นหรือเข้ารับการศึกษาต่อ ตลอดจนบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องอย่างการหางานทำที่สบายกว่า มีศักดิ์ศรีดีกว่าและในขณะเดียวกันระบบโครงสร้างประชากรหรือบริบททางสังคมเองก็เป็นตัวสะท้อนของการปรับเปลี่ยนของระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านชาวนาตำบลกบเจาเช่นเดียวกัน แต่การเข้ามาของเทคโนโลยีนั้นส่งผลต่อการตัดสินใจของชาวนาหลายคนที่ไม่กล้าพอที่จะใช้เครื่องทุ่นแรง เนื่องจากกลัวประสบการณ์ล้มเหลวจนถึงเป็นหนี้เป็นสินและนำไปสู่การเสียที่ทำนาทำกิน แต่มักจะคอยให้ใครคนใดคนหนึ่งในหมู่บ้านทดลองทำสิ่งใหม่ๆ เสียก่อน เมื่อได้ผลเป็นประการใด หรือดีขึ้นจริงๆ ชาวนาคนอื่นๆ จึงจะพากันทำตาม เช่นกรณีการใช้เครื่องทุ่นแรงในการทำนาซึ่งต้องใช้เวลาในการยอมรับกว่าจะนำมาใช้ในนาข้าวของตนเองแต่ชาวนาก็ยังคงรักษาพิธีกรรมการทำนาแบบดั้งเดิมไว้ในบางขั้นตอนเพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการทำนาของชาวนาและลูกหลานของตนเอง

3. การจัดสวัสดิการทางสังคมของหมู่บ้านชาวนาตำบลกบเจา พบว่าสวัสดิการทางสังคมในหมู่บ้านชาวนาตำบลกบเจานั้น มีความพร้อมมากขึ้นโดยเป็นรูปแบบที่สะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนเพื่อรองรับกระแสของความเปลี่ยนแปลงของระบบบริหารจัดการที่เกิดจากกระแสของการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระดับประเทศเป็นหลัก เช่น การเข้ามาของไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ รถสองแถวที่วิ่งผ่านหมู่บ้านไปสู่ตัวเมือง อีกทั้งข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็วทันสมัยผ่านสื่อต่างๆ การดำเนินงานของนักรการเมืองระดับท้องถิ่นที่เข้าถึงสมาชิกในหมู่บ้าน ผลดังกล่าวนี้ก็ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของวิถีการปกครอง บทบาทหน้าที่ วิธีการที่ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครอง ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้มีอำนาจในการปกครอง ซึ่งมีทั้งด้านที่เป็นผลดีและด้านที่เป็นผลเสีย หากแต่ยังคงเป็นการเน้นในเชิงรับมากกว่าที่จะรุกเพื่อสร้างคุณภาพของคนในหมู่บ้านอย่างยั่งยืน แต่บทบาทขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นให้ความตื่นตัวทางด้านสุขภาพแก่ชาวนามีค่อนข้างน้อยเช่นเดียวกับการขาดการสนับสนุนเพื่อสร้างความตื่นตัวด้านกิจกรรมนันทนาการซึ่งในอดีตชาวนาตำบลกบเจามีฝีมือหลายมือในด้านศิลปวัฒนธรรมดนตรีปีพาทย์เป็นที่ยอมรับเป็นอย่างยิ่ง กลับขาดการสนับสนุนดูแลส่งเสริมให้มีคุณค่ายิ่งขึ้น ทั้งที่ที่ตั้งของตำบลกบเจาน่าจะได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอีกแห่งหนึ่ง ปัญหานี้อาจเป็นปัญหาที่ทำให้สมาชิกชาวนาตำบลกบเจามีคุณภาพชีวิตต่ำกว่ามาตรฐานที่ควรจะเป็น และอาจจะส่งผลให้ชาวนาว่างมือกับอาชีพชาวนาในภายภาคหน้า

ส่วนความสนใจตลอดจนความตื่นตัวทางการเมืองของชาวนาตำบลกบเจาจึงยังคงมีไม่มากนักก่อนหน้านี้ ช่วง พ.ศ.2520 – พ.ศ.2535 นโยบายภาครัฐ ทั้งนโยบายจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ถึง ฉบับที่ 6 ตั้งแต่ พ.ศ.2520 ถึง พ.ศ.2534 และนโยบายรัฐบาลสมัยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี พ.ศ.2520 – พ.ศ.2523 รัฐบาลสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี พ.ศ.2523 – พ.ศ.2531 ราคาพืชผลทางการเกษตรโดยเฉพาะราคาข้าว มีอัตราที่ค่าการตลาดราคาไม่สูงมากนัก และในบางช่วงมีราคาตกต่ำ ทำให้ชาวนาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีจำนวนลดลงส่งผลให้การทำนาลดลงไปด้วย

ตาราง 5 พื้นที่เพาะปลูกข้าว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ.2518 – พ.ศ.2535

ปี พ.ศ. ที่เพาะปลูก	พื้นที่ (ไร่)
พ.ศ.2518 - 2519	1,214,483
พ.ศ.2524 - 2525	1,068,308
พ.ศ.2534 - 2535	862,508

ที่มา: รองศาสตราจารย์สุวิทย์ ธีรศาศวัต. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย*. หน้า 24.

แต่พบว่าชาวตำบลกบเจาเริ่มสนใจการเมืองมากขึ้นเมื่อพันตำรวจโทตำรวจโททักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี

ช่วง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 เนื่องจากนโยบายพรรคไทยรักไทยของพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร เป็นนโยบายที่ชาวนาสามารถใช้ได้จริงและเห็นผลจากนโยบาย อย่างนโยบายพักชำระหนี้เกษตรกร นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรคที่ทำให้ชาวนาไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล พบว่าชาวบ้านมีความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลดีขึ้นเป็นผลมาจากนโยบายรัฐ ซึ่งเหตุผลที่เป็นเช่นนั้น เพราะวาบริการทางการแพทย์และการรักษาพยาบาลที่ดี ประหยัด เป็นบริการที่เห็นและใช้ได้จริง และเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของหมู่บ้าน ที่ประชาชนทุกคนมีความต้องการ อีกทั้งนโยบายการปราบปรามผู้เสพและผู้ค้ายาเสพติดที่ทำให้สมาชิกในหมู่บ้านไม่กล้าที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวจึงทำให้มีชาวनावัยรุ่น หันมาเช่านาเพาะปลูกข้าวมีผลมาจากการประกาศจําาราคาข้าวที่ 15,000 บาท ชาวนาจะได้รับเงิน 15,000 เลย ซึ่งเป็นเงินสดชาวนามีข้าวเท่าไรก็ขายได้ตามจำนวนผลผลิตที่ได้ เช่น หากทำนา มีข้าว 10 ตัน ก็ได้ทั้ง 10 ตัน เป็นเงิน 150,000 บาทชาวนาจะได้รับเป็นเงินสดทันทีเมื่อขายข้าวจะทำให้ ราคาข้าวในท้องตลาดเพิ่มขึ้น เนื่องจากถ้าพ่อค้าไม่รับซื้อในราคาสูงก็ไม่มีข้าวขายเพราะรัฐจะซื้อเองหมดรัฐบาลสามารถควบคุมราคาซื้อขายข้าวได้ นโยบายการจําาราคาข้าวมีผลต่อการตัดสินใจของชาวนาดำบลกบเจามาก และมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่ตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าวทำให้ประชาชนรับรู้และตอบสนองการดำเนินงานของรัฐได้เป็นอย่างดี

4. วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวนาดำบลกบเจา พบว่าชาวนาดำบลกบเจามีการสั่งสมทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตลอดจนความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง โดยชาวนาในตำบลกบเจานั้นยังคงยึดมั่นอยู่ในธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมต่างๆ อันเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความสงบร่มเย็นของหมู่บ้าน แต่จากการที่มีความปรับเปลี่ยนทางโครงสร้างสังคมในหลายๆ ด้าน พบว่าการปรับเปลี่ยนทางด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ซึ่งเคยมีการพึ่งพาอาศัยกันมาก ค่อยๆ เปลี่ยนเป็นพึ่งพากันน้อยลงและเป็นการว่าจ้างเข้ามาแทนที่ในส่วนของการทำงานที่ไม่เกี่ยวข้องกับงานบุญกุศล อย่างกรณีก่อสร้างบ้านเรือน การปรับพื้นที่นาหลังเก็บเกี่ยว การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองและสื่อสารมวลชนทำให้ชาวบ้านรับเอาความทันสมัยอันรวมไปถึงพฤติกรรมการศึกษาโรค การดูแลสุขภาพ ค่านิยมในการเรียนสูงๆ การบันเทิงแบบคนเมืองอย่างการติดตั้งจานรับสัญญาณดาวเทียม ระบบอินเทอร์เน็ต ทำให้รากฐานทางวัฒนธรรมประเพณีของชาวนาดำบลกบเจาหลายๆ ด้านเกิดภาวะคลอนแคลนและบางส่วนก็ถูกตัดทอนให้สั้นลงเพื่อความสะดวกรวดเร็วต่อการดำเนินการ เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าว แต่ก็พบว่ายังคงมีวัฒนธรรมตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอีกหลายอย่างที่ยังดำรงอยู่ ถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างในด้านรายละเอียดปลีกย่อย หากแต่ก็ยังคงไว้ได้ในส่วนที่เป็นสาระหรือแก่นของวัฒนธรรมหรือขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความยึดมั่นในพระรัตนตรัยและพระพุทธศาสนาที่ยังดำรงอยู่อย่าง

เหนียวแน่นในจิตใจของชาวนาตำบลกบเจาไม่เปลี่ยนแปลงไปจากคนรุ่นบรรพบุรุษในอดีตที่ผ่านมา แต่ในอนาคตนั้นวัฒนธรรมเหล่านี้อาจจะดูเหมือนรวบรัดสั้นลงหรือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเนื่องจากการขาดความสนใจของคนรุ่นหลัง

5. ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการปรับเปลี่ยนในสังคมชาวนาตำบลกบเจา พบว่าสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ระยะคือ ระยะแรกในช่วง พ.ศ. 2500 ได้แก่การที่มีระบบชลประทานเข้ามาในอำเภอบางบาล ทำให้ชาวนาตำบลกบเจามีการปรับเปลี่ยน จากการเกษตรแบบเลี้ยงชีพเป็นการค้า แต่ยังคงรักษาลักษณะเอกลักษณ์ความพอเพียงในสังคมได้อยู่ ซึ่งในระยะนี้มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวนาตำบลกบเจาค่อนข้างน้อย และระยะที่สอง ในช่วง พ.ศ. 2517 ซึ่งได้แก่การก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสาย 3412 และช่วง 10 ปีก่อนถึง พ.ศ. 2549 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ทางด้านวัตถุในหมู่บ้านตำบลกบเจาหลายอย่าง เช่น การเข้าถึงของข่าวสาร การพัฒนาแหล่งน้ำ การใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชในการเกษตร การส่งเสริมผลิตผลใหม่ๆ จากภาครัฐ การใช้ยานยนต์ การตั้งร้านค้าในหมู่บ้าน ตลอดจนการสร้างสัญลักษณ์ของการดำรงชีวิตแบบสมัยใหม่อย่างบ้านสองชั้นก่ออิฐถือปูนแบบสังคมเมือง แม้กระทั่งเครื่องทำน้ำอุ่น เครื่องปรับอากาศ ซึ่งเป็นเรื่องทางด้านเทคโนโลยีวัตตุนิยมที่เป็นสื่อกลางสำคัญระหว่างชาวนา กับโลกภายนอก ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนในสังคมชาวนาตำบลกบเจาให้เป็นอย่างช้าๆ แบบค่อยเป็นค่อยไป ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตเกือบทุกด้านแต่เป็นไปอย่างเรียบง่ายไม่รวดเร็ว เริ่มตั้งแต่ระบบเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม โครงสร้างประชากร ระบบสาธารณสุข ภาค การจัดสวัสดิการทางด้านสังคมต่างๆ รวมตลอดถึงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวนาตำบลกบเจาที่ยังคงรักษาวถีชีวิตแบบเก่าและสามารถดำรงวิถีชีวิตแบบพอเพียงในสังคมปัจจุบันสืบไป

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ควรมีการส่งเสริมให้มีการสืบทอด อนุรักษ์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของชาวนาตำบลกบเจาให้ดำรงอยู่ โดยเฉพาะการกระตุ้นในเยาวชนได้ตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

2. จากผลการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมต่อสังคมภายนอกและหน่วยงานรัฐของชาวนาตำบลกบเจายังมีค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท้องถิ่นถึงแม้จะมีองค์การบริหารส่วนตำบลกบเจาก็ตาม จึงควรมีการส่งเสริมหรือกระตุ้นให้ชาวนาได้มีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ ของตำบล ซึ่งอาจทำให้สังคมชาวนาตำบลกบเจามีความเข้มแข็งมากขึ้น

3. ควรมีการประสานงานกันระหว่างภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล สถานศึกษา ตลอดจนหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และชาวบ้านตำบลกบเจาทั้ง 9 หมู่บ้าน ในการกำหนดแผนและขั้นตอนการดำเนินงานการพัฒนาตำบลอย่างเป็นรูปธรรม มีความต่อเนื่องควบคู่ไปกับการเจริญของกระแสโลกาภิวัตน์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- คณิตา เลขะกุล. (2543). *ภูมิศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2545). *วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ชวัง ภูมมา. (2548). *วิถีชาวนากับวิธีการทำนาที่เปลี่ยนแปลง*. ปรินญาณิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- นิติ กลีโกศล. (2527). *ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน: บ้านภาชี อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี. (2546). *การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี: ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้องจังหวัดสุพรรณบุรี*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- พวงเพ็ชร สุรัตน์กวีกุล. (2540). *วัฒนธรรมทางการเกษตรในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ และฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2539). *วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทยและนานาชาติ (Rice Culture in the Thai and International Societies)*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- เยาวนุช เวศร์ภาดา. (2541). *ข้าว: วัฒนธรรมแห่งชีวิต (Rice: Thai Cultural Life)*. กรุงเทพฯ: แปลน โมทีฟ.
- ยงยุทธ ชูแวน. (2549). *การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิชา ทรวงแสง. (2542). *พระแม่โพสพ: นิทาน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 9*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- วันชนะ หรัยเจริญ. (2546). *การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา*. ปรินญาณิพนธ์ ศิลปมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ศศิธร ทรงเหม็ง. (2552). *การเปรียบเทียบวิธีการลดปัญหาข้าววัชพืชในนาข้าวของเกษตรกร*. นครสวรรค์: ส่วนส่งเสริมการผลิตข้าวสำนักส่งเสริมและจัดการสินค้าเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร.
- สถาบันไทยศึกษาฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2536). *วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย (Rice culture in the Thai society)*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สร้อยญา จิตรภักษ์. (2545). *ข้าว: วัฒนธรรมการผลิตและการเปลี่ยนแปลง*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- เสวก ไตรญาณ. (2547). *รายงานการวิจัยการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบลกบเจา เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2541). *ข้าวกับวิถีชีวิตไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมศาสนา.
- สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 5. (2552). *คู่มือสำนักเกษตร 5*.
- อดุล อิมโอะซา. (2512). *บทความบางเรื่อง*. แผนกสถิติวิจัย กองแผนงาน กรมชลประทาน.
- เอี่ยม ทองดี. (2532). *วัฒนธรรมข้าวและการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการทำนาปลูกข้าวในภาค - ตะวันออกเฉียงเหนือ*. โครงการร่วมมือระหว่างสภาวิจัยแห่งชาติประเทศฝรั่งเศสกับ มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- (2537). *พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา (Rice Culture: Ceremonies of Rice and Rice Cultivation)*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- (2538). *ข้าว: วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: มติชน.

บุคลากรกรม

- กาหลง แจ่มประทีป. อายุ 71 ปี. (2553, 27 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- กัลยา ขาวดารา. อายุ 40 ปี. (2551, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- กรอบเดช ดวงโกศล. อายุ 37 ปี. (2553, 27 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- คุณแจ๊ค. อายุ 34 ปี. (2552, 8 มีนาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่สวนผัก หมู่ 8 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- ทองเย็น ชัยชนะ. อายุ 70 ปี. (2552, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 40 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- ทวดบุญมา ขาวดารา. อายุ 79 ปี. (2551, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- ปณิธิ โตเต. อายุ 43 ปี. (2552, 12 เมษายน).). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 76/2 หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- ภูมิลีการ์ บุญเข้มชู. อายุ 37 ปี. (2552, 12 เมษายน).). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่ บ้านเลขที่ 106/8 หมู่ 3 ตำบลดอนเจดีย์ อำเภอดอนเจดีย์ สุพรรณบุรี.
- เสีี่ยม เกิดโภคทรัพย์. อายุ 93 ปี. (2552, 12 เมษายน).). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- เสวก ไตรญาณ. อายุ 85 ปี. (2553, 8 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 8 หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- สุชิน คล้ายมุก. อายุ 63 ปี. (2551, 17 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 4 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- สุรินทร์ แจ่มดาว. อายุ 72 ปี. (2554, 24 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 43 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- สมบัติ แจ่มดาว. อายุ 69 ปี. (2552, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- สำเร็จ อาจสำอางค์. อายุ 63 ปี. (2553, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 3 ตำบลบ้านคลั่ง อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.
- สำรวย อาจสำอางค์. อายุ 60 ปี. (2553, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 3 ตำบลบ้านคลั่ง อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ลำอังก์ ขาวดารา. อายุ 60 ปี. (2553, 31 มกราคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 45 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

อามา หาญสิบ. อายุ 44 ปี. (2552, 14 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 47 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

อำนาง สุขทรัพย์ศรี. (2552, 7 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่หมู่ 10 ตำบลไทยน้อย อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

อามา วิงวอน. อายุ 63 ปี. (2552, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

หลักฐานอ้างอิงในการวิจัย

หลักฐานอ้างอิงในการวิจัย

1. หลักฐานขั้นต้น

1. หลักฐานโบราณสถาน

1.1 เจดีย์เก่าทรงย่อมุมไม้สิบสอง ศิลปะสมัยอยุธยา ณ วัดโพธิ์กบเจา หมู่ 2 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.2 แนวคลองบางบาลตั้งแต่ หมู่ 1 ถึง หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.3 โบราณสถานวัดบ้านขวาง วัดจันทร์าราม วัดโพธิ์กบเจา วัดใหม่กบเจา ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.4 แนวคูน้ำแนวกำแพงค่ายพม่าเก่า บริเวณหมู่ 7 – 8 ตำบลกบเจา

1.5 ศาลเพียงตาประจำท้องนา หมู่ 3 และ หมู่ 9

2. หลักฐานโบราณวัตถุ

2.1 ภาพถ่ายท้องถิ่น บุคคลในตำบลกบเจาทั้ง 9 หมู่บ้าน

2.2 โฉนดที่ดินโบราณในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.3 เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตของชาวนา ด้านต่าง ๆ เช่น เครื่องมือการทำนา เครื่องมือประมง เครื่องมือประกอบซ่อมแซมเรือ เครื่องมือทำการเกษตร เครื่องมือช่างงานก่อสร้างซ่อมแซม เครื่องมือทำครัว

2.4 วัตถุโบราณ เช่น พระเครื่อง เครื่องรางของขลัง อาวุธต่างๆ ถ้วยชามโบราณ เครื่องทอง นาก เงิน ภาชนะทองเหลือง ตุ่มน้ำ เครื่องปั้นดินเผา ตะกร้า เรือ

2. เอกสาร หนังสือที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารชื่อเรื่อง วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง. 2545. ของงามพิศ สัตย์สงวน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

2. เอกสารชื่อเรื่อง วัฒนธรรมทางการเกษตรในสังคมไทย. 2540. พวงเพ็ชร สุรัตน์วิกุล. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

3. เอกสารชื่อเรื่อง วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทยและนานาชาติ (Rice Culture in the Thai and International Societies). ของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ และฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.

4. เอกสารชื่อเรื่อง ข้าว: วัฒนธรรมแห่งชีวิต. 2541. เยาวนุช เวศร์ภาดา. สำนักพิมพ์ แปลนโมทีฟ. กรุงเทพฯ.

5. หนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 9. โดยวิชา ทรวงแสง. กรุงเทพฯ.

6. หนังสือวัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย (Rice culture in the Thai society). ของสถาบันไทยศึกษาฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

7. รายงานการวิจัยการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบลกบเจา เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ของเสวก ไตรญาณ. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

8. หนังสือ ข้าวกับวิถีชีวิตไทย. ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรมศาสนา.

9. คู่มือสำนักเกษตร 5. สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 5.

10. เอกสารเรื่อง พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา (Rice Culture: Ceremonies of Rice and Rice Cultivation). ของเอี่ยม ทองดี. กรุงเทพฯ. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

11. เอกสารเรื่อง ข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง. ของเอี่ยม ทองดี. สำนักพิมพ์มติชน

12. บันทึกเอกสารราชการกรมชลประทาน พ.ศ. 2486

13. บันทึกเหตุการณ์น้ำท่วม พ.ศ. 2485

14. เอกสารบันทึกข้อมูลกรมชลประทานโครงการที่ดำเนินการเสร็จแล้ว พ.ศ. 2554

15. เอกสารสรุปสาระสำคัญมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2548 ฉบับที่ 16

16. บทความ Policy as a stated intention พ.ศ. 2547 ของ กิติพัฒน์ นนทบุรีตระกูลย์

3. เอกสารรายงานประจำปี

1. เอกสารข้อมูลท้องถิ่น ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

2. รายงานประจำปีของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2549

3. รายงานประจำปีของอำเภอบางบาล ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2549

4. รายงานประจำปีขององค์การบริหารส่วนตำบลกบเจา อำเภอบางบาล

5. สมุดบันทึกรายงานเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ในตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จากสถานีตำรวจภูธรอำเภอบางบาล วัดทั้ง 4 แห่งในตำบลกบเจา โรงเรียนวัดโพธิ์กบเจา โรงเรียนวัดใหม่

4. เอกสาร หนังสือ บันทึก ข้อมูลของบุคคลในท้องถิ่น

1. หนังสือที่ระลึกจากงานศพบุคคลในท้องถิ่น

2. หนังสือธรรมะจากวัดบ้านขวาง วัดจันทาราม วัดโพธิ์กบเจา วัดใหม่กบเจา

3. ข้อมูลการทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบลกบเจา ของ เสวก ไตรญาณ.

4. การเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์บุคคลในท้องถิ่น โดยว่าที่ร.ต.สุรศักดิ์ เชื้องาม
ผู้ทำการวิจัย

5. สถานที่

1. ศูนย์บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบลกบเจา ของ เสวก ไตรญาณ.
3. องค์การบริหารส่วนตำบลกบเจา อำเภอบางบาล
4. ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลกบเจา
5. ที่ว่าการอำเภอบางบาล

1. การเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา พ.ศ. 2500

เขื่อนเจ้าพระยานั้นเป็นส่วนหนึ่งของโครงการชลประทานที่ได้ดำริกันมาแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แต่ได้ก่อสร้างสำเร็จลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 แผ่นดินปัจจุบัน โครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่เป็นโครงการพัฒนาลุ่มน้ำเจ้าพระยาเพื่อประโยชน์ในการเพาะปลูกสำหรับพื้นที่ทุ่งราบภาคกลางสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่จังหวัดชัยนาทลงมาถึงพื้นที่แถบชายทะเล แต่เดิมที่การเพาะปลูกในเขตพื้นที่ดังกล่าว อาศัยน้ำฝนเป็นหลักเป็นเหตุให้เกษตรกรในอดีต ได้รับความเดือดร้อนในปีที่มีฝนตกน้อยอยู่เสมอ จึงมีความจำเป็นในการก่อสร้างโครงการชลประทาน เพื่อช่วยเหลือการทำนาให้ได้ผลผลิตสม่ำเสมอ เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรมแต่ทว่าในเวลานั้นความรู้และทักษะทางด้านวิศวกรรมกรรมชลประทานยังไม่เป็นที่ชำนาญ จึงจำเป็นต้องมีการว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศใน พ.ศ.2445 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เชิญนาย เอ โทมัส วันเดอร์ไฮเต ผู้เชี่ยวชาญการชลประทานชาวฮอลันดาเข้ามาวางโครงการชลประทานผู้เชี่ยวชาญได้เสนอให้สร้างโครงการเจ้าพระยาใหญ่ ที่อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท เพื่อทดน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาให้มีระดับสูงแล้วขุดคลองส่งน้ำไปแจกจ่ายพื้นที่นาบริเวณทุ่งทั้งสองฝั่งจนถึงชายทะเล ประมาณ 7.5 ล้านไร่¹ แต่ประเทศไทยต้องจ่ายเงินทำนุบำรุงประเทศไทยในทางอื่นก่อนการก่อสร้างโครงการเจ้าพระยาใหญ่จึงต้องระงับไว้

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดสภาวะฝนแล้งมากขึ้น 2 - 3 ปี ติดต่อกันรัฐบาลในสมัยนั้นจึงต้องเชิญ เซอร์ ทอมมัส เวิร์ด ผู้เชี่ยวชาญการชลประทานชาวอังกฤษเข้ามาวางโครงการอีกในพ.ศ.2456 และผู้เชี่ยวชาญได้เสนอให้ก่อสร้างโครงการเจ้าพระยาใหญ่ขึ้นอีกซึ่งต้องใช้งบประมาณมาก ประกอบกับเวลานั้นอยู่ในระยะสงครามโลกครั้งที่ 1 การก่อสร้างโครงการเจ้าพระยาใหญ่จึงต้องระงับไว้อีกครั้ง ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ.2491 ขณะที่หลาย ๆ ประเทศกำลังขาดแคลนอาหาร คณะผู้เชี่ยวชาญขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) จึงได้มาพิจารณาถึงความจำเป็นของโครงการเจ้าพระยาใหญ่อีกครั้งหนึ่ง แล้วก็ให้ความสนับสนุนอย่างเต็มที่ว่าถ้ารัฐบาลต้องการฟื้นฟูและส่งเสริมเศรษฐกิจให้ได้ผลจริง ๆ แล้ว ก็จำเป็นต้องรีบสร้างโครงการเจ้าพระยาใหญ่ขึ้น เพื่อที่จะฟื้นฟูและส่งเสริมเศรษฐกิจของชาติ ในด้านเกษตรกรรมและการคมนาคมทางน้ำเพื่อประชาชนชาวไทยจะได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ฉะนั้นในเดือนตุลาคม พ.ศ.2491 กรมชลประทานจึงได้เสนอโครงการเจ้าพระยาใหญ่ต่อกระทรวงเกษตรเมื่อรัฐบาลได้พิจารณาแล้วเห็นชอบด้วย ประกอบกับใน พ.ศ. 2492 รัฐบาลได้เข้าเป็นสมาชิกธนาคารโลก จึงได้ส่งผู้แทนไปทาบถามขอกู้เงินเพื่อสร้างโครงการเจ้าพระยาใหญ่ ทางธนาคารโลกจึงได้ส่งผู้เชี่ยวชาญคนหนึ่งมายังประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถเสด็จลงพื้นที่ก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยา ในอดีต - โทมัส - วันเดอร์ไฮเต เพื่อสำรวจว่าโครงการเจ้าพระยาใหญ่นี้เมื่อได้สร้าง

¹ กรมชลประทาน. (2554). ข้อมูลกรมชลประทานโครงการที่ดำเนินการเสร็จแล้ว. หน้า 18.

ขึ้นเสร็จแล้วจะได้ผลคุ้มค่า และสามารถถอนทุนคืนด้วยตนเองได้หรือไม่ ผลของการสำรวจเป็นที่พอใจของผู้เชี่ยวชาญคณะนี้มาก อันนำมาสู่การอนุมัติวงเงินกู้จากธนาคารโลก ซึ่งเป็นประเทศแรกที่ธนาคารโลกให้แก่ประเทศในแถบเอเชียและตะวันออกไกลมูลค่ากว่า 18 ล้านดอลลาร์สหรัฐ¹ และถือเป็นโครงการพัฒนาระบบชลประทานที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียในขณะนั้น

หลังจากนั้นกรมชลประทานจึงได้เริ่มเตรียมงานเบื้องต้นใน พ.ศ.2494 และเริ่มงานก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยาพร้อมกับการในระบบส่งน้ำใน พ.ศ.2495 แล้วเสร็จในพ.ศ.2500 ในช่วงระหว่างของการก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจเยี่ยมงานก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยา เมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ.2498 และภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จทรงเสด็จพระราชดำเนินเปิดเขื่อนเจ้าพระยา ที่บริเวณคุ้งบางกระเบียน ตำบลบางหลวง อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2500 โดยมีพระราชดำรัสว่า

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้มีโอกาสมาร่วมในพิธีเปิดเขื่อนเจ้าพระยาในวันนี้ ประเทศของเราเป็นประเทศกสิกรรมทั้งข้าวก็เป็นอาหารหลักของประชาชนพลเมืองการอยู่ดีกินดีของอาณาประชาราษฎร์และความสมบูรณ์มั่งคั่งของประเทศยังต้องอาศัยอยู่กับการเพาะปลูกเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปลูกข้าวในภาคกลางนี้รัฐบาลของเราทุกยุคทุกสมัยตั้งที่นายกรัฐมนตรีแถลงมาได้เล็งเห็นความสำคัญและสนใจในการทำนุบำรุงประเทศโดยการที่จะสร้างโครงการชลประทานเพื่อส่งเสริมช่วยการเพาะปลูกและการทำนาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น จึงเป็นที่น่ายินดียิ่งนักที่เขื่อนเจ้าพระยาอันเป็นส่วนหนึ่งของโครงการชลประทานที่ได้ดำริกันมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นอันก่อสร้างสำเร็จลงได้ในปัจจุบัน

ทั้งนี้เป็นหลักยานอันหนึ่งถึงความเพียรพยายามที่จะดำเนินการอันจะก่อประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคซึ่งนับว่าเป็นคุณสมบัติอันดีของคนไทยตามคำชี้แจงของนายกรัฐมนตรีนั้น ก็เห็นได้แล้วว่า ความสำเร็จของเขื่อนเจ้าพระยาได้ส่งผลให้แก่พื้นที่นาทั้งสองฝั่งในระยะ เริ่มแรกแล้วเพียงไร ข้าพเจ้าขออนุโมทนาด้วย และขอบรรดาท่านผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการนี้จงได้รับคำชมเชยทั่วกัน

ได้เวลาแล้วข้าพเจ้าจะได้กระทำพิธีเปิดเขื่อนเจ้าพระยา ขอให้เขื่อนเจ้าพระยานี้จงสถิตอยู่ด้วยความมั่นคงถาวร ได้อำนวยบริการแก่ประเทศชาติและเพิ่มพูนประโยชน์แก่กสิกรต่อไปอย่างไพศาล²

2. เครื่องมือในการทำนา

การทำนาของชาวนาดำบลกบเจาช่วงหลัง พ.ศ. 2500 ถึงแม้จะมีชาวนาทำนาเป็น 2 ครั้งต่อปี แต่เครื่องมือและอุปกรณ์การทำนาก็ยังคงเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่สามารถปรับปรุงแก้ไข

¹ กรมชลประทาน. (2554). *ข้อมูลกรมชลประทานโครงการที่ดำเนินการเสร็จแล้ว*. หน้า 18.

² แหล่งเดิม. หน้า 19.

ซ่อมแซมให้ใช้ได้ตลอดเวลา เครื่องมือในการทำนามีลักษณะส่วนใหญ่เป็นไม้ ส่วนเหล็กโลหะมักจะเป็นส่วนมีคมปลายด้ามจับ เครื่องมือการทำนาที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบลกบเจาของครูเสวก ไตรญาณ เก็บรวบรวมไว้ได้แก่¹

ขอลาย เป็นเครื่องมือของชาวนาในการยกฟางในเวลานวดเพื่อให้เมล็ดข้าวตกลงพื้น

ปัจจุบันการใช้ขอลายหรือคั่นลาย สำหรับสงฟางไม่ค่อยมีใช้กันแล้ว เพราะมีเครื่องจักรกลทันสมัย พอใส่ฟ่อนข้าวเปลือกลงไป จะแยกเมล็ดข้าวเปลือกออกจากรวงข้าวได้เลย ข้าวเปลือกจะไหลมากองรวมอีกที่หนึ่งส่วนฟางข้าวจะปลิวไปกองอีกส่วนหนึ่งการเก็บรักษาขอลายให้คงทนควรลนไฟบ่อย ๆ เพราะจะเป็นการป้องกันตัวมอดกัดกิน เนื้อไม้

ครกกระเดื่อง เป็นของใช้พื้นบ้านซึ่งใช้สำหรับตำข้าว ตำถั่ว ตำข้าวโพด และตำแป้ง เป็นต้น ในอดีตเมื่อชาวนาใช้ครกนี้ จะต้องมีคนช่วยกัน คนหนึ่งเป็นคนเหยียบ อีกคนหนึ่งจะเป็นคนกววนหรือพลิกกลับไปกลับมาให้สากทุบตำได้ทั่วถึง หากเมล็ดข้าวถูกแรงตำด้วยท่อนไม้สากบ่อย ๆ จะทำให้ข้าวเปลือกกะเทาะหลุดออกจากเมล็ด ชาวบ้านจะนำเมล็ดข้าวสารไปใส่กระดั่งอีกที่หนึ่ง เพื่อผัดให้เศษผงต่างๆ ปลิวออกไป แล้วเลือกเมล็ดข้าวเปลือกหรือเศษกรวดดินออก ก่อนที่จะนำไปหุง

คราด เป็นเครื่องมือใช้สำหรับการทำนาชนิดหนึ่ง ใช้เทียมวัวเทียมควายตัวเดียว²โดยคราดใช้ครูดกับดินที่ไถแล้วให้ก้อนดินแตกละเอียด ก่อนที่จะปลูกข้าวหรือหว่านเมล็ดข้าวเปลือก

คานหลาว หรือไม้คั่นหลาว ใช้สำหรับเสียบตรงกลางฟ่อนข้าวเพื่อใช้หาบ การที่จะใช้กระบุงแล้วใช้ไม้คานหาบฟ่อนข้าวนั้น หาบได้ครั้งละไม่กี่ฟ่อนก็เต็มกระบุงแล้ว การใช้คานหลาวจึงมีความเหมาะสมกว่าเพราะหาบได้ที่ละหลาย ๆ ฟ่อนไม้ที่ทำเป็นคานหลาวใช้ไม้ไผ่ลำตรง ๆ คานหลาวแต่ละอันมีความยาวประมาณ 2 เมตร

ปัจจุบันคานหลาวไม่ค่อยมีใช้ในหมู่ของชาวนา เพราะหมดความจำเป็นไป ไม่ต้องหาบข้าวไปไกล ๆ ให้นักและเหนียวแรงรถนวดข้าวมาจอดที่กองรวมข้าวในนา แล้วนวดออกมาเป็นเมล็ดข้าวเปลือกในทันที ภาพชาวนาลงแรงหาบข้าวลงเรือในตำบลกบเจาจึงหายไปจากตำบลกบเจา

เครื่องสีข้าว เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับสีข้าวเปลือกให้ร่อนออกจากเมล็ด ซึ่งเรียกว่า ข้าวกล้อง แล้วนำไปใส่ครกตำทำให้ข้าวขาวเป็นข้าวสาร วิธีใส่ครกตำเรียกว่าซ่อมข้าว การสีข้าวมีวิธีการคล้ายไม้แป้งเครื่องสีข้าวสานด้วยผิวไม้ไผ่เป็นรูปทรงกระบอกมีขอบสูงทำเป็นถาดรองข้าวกล้อง ใช้มือโยกหมุนเวียนไปด้านขวามือของผู้หมุน จนได้เป็นข้าวกล้องแล้วนำมาซ่อมข้าวให้ขาวเพื่อเก็บไว้สำหรับหุงกินต่อไป

¹พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบลกบเจา เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ของเสวก ไตรญาณ. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

²รายงานการวิจัยการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตำบลกบเจา เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ของเสวก ไตรญาณ. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). ไม่ระบุหน้า.

เคียว เป็นเครื่องมือสำหรับเกี่ยวข้าว เกี่ยวถั่ว และเกี่ยวหญ้าต่าง ๆ แต่จุดประสงค์ที่สำคัญคือ ใช้เกี่ยวรวงข้าวเป็นหลัก เมื่อชาวนาปักดำต้นกล้าจนกระทั่งออกรวง และเมล็ดแก่จัดรวงข้าวเหลืองไปทั่วทุ่งนา แล้วใช้ท่อนไผ่ยาว ๆ นวดข้าวให้ล้มไปทิศทางเดียวกัน จะได้ใช้เคียวเกี่ยวข้าวได้สะดวก ข้าวไม่พันกัน เคียวเกี่ยวข้าวมีหลายแบบ เช่น

เคียวกระสา ลักษณะรูปเคียวโค้งเป็นวงกว้างเหมือนคอนกกระสา เหมาะสำหรับเกี่ยวข้าวซึ่งใช้วิธีปักดำเพราะต้นข้าวแบบปักดำต้นข้าวจะกอใหญ่จึงจำเป็นต้องใช้เคียววงกว้าง

เคียวกระยาง ลักษณะรูปเคียวโค้งเป็นวงแคบกว่าเคียวกระสา วงเคียวที่แคบกว่านี้เหมือนคอนกกระยางใช้เกี่ยวข้าวนาดำและนาหว่านซึ่งกอข้าวไม่ใหญ่นักจะทำตามจับยาวและนิยมใช้กันมากที่สุด

เคียวงู ลักษณะปลายเคียวเหมือนหัวงู วงเคียวแคบกว่าเคียวกระยาง มีคอคอดตรงคองูเหมาะสำหรับเกี่ยวข้าวฟ่างและรวงข้าวที่พันกันยุ่งไม่เป็นระเบียบ จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้าวที่ละรวงในบางครั้งเคียวงูจะทำด้ามงอเพื่อให้มือจับได้ถนัดมีแรงดึงได้

เคียวขอ จะใช้สำหรับกวาดต้นข้าวให้มารวมกัน เมื่อจับรวงข้าวได้แล้วจะพลิกเคียวซึ่งอยู่ตรงข้ามกับขอมาเกี่ยวรวงข้าว แล้วใช้ขอด้านล่างกองรวม ใช้มือจับประคองฟ่อนรวงข้าวให้ไปกองอยู่รวมกันเพื่อผูกมัดด้วยดอกหรือซังต้นข้าวมัดเป็นพ่อน¹

ด้วงหนู เป็นเครื่องมือใช้สำหรับดักหนูในฤดูหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ในช่วงนี้มีหนูแพร่พันธุ์มากที่สุด โดยจะกินเมล็ดข้าวเปลือกในท้องทุ่งนา ทำให้เกิดความเสียหายเป็นอย่างมาก ดังนั้น จึงคิดทำเครื่องมือดักหนู ซึ่งเรียกว่า ด้วง หรือด้วงหนู นอกจากด้วงจะช่วยกำจัดหนูในนาแล้ว ยังดักหนูไว้ทำเป็นอาหารที่เอร็ดอร่อยอีกอย่างหนึ่ง

ส่วนวิธีการดักหนู ครูเสวก ไตรญาณ บอกว่า จะเลือกดักหนูบริเวณคันนา ข้างรูหนู หรือทางเดินของหนูที่เรียกว่า ด่านหนูใช้ปลายปากกระบอกรวางวางไว้ อาจวางด้วงไว้ในแนวตั้ง หรือแนวนอนก็ได้ ใช้ไม้ขัดเสียบอาหารประเภทเนื้อมะพร้าวเผาปลาเค็ม หรือใส่เมล็ดข้าวเปลือกข้าวสารไว้ก้นด้วง ดึงเส้นเชือกที่ผูกกับไม้ขัดไว้ให้ตึงคันทันแล้วจะโยงตามด้วยใช้ปลายปืนข้างหนึ่งไปขัดกับข่าไม้ซึ่งใช้เสียบเหยื่ออีกข้างหนึ่งเสียบกับหัวตรงกลาง เมื่อปืนกับไม้เสียบอาหารหรือไม้ขัด ซึ่งขวางกระบอกรขัดกัน แล้วจะทำให้เส้นเชือกด้านล่างหย่อน ทำให้เป็นห่วง ปลายปากกระบอกรวางวางในแฉะร่องไว้เป็นรางวางเชือก เมื่อหนูได้กลิ่นเหยื่อจะล่อเข้าไปในกระบอกรไปตึงหรือไปถูกไม้เสียบอาหารที่ขัดกับปืนไว้จะหลุด คันทันจะลั่นขึ้นโดยเร็ว ห่วงที่หนูกำลังคร่อมอยู่ก็จะรัดโดยเร็ว และรัดคอหรือตัวหนูทันที²

¹ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบึงฉลวย เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลบึงฉลวย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ของเสวก ไตรญาณ. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

² เสวก ไตรญาณ. อายุ 85 ปี. (2553, 8 เมษายน). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 8 หมู่ 2 ตำบลบึงฉลวย อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

ไถ เป็นเครื่องมือประกอบการทำนา ใช้ควายหรือวัวลากเพื่อกลับดิน แล้วใช้คราดหรือขลุบทำดินที่ไถไว้ให้ก้อนเล็กลงเพื่อเพาะปลูกพืชได้สะดวกการใช้ ไถมีส่วนประกอบคือ คันไถ เป็นส่วนโค้งงอเสียบเข้าเดียวกับหางยาม ไม้ที่นำมาทำคันไถจะใช้ ไม้แดง ไม้ประดู่ และไม้ชิงชัน โดยใช้เลือกกิ่งต้นที่มีลักษณะโค้งงอคล้ายรูปคันไถอยู่แล้ว ปลายงอเป็นมือจับเวลาไถนา หัวหมู เป็นส่วนฐานวางติดพื้น มีรูปร่างเหมือนหัวหมู หลายหัวหมูด้านหน้า ถากเป็นเตี้ยสอดเข้ากับผาลไถนา ก่อนใส่ผาลกับหัวหมูจะเคียวครั้งจนเหลว ทาครั้งร้อน ๆ บนผิวไม้หัวหมูประกบกับผาลเหล็กเมื่อครั้งเย็นจะทำให้ผาลและหัวหมวยึดติดกันแน่น ส่วนคอม เป็นไม้โค้งวางพาดคอควายหรือวัว เพื่อมัดเชือกปลายคอม 2 ด้านชาวบ้านเรียกว่าเชือกค่านำปลายเชือกไปมัดกับปลายแอกน้อยอีกทอดหนึ่ง

แอก เป็นไม้ท่อนสั้นประมาณ 50 เซนติเมตร เจาะรูกึ่งกลางแอกน้อยเพื่อร้อยเชือกหนึ่งหรือหลายปลายแอกน้อย 2 ข้าง ควันรอยลึกสำหรับผูกเชือกให้ควายดึงได้ไปข้างหน้า การไถนา ใช้วัว ควาย ลากไถกลับดินเตรียมเพาะปลูกเหมือนสมัยก่อน เริ่มหาควายได้ยากขึ้นเป็นลำดับ เพราะเปลี่ยนมาใช้รถไถนาชนิดเดินตามเกือบหมด วัว ควายที่เลี้ยงไว้พลอยลดน้อยลงไปด้วย แม้จะหาปุ๋ยคอกหรือมูลวัว มูลควาย มาใช้ทำหรือยาลานวัวนวดข้าวยิ่งหาลำบากขึ้น ไถซึ่งเคยใช้ก็กลายเป็นสัญลักษณ์ของชาวนา ซึ่งเกือบหายไปหมดแล้วเพราะชาวนาตัดสินใจขายให้กับพ่อค้ารับซื้อของเก่า

ระหัด เป็นเครื่องชักน้ำหรือวิดน้ำ ทำด้วยไม้เป็นรางใช้มือหมุนและใช้ตีบด้วยเท้าก็มีการเกษตรกรรมโดยทั่วไปต้องอาศัยน้ำสำหรับทำการเพาะปลูก โดยเฉพาะการทำนาต้องมีน้ำแช่ต้นข้าวจนกระทั่งข้าวออกรวง การใช้ระหัดวิดน้ำมีความสำคัญต่อการทำนาในสมัยก่อนมาก เพราะเมื่อฝนตกชุกน้ำในแม่น้ำลำคลองจะมีระดับสูงขึ้น หากแปลงนาซึ่งทำคันนาไว้ไม่สามารถกักเก็บน้ำได้มากพอ สำหรับการเพาะปลูกแล้ว ชาวนาจะใช้ระหัดวิดน้ำเข้าแปลงนา อาจวิดน้ำได้ครั้งละไม่มากนัก และหนักแรงพอสมควร ดังนั้นจึงได้คิดวิธีวิดน้ำหรือชักน้ำโดยการใช้ระหัดขึ้น ระหัด มักทำด้วยไม้สัก มีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ รางน้ำ ใบระหัด เพลและมือหมุนซึ่งทำให้ผ่อนแรงได้มากการใช้ระหัดวิดน้ำนอกจากใช้เพื่อการเพาะปลูกแล้ว ยังใช้วิดน้ำหาปลาได้อีกด้วย ปัจจุบันไม่นิยมใช้ระหัดวิดน้ำแล้วเพราะเกษตรกรหันมาใช้เครื่องสูบน้ำเข้ามาแทนระหัดวิดน้ำอาจมีขนาดสั้นและยาวตามความต้องการของผู้ใช้

ครกไม้ มีชื่อเรียกแตกต่างกัน เช่น ครกซ้อมมือ ครกตำข้าว เป็นต้น ครกไม้เป็นของใช้สำหรับตำข้าวเปลือก ตำงา ตำถั่ว ตำแป้ง ตำข้าวเม่า แต่ส่วนใหญ่ในสมัยก่อนมุ่งใช้เพื่อตำข้าวเปลือกเป็นหลัก เพราะสมัยนั้นยังไม่มีโรงสีข้าวเหมือนในปัจจุบัน ชาวนาจึงต้องหาวิธีตำข้าวเปลือกให้เป็นเมล็ดข้าวสารไว้หุงกินจึงคิดประดิษฐ์ครกไม้ขึ้นมาครกไม้จะใช้ท่อนไม้ใหญ่ทั้งลำต้น มักเป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้มะค่า ไม้พะยอม ฯลฯ ชาวนาตัดท่อนไม้ยาวประมาณ 1 เมตร ตัดหัวตัดท้ายให้ผิวราบเรียบเสมอกัน เพราะเมื่อเวลานำครกตั้งไว้จะได้ตั้งได้ตรงไม่กระดกเอียงไปมาได้ จากนั้นเจาะส่วนตรงกลางด้านบนของท่อนไม้ให้เว้าลึกลงไปเหมือนครกหิน

การเจาะลึกจะใช้ขวานโยนฟันและค้อย ตกแต่งไปเรื่อย ๆ ให้ปากครกกว้าง ก้นครกลึกสอบเข้าเป็น หลุมลึกประมาณ 50 เซนติเมตร เพื่อป้องกันการกระเด็นออกของเมล็ดข้าวเปลือก¹

3. การแห่หางแมว

การแห่หางแมวที่ตำบลกบเจา เป็นประเพณีที่ทำกันเฉพาะปีที่น้ำแล้งจริง ๆ ประเพณีนี้มาจากความเชื่อที่ว่า แมวเป็นสัตว์เกลียดฝน ถ้าฝนตกลงมาเมื่อใดแมวจะร้องทันที ดังนั้นชาวนาซึ่งต้องอาศัยน้ำฝนทำนาจึงถือเคล็ดว่าชาวบ้านต้องร่วมมือกันสาดน้ำ และทำให้แมвр้องมากที่สุด และเชื่อกันว่าถ้าจัดขบวนแห่ขึ้น ฝนก็จะตกลงหลังพิธีแห่ไม่กี่ชั่วโมงหรืออาจไม่เกิน 3 วัน 7 วัน ถ้าเกิน 7 วันต้องจัดขบวนแห่ใหม่ โดยจัดขบวนให้มีพิธีการมากขึ้นอีก และถ้าฝนไม่ตกลงมาอีกภายใน 7 วัน 15 วันต้องระดมคนทั้งหมดบ้านเข้าขบวนแห่เป็นครั้งสุดท้ายพิธีคราวนี้ต้องทำอย่างครบถ้วนตามที่ได้รับสืบทอดมา แต่ถ่าลองครบ 3 ครั้งแล้วฝนไม่ตกอีก พยากรณ์ได้ว่าฝนจะแล้ง ต้นข้าวไม่งอกงาม พิธีแห่หางแมวจะแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น ส่วนมากเป็นผู้หญิงสูงอายุจะจัดขบวนแห่มี คนประมาณ 15-20 คนเอาหางแมวที่มีรูปร่างสวย 1 ตัว หรือ 2-3 ตัวก็ได้ใส่ กระบุง ตะกร้า แขง หรือ ข้อง ก่อหน้าแมวไปใส่กระบุง 2 ลูกสมบัติ แจ่มดาว กล่าวต่อว่า คนที่อาวุโสที่สุดในงานจะพูดกับนางแมวว่า “นางแมวเอ๋ย...ขอฟ้า ขอฝน ให้ตกลงมาด้วยนะ” ถ้าปิดกระบุงต้องเปิดช่องโหว่ให้แมวถูกน้ำ กระเซ็นตอนสาดน้ำด้วย จากนั้นก็ร้องรำทำเพลงเดินขบวนกันไป ผู้หญิงที่ร่วมขบวนแห่ต้องแต่งตัว ผัดหน้าให้ขาว ทัดดอกไม้สดดอกโต ๆ นุ่งผ้าโจงกระเบนกันบ้าง ใส่เสื้อสีสด ๆ งดงามหลากหลาย เริ่มพิธีประมาณ สามโมงเย็นไปจนถึงค่ำ ขบวนแห่จะร้องรำทำเพลง พร้อมดื่มเหล้ากินอาหารเล่นไปบ้าง ร้องไปบ้างกันอย่างสนุกสนาน ขบวนแห่จะเดินไปที่บ้านกำนัน บ้านผู้ใหญ่บ้าน หรือบ้านของคนที่ เป็นที่เคารพนับถือของหมู่บ้านนั้นๆ ก่อนที่จะไปตามบ้านของลูกบ้าน เมื่อไปถึงบ้านใครก็ตามผู้อยู่ ในขบวนจะร้องทำนองว่า

“นางแมวเอ๋ย ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์รดหัวแมวบ้าง ขอเบี้ยค่าจ้างนางแมวมา ซ้อผัก ซ้อปลาให้นางแมวกิน ถึงเมืองพระอินทร์ฝนก็เทลงมาพอลถึงเดือนหก ฝนฟ้าไม่ตก ออกลูกแทบแตก แยกแอกแยกไถจะไปไถนาบ้านเมฆเสียก่อนมีละครสามวัน หัวล้านชนกัน ฝนก็ล้นลงมา ฝนก็ล้นลงมา นางแมวเอ๋ยร้องแกลวแกลวอยู่ข้างถนน ขอน้ำมนต์รดหัวแมวบ้างขอเบี้ยค่าจ้างรดหัวแมวมาขอเบี้ย ค่าจ้าง...”

¹ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตำบลกบเจา เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการจัดการท่องเที่ยวเชิง นิเวศ ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ของเสวก ไตรญาณ. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

² สมบัติ แจ่มดาว. อายุ 69 ปี. (2552, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

เป็นที่สนุกสนานยิ่งนักเจ้าของบ้านที่ขบวนแห่นางแมวมายังต้องเข้าร่วมพิธีแห่นางแมวด้วยความเชื่อว่าถ้าคนในบ้านเฉยเมยไม่เข้าร่วมในพิธีนางแมวจะโกรธมากไม่เรียกฟ้าเรียกฝนให้มาตกทำให้เกิดความแห้งแล้งขึ้น

ดังนั้นเจ้าของบ้านจึงต้องยืนรอนอกกระเบื้องหรือที่สูง ๆ อาจปีนต้นไม้ก็ได้ พอขบวนแห่ นางแมวมายังเจ้าของบ้านจะตักน้ำสาตลงมาเป็นฝอย ๆ ให้ทั่วขบวนแห่ รวมทั้งสาตให้ถูกนางแมวด้วย ขณะสาตน้ำเจ้าของบ้านจะพูดว่า “เอาฝน...ตกลงไปแล้ว... ๆ...” “โอ...ตกมากเสียจริง ๆ...ต้นข้าว...ต้นหญ้าขึ้นเขียวหมด...” เมื่อถูกสาตน้ำนางแมวและคนในขบวนแห่ก็จะกระโดดโลดเต้นหมดเหมือนว่าถูกน้ำฝนซึ่งตกมาจริง ๆ ตอนนั้นคนในขบวนแห่จะเปียกปอนกันหมดเหมือนถูกน้ำฝนจริง ๆ ขบวนแห่นี้จะแห่ไปให้ครบทุกบ้านเป็นอันเสร็จพิธีส่วนมากเมื่อทำพิธีนี้แล้วฝนจะตกลงมาจริง ๆ¹

4. เรือชนิดต่าง ๆ

สิ่งี่ขาดไม่ได้กับบ้านเรือนที่ปลูกใกล้ริมคลองบางบาลในตำบลกบเจ้านั้นคือ เรือ แต่ละบ้านของชาวนาในตำบลกบเจ้านั้นจะมีเรือเกือบจะทุกบ้านอย่างน้อยก็ 1 ลำเพราะเป็นสิ่งสำคัญมากต่อการคมนาคม สัญจรไปมา ทั้งในและนอกนอกฤดูหน้าน้ำหลาก เป็นยานพาหนะที่ต้องมีติดไว้ทุกบ้าน บ้านไหนใกล้คลองบางบาลก็จอดทิ้งไว้ที่หน้าบ้าน แต่ถ้าบ้านไหนอยู่ไกลคลองก็จะเอาเรือยกไว้บนแคร่ไต้ถุนบ้าน เมื่อน้ำหลากมากก็จะได้มีไว้ใช้ไม่ต้องไปยืมคนอื่นซึ่งก็คงจะยากที่จะให้ยืมยืมกัน เรือในหมู่บ้านกบเจ้านั้นมีหลายชนิด เรือที่ใช้เป็นประจำ เช่น

เรือหมู เป็นเรือชุดท้องกลม หัวท้ายเรียวอ่อนเล็กน้อย ส่วนท้ายเรือจะอ่อนมากกว่าส่วนหัวเรือ ดูอ่อนช้อยสวยงามกลมกลืนกันดี เสริมกับเรือทั้งสองข้างเพื่อให้บรรทุกได้มากขึ้น หัวท้ายเรือจะเลี้ยวด้วยแผ่นทองเหลืองกันกระแทกจะมีลายหรือไม่ก็ได้ พื้นหัวและท้ายเรือมีแคร่ปิดเปิดได้ ส่วนกลางลำเป็นแคร่โปร่งสูงระนาด ชาวนาริมคลองมีใช้กันเกือบทุกบ้าน ใช้พายไปร่วมงานบุญทอดกฐินผ้าป่า ไปดูหนังดูลิเกงานวัดหรืออาจจะใช้ไปหาปลาตามทุ่งนาด้วยการลงเบ็ดลงข่าย เป็นเรือชุดที่มีรูปทรงสวยงาม มีใช้มานานชนิดหนึ่ง ไม่ที่ใช้ทำเรือจะเป็นไม้สักหรือไม้ตะเคียน จึงมีความคงทน ปัจจุบันยังมีเหลืออยู่น้อยมาก

เรือบด เป็นเรือต่อมีสองชนิดด้วยกันคือ เรือบดไม้กระดานห้าแผ่น และเรือบดเกล็ดท้องกลม มีลักษณะเพรียว มีทวนหัว และท้ายเรือโค้งเรียว เลยขึ้นไปชี้ฟ้าเรียกว่า หงอนเรือ มีดาดฟ้าหัวท้าย มีกระถงเรือหัวท้าย มีมือลิงยึดเปลือกเรือตามขนาดของเรือ กลางลำปูพื้นต่ำ เพื่อไม่ให้เรือโคลง ถ้าเป็นเรือบดขนาดเล็กนั่งคนเดียวหรือสองคน จะใช้พายสองใบเพราะพายได้เร็วขึ้น

เรือตะหรือเรือป้าบ เป็นเรือที่ต่อด้วยไม้แผ่นทั้งลำเรือ ไม้ที่นิยมใช้คือไม้สัก ไม้ตะเคียน ท้องเรือเป็นเหลี่ยมใช้ไม้กระดานห้าแผ่น เรือตะจะเป็นเรือเบาใช้พายเล่น บรรทุกคนได้ประมาณ 4 -

¹ สมบัติ แจ่มดาว. อายุ 69 ปี. (2552, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สุรศักดิ์ เชื้องาม, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล พระนครศรีอยุธยา.

5 คน เป็นเรือที่ชาวชนบทภาคกลางต่อขึ้นใช้ในสวน เพื่อบรรทุกผลผลิตออกจากสวน หรือใช้ตามแม่น้ำลำคลอง เพื่อเก็บผักตบชวา และเดินทางติดต่อกันในหมู่บ้าน

เรือผีหลอก เป็นเรือหาปลาของชาวบ้าน ต่อด้วยไม้กระดานสามแผ่น รูปร่างเพรียว ยาวประมาณ 5 - 6 เมตรใช้แจว บางท้องถิ่นใช้เรือขุด คอหัวเรือและคอท้ายเรือมีแคร่ กลางลำโล่งมีไม้กระดานวางพาดแผ่นเดียว พอเป็นสะพานเดินจากหัวเรือมาท้ายเรือ มีแจวที่ท้ายเรือเพียงแจวเดียว ต่อกราบซ้ายของเรือขึ้นไปเป็นเสาสูงประมาณหนึ่งเมตร จากห้องกลางลำเรือขึ้นด้วยตาข่ายโตประมาณหนึ่งนิ้ว เพื่อกันปลาไม่ให้กระโดดข้ามเรือ ด้านขวามีแผ่นกระดานทาสีขาวห้อยข้างเรือ

5. วงดนตรีไทยในตำบลกบเจา

แหล่งดนตรีไทยในตำบลกบเจา อำเภอบางบาลมีมากมายที่มีชื่อเสียงมีผู้คนมาติดต่อไปออกงานต่าง ๆ อยู่เสมอ อาทิ วงปี่พาทย์ที่รวบรวมไว้ ได้แก่

วงครูล้วนดนตรี

บ้านเลขที่ 53 หมู่ 5 ตำบลบางชะนี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ครูล้วน หัดดนตรีไทยเบื้องต้นจากบิดาต่อมาไปฝึกกับครูสิงโต ดนตรีรส ที่บ้าน บางกระทิง ตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วงครูสวัสดิ์ไตรเดช

บ้านเลขที่ 1 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ครูสวัสดิ์หัดดนตรีไทยเบื้องต้นกับบิดาต่อมาไปฝึกกับครูพิมพ์ นักระนาด ที่บ้าน นางเล็ง กรุงเทพมหานคร

วงศรทอง

บ้านเลขที่ 1 หมู่ 9 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้ดูแลคือนาวาอากาศเอกไพบูลย์ คล้ายทิม ซึ่งเป็นบุตรชายของกำนันแสวง คล้ายทิม กำนันแสวงฝึกจากหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ผู้ควบคุมวง คือ นายจำรัส ภูประเสริฐ ซึ่งฝึกจากหลวงประสิทธิ์ถาวร

วงศรสวรรณ(ครูสุชินคล้ายมุข)

บ้านเลขที่ 33 หมู่ 5 ตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นายสุชินคล้ายมุขฝึกหัดดนตรีกับครูกำนันแสวง คล้ายทิม ตั้งแต่อายุ 8 ปี

วงศรมีชัย

บ้านเลขที่ 23 หมู่ 9 ตำบลไทยน้อย อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา นายชลอ สุชีลักษณ์ หัดดนตรีไทยเบื้องต้นกับนายหลี่ สุชีลักษณ์ ผู้เป็นบิดา ต่อมาได้ไปฝึกกับ ครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ที่กรุงเทพมหานคร

วงนายสังเวียนสุขีลักษณ์

บ้านเลขที่ 3/1 หมู่ 10 ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นายสังเวียน สุขีลักษณ์ หัตถดนตรีเบื้องต้นกับนายพัล สุขีลักษณ์ ผู้เป็นปู่ ต่อมาได้ ไปฝึกกับครูแสวง สุขีลักษณ์ (อา)บ้านมหาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศิษย์ครูหลวงประดิษฐไพเราะ¹

จากการสอบถามและเก็บข้อมูลประกอบกับการได้ความว่าระยะเวลาการเกิดวงปีพาทย์ไทย ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น พบว่าวงปีพาทย์ไทยหลายวง มีอายุเก่าแก่เกิดขึ้นก่อน 100 ปีมาแล้ว หรืออาจมากกว่านั้น ราวปลายรัชกาลที่ 4 (ซึ่งเป็นข้อมูลที่ไม่ได้มีการจดบันทึกไว้แต่อย่างใด) วงปีพาทย์มีสภาพการเกิดจากบ้านดนตรี 147 บ้าน และวัด 1 วัด โดยพบวงปีพาทย์ 2 ประเภท คือ วงปีพาทย์ไทย และวงปีพาทย์มอญ รวมทั้งสิ้น จำนวน 287 วง ในจำนวนนี้เป็นวงปีพาทย์ไทย 147 วง ปีพาทย์มอญ 140 วง อำเภอที่มีวงปีพาทย์มากที่สุด คืออำเภอบางบาล มีจำนวนวงปีพาทย์ 52 วง เป็น ปีพาทย์ไทย 27 วง ปีพาทย์มอญ 25 วง อำเภอที่มีวงปีพาทย์น้อยที่สุด คืออำเภอผักไห่ มีจำนวนวงปีพาทย์ 6 วง เป็นปีพาทย์ไทย 3 วง และปีพาทย์มอญ 3 วง

¹ รายงานประจำปีของอำเภอบางบาล. สิ่งตีๆ ที่บางบาล. (2549).

ภาพถ่ายภาคสนามขณะเก็บข้อมูลการทำวิจัย

ด.ญ.สุกัญญา แจ่มดาว ผู้ช่วยวิจัย เก็บข้อมูลภาคสนาม

ลุงสุรินทร์ แจ่มดาว. อายุ 72 ปี.

ครอบครัวแรงงานชาวจังหวัดสุพรรณบุรี

ยายปณิธิ โตเต. อายุ 73 ปี.

ครูเสวก ไตรญาณ. อายุ 85 ปี.

รูปปั้นพระครูพุทธสิริวัฒน์ หรือ หลวงพ่อเมี้ยน
อดีตเจ้าอาวาส วัดโพธิ์กบเจา ณ โรงพยาบาลบางบาล

คุณแจ๊ค อาชีพปลูกผัก อายุ 34 ปี.

คุณย่า คุณยาย ร่วมมือลงแขกในงานบุญที่วัด

ครูดนตรีสุชิน คล้ายมุข อายุ 63 ปี (ถึงแก่กรรม)

พุดคุยพระอาจารย์ในวัดโพธิ์กบเจา

คุณพ่อสมบัติ แจ่มดาว. อายุ 69 ปี.

ชานา ในเขตชลประทาน

ชานาดำรวจ พันดำรวจโทอำนาจ สุขทรัพย์ศรี.

คุณยาย พเยาว์ แจ่มดาว

บ้านทำขนม น้ำส้มอังค์ น้ำกัลยา ชาวดารา

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

